

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİ ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**H.C. WELS, CİHAN TARİHİNİN UMUMİ HATLARI,
İSTANBUL 1927 ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYON
VE DEĞERLENDİRMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ

HAZIRLAYAN
Cuma Ali YILMAZ

ELAZIĞ-2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİ ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

H.C. WELS, CİHAN TARİHİNİN
UMUMİ HATLARI, İSTANBUL 1927 ADLI ESERİN
TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ

HAZIRLAYAN
Cuma Ali YILMAZ

Jürimiz, ... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr.**

2.

3.

4.

5.

F. Ü. Eğitim Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve ..... sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**H.c. Wels, Cihan Tarihinin Umumi Hatları, İstanbul 1927 Adlı Eserin
Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**

Cuma Ali YILMAZ

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Eski Çağ Bilim Dalı

Elazığ-2012; Sayfa: VII+304

Çalışmamız cihan tarihinin umumi hatları adlı eserin transkripsiyonunu içermektedir. Bu çalışmada insanlık tarihinin önemli bir kilometre taşı olan medeniyetleri ve bu medeniyetlerin tarihi süreçlere katkısını anlattık. Bu çerçevede daha önce çevirisi yapılmamış bu eserin transkripsiyonunu yaparak tarih bilimine katkıda bulduk. Çalışmamızda Asur, Babil, Mısır, Elen gibi ilk çağ medeniyetlerinin sosyal ve kültürel özelliklerini vurgulamayı amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Kavimler, Medeniyetler, İskender, Sargon, Kast.

ABSTRACT

Master's Thesis

**Transcription and Evaluation of Creation Named Genel Lines of Jihan History,
Istanbul 1927 by H.C. Wels**

Cuma Ali YILMAZ

Firat University

Institute of Social Sciences

Department of History

Field of Ancient History

Elazığ-2012; Page: VII+304

Our study included transcription of the work that called “General Frames of World History” in this study we told civilizations that is an important milestone of the history of mankind and its contributions to historical process. In this context, we contribute history science transcribing the work that not yet translation before. In our study, We aimed that specifying social and culturel properties of the first era civilization as; Assyrian, Babylon, Egypt, Elen etc.

Key Words: Tribes, Civilizations, İskender, Sargon, Caste.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1
İBRANİLER YAZILARI VE PEYGAMBERLERİ	2
Talut, Davud ve Süleyman.....	11
İbrani Peygamberlerin Ehemmiyeti	21
Kable-t tarih devrede Ari lisânıyla konuşan milletler.....	25
Arilerin ilk tarz hayatı hakkında	29
Ari Aile	37
YUNANLILAR VE İRANLILAR	41
Elen Medeniyetinin Alamet-i Mümeyyezesi	43
Yunanistan'da Krallık, Aristokrasi, Demokrasi	47
Lidya Krallığı.....	55
Şark' da İranlıların Zühuru	56
Krezos Menkibesi	60
Dara'nın Rusya'ya İstilasası	65
Maraton Muharebesi	70
Termopil ve Selamis	72
Plate'e ve Mikal	79
YUNAN FİKRİ, EDEBİYATI VE SANATI	81
Sokrates.....	92
Eflatun ve Akademi	94
Aristoteles ve Lise	96
Felsefe Gayri Dünyevi oluyor.....	99
Yunan Fikrinin Mahiyet ve Hududu	100
İlk Büyük Hayali Edebiyat	106
Yunan Sanatı.....	110

BÜYÜK İSKENDERİN MÜLKÜ	113
Kral Filip'in Katli	119
İskender'in İlk Fıtuhatı	124
İskender'in Cevalanları.....	133
İskender Hakikaten Büyük müdür?	137
İskender'in Halefleri	142
Bergama Hırs Yuvası.....	143
İskender Cihan Vahdetinin Timsali	144
İSKENDERİYE'DE İLİM VE DİN	147
İskenderiye'de Felsefe	154
Esmer Milletler	156
Heleyolit Harsi.....	158
Amerika Yerlileri.....	160
BEŞERİYETİN LİSANLARI	162
Ari Lisanlar	163
Sami Lisanlar	166
Hami Lisanlar	167
Ural-Altay Lisanları.....	168
Çin Lisanları	168
Diğer Lisan Grupları.....	170
Muhtemel İbtida'î Lisanlar	174
Bazı Münferit Lisanlar.....	176
İLK İMPARATORLUKLAR	177
Sümerler.....	186
Birinci Sargon'un İmparatorluğu.....	189
Hammurabi İmparatorluğu	189
Asuriler ve İmparatorlukları	190
Keldani İmparatorluğu.....	193
Mısır'ın Eski Tarihi	196
Hint Medeniyetinin İlk Zamanları	201
Çin Medeniyetinin İlk Zamanları	202
Medeniyetler İnkişaf Etmekte İken.....	208
Atlantis Efsanesi	211

GEMİCİ MİLLETLER VE TACİR MİLLETLER	215
Tarihten Evvel Adalar Denizi Siteleri	219
İlk Keşfiyat Seyahatleri	224
İlk Tacirler	227
İlk Seyyahlar	230
YAZI	233
Heca-i Yazı	238
Elifba-i Yazı.....	239
Yazının Beşeri Hayatda Mevki'i	240
MA'BU DLAR VE YILDIZLAR, RAHİPLER VE HÜKÜMDARLAR	245
Rahipler ve Yıldızlar.....	250
Rahipler ve Ulumun Doğması	252
Rahibe Karşı Hükümdar	254
Mısır'ın Ma'bud Hükümdarları	260
Şi -Huwang-ti Kitapları imha ediyor	265
TOPRAĞA MERBUT ESİRLER, KÖLELER İCTİMA'İ SINIFLAR VE	
SERBEST FERDLER	266
İlk Esirler	269
İlk "Müstakiller"	273
Üç Bin Sene Evvelki Sınıf-u İctima'ie	276
Sınıflar Caste haline geliyor.	281
Hindistan'da Kast'lar	284
Mandarenlik Usulü	287
On bin seneye bir nazar	288
Kadim alemde Tecsimi ve Tasviri Sanat	291
Kadim alemde Edebiyat, Temaşa ve Müsiki	295
SONUÇ	302
ÖZGEÇMİŞ	304

ÖNSÖZ

Tarih, yegâne tecrübe kaynağı olduğundan, milletlerin hafızasıdır. Geçmişte yaşanan olaylar geleceğe yön vereceğinden, istikrarlı bir gelecek için bu hafızayı daima canlı tutmak gerekmektedir.

İnsanlığın başlangıcından günümüze değin, milletler birçok tarihi süreçten geçmiştir. Bu sürecin uzak noktası olarak görülen ilk çağlar, tarihi birikimin oluştuğu önemli bir devirdir.

Dönemin önemli isimleri tarafından yazılmış kaynaklara bakıldığında, bize önemli bilgiler verdikleri şüphesizdir. Bu eserlerden biri de, H.C.Wells'in kaleminden çıkan "Cihan Tarihi'nin Umumi Hatları" adlı kitaptır.

İlk kez 1927 yılında, dönemin müderrisleri tarafından Osmanlıca'ya çevrilerek, bilim dünyasına kazandırılan bu eser beş cilt olarak yayımlanmıştır. Bu çalışmamızda eserin ikinci cildi, tarafımızdan transkribe edildi. Matbu olarak yazılan eser, okunaklı ve anlaşılır mahiyettedir. Çeviri yaparken yazım kurallarının tamamını kullanmadık. Bilhassa Türkçeleşmiş ve herkes tarafından kullanılan bazı kelimeleri bugün yazıldığı gibi bırakmayı uygun gördük. Mesela binâ'en-'aleyh / binaenaleyh, ma'a-mâ-fih / mamafih, te'sîr / tesir gibi. Bunun yanında Türkçe imla ile yazılan bazı kelimeleri bugün okunduğu gibi yazdık. Örneğin itdi / etti, itdiriyordu / ettiriyordu v.s.

Metinde elif, vav veya harfleri inceltme ve uzatmaları, hemzeleri ('), ayın harflerini (') ve harf-i tarifleri de ('1-) ile gösterdik. Titizliğimize rağmen, gözden kaçan okuma veya harf hataları olabilir.

Çalışmamızın her aşamasında yardımlarını gördüğüm kıymetli hocam Doç. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ'a teşekkür ederken, bu çalışmanın ilim dünyasına faydalı olmasını temenni ediyorum.

GİRİŞ

Herbert George Wells, orta sınıf bir ailenin çocuğudur. Gençliğinde Platon'un Cumhuriyet adlı kitabını okumuş, eleştiri mantığı edinmiştir. Biyoloji bölümünü okumuş, yenilikçi sosyalist görüşleriyle öne çıkmıştır. Wells, doğru dürüst bir dünya tarihi kitabı olmayışından yakınarak, 1919 yılında küçük kitapçıklar halinde The Outline of History adlı dünya tarihini yayınlamaya başlamıştır. Daha sonra Mustafa Kemal'in tarih tezi anlayışı dolayısıyla beş ciltlik Cihan Tarihi'nin Umumi Hatları adlı kitabı yazmıştır.

Herbert George Wells'in yazdığı Cihan Tarihi'nin Umumi Hatları adı eseri beş ciltten oluşmaktadır. İlk iki ciltte yer alan insanın yaratılışından insanlığın en erken gelişim çağları, eski çağ yazarlarının ve düşünürlerinin bazı olayları anlatmalarına dair parçalar, çeşitli millet ve devletler hakkındaki görüşleri, Eski Sümer, Babil ve Eski Yunan hayatına dair özel konular işlenmiştir.

Eserin 1. cildinin ilk on iki sayfalık kısmı giriş özelliği taşımaktadır. Kitapta yer alan *"Bu kitap, binlerce yer bilimcinin ve her daldaki doğa bilginlerinin, ruhbilimcilerin, etnologistlerin, arkeologların, dilbilimcilerin, tarih uzmanların son yüzyıllar içinde buldukları kendi görüş alanlarında akıp giden gerçeklerin anlatımından başka bir şey değildir."* cümlesiyle zamanla araştırmalar ilerledikçe yer altında kalan uygarlıkların anlaşılacağı ve bunların da gelişimi hızlandıracağı işaret edilmiştir. Bu nedenle yüz yıl önceki bilgiler ile bu kitabın verdiği bilgiler arasındaki farklılıklar ifade edilmektedir.

S.3

İBRANİLER YAZILARI VE PEYGAMBERLERİ

1. Beni İsrâil'in tarihteki mevki'i 2. Talut, Davud ve Süleyman. 3. Yahudiler muhtelif menşe'lerden gelme bir kavim. 4. İbrâni Peygamberlerinin ehemmiyeti.

Tercüme eden: Babanzâde Hüseyin Şükrü Beg

Şimdi beşeriyetin umumi tekâmül cereyanında Beni İsrâil kavminin işgal eylediği mevki'i ile ezmine-i kadimenin bize arz ettiği en şâyân-ı dikkat vesâ'ik-i mecmuası olan ve bütün Hristiyanlarca (Ahd-i atik) namı altında malum ve meşhur bulunan koleksiyonun vaz'ı hakikisini tayin edebilecek bir halde bulunuyoruz. Bu vesâik, medeniyetin tarz-ı inkişâfını gayet hususi ve şâyân-ı kayd bir surette tenvir eylediği gibi hâkimiyet-i cihan için Mısır ile Asûriler arasında başlayan mücadele esnasında hâkim olan fikr-i cedid hakkında sarih malumat edinmeye müsait bulunacaktır. Ahd-i atiki teşkil eden kitapların heyet-i mecmuası, ağleb-i ihtimâl bugünkü şekline yakın bir surette milattan yüz sene evvel mevcut bulunuyordu. Hatta bu kitaplardan bazılarının daha Büyük İskender zamanında bile (kable'l-milâd 330) mukaddes metin olarak telakki edildiği me'muldur. Bu kitaplar, bazı mâdun-u anâsır istisna edilmek şartıyla, Keldâni hükümdarlarından İkinci Buht Nasr tarafından kable'l-milâd 587 tarihlerinde Bâbil'e nefy ve nakl edilen bir milletin Yahudilerin mukaddes edebiyatını teşkil ediyordu. Bu Yahudiler tekrar memleketleri olan Kudüs'e avdet edebilmişler ve Bâbil hükümdarlarının soygıncısı olan Nabonid'i (Nabonide) kable'l-milâd 539 tarihinde mağlup eden İran fatihlerinden Keyhüsrev'in himayesi altında mabetlerini tekrar inşa etmeğe muvafık olmuşlardır. Bâbil esareti takriben yetmiş sene kadar imtidâd etmiştir. Ve ekser müelliflerin zan ettiklerine göre bu müddet esnasında ırk ve fikir nokta-i nazarlarından Yahudiler ile Bâbilliler arasında imtizâc ve birleşme olmuştur.

Yahuda memleketinin ve pâyitahtı olan Kudüs'ün vaziyetleri şâyân-ı kayd bir hususiyete maliktir. Garbında Akdeniz ve şarkında Ürdün nehrinin mâverâsındaki çöl olmak üzere, bu memleket bir nev'i şerit manzarası arz eder. Şimâl ülkeleri olan Suriye'yi, Asûriye'yi ve Bâbil'i cenub memleketi olan Mısır'a rabt eden (S. 4) büyük yol bu Yahuda arazisi üzerinden geçer. Binaenaleyh bu memleket karışık bir tarihe malik olmaya namzettir. Mısır ile şimalde hâkim olan devlet, Yahuda memleketini bir harp ve cidâl sahası gibi telakki ediyorlardı. Ayrıca bu memleket içinden kendilerine

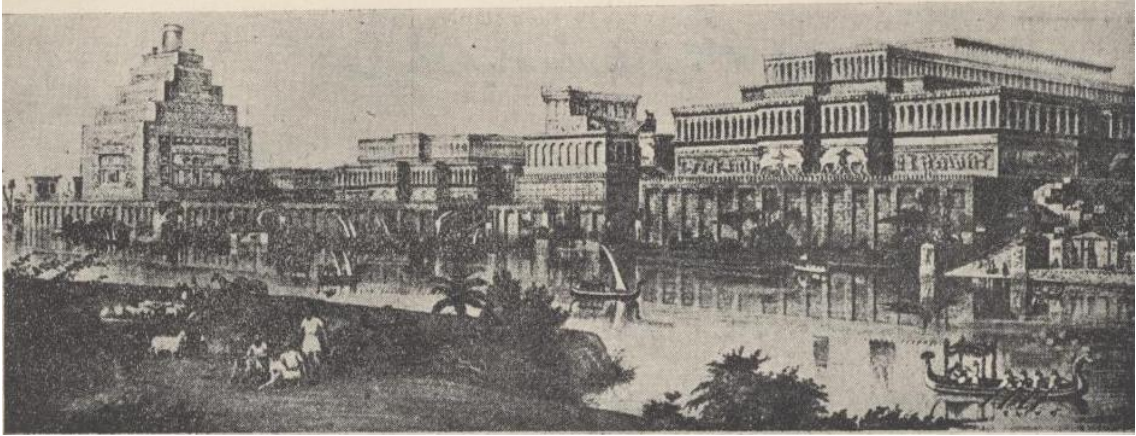
ticari bir yol temin eylemeye savaşıyorlardı. Yahuda memleketi ise bin nefsi mühim bir rol oynayabilecek ne vüs'ate ne de zirai ve madeni sanayiye malik bulunuyordu.

Asûrya Çalgıcıları

Kralın avden 'avdeti merasiminde telli musiki aleti çalan çalgıcılar

Asûryalıların Tarz-ı Mimarileri

Asûrya'nın payitahtlarından biri olan (Kalah)'daki sarayların vesair binaların Layard'a nazaren halleri. Bu binalar yüksek bir set üzerine yapılmışlardı. Bu sed Dicle'nin sahillinde Nemrud zamanından kalma yığınlar bakiyesinden bir parça idi. Bu bakiyeler nehrin az şarkında ve uzakça bir noktada el an görülür.

Ahd-i atikten istihrac olduğuna nazaran Yahudi kavminin tarihi daha büyük bir tarihin, yani şimal ve cenub medeniyet sistemleriyle denize yakın olan garb milletleri medeniyetleri tarihinin tahşiye ve tefsiri mahiyetinde add olunabilir. Ahd-i

atik muhtelif anasırlardan mürekkebirdir. Esfâr-ı hamse daha bidâyette hususi bir hürmet ile telakki olundu. Bu seferler bir tarih-i umumi şeklinde başlar, hilkat-i alem ve hilkat-i beşerden, ırk-u beşerin ibtidâ'î zamanlarından, mümtâz bazı eşhastan mâ'dâ bütün beşeriyetin tamamen mahv ve münkarız olduğu bir tufandan bahseder. Bu tufan hikayesi Akdeniz vadisinin (Yeni taş) hayal kabilinden kalmış devrinde dalgalar tarafından istila edilmesinin hayal kabilinden kalmış bir hatırası olabilir. Bâbil'de yapılan bazı hafriyat Yahudilerin Kudüs'e tekaddümlerine avdet eden zamanlarda hilkat-ı adem ve tufana dair tarz-ı tahkiyeler keşf olunmasını muceb olmuştur. Bu vaziyetten mülhem olarak bazı münekkidler kitab-ı mukaddesin ilk fasıllarındaki bu yazıların Yahudilerin Bâbil esareti esnasında iktisab eyledikleri malumata müstenid olabilmesi ihtimalini ileri sürmüşlerdir, bu hikayeler (tekvin) ilk on faslını teşkil eder.

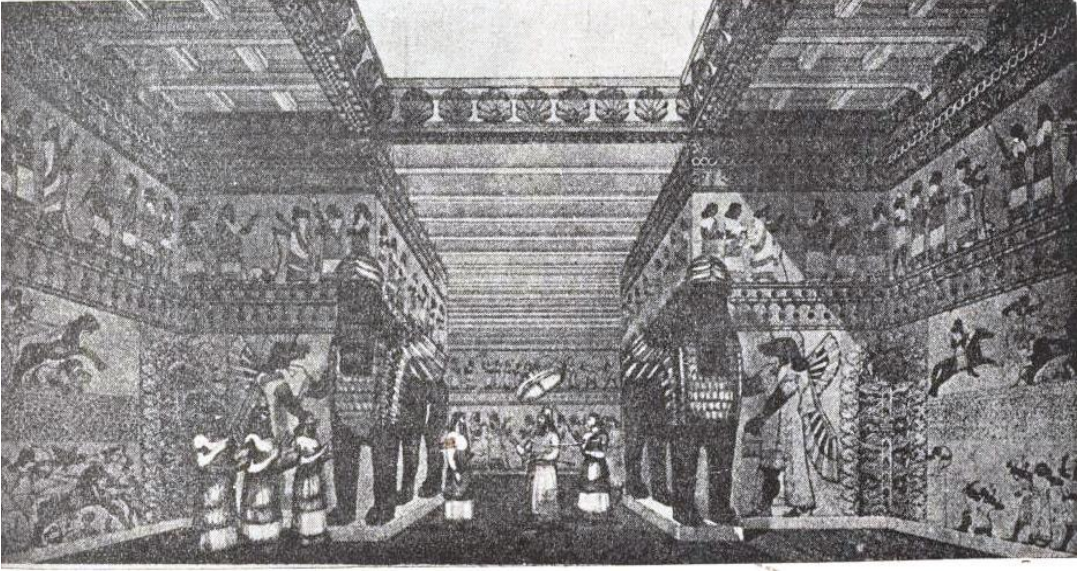
Bunu müteakib Yahudi kavminin mü'essisi olan İbrahim ve İshak ve Yakub'un tarihçe-i hayatları vardır. Bu zevât, Bâbil ile Mısır arasındaki ülkede seyyar çobanlar hayatı süren bedevi ihtiyarlar gibi tasvir olunmaktadırlar. Münekkidlerin tesbit ettiklerine göre Ahd-i atik'in bu babdaki tarz-ı tahkiyesi evvelce mevcut muhtelif rivayetlerin telif ve telifinden ibarettir. Mamâfih ve menşe'leri ne olursa olsun, bu hikaye bugünkü şeklinde pek canlı ve renklidir. Bugün Filistin denilen yere o zamanlar Arz-ı Ken'ân derlerdi bu arazide, Sur ve Sayda şehirlerini tesis eden Fenikelilerle Hamurâbi'nin zaman-ı saltanatında Bâbil'i istila eden Amurilerin yakın akrabalarından ve şüphesiz Sâmi bir ırka mensub Kenâniler ikamet ederlerdi. (S.5) Kenâniler oturuca ve sabit bir millet idi. Ta ki ağleb-i ihtimâl, Hammurâbi zamanında İbrahim'in sürüleri ve çobanları bunların memleketinden geçti. O zaman 'Ahd-i atik'in hikâyesine nazaran, İbrahim'in rabb'i, İbrahim'e ve evlatlarına mamur şehirleri muhteva olan bu mes'ud ülkeyi va'ad eyledi. Kara, (tekvinde) bela-i veled olmak dolayısıyla rabb'in va'adinden nasıl şüphe eylediğini ve ne suretle kendine İsmail ve İshak isminde iki evlat bahş olduğunu tafsilatıyla okuyabilir. Yine aynı kitapta İshak ile ismi İsrâil'e kalb ve tahvil edilen Yakup'un yani İsrâil'in on iki evladının tarihçe-i hayatlarını bulabilir. Büyük kıtlık zamanlarında Yahudilerin Mısır'a doğru ve nasıl inmeye mecbur oldukları da orada mesturdur. İşte bu safhada Efser-i Hamse'nin birinci seferini teşkil eden Kitab-ı Tekvin faslı hitâm bulur. İkinci, Sefer-i huruc'dur ve Musa'nın tarihçe-i hayatından bahistir.

Yahudilerin Mısır'da esir olarak kaldıkları senelerin tarihçesi karanlık noktalarla mâlidir. Mısır'a ait bir vesikanın kayıt ve tespit ettiğine nazaran kıtlık sa'ikasıyla ikinci

Ramses zamanında bazı Sâmi akvâmı Guşan (Yusuf'un Mısır'da iken kardeşlerini celb ettiği vakit kendilerine tahsis ettiği mera) arazisinde yerleştiler. Fakat hiçbir Mısır vesikası, Musa'nın hayatını ve rolünü zikretmediği gibi Bahr-i Ahmer'de boğulmuş olduğu rivayet olunan firavundan Mısır'ın beliyeye-i aşeresinden bahs eylememektedir. Musa hakkında rivayetlerin çoğunda usturevi bir çarşı vardır. Bunların içinde en şâyân-ı dikkat hadiselerden biri onun anası tarafından onun sazdan örme bir sandık içersinde saklanmış olmasıdır ki, bu eski bir Sümer efsanesinde de görünür.

Bir Asûrya ma'bedinin büyük salonu

Bugün elimize geçen bakiyelere ve parçalara göre tasavvur edilmiş bir Asûrya ma'bedi salonu. Medhalin iki tarafında insan başlı ve kanatlı bir arslan heykeli vardır.

I.Sargon hakkındaki Sümer rivayeti şöyledir: “Ben, zi-kudret hükümdar, Akadya hükümdarı Sargon’um; benim anam fakirdi, babamı ise hiç bilmedim; babamın kardeşi dağlarda yaşadı.Fakir olan annem, beni gizli doğurdu, kamıştan bir sepete koydu, sepetin ağzını zift ile kapattı, nehre bıraktı, nehir sepeti ve beni devirmedi.Nehir, beni uzaklara, “tarlalara su veren” (İrrigator) Akka’ya götürdü. “Tarlalara su veren” Akka beni iyi bir kalb ile kabul etti. “Tarlalara su veren” Akka delikanlılığıma kadar beni yetiştirdi. “Tarlalara su veren” Akka beni bahçıvan yaptı. Bahçıvanlıkta yaptığım hizmet İştar’ı hoşnut etti ve hükümdar oldum. (S.6) İkinci Ramses’ten evvel hükümdar olan sekizinci sülaleye mensup firavun dördüncü Amenofis (Amenophis) Kenan şehirlerinden birinde valilik eden bir Mısırlının gönderdiği ve balçıktan bir tablet üzerine kazılmış namenin keşfi hayli teşvişi ezhânı mucib olacak bir şeydir. Bu namede

ibaretlerden bahs olunduğu zan olunmakta ve bunların Kenan arazisinde intişar etmekte olmaları zikr olunmaktadır. On sekizinci sülalenin zaman-ı saltanatı esnasında İbranilerin Kenan arazisi nasıl olupta zabt etmiş oldukları ve bu Kenan arazisinin on dokuzuncu sülaleye mensup ikinci Ramses tarafından zabt ve istilasından evvel nasıl olupta esir olarak sevk edilmiş buldukları anlaşılammaktadır. Yalnız bahs ettiği hadisatın zaman-ı vuku'undan pek çok müddet sonra yazılmış olan Tevrat'ın (Sefer-i huruc) kısmında vekâyi 'in basitleştirilerek ve tekşif edilerek hakikat halde müselsel ve girift istilalar netâyicinin remzi ve şahsi bir tarzda hikâyeye edilmiş olması gayet tabi'i ve zaruri bir keyfiyet telakki olunabilir.

Yahudi kabâ'ilinin Kenan hudutlarında kâ'in şehirlere hücum eyledikleri sıralarda, olabilir ki bir Yahudi kabileside Mısır'a doğru sarkmış ve hal-ı esarete giriftar olmuştur ve ihtimal ki esaret toprağı 'İbrânice'de (Mısırâim) olan Mısır değil, Bahr-ı Ahmer'in öte sahilinde ve Arabistan'ın şimalinde kâ'in mısrim (misrim) dir.

Bu meseleler Encyclopoedia Biblica (Bibl Ansiklopedisi)'da ariz ve amik münakaşa edilmiştir. Moses ve Exodus hakkındaki bentler), merakı olan kar'iler oraya müracaat etmelidir.

Esfâr-ı hamsenin diğer iki seferide, (Tesniye) ve (Lavililer)'dir ki kanundan ve ruhbanın vezâ'ifinden bahistir. (Seferü'l-i 'dâd)'da Beni İsrâil'in çöllerdeki muhaceretinden ve arz-ı Kenan'ı istilalarından bahistir.

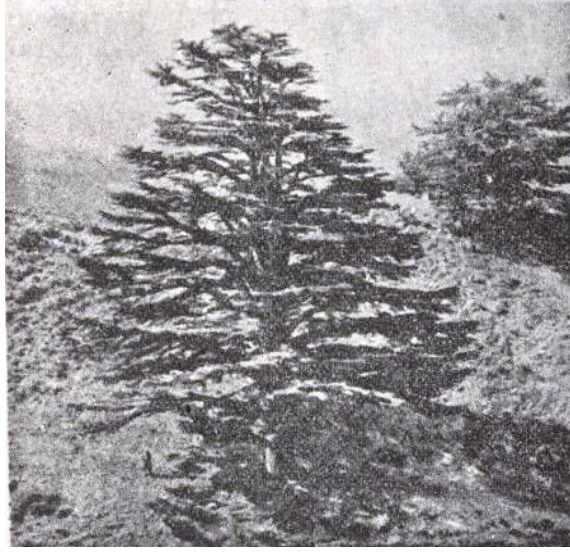
İbraniler tarafından Kenan arazisinin istilası her hangi şekilde vuku'a gelmiş olursa olsun, İbrahim'e yapılan vaat menkıbesi zamanından beri Kenan ilinde derin tahavvulat olmuş idi. Sâmi ırkına ait efrâdın izi memlekette kökleşmiş ve gayet ticaretgâh ve mamur şehirler tesis eylemiş idi. Yalnız bu sahilleri kuvvetli ecnebi istilası dalgaları silip süpürmüştü.

Knossos (Cnossos) Kandiye zirve-i kemal ve şahika-i ikballerini teşkil eden adalar denizi medeniyetine mensup milletlerin yani İberyâ kavmi veyahut İtalya ve Yunanistan'ın Akdeniz'e mensup halklarının İtalyanlar veyahut Yunanlılar gibi Ari lisâniyle mütekellim ve şimalden gelen ırkların taarruzlarına nasıl mukavemet etmek zaruretinde kaldıklarını ve hatta bizzat Knossos'un milattan bin dört yüz sene evvel nasıl yağma ve bin sene evvel de nasıl kâmil tahrip olunduğunu evvelce hikâyeye etmiş idik. Adalar denizi sahilinde bulunan bu limanlarda halk daha emin melce'ler bulmak emeliyle denizi aştılar. Mısır deltası ile daha garptaki Afrika sevâhilini istila ettiler ve Hititler ile ve sair Ari veyahut Arileşmiş akvâm ile ittifâklar akd eylediler. Bütün bu

ahvâl ikinci Ramses'den sonra üçüncü Ramses'in zaman-ı saltanatında cereyan eylemektedir. Mısır'da mevcut tarihi abidât ve asâratta deniz üzerinde büyük muharebelerden ve mevzu bahis ettiğimiz milletlerin Filistin sahili boyunca Mısır'a doğru ve hareketlerinden bahs olunmaktadır.(S.7) Bunlar nakliyat için öküzlerle çekilir arabalar kullanıyorlardı ki bu hal Ari akvâmının ve saf mümeyyizlerinden biridir. Bu Giritlilerin kendilerinden daha evvel yerleşmiş olan bazı Ari akvâmı ile müttehid olarak hareket eyledikleri şüpheden varestedir. Kable'l-milâd 1300 senesi ile 1000 senesi arasındaki zamanda cereyan eden milletler mücâdelat ve muhaberâtı hakkında ancak parça parça ve müteferrik rivâyet ve tafsilata malik bulunuyoruz. Fakat Tevrat'ın metninden anlaşıldığına nazaran (Yeşu)'un idaresi altında İbraniler (Arz-ı Mev'ud)'un sekânını taht-ı esâret ve istilalarına almak istedikleri vakit İbrahim'in malumu olmayan yeni bir kavme tesâdüf ettiler: Filistinliler. Bu Filistinliler sahil boyunca, Gazze, Gât, Aşdod, Askelon, Yafa gibi şehirler silsilesinde temkin eylediler ki bunlar deniz tarikiyle şimalden gelen Giritlilerden başka bir kavim değildi. Bidâyette sırf Kenânilere hücum ve taarruz şeklinde başlayan Yahudi istilasası az zaman zarfında, Kenânilerle nisbet kabul etmeyecek derecede kudretli ve müthiş bir düşmanla yani Filistinlilerle uzun ve ekseriya felaketli bir mücadele ve muharebe haline inkılâb etti.

(Arzı mev'ud) hiçbir zaman tamamen İbrânilerin eline geçmedi. (Esfer-i Hamse)' yi takiben Tevrat'ta Yeşu, Hâkimler, Raus ve Samu'il (2, 1) kitapları ile müluk (2,1) bulunur. Ondan sonra (Tevârih) gelir ki, bunlarda bazı ufak tefek tahvillerle Samu'il'in ikinci kitabıyla kitab-ı müluk mevâdını muhtevidir. Bu hikâyelerin bütün son kısmında gittikçe mütezâyid bir hakikat hissi hasıl olmaktadır. Bu hikayelere göre Filistinliler cenubun münbit arazisinde sağlam bir surette yerleşmişlerdir. Şimalde de Kenâniler ve Fenikeliler Beni İsrâil'i memleketlerine sokmamaya muvafık olmakta ber devamdırlar. Yeşu zamanında elde edilen galebelerin müsemmer bir ferdası olmamıştır. Hâkimler kitabı mükerrer mağlubiyetlerin hazin bir surette ti'dâdından ibarettir. Halk nevmid olmaktadır. Artık ma'budu Yaveh (Jahveh)'ye vazgeçerek Ba'1 (Baal) ve Aştarot (Ashtaroth)'a (Bel ve İştâr, Bel et Ishtar)'a ta'bud etmeye başlamıştı. Filistinliler, heyetlerle izdivâc ve tesâlib ederek o vakitten beri bir daha kurtulamadığı kanı karışık bir kavim haline gelmiştir. Hâkimler veyahut kahramanlar silsilesi idaresi altında İbraniler, düşmanlarına karşı nadiren zaferle tetevvüc eden mücadelelere girişmişler ve hiçbir zaman bu mücâdelât esnasında düşmana karşı müttehid bir cephe teşkiline muvafık olamamışlardır.

Lübnan'ın Sedir Ağaçları

Süleyman sarayının ve Yaoh namına inşa ettirdiği ma'bedin kerestesi bu ormanlardan tedarik etmişti.

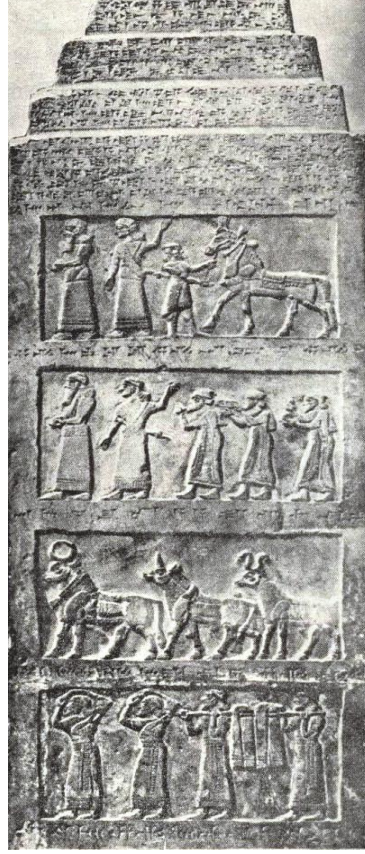
Sırasıyla Mevabiler, Kenâniler, Midyaniler ve Filistinliler kendilerini mağlup etmişlerdir. Cedaun, Şemaun vesair kahramanların bed baht Beni İsrâil kavmine biraz ümit verdikleri mücadeleler hâkimler kitabında nakl ve tafsil edilmiştir. Samuilin birinci kitabında (Ali)'nin hâkim olduğu günlerde (Abanazar)'da Beni İsrâil'in uğradığı büyük bir felaketin hikayesi vardır. Bu adeta büyük bir meydan muharebesi mahiyetinde bir mücadele olmuştur ki, bu mesâri'ada Beni İsrâil otuz bin kadar telefât ve zayıat vermiştir.

Bir müddet evvel zaten ciddi bir mağlubiyete düşer olmuşlar ve dört bin kişi kayıp eylemişlerdi ve bunun üzerine en mukaddes rumuzları olan vesâyây-ı aşireyi hıfz eyledikleri Rabb'ın Tabutu (Tabutu'l-'ahd)'i beraber getirmişlerdi.

Allah ile ahd-ü peymanın remzi olan(Tabutu'l-'ahd) ordugâha dahil olunca bütün Beni İsrâil müserret sayhaları yükseltti ve bundan yeryüzü titredi. Bu galgale Filistinliler tarafından işitildi ve soruştular: İbraniler ordugâhtan velvele endâz olan bu sayha nedir? Ve öğrendiler ki, tabutu'l-ahd ordugaha vâsıl olmuştur. Filistinliler korkmaya başladılar. Çünkü zan ettiler ki, Cenab-ı hakk bizzat ordugaha gelmiştir. Yazık bize dediler. Çünkü şimdiye kadar hiç böylesi olmamıştı. Yazık bize! Bu kudretli İlahların elinden bizi kim kurtarabilir. Mısırlıları çöllerde bin türlü felaketlere düşer eden işte bu ilahlardır.

Filistinliler maneviyatınızı takviye ediniz. Mert insanlar olunuz. Yoksa İbranilerin size esir oldukları gibi sizde sonra onlara esir olursunuz.

Nemrud'daki "Kara Taş"

(Nemrut)'da ortadaki binada ikinci Selman-nasr (milattan evvel 859-823) tarafından rezk edilen siyah su mermerinden monolit. Bu taş üzerinde kralın münakib-i seferiyesi mahkukdur.

Mert olunuz, ve iyi muharebe ediniz! Filistinliler muharebeye giriştiler ve Beni İsrâil mağlup oldu. Herkes çadırına kaçtı. Mağlubiyet pek azim oldu ve Beni İsrail otuz bin telefât verdi. Tabutu'l-ahd zabt olundu ve Ali'nin iki oğlu Hofini ve Fihas öldüler. Bünyamin sebtinden bir adam aynı günde üstü başı yırtık ve başı toprakla örtülü olduğu halde harb meydanından koşarak Şilo (Silo)'ya geldi. Şehre yettiği vakit Ali kalbi Tabutu'l-ahdın mukadderatı ile müşevveş olduğu halde yolun kenarında bir sandalyeye oturmuş bekliyordu. Şehre girdiği vakit bu adam mağlubiyet haberini verdi ve bütün şehir halkı ah ve enine başladı. Bu naraları işiten Ali bu gürültünün manası nedir dedi ve derhal sa'î havadisi Ali'ye verdi: harb meydanından geliyorum ve bugün harb meydanından firar ettim. Ali sordu: evladım muharebe nasıl cereyan etti? Havadisi getirten sa'î cevap olarak dedi ki: Beni İsrâil (S. 9) Filistinlilerin önünden kaçtılar ve

Beni İsrâil halkı büyük bir hezimete uğradı. Hatta senin iki oğlun Hofini ve Fihası öldürdüler ve Tabutu'l-ahd zapt olundu. Tabutu'l-ahd lakırdısını eder etmez, Ali üzerinde oturduğu sandalye üzerinden kapı tarafına doğru yuvarlandı. Bu sükut neticesinde boynu kırıldı ve öldü. Ali yaşlı ve cesimü'l-cüsse ağır bir adamdı. Kırk sene Beni İsrâil'e hâkimlik etmiş idi. Gelini ve Fihası'nın haremi doğurmak üzere idi. Tabutu'l-ahd'in zaptını ve kayınpederiyle zevcinin vefatını öğrenince iki büklüm oldu ve sancıları tutduğundan hemen doğurdu. Ölmek üzere bulunduğundan etrafındaki kadınlar: korkma, bir erkek çocuk doğurdun, dediler! Fakat buna cevap veremediği gibi bu sözlere ehemmiyet bile atf eylemedi. Çocuğuna İkabud ismini verdi ve dedi ki: şeref ve itibar Beni İsrâil'den tard edilmiştir.

Bunun sebebi de tabutu'l-ahd'in zaptı ve kayın pederi ve kocasının vefatı idi. dedi ki: Beni İsrâil'den izzet kaldırıldı, çünkü tabutu'l-ahd zapt olundu. (Samuil, 1 dördüncü fasıl) Ali'nin halefi ve hâkimlerin sonuncusu Samuil oldu. Ve hâkimliğinin nihayetlerine doğru Beni İsrâil tarihinde bütün diğer civar milletlerde numunesi görülmemiş olan bir hadise oldu. Bir hükümdar meydana çıktı. Eski ruhban tarz idare şekliyle yeni idare tarzı arasındaki mücadele ve mesari'a, isti'arat ve teşbihat ile dolu gayet edebi bir lisân ile hikaye edilmektedir.

İkinci bir iktibâstan sarf-ı nazar etmek imkansızdır. Kahinin derin ağberarı Rabbin Samuil'e olan hitabında ne kadar açık görünüyor:

"Beni İsrâil'in bütün kudeması toplandılar ve Samuil'i (Rama)'da bularak dediler ki: sen artık ihtiyarladın. Oğullarında senin eserine iktifa etmemektedirler. Bütün milletlerde olduğu gibi bize hüküm etmek üzere bir melik tayin et. Samuil bize hüküm etmek için bir melik nasb et, demelerini hüsn-ü telakki etmedi ve Samuil rabb'e dua etti. Rab, Samuil'e hitap etti ve dedi ki: sana bütün söylediklerinde halkın sözünü dinle, çünkü onların red ettiği sen değilsin, benim ve maksatları da benim artık üzerlerinde hüküm ve hükümran olmamaklığımdır. Mısır'dan çıkarıp bugüne getirinceye kadar nasıl hareket ettilerse sana karşı da aynı tarz hareketi ihtiyar ediyorlar, başka İlahlara tapmak için beni terk ettiler. Binaenaleyh onların sözlerini dinle yalnız kendilerine ihtaratta bulun ve üzerlerine hükümran olacak meliğın hukuk ve selahiyetlerini anlat.

Kendisinden bir melik isteyen halka Samuil Rabb'ın bütün bu hata beni tekrar eyledi ve dedi ki: sizin üzerinize hükümran olacak meliğın selahiyet ve hukuku şu olacaktır: evlatlarımızı alarak onları gerdunesinin önünde giden süvarilere terfik edecek

veyahut gerdunesinin üzerine oturtacaktır. Biner veya ellişer kişilik grupların resileri yapacak ve topraklarını zira‘ etmek mahsulatını idrak eylemek, harp silahlarını ve gerdunesinin levazımını imal ettirmek gibi işlerde kullanılacaktır. Kızlarınıızı alarak onları itriyatçı, hizmetçi ve ekmekçi yapacaktır.

Tarlalarımızın, bağlarımızın ve zeytinliklerimizin en iyi aksamını müsadere ederek hidamina tevzi‘ edecektir. Sürülerinizin öşrünü alacak ve bizzat kendileriniz mülkün aleyhine feryat ve figana başlayacaksınız. Fakat o zaman Rabb‘ dualarınızı müstecab etmeyecektir.

Halkı Samuil’in sözünü dinlemedi. Hayır, dediler, bizim üzerimizde bir melik olacaktır. Biz de bütün sair milletler gibi olacağız. Melikimiz bizim dualarımızı fasıl edecek, başımızda yürüyecek ve muharebelerimizi idare edecektir”. (Samuil 1, fasıl 8.)

S.10

2

Talut, Davud ve Süleymân

Memleketlerinin vaziyeti ve iklimi İbranilere müsa‘de bulunmadığı cihetle birinci melikleri talut hâkimlerden daha muvaffak olamadı; serseri Davud’un, Talut leyhindeki mavsâl antrikaları samu’il kitabının birinci kısmının nihayetinde hikaye olunmaktadır, nihayet Talut,(Gilboa) dağında kat’i surette duçar hezimet oldu ve ordusu Filistinli tirandazların karşısında tamamen izmihlale uğradı.”Muharebenin ferdası gün Filistinliler ölüleri soymak için geri döndükleri vakit, Talut ve üç oğlanı (Gilboa) dağında ölü olarak buldular.Talut'un cesedinden başını kopardılar ve silahlarını aldılar bu iyi haberleri bütün Filistin şehirlerine ve halk arasına dağıttıkları gibi mabudlerinin hanelerinde i‘lam eylediler.Talut'un silahlarını Astarte (Astartes)’in evine koydular ve cesedini Beyt-ul Şam (Bith- scham)’ın duvarlarına bağladılar. (Samu’il,fasıl 31)

Kable’l-milâd 990 tarihinde hükümrân olan Davud daha ziyade fikir siyaset göstererek selefinden fazla muvaffak oldu, zan olunduğuna göre Sur kralı (Hirâm)’ın taht-i himayesine girdi, Fenikelilerle ‘akd ettiği bu ittifâk nufuzunu takviye etti ve oğlu Süleymânın azmet ve revnakının unsur-i esasisini teşkil eyledi. Cinayetleri ve daimi idamlarıyla Davud'un zaman saltanatı bir medeni hükümdarın saltanatına değil, fakat vahşi bir kabile reisinin tarihçe-i hayatına benzer, Samu’il'in ikinci kitabında Davud'un hayatı gayet edebi bir lisân ile tahkiye olunmaktadır, mülük kısmının birinci kitabı Süleymânın zaman saltanatını hikaye etmekle başlar. (960) Bu saltanat esnasında bizi

en ziyade alakadar eden noktalar, Süleymânın ruhban sınıfına ve meli dine karşı aldığı vaziyet, mesken-i mukaddes, rahib Sauk ve Natan(Nathan) peygamber ile olan münasebetleridir.

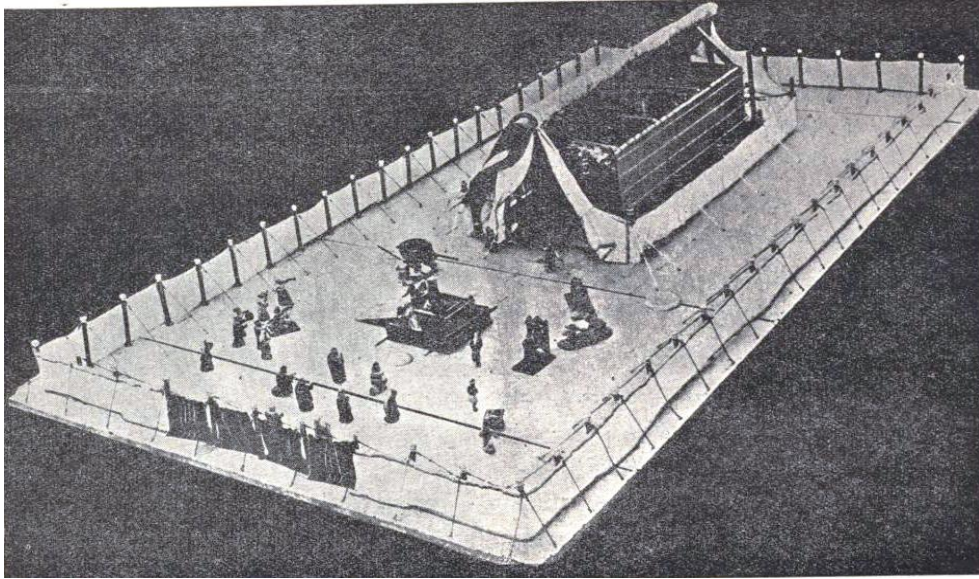
Süleymân'ın bidayet saltanatı pederinin Avan hükümdaresi kadar kanlı oldu. Davud'un son defa söz söylemesi(Şimaya, Shimei) katlinin bütün tefarruatı tayin etmek içindir ve gözlerini ebediyete kapamadan dudaklarında dolaşan son kelime kandır: “ onun beyaz saçlarını kabile mülemmea’ olduğu halde ölülerin olduğu yere sokacaksın! “ diye bağırıyor ve diyorki eğer ihtiyar Şimaya Bin Davud'un cenab-ı hakka karşı bir adağı dolayısıyla mahfuz ise, bu adak ve taahhüt hiç bir vecihle Süleymân'ı alakadar etmez. Süleymân'ın ilk işi, bir aralık tahta nail olmak istemiş ve fakat son dakikada tereddüt ederek kendisine mutava'at göstermiş olan kardeşini öldürmek olmuş ve kadeşinin taraftarlarıyla uzlaşmıştır, karma karışık ırklara mensup ve fikirleri müşevveş olan bu İbraniler üzerinde dinlerin ne kadar az müessir olduğunu gösterecek bir delilde, Süleymânın kendisine aleyhdar olan büyük rahibi azlederek birine taraftarlarından Saduk (Zadoh)'ı ne kadar büyük bir sühulet ve labalilikle ta'yin eylemiş olması keyfiyetidir.

Fakat bu bab' da daha sarih bir delil vardır, oda Süleymân'ın her türlü Fenalıklarının vasıta-i icraiyesi olan Benayeh(Benaiah) gibi bir şahsın ma'bedin içinde (Yu ab)'ı öldürmesi ve mahallin ulviyet ve kudsiyeti hakkında mazlumun söylediği sözlere ve ma'bud yavuhnun mihrabına iltica eylesine, zerre kadar atf ehemmiyet eylesidir, işte bundan sonra Süleymân sarahaten asrı 'idayede bile çekmez bir zihniyetle milletin dinini tanzim etmeye koyulmuştur. Süleymân Sayda kralı Hirâm ile olan ittifâkı idame ettiriyor ve Hirâm, Süleymânın memleketinden, bir donanma inşa ettirmekte olduğu Bahr-i Ahmere doğru ve büyük bir yol gibi istifade ediyor ve bu ittifâktan Kudüs'e şâyân-ı hayret servet ve saman yağıyor, takım ve grup halinde sa'y şekilde o zaman Beni İsrail arasında görünmeye başlıyor. Süleymân, Lübnan'a doğru amele taburları sevk ediyor ve bunlar nöbetle Sidra ormanlarında Hirâmın emri altında kat'iyette bulunuyorlar ve bütün memleket boyunca bu ağaçlar, tanzim edilmiş nakliye vasıtalarıyla (S.11) geçiriliyor. (Bütün bu hikayeler, merkezi Afrikadaki bir kabile reisinin Avrupalı bir ticaret kompanyasıyla akd ettiği mukaveleti hatırlatıyor.)Süleymân, o vakit kendi ikameti için bir sarayı inşa ettirdiği gibi, hemen o saray kadar cesim bir ma'bedde Yaoh için bina ettirmiştir, o zamana kadar eski İbranilerin remz-i aliheleri olan (Tabut-ul 'ahd) geniş bir çadır altında saklanıyor, ve bir

tepeden diğ er tepeye nakl ediliyordu. Bu suretle Beni İsrail'in ma'buduna kurbanlar bir çok yüksek mevak'ide arz edilmiş bulunuyordu. Halbûki fima ba'd (Tabut-ul 'ahd), taşları Sidra ağacı ile örtülmüş ve muhafaza edilmiş büyük bir ma'bedin mihrabında altınlarla müzeyyen ve mutantan bir yere yerleştirilmiş bulunuyordu. Zeytun ağacından mamul ve altınla yıldızlanmış, kanatlı iki cüseyim sima, (Tabut-ul 'ahd)'in tarafında mevzudur. Kurbanlar mihrabın önünde tesis edilen mahl-i mukaddeste arz edilecektir, bir fikir temerküzü ihtar eden büyüğü tarz (Aknaton ve Nabonid)'idir; hatır ettirir, buda gösterirki, ruhbanın nufuzu, ananeti ve ilmi gayet dun bir seviyeye düşmüştür ve pederi Davud'un tertibi üzere kahinlerin firkalarını kendi hizmetlerine ve her konun hizmeti iktizasınca kahinlerin huzurunda hamd edip hizmet etmeleri için Lavyoluları kendi memuriyetlerine, kapıcıları dahi her kapı için nöbetlerince tayin eyledi, zira rabbin adamı Davud'un emri böyle idi, onlar dahi melikin kahinleri ile Lavyolulara her madde ve hazineler hakkında olan emrinden çıkmadılar, "[Tevârih-i sani: VIII -14,15]

Musevilerin (Tabut-ul 'ahd)'leri

Musevilerin (Tabut-ul 'ahd)'leri kabil-i nakl bir ma'bettir, mustatil-ül şeklidir, 30 dirsek tulunda,10 Dirsek arzında, 10 dirsek irtifa'ında idi, ve iki kısma ayrılmıştı: (Mukaddes avlu) ile (Kuds-ul Akdas). (Kuds-ul akdas)'de (Tabut-ul 'ahd) ile (Rabbın on emri)'nin yazılı bulunduğu iki taş levha vardı.

S.12
İkinci Ramses'in heykeli

Ondokuzuncu sülaleden İkinci Ramses altmış yedi sene saltanat sürmüştü, Musa zamanındaki Firavun bu idi ve pek çok ma'bedler inşa ettirmişti.

Süleyman, bu suretle yeni bir şekil altında, Kudüs'de(Yaoh)'ın mezhebini tesis etmiş oldu. Saltanatın bidayetinde rabb kendisine göründü ve mükelemede bulundu fakat bu tecelli, ihtiyarlığında Süleymân'ın diğer ma'budlara teveccüh ve iltifat göstermesine mani olmadı, şüphesiz esbab-ı aliye-i siyasiden naşi' ve revnak ve hişmetini bir defa daha ira'e etmiş olmak için bir kaç defa izdivac etti, zevcelerinin hoşuna gitmek için her birinin mensup olduğu alihe kurbanlar kesti ve mensub oldukları dine mura'atını göstermek üzere(Kehmus)'taki Sayda aliyesi Astarut (İştar) Ashtoroth ve Mevabilerin ilahi olan Muluh (Moloch) için ayinler icra ettirdi. Tevratın Süleymân hakkındaki rivayetlerinden anlaşıldığına göre, bu kral gayet batıl itikadlara meclub muvazene-i zihniyesi gayri mustakır bir hükümdar olup müşevveş mefkureli ve komşularından daha fazla dindar olmayan bir millet üzerinde icra-i saltanat eylemekte idi.

Mısır tarihinde yeni bir safha arz etmek dolayısıyla Süleymân devre-i saltanatının şâyân-ı dikkat bir noktası firavunlardan birinin kızı ile vaki' olan izdivacıdır. Ağleb-i ihtimal bu Firavun, on dokuzuncu sülaleye mensup idi, (Tell-el-Amarna)'nın mektabatından istihrac olunduğuna göre, üçüncü Amenophis'in parlak zamanlarında Firavun, haremine Bâbilli bir prensesi kabul etmek lütufkarlığına kadar

tenezzül edebilirdi; fakat hiç bir zaman bir mahluk ilahi olan Mısırlı bir prensesi Bâbilli bir hükümdara tezvic etmeye muafket edemezdi.

Mısır'ın mütemadi sükutunun kat'î bir delili de, Süleymân gibi küçük bir hükümdarın üç asır sonra bir Mısırlı prenses ile müsevât dairesinde 'akd-ı izdivace muvaffak olmasıdır, bundan sonraki sülale(22.ci sülale) zamanında Mısır tekrar belini doğruladı ve yeni sülalenin musisi Firavun Şişak (Shishak) Beni İsrail ile Yahuda (S.13) arasında Davud ve Süleymân zamanlarında tahaddüs eden ihtilaflardan istifade ederek Kudüs'ü zapt ve yeni ma'bed ile kralın sarayını yağma etti.

Bu Şişak Filistinlilerin memleketinde taht-i inkıyada almış olsa gerektir, her halde bu zatın zaman saltanatından itibaren Filistinliler gittikçe azalan bir rol ve ehemiyete malik olmuşlardır, kendi dilleri olan Kirid lisânını zaten unutmuşlar ve istila eyledikleri memleketin Sâmi lisânını öğrenmişlerdi, memleketlerinin az çok istiklali olmakla beraber yavaş yavaş Filistin tarafından mas-u bel' edileceklerdir.

Süleymân zaman saltanatının cinayetlerinin, Hirâm ile ittifâkının, ma'bed ve sarayının inşasının ve memleketinin nihayet inkısamını mucib olan bütün centlerinin garip, kabataslak, fakat nazar-ı dikkati calib bir tarzda tahkiyesi bilahire Süleymân'ın servet ve semanini ve 'akl ve izanını medh ve itra' etmek isteyen bir müharrir tarafından metinlerde bir çok tağlitat yapılmak suretiyle vasi' tağayyurata maruz kalmıştır, biz burada Tevrat menba'larının tenkid ve tahlilini yapacak değiliz; fakat ilim ve tetebbu'den ziyade 'akl-i selim bize Davud ve Süleymân zaman saltanatlarına ait Tevrat münderic hikayeleri doğru olarak kabul etmeye sevk eder.

Ergeç doğrusu ifşa olunacağından emin olmak itibarıyla bu kadar ham hadiselere ancak mi'asır bir muharir eserinde mevki'i verebilir, hakikat yerine dalkavukluğunun ka'im olduğu aksam bu sebepten naşi' daha sühületle, nazar-ı dikkati celb etmektedir.

Tevratın bu hikayesi, tahriri herhangi bir iddianın insanların zihinleri üzerinde hakikattan ziyade sahib-i nüfuz olduğunu gösterecek bir delildir; yalnız Hristiyanlık aleminde değil, fakat Müslüman muhitinde de Süleymân'ın yalnız en parlak değil, fakat en akıllı ve müdebbir bir hükümdar olduğuna dair esaslı bir kanaat hasıl olmuştur, (Kitab-ı Müluk)'ün birinci faslı bu hükümdarın zaman saltanatının bütün revnaklı safhalarını teferruatıyla hikaye etmektedir, Mamâfih üçüncü Tutamis (Thotmes), İkinci Ramses (Ramses) İkinci Sargon (S.14) Sardanapal yahut büyük Buht-ı nasrın, bıraktıkları eserler ve yaptıkları azim teşebbüsler hatıra gelince Süleymân'ın revnakı hayli küsüfe uğrar, Süleymân'ın ma'bedinin arzı 35 kadem, yani küçük bir köşenin arzı

kadardı, toluda yüz kadem idi, Süleymân'ın 'akl ve dirayetine ve siyaseti aliyesi, bahsine gelince, hatta Tevrattan başka bir menba'a müracaat etmeksizin bile bu zatın ancak tacir ve hükümdar Hirâmin oldukça vasi' teşebbüslerine mi'avenet etmekten başka bir şey yapmadığı ve idare ettiği memleketin Fenike ile Mısır arasında hatt-ı vâsıl teşkilinden fazla bir rolü olmadığı tazahur eder. Süleymân'ın bütün ehemiyeti Mısır'ın mevki'i itizafından istifade etmek isteyen haris Fenikelilerin büyük bir ticaret yolunun miftahına malik olan bu hükümdarıyla hoş geçinmek istemelerinden ibarettir; teb'asına karşı Süleymân gayet sert ve zalim idi, hatta vefatından evvel bile herkesin gözü önünde hükümeti inhilale yüz tutmuştu.

İkinci Ramses'in zevcesi

İkinci Ramses'in zevcesinin(Loksur) ma'bedinde bulunan heykeli. İkinci Ramses, Üçüncü Amenofis tarafından başlanan bu ma'bede birçok 'alaveler yaptırmış ve birçok heykeller diktirmişti.

Melik Süleymân'ın zaman saltanatının hitâmiyle İbranilerin tanımış oldukları devre-i şan ve şerefte nihayet bulmaktadır. Memleketin en zengin kısmı olup Süleymân'ın gayet külfetli ve masraflı teşebbüslerinin mesnedini teşkil eden şimal kısmı Kudüs'ten ayrılarak İsra'iliye hükümetini teşkil etmiştir. Bu kat'i irtibat dolayısıyla Yahudiye memleketi Sayda ile Bahr-i Ahmer arasında hat-ı vâsıl teşkil etmiş oluyor ve bu suretle Süleymân zamanında mucib refah ve serveti olan bir vaziyetten mahrum

kalıyor. (Kudüs) yalnız bir kabilenin, Yahuda kabilesinin, Payitahtı olarak kalıyor ve gayri münbet tepelerle muhat, deniz ile olan irtibat Filistinlilerin araya girmesi ile munkatı' olmuş ve her taraftan hasımlarla çevrilmiş bir memleket mevki'inde bulunuyor.

Üç asır zarfında, muharebeler ve ihtilaller, gasblar, cinayetler, taht için kardeşin kardeşi öldürmesi yekdiğerini veli edecektir. Bu devre, sarahaten barbar bir fasıldır. İsrâ'iliye hükümeti Yahudiyeye ve komşu devletlere karşı muttasıl mücadele ve bazen biriyle sonra diğeriyle akd-i ittifak eylemektedir. Suriye saltanatının yıldızı, korkunç bir tarzda İbranilerin üstünde parlamaktadır, sonra bunların arkasında son Asûri imparatorluğunun necim ikbali yükselmektedir. Üç asır evvel İbranilerin tarihi sokak ortasında yerleşmek isteyip mutasıl o minibüsler ve kamyonlar tarafından devrilen bir adamın hayatına teşbih olunabilir.

Tevrat'a bakılırsa (Üçüncü Tiğlat Falasar-Tiglat Phalasar)'a takabul eden (Pul) İbranilerin ufuk siyasetini karartan ilk Asûri hükümdarıdır; fakat Menehim (Menahem) bin talan gümüş hediye etmek suretiyle onun tevecühünü celb etmiştir (738), bununla beraber Asûri devleti o aralık hal-i za'f ve vehnede bulunan Mısır'a hâkim olmak sevdasındadır.

Ve bu memlekete hattı hücum (Yahudiye Judee) memleketinden kaçmaktadır, Üçüncü Tiğlat Falasar tekrar sahneye çıkmakta ve kendisini Şal Manazar (Shalmanazar) takip eylemektedir.

İsrâ'iliye hükümdarı bazı entrikalarla Mısır'ın mu'aveneti temin etmek istedi; fakat bu teşebbüs mucib izmihlali oldu. Çünkü yukarıda zikr ettiğimiz vecihle, 721 tarihinde düşman memleketini tamamen silip süpürmüş, seknesi tamamen esir olarak götürülmüş ve tarih artık İsrâ'il ile meşgul olmaktan variste kalmıştır, aynı 'akibet Yahudiye memleketinde tehdit etmektedir, mamafih bir müddet daha bu eyalet kendisini bu neticeden vikaye etmeye muvaffak olabiliyor. Hükümdar Hazkiye zamanında Sehne Herib (Sennacherib) ordusunun akibetinin ne olduğunu (701) ve Hazkiyenin çocukları tarafından nasıl katl edildiğini söylemiş idik. (Mülük iki kitap, 19' uncu fasıl 37)

Mısır'ın bilahire Asûriler tarafından taht-ı esarete alınmasından Tevratta hiç bahs yoktur. Fakat, Sehne Herib'in zaman saltanatından evvel hükümdar Hazkiye'nin Asûri hükümdarlarından ikinci (Sargon)'a karşı hal-i isyanda bulunan Bâbil (700) ile muhabere-i siyasiye'de bulunduğu muhakkaktır. Bilahire Mısır Asar Hadon

(Esarhaddon) tarafından istila edilmiş (S.15) ve bu sıralarda Asûriler kendi dertleriyle uğraşmaya mecbur olmuştur, Sitler(Scythes),Medyalılar (Medes),İranlılar (Perses) şimalden tehdit etdikleri halde(Bâbil) hal ihtilal ve isyan bulunuyordu. Asûrilerin tazyikinden muvakaten verasete kalan Mısır, evvela Pesametik(Psammetique), sonra ikinci Neha'o(Necho II) zamanlarında yeniden bir inkişaf devresine malik oldu.

İki vasi' imparatorluğu tefrik eden küçük memleket ittifâk siyasetinde yeniden bir hata irtikâb edecektir. Fi'l- hakika bu imparatorluklardan hiç bir hakiki bir huzur-u bal ve asayiş temin etmiyordu. Yuşi' Neha'o ile boy ölçüşmeye kalktı ve (Mecido Megiddo muharebesinde (kable'l- milad 608) telef oldu ve Yahudiye kralı Mısır'a tabi' oldu. Bilahire Neha'o Fırat sahillerine kadar ilerleyerek ikinci Buht-ı Nasrın önünde mağlub olarak telef olunca Yahudiye'de bu hükümdarla beraber düştü.(604) Buht Nasr, rabbın evini yaktıktan ve Kudüs'ün duvarlarını temelinden yıktıktan sonra halkın ekseriyet-i azimesini esir olarak Bâbile getirdi (604), mutebaki kısım halk isyan edip bütün Bâbilli memurları itlaf etdikten sonra Keldanililerin intikamına karşı Mısır'da bir melc' aradı.

"Ve Beytü-İlah'ın büyük küçük cümle edevatını ve Beytü-l Rabbın hazinelerini ve mülk ile reislerinin hazinelerini kefetten Bâbil'e götürdü ve Beytü-İlahı yakıp Orşalim'in surunu yıkmakla saraylarının keffesini ateşe yakarak cümle-i zikimet edavatına telef ettiler ve kılıçtan kurtulabilenleri Bâbil'e götürdü. Bunlarda orada Faris hükümeti zamanına değin kendisine ve oğullarına kulluk ettiler." (Tevarih-i Sani, 18,19,20)

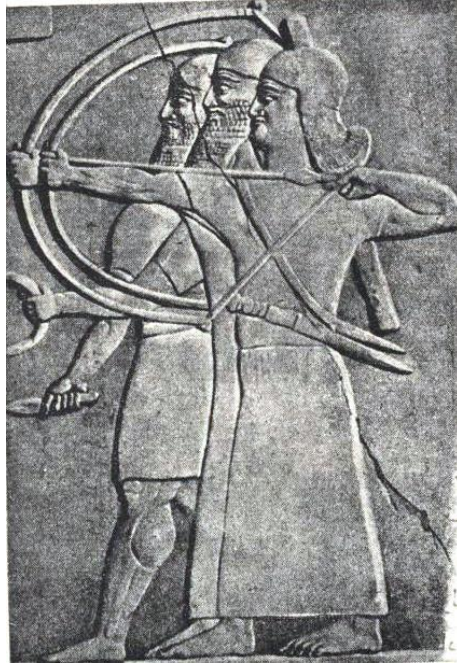
İbraniler için dört asırlık hükümdarlık şekli bu suretle hitâm bulmuş oldu. Fakat bütün bunlar Mısır'ın, Suriye'nin ve Asûrilerin vasi' tarihlerine atf-ı nazar edilecek olursa, basit ve ikinci derecede hadiselerden ibarettir. Mamafih bu hadiseler bütün beşeriyet için pek hayati ehemiyet ve kıymeti haiz fikri ve ahlaki netayic tevlid eylecektir.

Yahudiler, Muhtelif Menşe'lerden Gelme Bir Kavim

Keyhüsrev zamanında, iki nesil tecavüz eden bir fasileden sonra,(Bâbil)'den (Kudüs)'e dönen Yahudiler, (B'il)'e ve (Yaoh)'a ibadet eden muhariblerden, İsrailiye ve Yahudiye

İki okçu ile bir kalkan taşıyan

Asûrilerin silahı ok ve yay idi, okçuların yanında kalkan taşıyan biri bulunuyordu.

Krallığında yüksek yerlerde kurban kesenler ile (Kudüs)'te kurban kesenlerden çok farklı idiler.

Tevrat'ın hikayesinden sarahaten anlaşıldığına nazaren, Yahudiler Bâbile gittikleri vakit bir takım vahşiler ve barbarlardı ve oradan avdetlerinde temden itmiş bir halde dönmüşlerdir, ezimetleri zamanında karma karışık ve yekdiğeriyle hal ihtilafte, vicdan meliden mahrum bir kalabalıktan ibaret iken (S.16) Avdetlerinde gayet hararetli ve inhisârcı bir millet zihniyetiyle mücehhez bulundular. Gitmeden evvel müşterek bir edebiyata malik değillerdi. Esaretlerinden ancak kırk sene evvel kral Yuşa' mabedde Esfar-ı Hamseyi muhtevi olan bir cilt keşf etti (Kitabi Müluk, ikinci kısım, 22 inci fasıl), esaretten avdetlerinde ise Yahudiler ahd-i atikin ekseri malzemesini beraber getirmiş bulunuyorlardı. Zalim ve gaddar krallarının zülmünden halas bularak artık siyasetle uğraşmak külfetinden kurtulmuş olduklarından Bâbil muhitinin fikri ve ilmi mesaiyi

terkib ve teşvik edici hevasından istifade ederek esaret esnasında Yahudi alemi ileriye doğru mühim bir adım atmış oldu.

Bâbilde ilim ve fen ile tarihi tetebu'at pek ziyade revacda idi, cereyanlar, tıpkı Sardanalılık Ninova'da eski zamanların al yazılarını büyük bir kütüphanede cem' için uğraştığı günleri der hatır ettiriyordu. Yukarıda da söylediğimiz vecih ile Nabonid Asari 'atike tehriyatıyla o derece meşgul bulunuyorduki, hükümetini Kikavos'un tecavüzüne karşı müdafaa edecek esbabı ihdar eylemeyi bile ihmal etti. Bir haldeki, her şey sürgün Yahudileri kendi tarihleriyle iştigale sevk ve imale ediyordu. Peygamber Huzkiyal kendileri için hem bir reis ve hem de bir mühlüm şahsiyet oldu vaktiyle saklanmış yahut unutulmuş olup beraberlerinde getirdikleri bir çok vesaik bir takım şecereler, Davud ve Süleymân ve sa'ir hükümdarlarla muasır olanların hikaye ve rivayetleri masallar ve 'an'nati kadimelerinden istifade ederek Yahudiler kendi tarihlerini tevsi' ettiler, yazdılar, Bâbillere hikaye ettiler, kendi aralarında tekrar eylediler hilkati 'alem, tufan, Musa hikayesinin büyük bir kısmı, Şam'un tarihi Bâbil menabi'nden alınmış ve bilahire metin içine ithal edilmiştir. Yahudiler Kudüs'e 'avdet eyledikleri vakit yalnız Efsar-ı Hamsa kitap halinde toplanmış idi; fakat diğer tarihi eserlerin tasnif ve teksifi biltab' bu ilk teşebbüsü takip edecekti. Bütün bu edebiyatdan hâkim ve mütabariz bir takım fikirler tazahür ediyordu. Evvela Yahudi kavminin tamamen İbrahim'in neslinden olması ki, bu telakki aynı eserlerin teferu'at hakkında verdikleri izahatle mecruh bulunuyordu. Diğer bir fikirde Yaoh'un İbrahim'e Yahudi ırkına bütün sa'ir ırkların fevkine is'ad olunacağı hakkındaki va'addir, üçüncü bir noktada, Yaoh'un kabilenin en büyük ilahı ve sa'ir bütün ilahların fevkinde bir ilah ve nihayet yalnız hakiki bir ilah olduğu hakkındaki kanaat. Bu suretle Yahudiler şu neticeye vâsıl oldular ki, kendileri küre-i arzın yegane ilahı olan ma'bud tarafından intihab olunmuş bir millettirler.

Bu üç fikir, zaruri olarak, dördüncü bir fikrin doğmasına sebep olmuştur. O da, Yaoh'nun devre devir va'adlerini saha-i tahakkuka is al edecek bir reisin, bir halaskarın, bir mesihin zuhur edeceğidir, yetmiş senelik bir müddet zarfında Yahudilerin böylece mütecanis bir millet haline gelmeleri, yazılı olan ifadelerin kudreti hakkında tarihin arz ettiği ilk misaldir. Zihni ve fikri olan bu rasanetin, Kudüs'e avdet eden milletin vahdetini temin eylemekten daha büyük bir neticesi de olmuştur. Müntehab ve dünyada birinci safi işgala Namzed bir ırka mensub olmak kanaati pek cazip bir düşüncedir ve bu fikir Bâbil'de kalan Yahudilerde de hasıl oldu. Edebiyat-ı cedide Mısır'da yerleşmiş olan Yahudilere kadar sirayet etti ve şüphesiz Beni İsrâil mülukunun ve on iki kabilenin

Mehdiyeye tağrip olundukları zamanki eski payitahtı olan(Samarie)'de, mütemekin karışık halk üzerinde sarıh bir tesir icra etti. Bir çok Bâbilliler İbrahim'i ced olarak tanımaya ve memleketlerine avdet eden Yahudiler arasına karışarak kendi cemiyetlerini onlara kabul ettirmeye çalıştılar. Amurriler ve Muabiler bu cereyana taraftarlık ettiler. Nahamye (Nehemie)'nin kitabı, ecnebi kavimlerin min tarafı-İlah güzide milletin imtiyazlarına iştiraklarından mütevellit şikayetlerle doludur, tarihlerine muayyen ve müşterek bir mana verdikleri ve ayini ümid ve emellerle müteharik olmaya başladıkları zamanlarda Yahudiler çoktan bir çok (S.17) memleketlerde ve birçok şehirlerde dağılmış bir halde bulunuyorlardı. Fakat bidayeten mezhep ve dinlerini ibtida'î safiyetinde muhafaza etmekten başka bir inhisârcılık zihniyeti göstermişlerdir. Bilhassa melik Süleymân gibi hükümdarların şâyân teessüf za'afalarını müşahade etmiş olmaları bu zihniyeti ve bu ihtiyatı pek i'la izah eder unutmayalım ki, Yahudilik alemleri ecnebi ırklardan gelen sâmimi mühtedilere karşı uzun müddet dost bir el uzattı.

Sur ve Kartaca'nın sükutundan sonra Yahudiliğe girmek; Fenikeliler, için şüphesiz pek cazip ve kolay bir şey olmuştur. Dilleri İbranilerinkine pek yakın idi. Afrika'da ve İspanya'daki Yahudilerden büyük bir ekseriyetin esası ihtimalki bu Fenikelilere mensuptur. Arap halk arasında da Yahudiliğe girenler çok olmuştur göreceğiz ki, bilahire Rusya'nın cenubunda Mongollardan da Yahudi olanlar bulunmuştur.

4

İbrani Peygamberlerin Ehemmiyeti

Kendilerine bilahire min tarafı-İlah muntehab bir kavim olmak fikri de inzımam eden tekvininden tenhimiye kadar olan bütün kütüb-i tarihiyye,

İbranilerin vahdet-i fikriyelerinin Amudi fikarisini teşkil eder. Mamafih Heyet-i mecmuası sonraları Tevratı teşkil edecek olan bütün İbrani edebiyatı yalnız bu eserlerden ibaret değildir. Yunan hailelerinin bir taklidi olduğu iddia edilen Eyyübün kitabıyla, ağniye elağani ile, mezamir ve emsal-i Süleymân ile burada meşgul olmaya vaktimiz yoktur yalnız (Prophetes) namı altında malum olan kitaplar hakkında biraz tafsilat vereceğiz çünkü bu kitaplar cemiyetlerin sinesinde yeni bir idari kudretin doğduğuna ilk ve muhakkak, en iyi delil teşkil ederler.

Bu peygamberler yeni bir sınıf-ı ictima'î teşkil etmezler. Bunların menşe' ve menbe'leri gayet mütehaliftir. Huzkiyal, ruhban sınıfına mensuptur ve teveccühü daha ziyade papazlardır.

Amus, bir çobandır. Yalnız peygamberlerin müşterek bir vasıfları vardır ki, oda kurbanlardan ve ruhbanın ve ma'bedin şekle ait merasiminden azade bir surette ictimai hayata dini bir unsur alave ve ithal eylemeleridir ilk peygamberler ilk rahiplere pek çok benzerler: mucizeler gösteriyorlar, (S.18) Nasayihde bulunuyorlar ve vekaiyi keşf ve ihbar eyliyorlardı mümkündür ki ilkin, memlekette bir çok yüksek mevki'iler varken ve dini fikirler nisbeten tesis etmemiş iken, kahin ile peygamber arasında büyük bir fark bulunmamış olsun galiba dervişler gibi oynuyorlardı libasi mahsusları keçi tüyünden yapılmış bir manto idi milletleri, buldukları topraklar üzerinde birleşmeye ve sabit olmaya sevk eden yeni cereyanların zıttına olarak bedeviyet ananelerini takip eyliyorlardı; fakat ma'bud inşa olunup ruhbanın teşkilatı itmam edilince, peygamber, ta'ayün ve tevazzuh etmiş olan.

Nemrut'da duvar üzerinde mahkûkât

Üçüncü Tiğlat PilaSara 'ait olan bu mahkûkât, (British muzeum)'de bulunan bu taş, (Nemrud)'un cenub garbi sarayından gelmedir. (Azkuttu) şehrinin tahliyesine ait bir sahneyi göstermektedir.

Asûryalı bir muharib

Pars'da (Luor) müzesinde teşhir edilen ve bir Asûriyeli muharibi tasvir eden bir taş oyması.

Dini tarz ve sistemin haricinde kaldı ve ağıleb-i ihtimal ruhban sınıfı için daima bir baş ağrısı teşkil eyledi peygamber, gayri resmi bir surette hükümetin işleri hakkında mutala'asını söylüyor, günahı haber veriyor ve yalnız kendisine tabi' olduğu için derruni nur ve ziyasından başka bir haber tanımıyordu. "Cenabı hakkın sesi o zaman falan yada falana kendisini isma' etti." İşte formül bu idi Mısır'ın, şimali Arabistan'ın, Asûrilerin ve bilahire Bâbillilerin Yahuda hükümetini çenber içine alarak tazyik ettikleri son günlerde bu peygamberler mühim bir mevki'i ve büyük nüfuz sahibi oldular bulanık fikirli ve korkak insanlara hitap ediyorlardı insanları pişmanlığa davet ve teşvik eylediler ve yüksek tepelerde kain ibadetgahların tahrip edilmesini ve ibadetin Kudüs'te yapılması usülüne avdeti telkin ettiler fakat bu gaypten haber vermiş ve ilhamların bazılarında öyle bir tavır ve edatantı vardır ki, zamanımızın ictima'i ıslahatçılarının ifadesini der hatır ettirmektedir."Zenginler, fakirin yüzünü ezemektedirler." Lüks ve sefahete kendilerini vermiş kimseler çocukların ekmeğini yemektedirler nüfuzlu ve emval ile mahmul insanlar ecnebilerden dost edinmekte ve onların tantana ve debdebeleriyle fenalıklarını taklit eylemektedirler, bu yeni modalar uğruna fukara-yı halk feda edilmektedir. Bütün bu tarz ve hareket Yaoh'un mucibi buğud ve adaveti olacaktır ve memleketi şüphesiz tecziye eyliyecektir. Esaretten sonra fikirler daha vüsati

kesb edince, gaipten verilen haberlerin ve istikbali keşifleri hududu da kesb-i ittisa' ediyor. Kabilenin ilahi gibi hasis bir fikir yerine, adaleti cihan şumül bir ma'bud fikri ka'im oluyor zaten yalnız Yahudilerde değil, fakat Sâmi ırka mensup bütün milletlerde ve devletlerde yek diğeriyle imtizac ederek gayri müstakır olmakla beraber vasi' imparatorluklar tesis ediyorlar edyan ve ruhban inkirad buluyor her ma'bed, karşıdaki ma'bedin nüfuz ve hissiyetini kırmaya savaşıyor ve bütün bu cereyanlar arasında fikr-i beşer müterakki bir surette serbestiye doğru yol alıyor ve dini mesailde pek vasi' bir saha kendisine açılıyordu ma'bedler altında mamul, mebzül evaniye-yi muhafazayı mu'ekkel bir takım yerler oluyordu; fakat insanların tasavvurat ve hayaleti üzerinde her türlü tesir ve kudreti gaip etmişlerdi. **(S.19)** Hiçbir zaman hayat bu kadar gayri kabil tehammül add edilmişti artık kadınlarla zu'afadan başka hiçbir kimse dini merasimin, kurbanların faziletine inanmıyordu. Beni İsrail'in son peygamberleri yegane ilahtan ve onun birgün cihanın sulh, vahdet ve saadete kavuşacağına dair va'adlerinden, işte bu muhita bahs etmeye başlamışlardı. İnsanların keşfetmek üzere oldukları bu kudretli Allah, "Hiçbir elin inşa etmediği ve gök kadar kadim" bir ma'bedde yaşıyordu bu gibi fikirlerin o zamanlarda farazan Bâbil, Mısır ve bütün Sâmi ırka mensup şark gibi vasi' mahafilde revac bulduğu aşağı yukarı muhakkaktır. Tevratın peygamberle ait kısımları şüphesiz o zamana ait gaipten verilen haberlerin bir enemuzecini teşkil eder.

Bidayeten ruhbanın melik yemini gibi add olunan ilim ve yazının nasıl olupta derece derece bu kayıttan kurtulduğunu ve vaktiyle bir kabuk gibi her ikisinin mebda'ıda içinde inkişaf eyledikleri ma'bedden ne yolda halas bulduğunu olca gösterdik. Müverrih Herodot, beşeriyetin serbest zekası dediğimiz şeyin şâyân-ı dikkat bir enemuzecini teşkil eder şimdi yek diğeri aynı olan bir takım ahlaki fikirlerin cemiyet üzerine taşmasına ve dağılmasına şahit oluyoruz. İbrani peygamberler ve onların ilah-ı vahid nazariyelerinin dünyaya yavaş yavaş yayılması ile mütenazır olarak beşeriyetin serbest vicdanıda inkişaf eylemektedir.

İşte bu zamandan itibaren bazen cüz'i mahsus, bazen de gayet kavi bir surette fikr-i beşerde bütün cihana şamil ve hükmü cari bir idare-i vahide kanaati ile parlak ve faal bir sulh ve saadete erişmenin insanlık için yalnız kabil ve mümkün değil, fakat mev'ud olduğu zihniyeti tamamen yerleşmiş olarak bulunur: bidayette sırf ma'bede mahsus bir din olan Yahudilik bilahire tevessu' ederek yepyeni bir tipte ve peygamberi bir din halinde ortaya çıkar bir peygamber gider, birine diğer peygamber gelir bilahire göreceğiz ki, kendisine yaklaşmak kabil olmayan bir kudrette peygamber olarak İsa

meydana çıkacak ve Havarileri cihanın en büyük dinlerden biri olan Hristiyanlığı tesis eyleyeceklerdir. Bilahire diğer bir peygamber Muhammed, Arabistan'da zuhur edecek ve İslamiyeti tesis edecektir, gayet kuvvetli ve aşikar, şahsı fırkalara rağmen bu iki peygamber İbrani peygamberlerin başladıkları işe devam etmişlerdir. Muverrih, bir dinin doğru veya yanlış olduğunu düşünmeye mecbur değildir; fakat aşikar mahiyette bütün büyük fikirlerin zaman zuhurunu kayıt ve ihbar etmek vazifesi dahilindedir şu halde iki bin dört yüz sene evvel yani ilk Sümer şehirleri duvarlarının inşasında altı yedi yahut sekiz bin sene sonra, bütün aleme şamil bir sulh ve beşeriyetin vahdet-i maneviyesi fikirleri artık meydana çıkmış demektir.

S.20

Kable-l tarih devrede Ari lisânıyla konuşan milletler

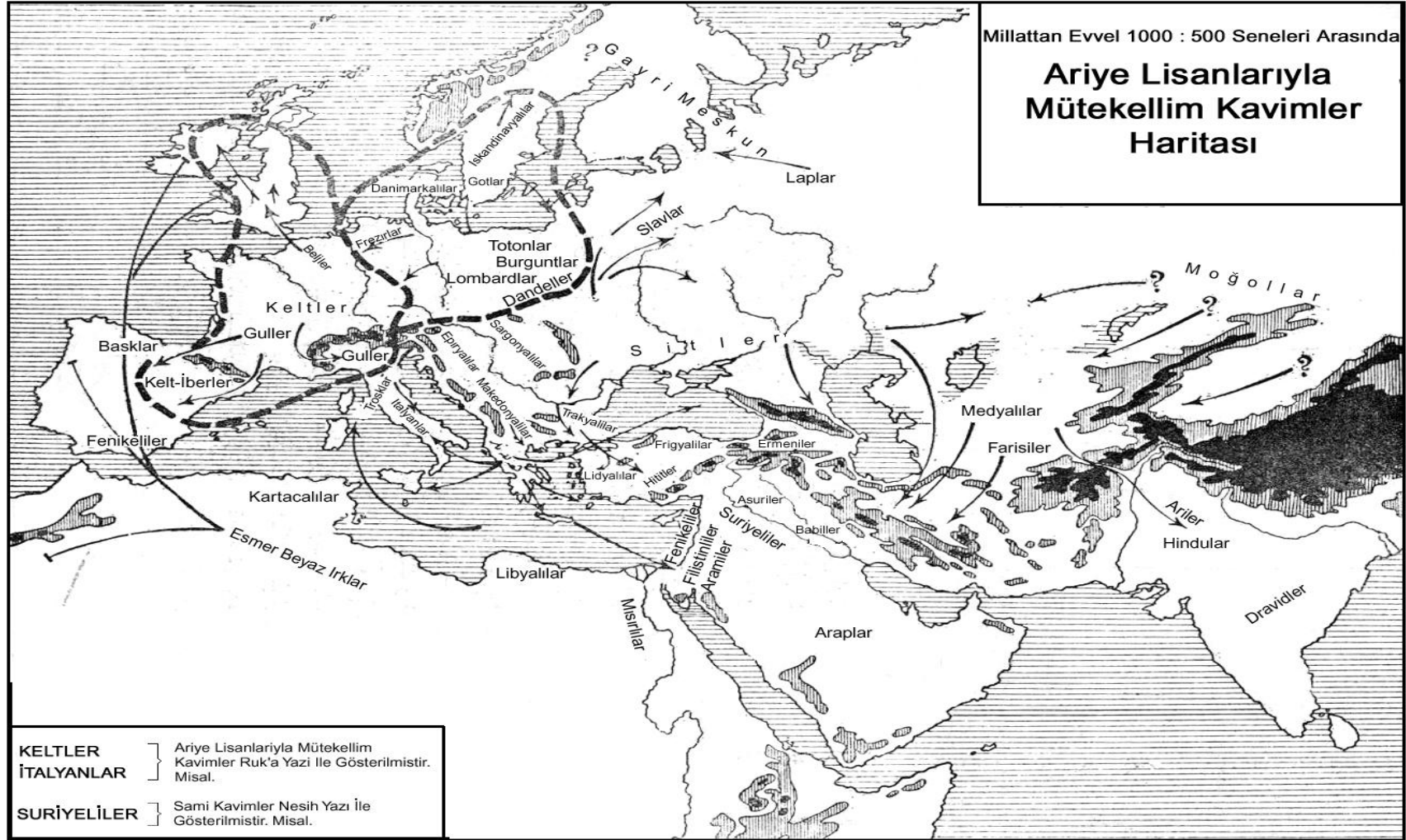
- 1. Ari lisânıyla konuşan milletlerin intişarı**
- 2. İbtida'î Arilerin tarz-ı hayatı**
- 3. Ari milletlerin gündelik tarz-ı hayatı.**

Tercüme eden: Babanzade Hüseyin Şükrü Beg

Ari lisanların ağleb-i ihtimal Tuna ve cenubi Rusya tarafında zuhura geldiğini ve orada intişar eylediğini söylemiş idik. "Ağleb-i ihtimal" diyoruz çünkü merkez intişarlarının buraları olduğu kat'î ve tam bir surette isbat edilmiş değildir, bu babda esaslı fikir ve nokta-i nazar ihtilafleri mevcuttur. Ari lisan, bidayette, (Nordik, şimali) bazı milletler grubunun dili idi intişar eyledikçe ikinci derece-i ehemmiyette bir çok lisânlara inkisam etti garpta ve cenubta, o zamanlar İspanya'da çok münteşir olan (Bask-Basque) lisânıyla tasadum ettiği gibi Akdeniz havzasının muhtelif lisânlarıyla da karşılaşmıştır.

Arilerin cenub ve garbe yayılmalarından mukaddem Akdeniz Neolitik ırkı olan İbriyeliler büyük Britanya'da, İrlanda'da, Fransa'da, İspanya'da, Afrika'nın şimalinde, İtalya'nın cenubunda dağılmış bir halde bulunuyorlardı ve daha ziyade etmeden ettikleri devrelerde bilahire Yunanistan ve Asya-yı Süğrayı istila ettiler, İbriyalıların Mısır ırkı ile sıkı karabetleri var idi. Bazı Mısır, Asur ve bekayesine bakılacak olursa, mevzu-i bahs ırkın nisbeten boyu kısa, çehresi ale-l ekser baydi ve başı uzun idi, bu İbriyalılar reisleriyle yüksek sınıftan efradını büyük taşlardan ibaret odalara gömüyorlar ve üzerlerine toprak yığınları örtüyorlardı, bazen mağaralara sığınıyorlar ve bazı ölülerini

S.21

de mağaralara defn ediyorlardı. Kırılmış ve kireç haline gelmiş bazı insan ve çocuk heykellerinin keşf olunmasından bu ırkın insan eti yediği istintac olunabilir. Kısa boylu, esmer derili olan bu İbriyalı kabileler Basklarla birlikte mağlup ve esir bir halde garba doğru savrulmuşlardır. Bunları mağlup ve esir edenler(Kelt-Celte) namıyla tanınmış Arilerdir, uzunca boylu, (S.22) sarışın saçlı insanlar olup merkezi Avrupayı boydan boya geçerek cenub ve garp vechesine doğru ağır bir dalga gibi ilerlemişlerdir, muzaffer Arilerin soltına ancak (Basklar- Basques) mukavemet edebildiler, yavaş yavaş Kelt lisânını konuşan bu milletler Bahr-i Muhiti Atlasiye kadar kendilerine yol açtılar ve elyevm bakaye olarak kalan bütün İbriyeli akvam her taraftan Kelt olan akvamin arasında boğulmuş kalmıştır bu Kelt istilasının İrlanda ahalisini ne dereceye kadar müteessir eylediği meselesi elyevm hal edilmemiş bir keyfiyettir. İhtimalki, Keltler yalnız fütuhatçı bir sınıf halk (yani kasettir ki) taht-i tabiyetine giren halka lisânını cebren kabul ettirmiştir hatta şimali İngiltere'nin Ari olmaktan ziyade Keltlere takaddüm eden bir ırka mensup olup olmadığını cayi su'el ve tereddüttür bazı Gal memleketine ait tipler vardır ki küçük ve esmerdirler ve bazı İrlandalı tipler vardır ki, İbriya ırkına mensupturlar muasır Portekizler ekseriyet itibarıyla İbriyalı kandandırlar.

Bir Artus'un vazosu

Milattan evvel dördüncü 'asra 'ait Bir Artus'un vazosu ayakları ve kulpu kalın ve sağlam dökmedendi.

Keltler, Keltin namında bir lisân tekellüm ediyorlardı ki, bilahire bu dil teşe'ub etmiş gül, Gal memleketi, Bireton, İskoçya ve İrlanda'nın (Ga'elik- gaelique) lisânlarını meydana çıkarmıştır. Bu Keltler, rüesasının ve meşhur adamlarının güllerini yuvarlak tepeciklerin içine gömerlerdi.

Şimale mensup Keltler garba doğru yayıldıkları halde Ari diğer bir takım milletler İtalya ve Yunanistan Şibh-i cezirelerinde mütemekkin esmer derili ırk üzerinde icar-i tazyik ediyorlardı. Ari son bir kabile grubu, Baltık denizini aşarak İskandinavya'ya geçiyordu. Bunların lehçeleri İsveç, Danimarka, Norveç ve İsland lisânlarının madrı olan eski (Norra-Norrois) İlagotik ve aşağı yukarı Almancaya inkilab etmiştir.

Şarkta da aynı hadise tekrar etmiştir, Karpatların ve Karadenizin şimalında Ari lisânına mensup kabileler gittikçe çoğalıyordu, bunlar Slav namı verilen hususi bir lehçe tekellüm ediyorlardı ki, bundan Rusça, Sırbça, Lehçe, Bulgarca ve diğer bir takım lisânlar inşi'ab etmiştir, diğer bir takım lehçelerde Asya-ı süğrada ve İran'da ta'amum ederek Ermenice ve Hind- İran lisânlarının zuhuruna vesile olmuş. Hind ve İran'dan da Sanskrit ve Acemce zuhur eylemiştir. Umumen bu lisânlar ailesini irae etmek üzere biz (Ari) kelimesini kullandık; fakat bunların Heyet-i mecmuası için(Hind ve Avrupa'yı) tabiri isti'mal olunur ve (Ari) vasfı sadece (Hind ve İrani) kısmına has olarak zebanzed olur, bu son lisân bilahire pek çok lehçelere inkisam etmiştir, bu lehçelerden biri olan Sanskrit, beyaz derili Arilerin kullandıkları lisân olmuştur ki, bunlar üç bin ile dört bin senesi arasında Hindistan'a tecavüz ettiler ve orada yerleşmiş olan esmer derili(Dravidien- Dravidiens) kavimlerini mağlub eylediler.

Bidayette üzerlerinde cevelan eyledikleri sahaları tecavüz ederek, diğer bir takım Ari kaba'il, Karadenizin şimal ve cenubuna dağıldıkları gibi, bilahire Bahr-i Hazer'in şimal ve şarkına kadar ilerlediler. Bu suretle oralarda mütemekkin Asya'yı merkezinin çimenle örtülü vasi' Steplerinin bargirlerini muhafaza eden ve Ural ve Altay grubuna mensup bir lisân sahibi olan Mongol milletleri ile çarpışmaya ve hatta onlarla birleşmeye mecbur oldular, bu Mongol ırkları öyle zan olunuyor ki, Arilere bargirlerin beyin ve muharebe hayvanı olduğunu talim ettiler. Filhakika Avrupa'da ve Asya'da kable-t tarih zamana ait iki üç cins, daha doğrusu nev' at mevcut idi ise de, teşekkül ve bünyeleri itibariyle sırf tağdiye yarardı, başka hizmetlerde de kullanılabilecek atları ilk defa olmak üzere ancak

İstipleri ve yahut çölü andıran arazi meydana getirebilmiştir. Onu temeyülüm ki, Rusya'nın ve Asya bozkırlarının bütün bu kavimler pek suhuletle mera tebdil ediyorlardı, bir kaç kötü mevasim silsilesi yüzlerce mil mesafe katı' etmelerini müstelzem (S.23) olabiliyordu, bir haldeki, bunların hareketi hakkında ancak takribi bir ma'lumat verilebilir, her yaz şimale doğru çıkarlar ve her kış cenuba inerlerdi. Göçebe milletlerin hareketleri haritalar üzerinde hatt-ı müstakim olarak ira'e ve tesbit olunursada, hakikat halde bunlar bir hizmetçinin koridoru süpürürken süpürgesini bazen sağa, bazen sola sallaması şekline müşabihdir, merkezi Avrupa ile şimal merkezi Avrupa'dan Köln Alman kabileleri tarafından işgal edilen mıntıkaldanda bilahire Midyelilere inkilap edecek olan İranlı milletlerin Ari acem ve Hintlilerin işgal eyledikleri yerlere kadar uzanan ve Karadeniz ile Bahr-i Hazer'in şimaline kadar dayanan sahada haklarında gayet gayri muayyen ve gayr-i vazih malumat sahibi bulunduğumuz karma karışık bir takım kabilelerin farza (Kimmeriyenler-Cimmeriens)'in, (Sarmatlar-Sarmates) ve (Sitlerin-Scythes) meraları vardı. Sitler bilahire Medyalılar ve acemlerle birleşerek Asûri imparatorluğuyla bin tarihine doğru ve ihtimalki daha evvel hal-i temasa geleceklerdir.

Karadenizin şark ve cenubunda Tuna nehriyle Medyalılar ve Acemiler arasında ve sahillerle şibh-i cezirelerde yerleşmiş olan Sâmi milletlerin şimalinde, haklarında malumat-i muvazzaha mevcut olmayan ve pek büyük bir suhuletle tebdil-i mevki'i ederek müstakbel müverrihleri nümüd edecek derecede bir serbesti ile yek diğeriyle tasalüb eden Ari bir takım kabileler silsilesi daha vardı, bahs eylediğimiz bu son unsurlar parçalanarak Hitit medeniyetini temsil etmişler gibi korunmaktadır. O Hitit medeniyeti ki, menşe'i itibariyle Ari medeniyetine mütekedimdir.

2

Arilerin ilk tarz hayatı hakkında

Kable't- tarih devreye ait olan bu Arilerin tarz hayatı ne idi? Bilhassa şimali Ariler ki, bunlar ekser Avrupa akvamıyla beyaz derili olan ekser Amerika akvamının ve Ermenilerin, Acemlerin ve yüksek sınıfa mensup Hinduların ecdadıdır, bu suale cevap vermek için Arilere tekaddüm eden ırkların tedkikinde müracaat eylediğimiz menabi'den başka yerlere bakmalıyız elimizin altında topraktan çıkarılmış muhtelif eşya ve Asardan başka istifade olunacak birde lisân vardır. Ari lisânların gayet ince ve dikkatli bir surette mükayese ve tedkiki devre beş bin sene evvelki Ari milletlerin

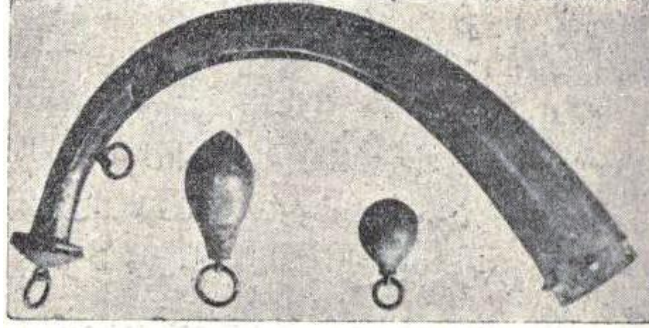
hayatına dair bazı umumi istintacatda bulunmaya müsaittir. Bütün bu lisânlar arasında bir müşebbeh vardır, sonra hepsi, evvelcede söylediğimiz vecih ile, kelimelerin müşterek asılları üzerinde tehevulat ve tadilat irae ederler.

Bütün bu lisânlarda yahut bu lisânların ekserinde aynı asıla tesâdüf eder isek, bu aslın irae ettiği şeyin müşterek ecdad tarafından malum bulunmuş olduğu neticesi çıkarmak mantığı ve makul olabilir. Biltab' bir asıl, olduğu gibi, aynen ve hiçbir tahavvüle uğramaksızın muhtelif lisânlarda mevcut olursa, bu halden yukarıda çıkar, değmez neticeyi muhimme istihrac eylemek zaruri değildir, bütün dünyada te'amüm eden yeni icad edilmiş bir şeyi yahut yeni bir fikri gösterebilir, farzan (Gaz) kelimesi, Hollandalı bir kimyager, Van Helmon tarafından 1625 tarihinde keşf olundu ve hemen bütün medeni alemce bu kelime öylece kabul edildi. (Tütün-Tabac) kelimesi Amerikalı ve Hintli bir kelimedir ki, sigara içmek i'tiyadı hasıl olan her yerde bu şekilde kabul edilmiştir; fakat bir kelime muhtelif lisânlarda mevcut olur ve her lisânın vâsıf-ı mümeyyizini teşkil eden tadilat ve tağayyurata tabi olursa, o zaman emin olabiliriz ki, o kelime, o lisânın menşe'inden biri onunla yek vücut olmuş, faraza biliriz ki, araba ve tekerlek manasını ifade eden kelimeler bütün Ari lisânlarda tağayyurata uğramışlardır. Bundan şu neticeyi çıkarmak mümkündür ki, Ariler ve daha ziyade(Nordik) Ariler arabalara malik idiler, buna mukabil nısf-i kutur, tekerlek kolu ve dingil kelimeleri için müşterek bir asıl mevcut **(S.24)** olmaması gösterirki, bu Arilerin kullandıkları tekerlekler el yevm isti'mal olunan nısf-i kuturlu tekerlekler değildir; fakat yönetilmiş ve düzeltilmiş ağaç köklerinin bir mihvar ile yek diğerine rabt edilmesinden müteşekkildir.

Bu ibtida'î Arabalar öküzler tarafından cer olunurdu, ilk Ariler at kullanmamışlardır. Ren geyiği avcıları atı biliyorlardı; fakat ne evveliyet devrine ait Ariler sırf hayvanat seviye besliyorlardı, at atı değil, öküz atı biliyorlardı ve uzun asırlar sonra öküzü bir vasıta-i ceriye olarak kullanmaya başlamışlardır. Servetlerini ineklerinin adediyle sayıyorlardı. Muttasıl yeni meralar tahrisi ile dolaşıyorlar ve cenubi Afrikadaki bu Raların yaptıkları gibi bütün mallarını öküz koşulmuş arabalarla nakil ediyorlardı. Her ne kadar bu arabalar el yevm gördüğümüz arabalardan pek çok daha ağır iselerde, ağleb-i ihtimal çok vasi' sahalarda dolaşıyorlardı, seyyar ve hicret edici idiler; ama tamamen göçebe kaba'il şeklinde değildiler, kendilerinden sonra meydana çıkan göçebe kabailden ve milletlerden daha ağır ve daha yavaş bir tarzda seyr-ü sefer ederlerdi, ne evveliyet devresinin bidayetindeki işlenmemiş ormanları açan

ve işleyen insanların daha ziyade oturgan olan hayatları yerine bir muhaceret hayatı ikame ettiler.

Tunç boru çingiraklar

Tunç devrinin Hola zamanlarına 'ait boru ve çingiraklar. Bunlar İrlanda'da (Deronis-Derrenenis)'de, 1825 'de bulunmuştu.

Bu tahavvuli ictima'iyi teshil eden avamil arasında iklimin tahvilatiyle orman yerine meralara tesâdüf edilmesi ve ormanların yanması şüphesiz bir mevki'i mahsusa maliktirler.

İbtida'î Arilerin işgal ettikleri hanelerin tarzını ve aile hayatlarını yukarıda izah etmiş idik, bu izahat için elimizde mi'yar, İsviçre'de vaktiyle sulak arazide ve göllerde ayrı kazıklar üzerinde bina edilip bazı enkazı zamanımıza kadar kalmış olan ikametgahların tarzıdır, ekser olarak inşaat malzemesi ağleb-i ihtimal çamur ve çit gibi hafif mevaddan mürekkebe olduğu için zamanımıza kadar muhafaza edilebilmiştir ve bu evlerin sükkanine, galib bir zanla, en ufak bir bahane ve vesile ile evlerini bırakırlardı, bu Ari milletler ölümlerini yakıyorlardı ve bu i'tiyad Hindistan'da neslen ba'de nesil kalmıştır, halbûki Arilerin selefleri olan İbriyalılar ölümlerini oturmuş bir vaziyette toprağa defn ederlerdi.

Bazı mezar tümseklerinde ölünün külünü ihtiva eden muhafaza veya kavanoz, üstü saman sapı ile örtülmüş yuvarlak bir kulübe manzarası arz eden bir ev şeklindedir.

Mer'acılık ibtida'î Ariler nezninde ziraatçilikten fazla bir ehemmiyete maliktir, bidayette toprağı odundan ma'mul gayet kaba bir çapa ile zira' ediyorlardı. Bilahire öküzden bir vasıta-i ceriye olarak istifade etmeyi itiyad edinince, saban gibi münhani bir dal i'anesiyle hakikaten çift sürdüler, evvela tarlaları değil, fakat sadece ölümlerini ihate eden kısım araziye işlediler, kabilenin işgal ettiği arazinin ekser aksamı mal müşterek idi ve bütün kabilenin hayvanatı o kısımlarda ra'y olunurlardı.

Tarihin kaydettiği devrenin başlangıcından evvel Ariler ölülerinin duvarlarını inşa için taştan istifade etmeyi bilmediler, taşı sırf ocaklarda ve bazen temellerde kullanıyorlardı, buna rağmen meşhur adamlarını gömmek için yaptıkları büyüçük tepelerin merkezine taştan bir nev' hane inşa ediyorlardı, ihtimal ki bu itiyadı, selefleri ve komşuları olan İbriyalılardan iktibâs etmişlerdir ve (Karnak) gibi (S.25) (Stonehenge) Estonehenge gibi ilk ma'bedleri bize yapanlar ibtida'î Ariler değil, fakat Heliyolit medeniyetin mümesili olan bu esmer derili beyazlardır.

Ariler şehir şehir değil, fakat mera daireleri ve nahiyeleri halinde toplanmışlardı, müntehab ruesanın taht-i himayesinde mütekabil ta'avün birlikleri teşkil eyliyorlardı, tehlike zuhurunda hayvanlarıyla beraber iltica edebilecekleri merkezler mevcutdu ve kerpiçten mamul duvar ve yahut çitlerle muhat ordugahları vardı ki, bunlardan ekserisine hala Avrupamızın köylerinde tesâdüf edilir, harp zuhuru takdirinde kumandası altına girilerek mücadeleye girişilecek ruesa ekseriye ilk ruhbanı teşkil eden ve merasimi diniye ifasına mu'ekkel tesfiye ve tathire memur kimselerden başkaları değildi, tuncun Avrupa'da tanınması çok daha sonradır, ma'deniyatın isti'malı te'amüm ettiği zaman şimali Avrupa halkının arkasında yedi sekiz bin senelik bir tekamül devresi vardı, o zamanlarda ictimai hayat o derece girift bir mahiyet iktisab etmişti ki, bir sürü muhtelif tarz-ı mesa'î ve bir çok sınıf-i ictimaiye mevcuttu. Tahtayı, köseleyi işleyen kimseler olduğu gibi çömlekçiler ve taştan veya ağaçtan heykeller yapanlarda vardı, kadınlar iplik büküyorlar, kumaş dokuyorlar ve kerkef işliyorlardı, bazı ruesa ve aileler vardı ki, bunlar necabetleri ve nüfuzları ile kendilerini tanıttırmışlardı. Bu Ariler çobanlık meşâğilinin can sıkıcı atradını gidermek için bazı işleri alihelere hasr ve tahsis ediyorlar, zaferleri tes'id ediyorlar, cenazeleri defn için ictimalar yapıyorlar ve senenin mevasim-i mühtelifesini şenliklerle tesbit eyliyorlardı, ne yolda tagaddi ettiklerinden yukarıda bahs etmiş idik. Bal, arpa, bilahire Ari kabileler cenuba doğru yayılınca üzümünden istihsal ettikleri tehammur eylemiş içkilere sarıh bir inhimakları vardı, sarhoş olmayı ve bu zevki tatmayı öğrendiler ta bidayette mayayı ekmeklerini daha hafif yapmak için mi yoksa içkilerini tehammur ettirmek için mi kullanmış olduklarını tesbit ve tayin müşküldür.

Arka'in devreden kalma bir Desti

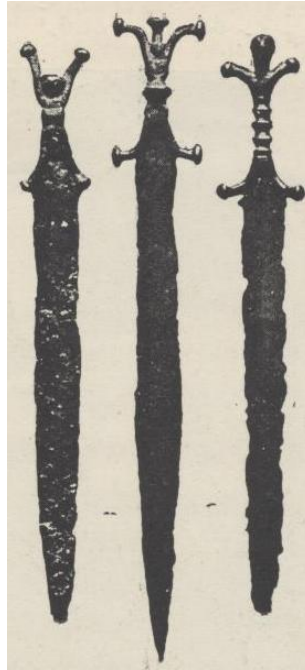

(British muzeum)'da teşhir edilen eski bir Yunan destisi bu destinin üzeri hayvan resimleriyle tezyin edilmiştir. Bu tarz kablur şarap koymak için yapıldı.

Bu şenliklere hem cinslerini güldürmek kabiliyetinde olan eşhas iştirak eylediği gibi zamanında büyük bir ehemiyeti ve fakat muverrih nazarından daha büyük bir kıymete haiz olan bir tabaka var idi ki, oda destancılar ve kahramanane manzumeler yazan şairler (S.26) sınıfı idi. Bu nev' şairler Ari lisânla mütekellim bütün milletlerde mevcuttu, bu şairlerin meydana çıkmasına evveliyet devresine ait beşeriyet alemince tehakük ettirilen en büyük terakki eseri olan konuşma lisânın inkişafının bir neticesi telakki olunabilir, zaten aynı zamanda bu hadise lisâniyetin müstakbel tekamül ve istihalesininde avamilinden birini teşkil eylemiştir. Destancılar maziye ait yahut reise veya milletine ait hikayeleri tekrar ediyorlar yahut bunları bir lahn mahsus ile terennüm eyliyorlardı, bazen de sırf icad ve ihtira' ettikleri hikayeler nakl eyliyorlardı. Bunlar vezinden, kafiyeden sec'i tamdan ve lisânın arz edebileceği sair her türlü menabi'inden istifade ederek lisânın sarfa ait eşkalını tesbit eylemeye çalıştılar. İlk büyük Sâmi'a artistleri oldular, tıpkı bilahire Oryani Ansiyen (Aurigne acienne) devresine mensup ressamın nazra ve lemsede en büyük artistler oldukları gibi şüphesiz şarkılarına o ahenge muvafık (Gestes)'ler terfik ediyorlardı, fakat esaslı endişe ve meşgaleleri lisânı tatlı, kudretli ve müntazam bir kalıba ifrağ eylemek idi.

Bu şairlerle fikr-i beşerin saha-i hareketini bir parça daha tevsi' eylemiştir, insanların fikirlerinde kendi mevcudiyetlerinden ve mensup oldukları kabilelerinden daha büyük bir şeyin vücudu hüsnü idame ve inkişaf ettirdiler o histe pek uzak mazilere kadar uzanan bir hayat düşüncesidir. Yanlız eski zamanların husumetlerini ve muharebelerini hatıra gitirmekle iktifa etmiyorlar, eski itifakları da der hatır ettirebiliyorlar. Batından batına intikal edip beşeriyetin mal müştereki olan mevrusatın heyet-i umumiyesinden bahs ediyorlardı. Kahramanların menakibini tekrar canlandırıyor ve yaşatıyorlardı.

İlk demir devreye ait kılıçlar

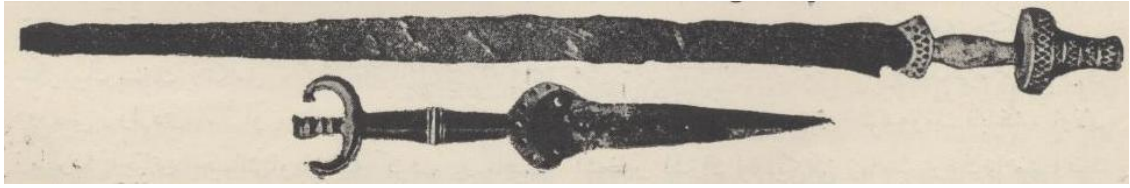

Kabzaları insan çehresine benzediği için (Antrupuid) ta'bir olunan kılıçlar

Birçok beşeri hadiseler gibi destancılardan ihtimamla besledikleri bu anane bidayette yavaş, fakat sonra ileri seri bir surette çoğaldı, Avrupada tuncun meydana çıktığı vakit destancılara ve şairlerine malik olmayan Ari hiç bir millet kalmamış idi, bunların elinden lisân ondan sonra bir daha geçilmesi kabil olmayan bir güzellik mertebesine vâsıl oldu, bu şairler adeta canlı kitaplar, canlı ve insan haline münkalib tarihler, yeni bir anane-i beşeriyetin san'atkar ve muhafızları mahiyetinde idiler, Ari her millet böylece edebi hazine-i evraklarını bize devr ve nakil etmişlerdir. Tütyonlar, Sagalarını, Yunanlılar destanlarını, Sanskriler (S.27) vede (Bid)'lerini bizlere ulaştırmışlardır, ilk Ari akvam arasında ses birinci rolu ifa etti. Ananelerin devri intikal

eylediği harekete müteallik merasim ve danslarda bile hikaye birinci mevki'i işgal ediyordu, o asırda henüz yazı yok idi, yazmak sanatı Avrupa'da intişar etmeye başladığı vakit bunu gayet ağır, gayet kaba her türlü hayatından mahrum bir tarz tesbit olarak telakki eylediklerinden insanların hafızalarındaki parlak ve ela hazin malumatı bu ölü kalıp içinde mu'attal ve cansız bir halde bırakmayı kabul etmediler. Yazı bidayette yalnız her günlük hayat ve hesapları kayd etmek için kullanıldı ve yazının zuhurundan çok zaman sonra bile destanlar ve manzumeler rağbet-i umumiyeye mazhar olamakta devam etti.

İlk demir ve tunç devrelerine ait olup (Halistat)'ta bulunan meç ve hançer

Yukarıdaki resim, milattan evvel 8' inci asra ait bir demir meç'tir, kabzanın ortası tunçtan,ucu fil dişinden ma'muldü, kabzada parmak yerleri için çentikler yapılmıştır aşağıdaki de milattan evvel 6' ıncı asra ait bir tunç hançerdir kabzası na'el şeklindedir ve süs olarak ucunada demir halkalar konulmuştur.

Aşıklar tarzında bu destanlar Avrupa'da ta kurun-i vustaya kadar devam etti. Ma'el te'essüf bunların ananesi mektup bir şehadetin sabit şekline malik olamıyordu, bir halde ki, kabl-et tarih devreye ait bu şifahi edebiyatın ancak bozulmuş, tahrif edilmiş izlerine malik bulunuyoruz. Ari alemin en şâyân-ı dikkat ve en ziyade şâyân istifade abidelerinden birini Yunanlıların (İlyad- İliad)'i teşkil eder, (İlyad)'ın ilk nakli ve rivayeti ağleb-i ihtimal milad-ı İsadın bin sene evveldir. Bu eserin yedi yüz yahud altı yüz sene kadar tahriri hiç bir metni yok idi, bu rivayetin tesbit ve tahririnde bir çok kimselerin iştirak ve muaveneti olmuş ise de nev zuhur bir Yunan ananesi bu eseri kör bir destancıya, Omiros'a atf etti, bu zat ayrıca büsbütün başka bir mahiyette ve başka ilhamların taht-i tesirinde yazılmış olan Odessa- Odyssey'nin de sahibi olarak tanınmıştır. Prof. J.L.Myres Mayrez göre şairlerin kabileyi terk edememeleri için gözleri çıkarıyorlardı, Mosyol, Liody'da aynı sebepten, yerli bir dansöz grubu müsikacısının o grubun reisi tarafından gözü kör edildiğine şahit olmuştur. Slavlar bütün destancılara Slipak- Sliepac ismini veriyorlardı ki, bu kelimenin bir manası daha kör demektir. İlyadanın söylenen ilk metni Odessa'nın kendinden daha eskidir,(İlyada)

tam bir manzume olmak itibariyle (Odessa)'dan eskidir; fakat (Odessa)'nın gayri mazbut ve gayri muayyen bir tarihin halk edebiyatından teşkil eden malzemesi (İlyada)'nın malzemesi hepsi tarihi olan bütün manzumelerinden daha eskidir, (Jilber Muray-Gilbert Murray)" bu iki destan bilahire bir veya bir kaç şekil tahrir iktisab etti, tıpkı Lord Tenison –Tenyson kralın aşkları nam eserinde Toma Morle- Thomas Marlory (1450) Artur ölmüne (Morte Arthur) yeni bir şekil vermesi gibi ki, bu şekilde eşhası vaka-i hadisenin cereyan eylediği zamanlarda ki muasır insanlar gibi konuşturuyor ve onlara zamanlarının umumi temayülerine muvafık hissiyat izafe eyliyordu.

Fakat (İlyad) ve (Odessa)'da cereyan eden vakayı bu eserde tesvir edilen tebayı ve ahlak, insanlara hâkim olan fikir ve kanaatler kable-t tarih devrenin son asırlarına ait düşünce ve hadiseler, bu sağaslar, bu destanlar, bu bidler ilim Asar atika ve ilim lisândan ma'ade bizim için artık gaip olan bu devreye ait gayet kıymetli malumat menba'leridir mesela, işte (İlyad)'ın son kısım ki, kable-t tarih devre ait bir huyunun nasıl yapıldığını mükemmelen tasvir etmektedir.(Çepme'nin manzum tercümesini alıyoruz, bazı kelimeler Lang Liff ve Mayrz'ın mensur tercümeleri i'anesiyle teshih ettik.)

" İşte böyle öküzleri, katırları arabalara koştular, gittiler, o zamandan hadsiz hesapsız ağaç kestiler; dokuz gün bunların nakli ile geçti, onuncu günün sabahı bi çare fanilerin üzerine parlanıca, insan nev'inin en cuan merdini yakmaya getirdiler Truva göz yaşları içinde yüzdü odun yığınının en üstüne na'şi koydular ve odunlara ateş verdiler yığın bütün gün yandı, bütün gece yandı.

On birinci günün sabahı penbe parmakları ile yeryüzüne nur saçınca, halk fevc yığınının etrafına toplandı, evvela parıl parıl şarapla bütün alevleri söndürdüler sonra (müteveffanın) (S.28) erkek ve kız kardeşleri kar gibi beyaz kemikleri topladılar, hep ağlaya ağlaya onları altın bir(Evrin)'e (Mihfaza)'ya doldurdular, sonra zengin (Evrin)'e yumuşak erguvani nekablarla sardılar, bir çukur kazdılar, oraya gömdüler, taşlardan mezar ördüler, üzerinede çarçabuk bir höyük yaptılar, höyük meydana çıkar çıkmaz, bütün şehir, Zeus elinde büyümüş Piryamın sarayında muazzam bir defn ayine iştirak etti ve at mürebbisi Ektürk ruhu işte böyle ayinler içinde istirahatete kavuştu. "

(Bowulf) adlı eski bir İngiliz (Saga)'sı vardır ki, İngilizlerin Germanyaya'dan İngiltere'ye geçmelerinden çok evvelki devre aittir. Bundada böyle bir tedfin ayini tasviri görülür, evvela odun yığının nasıl yapıldığı anlaşılır, yığının etrafına çepeçüre kalkanlar vezre göksellikler asılır.

Naaş getirilir ve odunlara ateş verilir, sonra muharibler on günde büyük bir höyük yaparlar o kadar muazzam ki, karada ve denizde uzaklardan geçen yolcular onu görebilirler. (Bowullf) "İlyad"dan hiç olamazsa bin sene muehherdir, o zamanlarda bile kadim add olunan bir takım höyüklerdeki definlerin yağmasına ait sergezşlerden bahs etmesi itibarile şâyân dikkattir.

3

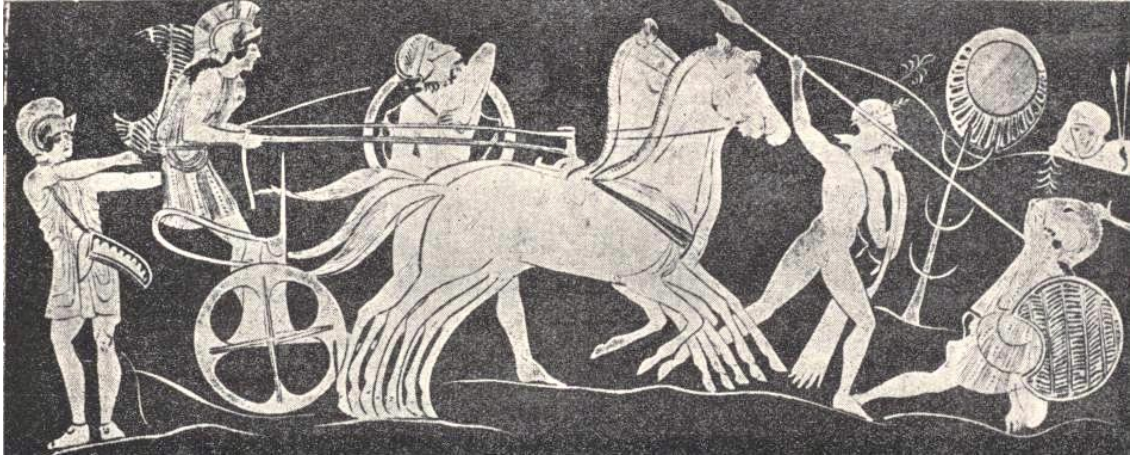
Ari Aile

Yunanların yazdıkları destanlar bize ilk Yunanlıların ne demiri ve nede yazıyı tanıdıklarını göstermektedir. Destanların tasvir eyledikleri devrede Yunanlılar henüz zabt ve istila eyledikleri bir sahada hiçbir şehri bina etmemiş bir haldedirler. Asıl memleketlerini terketmiş olduklarından cenuba doğru yürümektedirler. İstila ettikleri mntıklar o zamana kadar daha esmer derili bir millet tarafından işgal edilmekte bulunuyordu ki bu milletinde Bahr-i Sefid yahut İberyaya ırkına mensup olduğu el yevm tahmin edilmektedir. Tekrar etmiş olsak da yine bir noktada ısrar edeceğiz. İlyada bize menşe'i Ari olan bu mntıkada tesâdüf edilen Neolitik hayattan bahs eylemektedir. Serahaten yeni şerait-i hayatiyeye doğru istihale devresinde bulunan tarz-ı maişeti bize İra'e eylemektedir. Tanis edilmiş hayvanları ile çanak çömlek gibi mutfak alet ve edavatıyla tarz-ı tabahatı ile pek kaba ve ibtida'î ziraat parçaları ile bu ibtida'î Neolitik hayatın bir taslağını çizmiş idik. Ormanların tekessürü ve yağmur devresinin feyizli ve mebzul nebatatı ile beraber Neolitik hayat tarzları eski dünyanın kısmı küllisine Nijer'den Huwang-Hu ve İrlanda'dan, cenubi Hindistan'a kadar yayılmıştır. Vasi' toprak sahaları tekrar eski kuraklıklarına avdet etmeye ve bin netice çıplak ve açık arazi miktarı çoğalmaya başlayınca ibtida'î Neolitik hayat tarzı iki zıt istikamette tekamül ve inkişaf ediyordu. Bir taraftan insanları yaz ve kış yaylakları arasında daimi bir muhacerat ve seyr-ü seferi istilzam eden seyyar bir tarzı kabul ediyorlardı ki buna göçebecilik "Nomadisme" namı verilmiştir. Diğer taraftan güneşin ziyasını mebzul olarak alan ve içinden bir nehir geçen vadilerde bazı unsurlar iska ve irva fikriyle bu sulardan setler yaparak istifade eylemeye çalıştılar. İlk şehirlerde toplandılar ve ibtida'î medeniyeti icad ve tesis ettiler. Seyyar ve göçebelerin bir kaç bin sene zarfında nasıl olupta mutrad bir ahenk ile muttasıl medeni şehirlere hucum eylediklerini yukarıda vazihen gösterdik. Fakat şurasını tesbit etmeliyiz ki, (İlyada)'nın bize tasvir ettiği Yunanlılar ne her türlü medeniyetten mahrum sadece Neolitik seyyar insanlardır, ne de hakikaten mütemeddin kimselerdir. Bunlar bir takım göçebe insanlardır ki medeniyetle

ilk temasları kendilerini hali galeyan ve heyecana sokmuştur ve medeniyeti sarfi mücadele ve yağma fırsatı telakki eylemektedirler.

(İlyada'nın) tasvir ettiği ibtida'î Yunanlılar çetin muhariplerdir. Fakat hiçbir disipline tabi değillerdir. Onların muharebeti nihayetsiz münferit mücadelelerinin heyeti mecmuasından ibarettir. Atları vardır; fakat süvari askeri yoktur. (S.29) Arilerin yeni netice zafer ve keşifleri olan atlardan sırf muharebelerde kabataslak hucum arabalarını çekmek için istifade etmektedirler. At bunlar için hala o kadar yeni bir şeydir ki, kendilerine korku ilka eylemektedir. Koşum hayvanı olmak üzere öküzü kullanıyorlardı. Bu Arilerin yegane rahipleri muharipleri ve sair mukaddes mahalleri muhafazaya memur olan kimselerdir. Ailelerin birincileri olan bir takım rüesa vardır. Bunlar merasim-i diniye ifasıyla mükelleftirler. Yanlız dinleri çok esrar ile ve ayinlerin icrası birçok eşkalı mahsusa ile muhad ve mukayyed değildir. Yunanlılar muharebeye gittikleri vakit, rüesa ve kudema akd-ı meşveret ederler ve bir kral nasb eyerler ki, bu kraliyetin salahiyetleri gayet mübhem bir surette tahdidu tayin edilmiştir. Kanun yoktur. Yanlız adetler vardır. Sabit bir ahlak telakkisi de mevcut değildir.

Eski Yunanlıların harp arabası

Amazonlara hücum eden bir harp arabası. Millattan evvel beşinci asra ait bir atik vazosundan iktibâs olunmuş. Atlar önden harp arabalarını çekerlerdi ve ancak milattan evvel ilk bin senedirki askerler atların üzerine binmeye başladılar.

Bu ilk Yunanlıların ictimâ'î hayatları reislerin ikametgahları etrafına müteveccih ve mütekarib bulunuyordu. Şüphesiz çobanlar için kulubelere ve çiftlik binalarına tesâdüf ediliyordu. Fakat reisin sarayı eğlenmek, şairleri dinlemek, yarış ve idmanlar yapmak için gidilen vasi' bir merkezi ictimâ'î idi. İbtida'î sanatkarlarda orada

toplaniyorlardı. Sarayın etrafında ağıllar, ahırlar ve sair mütferri binalar vardı. Avam-ı nas bilahire kurun-u vustada şato hayatı süren senyörlerin maiyetlerindeki insanlar el-yevm Hint ikametgahlarındaki eşhas gibi, nerede rast gelse orada övüyorlardı. Sırf şahsa ait bazı mevad ve eşya müstesna olmak kaydı ile kabilenin kabul eylediği tarz, pederşahi bir komünizm idi. Kabile yahut kabilenin müdürü sıfat ve selahiyeti ile reis, meralara sahip bulunuyordu, ormanlar ve nehrirlerin mutasarrıfı yok idi, Ari teşekkül ve taadudu, bütün ibtida'î cemiyetlerde olduğu gibi bugünkü Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi ictimai hüceyra rolünü ifa eden ayrı ayrı küçük ikametgahlar usulünü bilmemiş benzer, kabile büyüçük bir aile idi. Millet de kabileler grubundan müteşekkil idi. Her ailede ekseriye oraya mensup yüzlerce fert vardı. Aile teşkilatı cemiyetin inhilalı ve infisah etmek üzere bulunduğu zamanı tehir eylediği dakikadan itibaren, bir cemiyeti beşeriye tesis etti. Hayvanat aleminde de aynı istihale ve tekamüle şahit olmaktayız. Şarki Afrikadaki arslanlar daha cemiyetçi olmaya başlamışlardır. Çünkü gençler yetiştikten çok (S.30) zaman sonra da analarının yanında kalmakta ve bin netice grup halinde av aramaktadırlar. Eğer bugün erkekler veya kadınlar, ailelerine eskisi kadar merbut kalıyorsa, bunun sebebi hükümet veya cemiyetin kendilerine vakti ile ancak aile grubunda bulabilen istinatgahı, suhuleti ve itimatı temin eylemesindedir. Bugünkü Hint cemiyetinde halen cemiyet-i beşeriyenin ilk merhalelerindeki vasi' aile teşkilatına tesâdüf kabildir. Mösyö Bupendranath Bazu son zamanlarda gayet şâyân-ı dikkat bir Hint ailesi dahilinden bahseylemiştir. (Hindistan'da ictimai hayatın bazı safhaları Some Aspects of Social lif in India), binlerce senelik medeniyet inceliklerini ve belagatlerini bu ailelerin içine sokmuştur. Mamafih ictimai nokta-i nazardan Ari destanların bize bahseyledikleri evlerin teşekkülatı ictimaiyesinin hemen aynı olan bir taaddu' karşısında bulunuyoruz. Mösyö Bazu diyor ki: müşterek bir surette aile hayatı hatırlatmayacak kadar eski bir zamandan beri bizde mevcuttur ve Arilerin pederşahi sistemleri hala Hindistan'da caridir. Bu teşekkül, çok eski olmakla beraber hala hayatiyetini ve zindeliğini muhafaza eylemektedir. Aileler birliği adeta koperatif bir cemiyettir ki içinde erkekler ve kadınların muayyen bir mevki'ileri vardır. Cemiyetin başında ailenin en yaşlı uzvu ve ale'l ekser en müsün erkek bulunur; fakat bu mevcut olmadığı takdirde ekseriye en yaşlı kadın icrai nufuz eyler (Odessada ki Penelope ile mukayese).

İlk Yunanlıların kıyafetleri

Erigbil, Hermiyu'ne altın gerdanlık hediye ediyor, ilk Yunanlıların kıyafetleri hakkındaki bize fikir veren bu resim, (Lecce)'de bulunan eski bir atik vazosundan alınmıştır.

Vucutları sağlam olan bütün efrat, aile birliği, sayilerinden ve kazançlarından müstefid etmeye mecburdurlar. Bu sa'yi ve kazanç ister şahsi maharet ve kabiliyetlerinden neşet etsin, ister ziraat ve ticaretten ileri gelsin, birlik en aciz azası dullar, fakir hısımlar, behmehal mazhar muavanet olmalıdırlar. Evlat, yeğenler, biraderler, amcazade, halazade, teyzezadeler aynı tarz muamale görmelidirler. Çünkü gayri muhik herhangi bir tercihi alamet ve eseri, aile bağıını bozabilir. Amca, teyze ve halazadeleri gösterecek ayrıca bir kelime bizde mevcut değildir. Onlara ya birader veya hemşire derler. İkinci derecede amca veya halazade bizce meçhuldür. Amca ve dayılarımızın çocukları birader ve hemşirelerinizin çocukları kadar sizin yeğenlerinizdir. Bir adam hemşiresi ile nasıl izdivaç edemez ise, öylece, ne kadar uzak olursa olsun amca, dayı, teyze ve halazadesi ile de izdivaç eyleyemez. Yalnız dayısının kızıyla izdivaç edebilir. Aile muhabbetleri, aile rabıtaları daima çok kuvvetlidir. Binaenaleyh azai aile arasında musevayi muamele yapmak bidayette zan olunabileceği kadar müşkül değildir.

S.31

YUNANLILAR VE İRANLILAR

1. Elen kavimler –2.Elen medeniyetin alamet-i mümeyyizesi–3. Yunanistan’da krallık, Aristokrasi, Demokrasi – 4. Lidya krallığı – 5. Şarkta İran hâkimiyeti – 6. Krezos menkibesi – 7. Daranın Rusya’yı istilası – 8. Maraton muharebesi – 9. Termopil ve Selamis – 10. Plate’e ve Mikal.

Tercüme eden: Müderris Ahmet Refik beg

Yunanlılar, tarihin zuhurundan evvel (yani kable’l-milâd 1500 senelerine doğru) bilinen müphem malumat ile nazar-ı dikkate alınacak olursa, bize meralarının hududunu yavaş yavaş cenuba, balkan şibhi ceziresine doğru genişleten ve orada devreyi ikbali (Knossos) olan adalar denizi medeniyeti ile tasaddum ve ihtilat eden avare ve tamamı ile bedevi olmayan Ari kavimlerden biri gibi görülür. Homeros’un kasidelerine nazaran bu Yunan kabileleri aynı lisân konuşuyorlardı. Aralarında, pek gevşek olmak üzere, destani kasidelerle bir nev’i vahdeti vücuda getiren müşterek bir ananeleri vardı. Bu kasidelerde muhtelif Yunan kabilelerine tek bir isim veriliyor: o da, Elen ismi. Bu kabilelerin birbirini müteakip üç dalga halinde gelmiş olmaları muhtemeldir. Filhakika kadim Yunan lisânı üç şekil irâ’e eder: iyi yönü, Eoli, devri. Bundan başka, azim bir lehçe tenavi’de mevcuttu. İyi Yunanlıların diğer Yunanlılardan evvel geldikleri ve temsil etmiş oldukları medeni kavimlerle pek sâimimi bir surette karışmış oldukları zan olunur. Irk nokta-i nazarından (Atina) veya (Milet) gibi beldeler seknesinin Akdenizli olmaktan daha az şimali (Nordik) olmaları mümkündür. Durulilerin bu muhacerat dalgaları içinde sonuncusunun, en kuvvetlisi ve en az medenisi oldukları zannedilir. Bu Eleni kavimler, muvasalatlarından evvel mevcut olan adalar denizi medeniyeti hemen kamilen tahrip ettiler. Bu enkaz üzerinde kendilerine mahsus bir medeniyet tesis eylediler. Gemilere bindiler, adalara uğrayarak, Anadolu’ya çıktılar; bundan başka, Akdeniz ve Karadeniz boğazlarını geçtikten sonra Karadeniz’in cenub sahilinde, ba’dehu şimal sahilinde müstemlekeler vücuda getirdiler. Keza, (Büyük Yunanistan) tesmiye kılınan cenubi İtalya ile Akdeniz’de tek mil şimal sahiline yerleştiler. Eski bir Fenike müstemlekesinin yerinde (Marsilya) şehrini tesis eylediler. Kable’l-milâd 735 senesinden itibaren Sicilya’yı müstemleke yapmaya başladılar. Burada Kartacalılar ile çarpıştılar. An asıl Yunanlılardan sonra, aynı kandan Makedonyalılar ve Trakyalılar geldiler. Onların sol cenahında, Frigyalılar Karadeniz boğazını geçtiler ve Anadolu’ya

geldiler. Tarih yazmak devri başladığı zamanlardan evvel Yunanlılar bu muhtelif mahallere yerleşmiş bulunuyorlardı. Kable'l-milâd yedinci asırda_ yani Yahudilerin Bâbil esareti devrinde_ eski kable'l Yunani medeniyetin Avrupa'daki bütün abideleri mahvolmuştu. (Tirint) ile (Knossos) ehemmiyetsiz mevki'iler haline gelmişti.

Yunanlıların musiki aletleri

Lesyoslu şaire Sapfo ile şair Alkos, ikisininde elinde telli müsiki aletlerinin en eskisi olan birer şestâr var.

S.32

İlk Yunanlılarda musika aletleri

Sanai-i nefise perilerini gösteren bir İtalyan-Yunan vazosunun bir parçası. Ortadaki peri gitar çalıyordu, onun sağındakinin çaldığı kasnağı bağa kaplı bir nev'i ' şıştardır, solundakininde çaldığı (üç telli) bir harpdır.

Yunan tarz-ı mimârisi

Atina'da (Araktaon)'ın bir kısmı olan Kariyetidler kapısı.Vucudu örtülü kadın heykellerinin istinad sütunu olarak kullanılmasının en nefis misalı

(Miken) ile (Truva) ancak efsanede yaşıyorlardı. Yeni Yunan aleminin yeni büyük beldeleri (Atina), (Sparta), (Korenet), (Teb), (Sisam) ve (Milet) idi. Büyük ebeveynlerimizin (Yunan kadim) dedikleri alem, daha eski ve yine onun kadar medeni ve onun kadar derin bir sanat duygusuna müstait bir Yunanistan'ın, bugün yalnız hafriyat ile birkaç manzarası bize malum olan bir Yunanistan'ın unutulmuş enkazı üzerinde yükselmişti. Fakat şimdi bahsedeceğimiz yeni "Yunan kadim" el an insanların müessesat ve tahayyülâtında canlı olarak mevcuttur; Çünkü Yunanistan bunu kısmen kendi lisânına, kısmende Akdeniz alfabesini kabul ve onu Saitler alevesiyle (S.33) tekemmül ettirerek yüksek bir güzelliğe ve yüksek bir ifade kuvvetine malik olan ve lisânımız ile birçok müşterek alâmetleri bulunan ari bir lisâna medyundur; o derecede ki, bu lisânın okunması ve yazması herkesin yapabileceği derecede olduğu için, herkes yazdığı muharrerat ile müstakbel karneleri müstefid edecek vesai ki çoğaltmaya yardım etmiştir.

2

Elen Medeniyetinin Alâmet Mümeyyezesi

İşte bu sebepten, kable'l-milâd yedinci asırda cenubi İtalya'da, Yunanistan'da ve Anadolu'da inkişafını gördüğümüz bu Yunan medeniyeti, evvelce tesis eden ve yukarıda tarif ettiğimiz iki büyük sistemden, yani (Nil) nehri medeniyeti sistemi ile (Mezopotamya)'nın iki nehri civarındaki sistemden bir çok hususlardan tahallüf eder. Bu medeniyetler, o yerlerde uzun asırlar müddetince terakki eylemişlerdir. Bidayette

basit birer zirai cemaat halinde iken ma'bed hayatı etrafında inkişaf etmişlerdi. Rahip krallar ile Ma'bud krallar bu ibtida'i belde devletleri tevhid ederek onları imparatorluklar haline getirdiler. Yağmacı ve barbar olan Yunanlı çobanlar bu esnada öyle bir aleme doğru iniyorlardı ki, burada medeniyet eski bir şeydi. Orada, seyr-ü sefain, ziraat, surlar ile muhat beldeler, her şey yerindeydi. Binaenaleyh Yunanlılar kendi eserleri olarak bir medeniyet vücuda getirmediler; Bu medeniyetlerden birini yıktılar, onun enkazı üzerinde ve yine onun enkazı ile başka bir medeniyet bina eylediler. İşte, Yunan tarihinde ma'bedin devlet ile karıştığı bir devrin bulunmamasını ve rahip kralların olmamasını ancak bu hadise izah eder. Yunanlılar, şarkta ma'bed etrafında inkişaf eylemiş olan belde teşkilatını daha ilk devrede öğrenmişlerdi. Ma'bed ile belde onlar için tabi'i olarak birleşmişti. Onların belde dahilinde en ziyade mütehasıs eden, ihtimal ki onun surları idi. Yunanlıların vatandaşlık hissiyatına birden bire münekkid olmuş olmaları şüphelidir. Yunanlılar ilk evvel tahrip ettikleri beldelerin haricinde ve açık köylerde yerleştiler; fakat yıktıkları muhteşem enkaz, onların daima gözlerini kamaştırdı. Beldeyi evvela muharebe devirlerinde içinde emin bulunan ve ma'bedi de sadece ziyetten ibaret olan bir mahal gibi telakki eylediler.

Dimağları bu pek eski medeniyete temessül ettiği zaman, hala ormanlarda iktisab olunan fikirler ve ananelerle dolu idi. Bize (İlyada)'nın tasvir eylediği o pek kahramanane içtima'i sistem, zapt edilen mantıkta kökleşti ve yeni şera'ite tevafuk etti. Tarihte ilerledikçe görürüz ki, Yunanlılar zapt edilen unsurların tesirine uğramışlar, gittikçe dindar ve hurafete mutakid olmuşlar, tesirâtı aşağıdan almışlardır. (S.34) Evvelce söylemiştik ki, ilk Arilerin ictima'i sistemleri iki sınıfı ihtiva ediyordu: zadkan, a'vam. Bu iki sınıf arasındaki hudud mübhemdi ve her ikiside sadece zadıgan ailelerden birinin re'isi "Primus inter Pares" olan bir kral tarafından harbe sevk edilirdi. Yerli ahalinin zabtı ve şehirler inşası, bu iki sınıfa inkisamı karıştırdı. Kısmı a'zami esirlerden ibaret olan, mutahassıs ve gayri mutahassıs, zurra' ve amelelerden mürekkebe bir işçi tabakasının vücuda geldiği görüldü. Fakat Yunan cem'iyetlerinin kafesi "Fatih" vaziyetinde değildi. Keza, mahv edilen cem'iyetleri temsil eyleyen "mülteciler" beldeleride var ki: bunlarda kadim iki sınıf yoktu ve bidayette ilk ahaliden olupta yaşâyânlar, Sparta helütleri gibi ekseriyen devletin esiri, tabi' bir sınıf teşkil ediyorlardı.

Nihayet, zadkan ile a'vam emlak sahipleri veya köylü centilmenler haline geldiler. Bahri inşa Ata müte'alik teşebüsler idare eden ve ticaret yapan, onlardı. Serbest ve fakat fakir bir kısım vatandaş, bazen para mukabilinde herhangi bir çektiryede kürek çekmeye de razı olarak, mihenki sana'atlar vakıf vucud ediyordu. Yunan aleminde tesaduf olunan rahipler, ya muhariblerin ve ma'bedlerin bekçilerinden veya kurban merasimiyle mükellef memurlardan ibaretti. Aristoteles, (Siyaset)'in de, bu ruhbanı basit bir resmi silsile'i meratibe ayırıyor. Her vatandaş, gençliğinde asker, sen kemalde devlet memuru, ihtiyarlığında rahip olarak hizmet ederdi. Ruhban sınıfının (Mısır) veya (Bâbil)' dekine nazaran pek az ehemmiyeti vardı. Yukarıda gösterdik ki, 'an asıl Yunanlıların, kahramanlık devri Yunanlıların ma'budları, namları tebci olunan beşeri mahluklardan, bunlar ne fazla korku, nede fazla hürmet telkin ederlerdi. Fakat bu fatih

kavimlerin ma'budları gerisinde, esir edilen kavimlere ait diğer ma'budlar mevcuttu ki, bunlar esirler ile kadınlar gizli ibadet ederlerdi. Arilerin ilk ma'budları, mu'cizeler izhar eden veya insanların hayatı üzerine te'siri olan ma'budlar telakki edilmezlerdi. Fakat kable'l-milâd 1000 senelerine doğru, şark aleminin ekser kavimleri gibi, Yunanlılarda kahinlere veya falcılara danışmaktan çok haz duyarlardı. (Delfi), en ziyade kahini ile meşhurdur. Jilber Murri diyorki: kabilenin eskileri bir adama ne yapabileceğini söyleyemedikleri zaman o adam mübarek ululara gider, danışır. Bütün kahinler, kahramanların mezarı bulunduğu mahallede idi. Kahramanlar, "Temis" in ne olduğunu, ne tapmak münasib olacağını veyahut, bu gün rahip kimselerin dedikleri gibi, ilahın muradı ne olduğu bildirirlerdi.

Bu ma'bedlerin rahibi ile rahibeleri bir sınıf halinde toplu bulunmazlardı ve tek bir sınıf halinde hiç bir kudreti de ha'iz değillerdi, Yunan devleti zadigan ile hür burjuvalardan mürekkebd. Bu iki sınıf bazı hallerde bir vatandaş hey'eti halinde toplanıyordu. Ekseriyen esirler ile azadlı olmayan ecnebilerin miktarı vatandaşların miktarından çok fazla olurdu. Fakat devlete yalnız bu vatandaşlar müracaat edebilirdi, devlet, himayesini ötekilerde teşmil ederse bu sarf bir lutüf olarakdı. Devlet, esiri veya haricden gelen adamı müsemaha veya red etmekte serbestdi; fakat ne ötekinin, nede berikinin, tıpkı müstebid bir hükümdar idaresinde yaşıyorlarmış gibi, halk işlerine dair müzakere edildiği zaman, bahis de re'yleri olamazdı.

Bu ictimai teşkilat, şark monarşilerin bize ira'e eyledikleri teşkilattan derin bir surette ayrı idi. Yunanlı vatandaşın kendi ehemmiyeti hakkındaki kıskançlık hissi, bize Yahudi tarihinin sonunda İsrâ'il oğullarının hislerini hatırlatabilir; fakat Yunanlılar da ne peygaberler ile rahibeliğin mu'adili, nede cihana hâkim bir (Yahuva) fikri mevcut değildi. Yunanistan, buraya kadar tedkik ettiğimiz büşra cema'atler ile ve kendi da'imi vele yeteğayer inkisam hali dolayısıyla da (S.35) bir tezdad teşkil eder, Sümer, Çin ve şimali Hint medeniyetleri bize evvel emirde her biri bir kaç kilometrelik zira'i kasabaları ve mezru' toprakları havi bir çok müstakil belde devletler manzarasını ira'e eder, fakat bu beldelerin az zamanda birleştikleri ve krallıklar ile imparatorlukların meydana geldikleri görülür. Halbûki, müstakil bir kavim olmak suretiyle tarihlerin sonuna kadar, Yunanlılar birleşmemişlerdir.

Bu hadiseyi, bir mu'tad, Yunan kavminin tabi' olduğu coğrafi vazi'yetle izah ederler. Yunanistan, aralarındaki muvasalat deniz kolları ve dağ silsileleri ile pek müşkül ki, az belde, uzun müddet diğer beldeleri kendi tabi'iyeti altında tutabilmişti.

Bundan başka, Yunan beldelerinin çoğu uzak sahiller boyunca ve serpilmiş adalar üzerine inşa edilmişti. Yunanistanın en geniş devletleri hiçbir zaman İngiliz kontluklarının pek çoğundan fazla bir masaha-i sathiyeye malik olmamıştır. ba'zıları ancak bir kaç kilometre müraba'na kadar varabilmiştir. Yunan beldelerinin en mühimlerinden biri olan (Atina), satvatının en yüksek bulunduğu zamanda bile, üç yüz binden fazla nüfusa malik olamamıştır. Diğer beldelerin en azı elli bin nüfusa malikti. Bu nüfusun yarısı ve hatta daha fazlası esirlerden veya ecnebilerden mürekkebdî, hür vatandaşların üçte ikisinde kadınlar ve çocuklardı.

3

Yunanistan'da Krallık, Aristokrasi, Demokrasi

Bu belde devletlerin idaresi mevaki'ye göre birbirinden çok ayrı idi, Yunanlılar, Fütühatlarından sonra sabit olarak yerleştikleri zaman, krallarını bir müddet muhafaza ettiler, fakat bilahire tedricen bir zadegan sınıfı idaresine rucu' eylediler. Sparta (Lekedemonya)'da kable'l-milâd altıncı asırda bile kral görülür. Lekedemonyalılar garip bir çift krallık sistemi tesis eylemişlerdi. İki muhtelif aileden çıkarılan iki kral aynı zamanda saltanat sürerlerdi. Fakat Yunan beldelerinin kısmı azamı daha altıncı asırdan çok evvel Aristokratın Cumhuriyetler haline gelmişlerdi. Mamafih her tarafta olduğu gibi orada da, irsi hukuk ile saltanat süren ailelerin, azimlerinden ve maharetlerinden bir kısmını gaib eyledikleri müşahade olundu; ve, Yunanlılar denizlere atılıpta müstemlekeler tesis ve ticaretlerini inkişaf ettirdikçe, zengin yeni ailelerin ortaya çıkarak evvelkileri bertaraf ve mevki'i iktidarı zapt ettikleri görüldü. Bu yeni zenginler eskilerden daha vasi' müdbir bir sınıf teşkil ettiler ve oligarşi (= bir kaç kişinin idaresi) namıyla m'aruf yeni bir idare usulu meydana getirdiler.

Beldelerin çoğunda, müstesna 'azme malik şahıslar, ba'zı ictima'i ihtilaflardan istifade ederek, kendilerine devlette az çok gayri muntazam bir kudret temin eylediler.

Buna mümasil bir hadise, zamanımızda müttefika-i Amerikadaki (Boslar)'da müşahade edilebilir. Yunanistanda bu kabil insanlara (Niran) derlerdi. Fakat (Tiran) bir (Bus)dan daha fazla bir şeydi. Onda hakiki bir hükümdarlık görülürdü ve hükümdar salahiyetine müsavi salahiyete malikiyet iddaasında bulunurdu. Zamanımızın (Bus)'ı ise, fazla olarak gasp eylediği meşru' şekillerin arkasına gizlenir ve kendi menfa'ati namına bu şekillerden istifade eder. Ekseriyen (Tiran), efendilerinden gayri memnun bir halk sınıfının yardımına istinad ederdi mesala (Atina) tiranı olan Pizistratos, kable'l-

milâd 560 ile 527 arasındaki iki menfi fasılası müstesna olmak üzere, sefaletleri çekilmez bir hale gelmiş olan Atinalı tağlilerin muavenetini gördü. Bazen, Yunan Sicilyasında olduğu gibi, Tiran, fakire karşı zenginin tarafını iltizam ederdi. Daha sonraları İranlılar, Anadoludaki Yunan beldelerini zapt ettikleri zaman, kendilerine müsaid görünen Tiranlıklar tesis ettiler. İrsi Makedonya monarşisinde doğmuş ve bir kaç sene (S.36) Krallı oğluna murabbilik etmiş olan filosof murabbi Aristoteles, (Siyaset)'nde, Makadonyalı Filip gibi tasdik edilmiş bir hak sebebiyle saltanat süren krallar ile idare edilenlerin muvafaketleri haricinde saltanat süren tiranları birbirinden ayırır. Faaliyette, bir çok kimselerin muvafakati ve tebasinden fazlaca bir kısmın iştiraki olmadan saltanat süren bir tiran tasavvur edilemez. Buna mukabil "Hakiki Krallar", kendilerinin sözde menfaat gözetmediklerine rağmen, birçok ribiler ve birçok gayri memnünler ortaya çıkarmışlardır. Aristoteles şunuda diyebilir ki, kral devletin iyiliği için saltanat sürdüğü halde, tiran kendi menfati, için saltanat süren. Aristoteles, esareti tabi' bir şey ve kadını hürriyete veya siyasi hukuka gayri layik bir mahluk telakki ederken de ve bu noktada da zamanının temayüllerinde iştirak etmektedir.

(Partanon)'daki kabartmaların tefaratünden

(Partanon)'daki kabartmalardan: oturmuş vaziyette üç Yunan ma'budu (Possidon, Diyonisos, Demetr) bu kabartma tefaruatı (British muzeum)'daki mermer levhalarından alınmıştır.

Kable'l-milâd altıncı, beşinci ve dördüncü asırlarda mütezayid bir rağbete mazhar olan üçüncü bir idare şekli de (Demokrasi) namıyla maruftur. Bugünkü alem hiç bir zaman dilinden düşürmediği ve demokrasi de Yunan devletlerinde bizde ira'e eylediği şeyden büsbütün başka bir şey olduğu (S.37) cihetle, bu babda bazı izahata

girişmek faydadan hali değildir. O zamanlar demokrasi, cemaat (Demos) tarafından idare edilmekdi. Bu, bütün vatandaşlar Hey'et-i,akalliyete mükabil ekseriyet tarafından bir idare idi. Fakat kari' bütün nazar-ı dikkatini lütfen "vatandaş" kelimesine hasr etmelidir.

Esir, azadeli, ecnebi bu vasfı ha'iz değillerdi; hatta beldeye doğan ve babası beldeye sekiz on kilometre uzakta doğmuş bulunan Yunanlı bile bu vasıftan mahrumdu. İlk demokrasiler (Hepsi değil) vatandaştan emlak sahibi olmasını isterdi ve o zamanlar bir nev'i mülk vardı: toprak. Bu şart bilahire o derece sıkı olmadı; fakat kari' anlamalıdır ki, bu hususta zamanımız demokrasilerinde vukua gelen şeylerden büsbütün başka şeyler vardı.

Kable'l-milâd beşinci asrın sonunda, temellüke ait tahdidat Atina'da lağv edildi. Fakat Periklis, bilahire kendisiyle meşgul olacağımız Atina'nın o büyük devlet adamı, (Kable'l-milâd 451 de) vatandaş vasfını baba ve ana cihetinden (Atina)'da doğmuş olduğunu isbat edebilenlere bir kanunla tahsis etti. Bu suretle, bütün Oligarşilerde olduğu gibi, Yunan demokrasilerinde de vatandaşlar, Atina'nın büyük günlerinde olduğu vecih ile, ekseriyen köle, esir ve ecnebilerden mürekkep muazzam bir halkı idare eden kapalı bir (kurpurusyon) teşkil ediyorlardı. Mükemmel bir demokraside, erkek ve kadın, her sin rüşte ve asıl olanın bir re'i sahibi olması lazım geldiği fikrine alışmış olan zamanımız politikacısı Yunan demokrasilerinin en müterakilerine irca' nazar edecek olursa, pek çabuk karar verecektir ki, kendisine ira'e olunan idare bir oligarşiden başka bir şey değildir. Bir (Oligarşi) ile bir (Demokrasi) beynindeki hakiki fark şudur ki, birinci idarede en fakir ve en az gözde olan vatandaşlar hükümete asla iştirak etmezlerdi, ikincide ise her vatandaşın hükümete iştirakı vardı. Aristoteles (Siyaset)inde, bu gibi bir farkın neticeleri nelerden ibaret olduğunu bize gayet açık bir surette anlatıyor. Oligarşi'de vergiler zenginlere gayet hafif bir surette tahmil edilirdi. Demokrasilerde ise, bilakis zenginlerden vergi alınır ve fakir vatandaşlarda ale'l-umum bir iaşe aylığı ve hususi tazminat verildi.

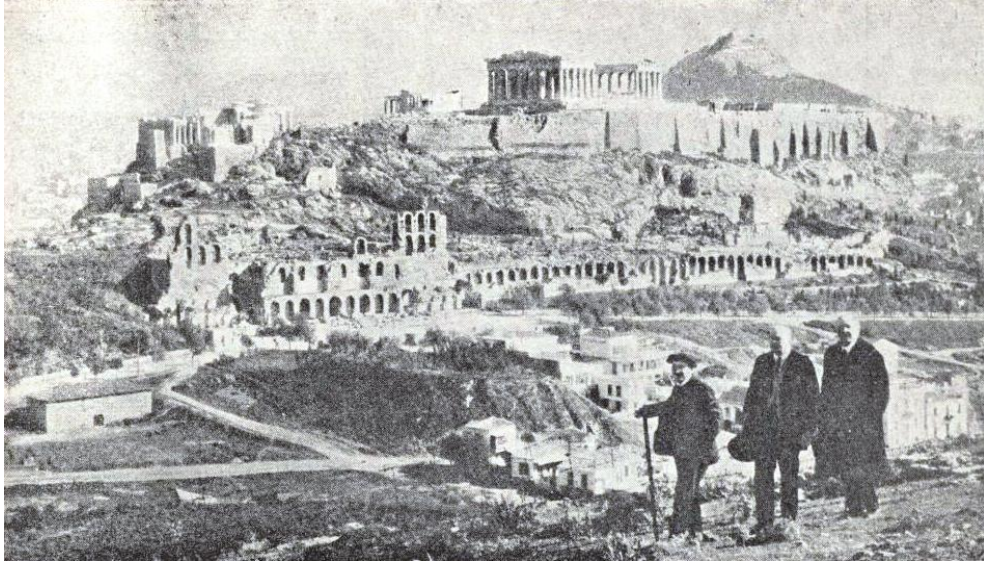
Atina'da vatandaşlara tazminat, umumi meclislerde bulunmaları içinde verilirdi. Fakat bu mes'ud vatandaşlar sınıfının haricinde, halkın kısmı azamı çalışmakla ve kendisine söyleyen şeyi yapmakla kanaat ederdi. Bir kimse, kanunda himaye görmek istediği takdirde, davasını müdafa için kendisine gidip bir vatandaş bulması lazımdı, çünkü mahkemelere ancak vatandaş girebilirdi. Zamanımızda, her ferdin devlette vatandaş olması lazım geldiği fikri Atina'nın imtiyazlı demokrasilerine son derece ağır

gelir. Devletin vatandaşlar sınıfı tarafından vesayet altına konulmasının en kolay anlaşılacak neticelerinden biri, bu imtiyazlıların vatanperverliğine dair ve mufrıt bir şekil vermek olmuştur. Bunlar ittifâklar akdine razı olurlardı; fakat diğer beldelerle karışmaya asla. O zaman, kendilerine temin olunan bütün menafi filhakika silinip giderdi. Bu Yunan devletlerinin dar hududları, keza hislerininde şidetlerini arttırmaya müsaidi. Bir kimsenin memleketine olan muhabbeti doğduğu şehre, dinine ve ocağına olan muhabbeti ile takviye olunur du. Çünkü bunların hepsi birdi. Binaenaleyh esirler salifi'il zıkr hislere iştirak edemezlerdi; ekseriyen oligarşik devletlerde mevki'i iktidardan iskat edilen sınıf, kendi zalimlerinden evvel ecnebiye kin bağlardı. Fakat Hey'et-i umumiyesiyle Yunanistanda vatanperverlik büsbütün şahsi bir ihtirasdı. Bu ihtiras ruhları ila edebilirdi; fakat aynı zamanda tehlikeli bir şiddete de isal eylerdi. Bed baht bir aşk gibi, adavete benzer bir hisse tahavvül etmeye müstaidi. Menfi bir Yunanlı, sevgili vatanın ruhunu zabt eden ve en iyi evladlarını dışarı atmaya mecbur kalan beşeri devlerden vatanını kurtarmak için vatani üzerine atılmaya hazır, müstakbel Fransız veya Rus mühacirlerine benzerdi. (S.38) Kable'l-milâd beşinci asırda (Atina), diğer bir kaç Yunan beldesi ile bir ittifâk sistemi teşkil etti ki, muerrihler bu sisteme ekseriyen (Atina imparatorluğu) namını vermektedirler. Bununla beraber, diğer belde devletlerin kafesi yine kendi idare tarzlarını muhafaza eylediler. Bu Atina imparatorluğunun tekamülünden beri, korsanlığının kamilen ilğası idi, diğer biri de, beynel milel bir nev'i hukuk tesisi oldu. Bu hukuk, filvaki, Atina'nın kanunu idi, fakat müdafalar bu sefer ittihadı dahil muhtelif devletlerin vatandaşları tarafından talep olunabileceği gibi, mukarraratta herkese kabil tatbikdi ki, bu, eskiden imkan haricinde idi. Atina imparatorluğu esasen İran'a karşı müteakib bir müdafa ittihadından zuhur etti. Merkezi, bidayette (Delos) adası idi; müttefikler bu müşterek bir hazine biriktirmişlerdi. (Delos) hazinası (Atina)ya nakl olundu, çünkü İranlıların akınlarına maruzdu. Sonra her belde, birbirini müteakib, hizmeti askeriye için her beldenin kabul edeceği nakdi bir iane toplamayı teklif etti. Sonunda buda, bütün parayı Atina'nın tahsil etmesiyle neticelendi. Atina'ya en büyük adalardan bir ikisi yardım ediyordu. İşte bu suretle (Lig), tedricen (İmparatorluk) oldu, fakat müttefik devletlerin vatandaşları, muhtelif kavimlere mensub eşhas arasındaki izdivacları tanzim eden hususi muahedeler mevcut bulunduğu zamanlardan gayri zamanda, birbirine yabancı kaldı. İmparatorluğun en birinci müdafileri, bilhassa leyakati şahıslarından feda eden Atinanın fakir vatandaşları idi. Her vatandaş kendi yerine ve imparatorluğun diğer yerlerinde, kah

bilzat (Atina)'yı, kah imparatorluğun, vatandaşları para ile tutulan beldelerini müdafaa için on sekizinden altmışına kadar askeri hizmetle mükellefdi, Atina meclisinde, filhakika, (S.39) Akdenizin veya Karadeniz'in bu veya öbür noktasında birçok seferler yapmayan ve yeniden hizmete muntazır bulunmayan yirmi beş yaşından fazla tek bir adam yoktu. Zamanımız Emperyalizmine düşman olanlar bu Emperyalizmi dünyanın zenginler tarafından istismar edilmesi diye takbih ediyorlar. Atina Emperyalizmi ise, dünyanın Atinalı fakir vatandaşlar tarafından istismarı idi. Yunan belde devletlerinin ufak cesamette olmalarından dolayı Yunan alemi ile bizim asır hazır alemi beyninde diğer bir fark ta şudur ki, eski demokraside her vatandaş mevki'i sahibi olmak, halk meclisinde söz söylemek ve ra'y vermek hakkına malikti. Ekser şehirlerde, halk meclisinde ancak bir kaç yüz ahali bulunurdu; en büyükleri olsa olsa bir kaç bin vatandaş toplayabilirdi. İhtimal ki birkaç milyon ra'y sahibine malik olan zamanımız "demokrasi"sinde böyle bir şey kabil değildir. Zamanımız (vatandaş)'ının umumi işlere iştiraki, fırkaların kendisine göstereceği namzedlerin biri veya diğeri için ra'i vermek hakkına hasr edilmiştir. O andan itibaren vatandaşın, intihablardan çıkan hükümetin yaptığı her şeye muvafakat etmesi lazımdır. Zamanımızdaki intihabat usullerinden hiç şüphesiz pek ziyade haz edecek olan Aristoteles, bizzat şehirden uzak köylerdeki, vatandaşları siyasi haklarından ameli surette mahrum bırakmak için bir usul mevcut olduğunu büyük bir maharetle gösteriyor, bu vatandaşlar mecliste muntazemen bulunmasınlar diye meclisi sık sık ictima'a davet etmek kifayet ediyor. Daha müterakki bir devirde (Beşinci asırda)ki Yunan demokrasilerinde devlet memurlarının tayyini, pek hususi malumat talep eden mevki'iler müstesna olmak üzere, kura ile yapılıyordu. Bu suretle, imtiyazlı vatandaşlar korpusyon, zenginler ile mevki'i sahibi kimselerin ve maharet sahibi olanların hâkimiyetlerine karşı himaye ediliyor zan olunuyordu.

Atina(Akropolis)'in manzara-i umumiyesi

(Atina hazinesi ve ma'bedini ihtiva eden) Partenun hazineleri ile sair eski Yunan mi'mârisine a'id numuneleri gösteren Atina (Akropolis)'i

Bazı demokrasiler (Atina ve Milet), “Bahren” veya ihtilaf zamanlarında her vatandaşı on sene müdetle kendisini nefye mecbur kılmaya müsait ve (Ostrasizm) tabir olunan bir müesseseye maliktir. Bu müesseseye, zamanımız karilerinin nazırına, bir haset neticesi gibi görünebilir. Fakat bu, şâyânî takdir bir gayeye mütebenni idi. Faidası, siyasi efkarı ame bir çıkmaza girmek tehlikesini gösterecek derecede inkisama uğradığı zaman bir karar ittihaz etmeye müsaid olmasıdır. Yunan demokrasilerinde fırkalar ve fırka reisleri vardı, fakat ne mutazam bir idare, nede muntazam hiç bir muhalefet. Binaenaleyh bir reis veya azimkar bir grup karşıya dinlediği takdirde, muayyen bir siyaseti, hatta halkın teveccühü bile olsa, yine tatbik etmenin çaresi yoktu.

Fakat Ostrasizm sayesinde, az maruf bir reis veya kendisine az itimad edilen bir kimse, haysiyetine tecavüz olmadan ve emvalini zayi etmeden çekilmeye mecbur olurdu.

Ostrasizm müessesesi, Atina demokrasisinin gayri maruf ve daha doğrusu a'ma azasını layemut kılmıştır. Aristidis adlı biri, mahkemelerde adaletiyle büyük bir şöhret kazanmıştı. Bu zat, “kuvetli bir Bahriye”ye taraftar olan Temistoklis ile mücadeleye başladı, mesele gayri kabil hal görünüyordu. İşte o zaman, Ostrasizme müracaat edildi. Polotark nakl ediyorki: Aristidis, ra'y neticesine intizaren, sokaklarda dolaşıyordu. Yanına garip tavırlı, civar çiftçilerden biri yaklaştı. Yazı yazmayı iyi bilemediği cihetle, Aristidis'e kendisinin adını yazması için bir kiremid uzatdı.

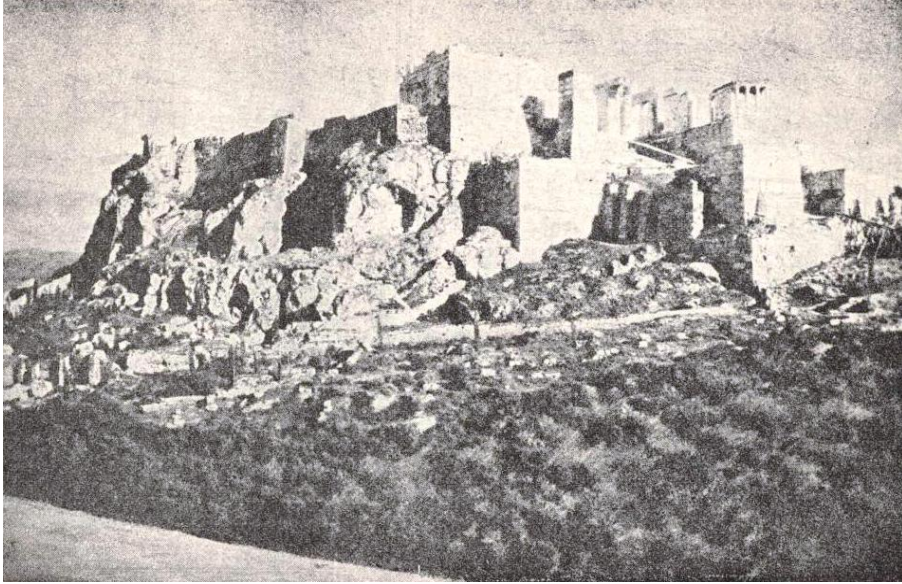
Aristidis: “peki ne için ?” diye sordu. “Aristidis sana bir kötülük mü etti ?”

Vatandaş cevap verdi: “kendisini hiç görmedim. Fakat işte! daima adildir dediklerinden usandımda onun için”.

Polotark alaveten diyorki, bunun üzerine Aristidis, tek bir söz söylemeden herifin arzusu vecih ile kendi adını yazdı. **(S.40)** Bu Yunan müesseselerinin hakiki Şumulleri ve bil hassa Oligarşilerde olduğu gibi demokrasilerde de siyasi mevki’i iktidarların mahalli bir imtiyazlı sınıfa tahsisi anlaşılacak olursa, bütün Akdeniz mıntikasına dağılmış bulunan yüzlerce Yunan beldelerinin kat’i bir birleşmesini veya bu beldelerin müşterek bir gaye ile teşrik-i mesaisini bile kuvveden fiile getirmek gayri mümkün olduğuna kanaat hasıl olur. Her belde yüzlerce ve bazen daha az adamların elinde idi. Her beldeye kendi mütecerrit vaziyeti dünya da en ziyade arzu olunacak bir şey gibi görünüyordu. Yalnız ecnebi bir unsurun istilası Yunanlıları birleşmeye sevk edebilirdi. Fakat sonunda bu istila vukua geldiği zaman sükut o kadar tam oldu ki, Birleşme meselesinin hiçbir ehemmiyeti kalmadı, bu birleşme, esarete bir birleşme oldu. Mamafih Yunanlılar da, lisânda ve yazı da müştereklik, destanı ve kahramanane kasidelerde müşterek bir esasa malikiyet, muhtelif devletlerin Bahr-i vaziyetleri sayesinde imkan dahiline giren daimi münesebat üzerine müessis bir nev’i birleşme ananesi daima mevcut oldu. Bundan başka aralarında bazı dini Rabıtalarda vardı: Ma’bud Appolu’nun (Delos) atası ile (Delfi) deki muharibleri gibi muharibler, mesela mütecerrid devletler tarafından değil, miktarları külliyetli bir yekune baliğ olan (Delfi) Enfiksiyonisi (Komşular ittihadı) böyleydi. Devletler ittihadı veya Enfiksiyoniler tarafından idame olunurdu. İttihad mabedi ve ziyaretçilerin emniyetini vekaye eder, Takip edecekleri yolları muhafaza muhafaza eyler, Harp esnasında bazı kaidelere ri’ayet edilmesine nazaret eder. Delos ittihadında Bilhassa böyle **(S.41)** idi. Korsanlığı cezalandırırdı. Elenler için daha mühim bir Rabıta da, dört senede bir (Olimp)’da yapılan Olompiyad oyunlarının Rabıtası idi. Yayakoşu, Boks müsara’aları, güreş, kargı ve kavis atma, yükseğe sıçrama, araba ve at koşusu, yapılan başlıca oyunlardı ve itibarlı ziyaretçiler ile galiplerin bir sicili tutulurdu. Kable’l-milâd 776 senesinden itibaren bu oyunlar her sene yapıldı ve Belde devletlerin dar siyasetinin fevkinde, maşeri bir Yunan hayatı duygusunu idameye çok yardım etti. Fakat bütün bu his Rabıtaları Yunan siyasi müesseselerinin “Separetizm, ayrılık” nı bir türlü tevazün ettiremedi. (Kable’l-milâd altıncı asırda) Yunan aleminin Müzmin bir harb halinde bulunduran mücadelelerin

şiddet ve devamı hakkında talebe, Herodot'un (Tarih)'i vasıtasıyla bir fikir edinebilir. Altıncı Asra kadar Yunanistan da pek çok miktarda büyük aileler tesâdüf olunur; fakat Arilerin eski aile sistemi, o pek bariz (Klan, Clan) fikri ve bitmek tükenmek bilmeyen rekabetleriyle, Burada yine hâkimdir. Atina'nın bütün tarihine bir çok seneler iki büyük aile Alkime onidler ile Pizistratidler hâkimdir. Bunların ikincisi Aristokrat olmakla beraber, kudretini Avamdan ve avamın çektiklerini istismardan alırdı. Daha sonra altıncı ve beşinci asırda Nesebler miktarının tahdidi ve ailelerin iki üç azaya tenzili Aristoteles bu hadiseyi, sebebini zikretmeden yazıyor eski Aristokrat Klanların ortadan kalkmasına sebep olmuş ve dahili harbler ise, aile mücadelelerinden ziyade, ticari münaza'alar ve başka başka serseriler tarafından sebebiyet verilen veya teşdit edilen acılar yüzünden vukua gelmiştir.

Atina (Akropolis)'inin en az görülmüş bir resmi

Atina (Akropolis)'inin en az görülen bir resmi, etrafında şehrin inşa edildiği müstahkem tepe. Bu tepenin irtifağı Atik sahrasından 150 kademdir.

Yunanlılar da ayrılık fikrinin şiddeti idrak edildikten sonra, Anadolu'daki ve Adalarda İyonililerin evvela Lidya krallığının, Badehu Serhas Krezos'a galebe çalar çalmaz İranlıların hâkimiyeti altına neden o kadar kolay geçtikleri anlaşılır. Bunlar ancak ikinci bir defa istila edilmek için ayaklandılar. Sonra sıra Avrupalı Yunanlılara geldi. Biri Yunanistan'ın da, İranlıların eski garbi Asya medeniyetlerinin bu Barbar hâkimlerinin idaresi altına geçmediklerine hayret olunur. Buna Yunanlılar kendileride hayret ederler. Fakat bu mücadelelerin teferruatına girişmezden evvel, Yunanlıların

kendilerine karşı ittifak etmiş oldukları Asyalıların ve Bilhassa daha Kable'l-milâd 538 de Asûriye'ye ve Keldaniye'ye mutasarrıf bulunan ve Mısır'ı inkiyad altına almaya hazırlanan Medyalıların ve İranlıların vaziyetini hülaseten tetkik etmek icab eder.

4

Lidya Krallığı

Yukarıda bil münasebe Lidya Krallığından bahsettik. Anadolu'nun kısmı Azamındaki ilk ahalinin Yunanistan ve Girit ahalisi ile akraba olmaları muhtemeldir. O halde bunların "Akdeniz" ırkından olmaları mümkündür. Keza, garpdan Akdeniz ırkını ve Şark da Dravidiyenleri meydana getiren daha çok miktarda esmer derili şahıslar tabakasının başka bir kolu müvacehesinde de bulunmaklıgımız kabildir. Anadolu da, (Knossos) ile (Miken)'i temsil eden sanatın alametlerine ötede beride tesâdüf olunur. Fakat Şimal Yunanlıları nasıl ki bilahire Yunanistan olacak olan havalide doğru inerken yerlilere galebe çaldıktan sonra onlarla karışmışlarsa, aynı ile diğer bazı şimal kabileleri de (Karadeniz) boğazını aşarak Anadolu'ya geçmişlerdir. Bu Ari kavimler bazı mıntikalarda bila itiraz kendilerini kabul ettirerek ahalinin esasını teşkil ve eski lisânları muhafaza eylemişlerdir. Frigyalılar, lisânları Makedonyalıların lehçesinde ziyade hemen hemen Yunancaya yakın olan Kavim, işte böyle idi. Fakat diğer havalide Ariler Tefavvuk edemediler. Mesela (Lidya)'da esas ırk kendini muhafaza edebildi. Halbûki Lidyalılar, gayri Ari bir lisânla mütekellim, gayri Ari (S. 42) bir kavimdi. Bu lisândan bize ancak birkaç kelime kalmıştır. (Sard), Payitahtları idi. Dinleri de gayri Ari idi. Büyük bir Ma'budeye, arzın Anasına ibadet ederler di. Keza Frigyalılar, Yunancaya yakın olan dillerini muhafaza etmekle beraber esrarengiz bir din takip ederlerdi. Daha sonraki tarihlerde (Atina) da Nema bulan ameller ile gizli adetlerin esasını (Trakya'dan geldikleri zaman mustesna olmak üzere) Frigyadan gelmedir.

Bidayetde Lidyalılar Anadolunun garb sahilini işgal eylediler; fakat buradan, deniz tarikiyle gelib beldeler teşkil etmiş bulunan İyonili Yunanlılar tarafından püskürtüldüler. Daha sonra, bu İyonili Yunan beldeleri Lidya Krallarının hâkimiyeti altına girdiler.

Bu memleketin tarihi vazihen malûm değildir; fakat Kable'l-milâd sekizinci asırda Gigez namında zikre şâyân bir hükümdar geldi. Hâkim olduğu memleket Arilerin diğer bir istilasına münekkid oldu. (Kimeriyen) denilen bazı göçebe kabileler Anadolu'ya yayıldılar ve Gigez ile oğlu ve torunu tarafından müşkilat ile

püskürtüldüler.(Sard) bu Barbarlar tarafından iki defa alındı ve yakıldı. Şurası da muhakkaktır ki, Gigez Serdenapal'a vergi vermeye mecbur oldu. Daha sonra Asûriye ye karşı ayaklandı, Asûrilerin muvakkaten hâkimiyetleri altına aldıkları (Mısır)'ı kurtarmak maksadıyla birinci Pisametika yardım için asker gönderdi.

Lidyayı büyük bir devlet haline Gigez'in torunu Alyatis getirdi. Yedi sene hükümet sürdü ve Anadolu'daki İyonî beldelerinin Kısmı Azamını inkıyad altına almaya muvafak oldu. Memleket, Asya ile Avrupa arasında, büyük ticaret merkezlerinden biri oldu, daima mahsuldar, Altunca gayet zengin idi; Bu devre de Lidya hükümdarı Asya'nın en zenginlerinden sayıldı. Karadeniz ile Akdeniz ve şark ile garb beyninde büyük mübadele cereyanları vukua geldi. Yukarı da kayd etmişdik ki, Lidya meskuk paraları ile meşhurdu;

Yolculara ve tacirlere, o zamanlar pek nadir olan misafirperverlik ihtişamını izhar ederdi. Lidya hanedanı, Girit'deki Minos hanedanı tarzında, bütün bankaları ve mali müesseseleri ile tacir bir hanedandı.

5

Şark Da İranlıların Zühuru

Yukarıda gösterdiğimiz vecihle, Yunanistan da Ari Lisânla mütekellim bir silsile istilaklar tekamül ettikleri sırada, büyük Yunanistan da ve bütün Karadeniz sahillerinde de keza yine Ari Lisânla mütekellim ve kendisinin şimali (Nordik) kanı ihtimal ki Moğol unsuru ile boyanmış başka bir sınıf kavim yerleşiyor, Asur ve Bâbil imparatorluklarının şimaline ve şarkına yayılıyordu. Şimal kavimlerinin Karadeniz ile Hazar denizinin şimaline Kavsvari dağılışından yukarıda bahsettik ihtimalki Ari Lisânla mütekellim ırklar el-yevm İran olan memlekete bu yoldan inmişlerdir. Bunların içlerinden bir kısmı (Kable'l-milâd 2000 ile 1000 evvel ?) Hindistan'a geldi; bu kısım evvela (Kable'l-milâd 650 de) Asûriye ye, daha sonra (Kable'l-milâd 536 'da) Bâbile tecavüz edecek derecede kuvvetleninceye kadar, İranın yüksek yayla mıntikasında sair unsurlarda büyüdü ve çoğaldı. Son onbin sene esnasında Avrupa ile Asya'nın iklimindeki tadilat meselesi henüz tevazüh etmemiştir.

Son cemudi devrin buzları tedricen eriyordu ve uzun bir devir esnasında büyük Avrupa sahrası stepler ile çayırların nebatatından başka nebatata müsaid değildi. Takriben onbin ile oniki bin sene evvel bu hal değişti ve iklim ormanların yetişmesine müsaid oldu. Bu tebeddül neticesinde, (Solo Tre'en) Bargir avcılarının yerine

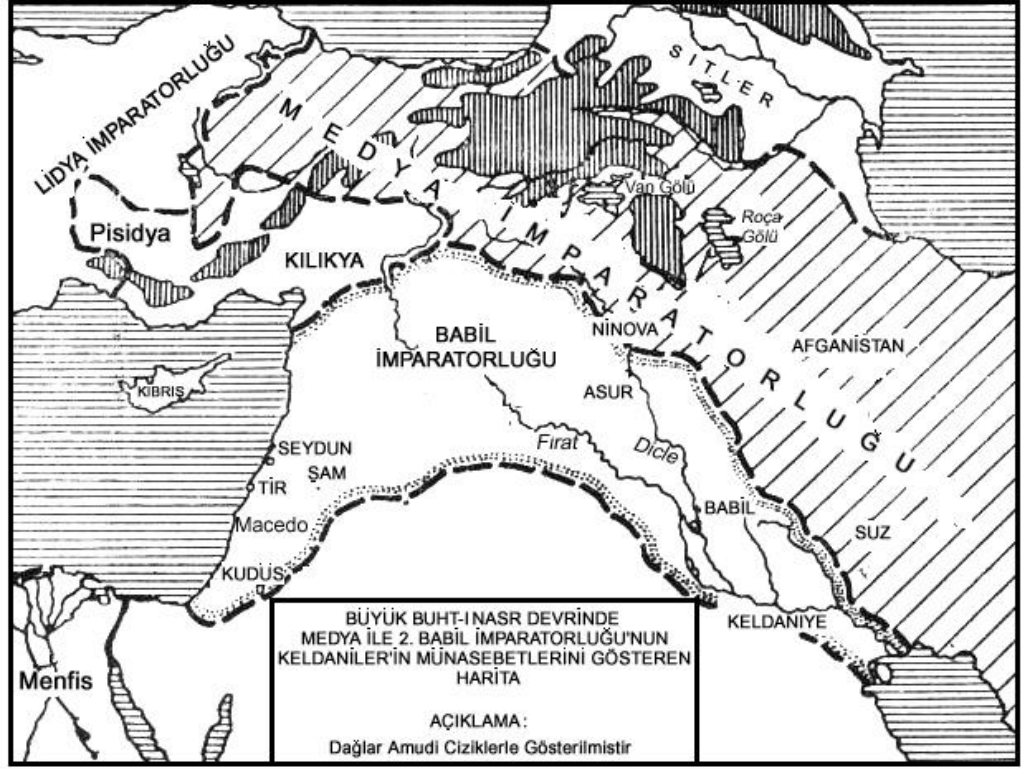
(Mağdele niyen) devrinin balıkçıları ile ceylan avcılarının ve bunların yerine de (Neolitik) devri çobanları ile çiftçilerinin nasıl kaim olduklarını yukarıda zikrettik. Binaenaleyh görünüyor ki, bir kaç bin sene kadar Avrupa'nın iklimi bugünkünden daha **(S.43)** sıcaktı. Balkan Şibhi ceziresinden Orta Asya'ya kadar büyük bir deniz imtidat ediyordu. Şimal de ise Rusya'ya kadar varıyordu. Nehir vadilerinde ilk medeniyetler taazzuv ettiği esnada, bu deniz daraldı, bunun neticesi olarak Rusya'nın cenubu ile Orta Asya ikliminin sertliği ziyadeleşti. Bir çok alametler gösteriyorki 4000 ile 3000 sene evvel bugünkünden ziyade Avrupa ile garbi Asya'nın ahvali müsaitti, Nebatat buralarda başka bir mebzuliyeti haizdi, cenubi Rusya da bugün Kamilen steplerden ve çöllerden ibaret olan Türkistanı teşkil eyleyen havali de vasi' ormanlar vardı. Bundan başka 1500 ila 2000 sene evvel Aral – Hazar mıntıkası ihtimal ki daha kuraktı ve bu denizler şimdikinden daha küçüktü. Bu Bab da şunu kaydedebiliriz ki (Kable'l-milâd on beşinci asırda) üçüncü Tutmez Fırat ötelere yaptığı seferde bu havaliden yüz yirmi filden mürekkebe **(S.44)**

Eski Atina'da Aile hayatı

Eflatun zamanında Yunanlı bir Kibar kadının evi. Bu devirde esirler, Aile efradından sayılırdı. Bu resimde aile efradından birkaç esir odanın kapısında duruyor.

Bir sürü avlamıştır. Bundan başka, takriben kable'l-milâd 2000 sene evvelden kalma, (Miken)'de Adalar denizi devrine ait bir hançer üzerinde bir arslan avı resmi vardır. Avcıların elinde büyük kalkanlar ile mızraklar mevcut olup biri biri arkasında ve saf halinde duruyorlar. İçlerinden birincisi arslana bir mızrak vuruyor, sonra yaralı hayvan üzerine sıçradığı zaman kalkarıyla siper alarak yere yatıyor. Kaplana yeni bir darbe vurmayı arkasındaki adama bırakıyor. Bu tarzda av, zamanımızda el' an Massayler tarafından yapılır. Fakat bu tarzda av, arslanı pek çok olan yerde yapılırdı. Şu halde arslanın bolluğu avın ve Binaenaleyh Nebatatın bolluğuna alamettir. Kable'l-milâd 2000 senesine doğru, yukarıda ima eylediğimiz vecihle eski dünyanın orta kısımlarında iklimin mütezayiden sertleşmesi ve Anadolu ile Yunanistan'dan fillerin çekilmesine sebep olması, göçebe Ari kavimleri cenuba yani sabit ve daha medeni kavimlerle meskun kırlara ve ormanlara teveccüh etmeye mecbur kalmıştır. Arslanların, daha sonraki zamanlara kadar değilse bile, Kable'l-milâd dördüncü asra kadar Balkan yarım adasında bulunmuş olduklarını burada zikredebiliriz. Filler garbi Asya'dan ihtimal kable'l-milâd sekizinci asırda gaib olmuşlardır. Bugünkü arslanlardan kısmen çok büyük olan arslanlar Yeni taş devrine kadar cenubi Almanya'da yaşamışlardır. Kaplanlarda Yunanistan'da, cenubi İtalya'da, cenubi İspanya'da tarihi devrin evveline (Takriben kable'l-milâd 1000 senelerine) kadar bulunuyordu. Bu Ari kavimler şarki Hazar denizi mntıkalarından indiler. Tahminen (Miken), (Truva) ve (Knossos) Yunanlıların eline düştüğü sıralarda, Tarihlerde kendilerine bir mevki'i yapmaya başladılar. Birçok namlar altında meydana çıkan ırklar ile kabileleri o devrin vesikalarına nazaren tasdik etmek müşküldür. Fakat kitabımız tarzında bir eserde bu gibi tefriklerinde o derece ehemmiyeti yoktur. (Kimeriyen) denilen bir kavim (Rumya) ve (Van) gölleri nevahisinde zuhur ediyor ve az bir zaman sonra Ariler (Ermenistan)' da (Elam)'a kadar yayılıyorlar. Kable'l-milâd dokuzuncu asırda, Asûri kitabelerinde, şark komşuları olan İranlılar ile yakın akraba olup (Medyalı) tabir olunan bir kavimden bahs olunuyor.

Üçüncü Teğlat Falasar ile ikinci Sargon, bunlara vergi verdikleri için iftihar ediyorlar. Kitabelerde bu kavim “Mühlik Medyalılar” namı altında gösteriliyor. Bunlar, o zamanlarda daha kabile halinde idiler ve tek bir krala da itaat etmiyorlardı.

Kable’l-milâd dokuzuncu asra doğru, (Suz)’ı payitaht ittihaz eden ve Sümeriler derecesinde eski bir ananeye malik olan Elamlılar birden bire tarihten silindi. Başlarına ne geldiğini bilmiyoruz. Galiba bu ahali istilaya uğramış ve galipleri tarafından temsil olunmuştur. (Suz) o esnada İranlıların elinde bulunuyor. Bu Ari kabilelerle akraba olup Herodot’un menakibinde (S.45) Mevcud dördüncü bir kavmi (Sitler) teşkil eder. Asûriye hükümdarları aynı kandan olan bu Kavimleri, Kimerleri, Medyalıları, İranlıları ve Sitleri birbirleriyle çarpıştırdılar. Asûriye prensesleri (Mesela Aser Hadon’un kızları) Sit rüesası ile evlendiler. Diğer taraftan büyük Buht-ı Nasrda, bütün Medyanın kralı olan Ki Ahsarın kızlarından biriyle evlendi. Ari Sitler, Sâmi Asûrilerce mergub oldular, Medyalılarda Sâmi Bâbillilerin rağbetini kazandılar.

Muharebede Sit Cengaverleri

Harbe iştirak eden atlı Sitleri bir gümüş ve alçı kablı tirkeş üzerinde gösteren resim. Bu tirkeş cenubi Rusya'da da bir Sit kralının veya serdariyenin mezarındaki kavuğun içinde bulunmuştur.

Kable'l-milâd 606 da işte bu Ki Ahsar (Asûriye)'nin payitahtı olan (Ninova)'yı aldı ve bu suretle (Bâbil)'i Asûri boyunduruğundan kurtararak Keldaniye hâkimiyeti altında ikinci Bâbil imparatorluğunu tesis etdi. Neden sonra Asûriye'nin muttefik Sitleri de tarihten kamilen silindiler. Bunlar cenub kavimleriyle meşgûl olmayarak, şimalde kendi hallerinde yaşamakta devam etdiler. Bu devrin haritasına bir nazar edilecek olursa, görülür ki, üç de iki asır zarfında ikinci Bâbil imparatorluğunun şekli Medya arslanının pençeleri arasında adeta bir kuzuyu andırır. Medyalılar ile İranlılar beyinde zuhur edip Ki Ahsar'ın tahtına "İranlı" Keyhüsrev cülusu ile Kable'l-milâd 550'de hitâm bulan dahili mücadelelerin tefsilatına girişmiyoruz. Keyhüsrev'in saltanat süreceği imparatorluk, o zamanlar (Lidya) hududundan (İran)'a ve belki Hindistan'a kadar imtidat ediyordu.

6

Krezos Menkibesi

Fakat dünyada bir hükümdar vardı ki, o Keyhüsrev yeni satvetinin vücuda getirdiği tehdiye kani idi. Bu hükümdar, Lidya Kralı Krezos idi. Oğlu, Herodot'un hikaye ettiği feci ahval içinde öldürüldü ki, biz bu ahval üzerinde ısrar etmeyeceğiz. Herodot yazıyor ki:

“Sonra, Krezos oğlu elinden alındığı için tamam iki sene büyük bir matem tutarak sulh içinde yaşadı. (S.46)

Fakat o zamandan sonra, Ki Ahsar oğlu Keyhüsrev tarafından devrilip de İranlıların satveti artmaya başlayınca, mateminden sıyrılmaya ve büyümek de olan ve bütün vüs’atını henüz iktisab etmemiş bulunan İranlıların satvetini eline geçen vesaitle azaltmaya karar verdi.”

Bir Kadın cambazı

Elleri üzerinde muvazenesini bulan bir kadın cambazını gösteren bir Yunan vazosu
(47’ inci sahifedeki resme müracaat)

İşte o zaman, muhtelif kahinleri tecrübeye koyuldu. “Krezos, hediyeleri mabedlere götüreceğ olan Medyalılardan kahine şu suali sormalarını talep etdi. Krezos İranlılara karşı yürümeli mi? Evet derse, maiyetine dostları arasından toplanan bir ordu alsın mı? Lidyalılar gönderildikleri yerlere gelip de kahine istifsar hediyelerini takdim ettikten sonra, hitap ettiler ve sordular:

“Lidya’nın ve diğer milletlerin kralı Krezos bu kahinlerden doğrusu olmadığına kani olarak ifşaatınıza layik hediyeler takdim ediyor ve size İranlılara karşı yürüsün mü yürüyecekse, kendisine müttelik olacak insanlardan mürekkep, maiyetine bir ordu alsın mı diye soruyor.”

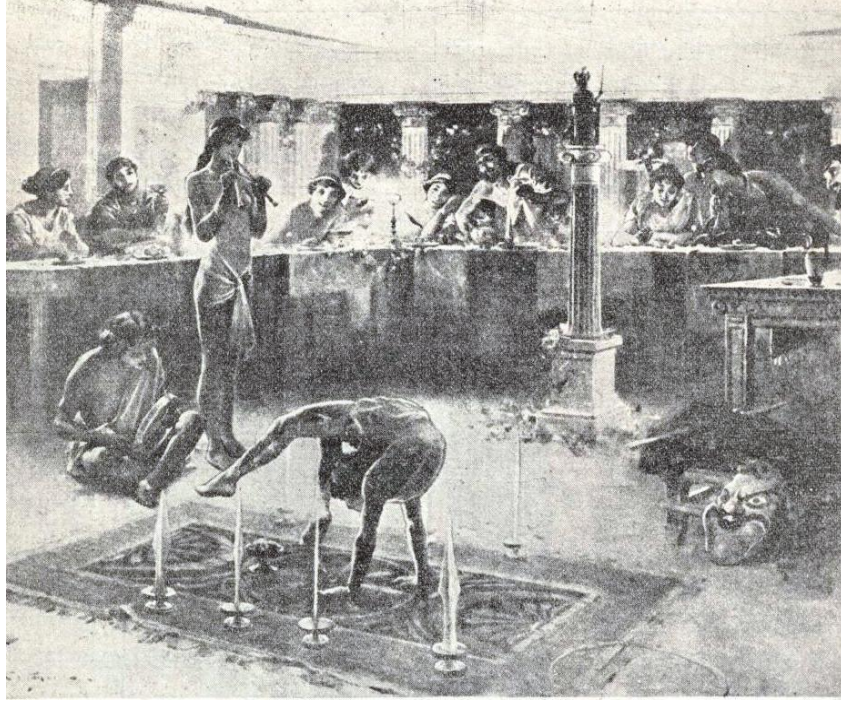
Lidyalılar bu suretle malumat istediler ve iki kahinde cevaplarında, şayet Krezos İranlılara karşı yürüyecek olursa, Büyük imparatorluğu mahf edeceğinde muaffik kaldılar.. cevaplar Krezosa getirilip de Krezos bu cevapları işitince kahinin söylediği şeyden memnun oldu, Keyhüsrev Krallığını mutlaka mahfedeceğini ümid ederek tekrar (Piti) dan da sordurdu. (Delfi) deki adamların ikisine de iki altın sikke sayıp gönderdi.

Bu mukabil (Delfi)'li adamlarda, Krezos ile Lidyalılar ne zaman kahine müracaat edecek olurlarsa her türlü tekaliften muaf olmak hakkını, oyunlarda ön sıralarda oturmak hakkını ve içlerinde her kim arzu ederse (Delfi) vatandaşı olmak imtiyaz-ı daimisini verdiler.”

İşte bu suretle Krezos, Makedonyalılar ve Mısırlılarla ittifâk akd etti. Herodot diyor ki:

“Krezos İranlılara karşı yürümeye hazırlanırken, bu devirden daha evvel hâkim olarak tanınan ve bilahire Krezos’a vesayesi yüzünden hekimliğinden de büyük bir şöhet kazanan Lidyalılardan biri Krezos’a şöyle söyledi: “Ey kral, sen deriden şalvar giyen ve diğer elbiseleri de deriden olan insanlara karşı yürüyorsan bunların yedikleri gıda, arzu ettikleri gıda değildir, Bulabildikleri gıdadır. Çünkü onlar çetin ve kaba bir memleket de otururlar. Bundan başka, şarap da içemezler, Yalnız su içerler. Yemişleri de, Ne incir, Ne de sair meyvelerdir. Onlara galebe çalacak olursak nelerini zapt edeceksen? Çünkü bir şeyleri yoktur. Birde mağlup olursan, kaybedeceğin iyi şeyleri bir düşün. (S.47) Çünkü bunlar bizde bulunan iyi şeylerin tadını tadacak olurlarsa, bunlardan vazgeçmeyeceklerdir ve onları kovmak da mümkün olmayacaktır. Bana kalırsa Lidyalılara karşı yürümeyi İranlıların akıllarına getirmedikleri için ma‘budlere karşı kalbim şükranla doludur.” İşte böyle söyledi; fakat Krezos’u ikna edemedi. Çünkü Fi’l- hakika İranlılar Lidyalılara galebe çalmazdan evvel hayatın ne ihtişamından ne de Lezaizinden anlarıydı. Krezos ile Keyhüsrev (Piterya)’da bir muharebe yaptılar. Krezos geri çekildi. Keyhüsrev takip etti, Payitahtı olan (Sard) şehri önünde ona tekrar hücum eyledi. Lidyalıların başlıca kuvvetleri suvarilerinde idi. Bu kıta inzibatsız olmakla beraber mükemmeldi ve uzun mızraklarla muharebe ederdi. “Keyhüsrev, Lidyalıların muharebe nizamı aldıklarını gördü ve onların süvarilerinden korkarak Harpogos isminde bir Medyalının telkinine tabi oldu. Ordunun arkasından gelen ve erzakla yükleri taşıyan bütün develeri topladı. (S.48)

Yunanlılarda bir ziyafet esnasında cambaz oyunları

Yunanlılarda bir ziyafette tertip edilen cambaz oyunları. Ziyafetler de misafirler için bu türlü eğlenceler tertibi adetti. Bu tablo karşı sahfedeki vazunun üzerindeki resme nazaren tersim edilmiştir.

Yüklerini indirdi, yerine suvari gibi mücehhez adamları koydu ve onları bu suretle techiz eyledikten sonra, ordunun önüne geçmelerini ve Krezos'un süvarilerine karşı yürümelerini emretti. Develerin gerisinden piyadeyi yürüdü, piyadenin gerisinden de tek mil süvarisini yerleştirdi. Bütün efrad kendilerine gösterilen yerlere yerleştikten sonra Lidyalılardan hiçbir ferde merhamet etmemelerini Krezos müstesna olmak üzere önlerinde kime tesâdüf ederlerse öldürmelerini, Krezos esir edileceği zaman mukavemet bile etse yine ona dokunmamalarını emretti. Emri böyle idi: Develeri süvarilere karşı koymasının şunun içindi ki; At, deveyi ne görmeye, ne de onun kokusuna tahammül edemediği cihetle deveden sevk-i Tabi'i ile korkardı. Bu hile, şu suretle, Lidya kralının sureti katiye kendisine zafer kazandıracığını ümid ettiği Kıtayı, Krezosun süvarisini hükümsüz bir hale koyacaktı. Filhakika, Muharebe başladığı zaman atlar develeri görüp de kokularını duyar duymaz yüz geri ettiler. Krezos'un ümitleri heba oldu." On dört gün sonra (Sard) hücumla zabtedilmiş. Krezos esir olmuştu." O suretle ki, İranlılar kendisini yakalayınca, Keyhüsrevin huzuruna getirdiler. Keyhüsrev koca bir odun yığını yaptırdı, bütün bağlarıyla Krezos'u ve kendisiyle beraber Lidyalılardan iki kere yedi çocuğu bu

yığının üzerine oturtmalarını emretti. Galiba ya bu hediye zaferinin mukaddimati olmak üzere ma'budlardan birine takdim etmek istedi veyahud Krezos'un ma'budlarından korktuğunu işittiği için yığının üzerine çıkar çıkmaz onu kurtarmak ve onun diri diri yanmasını mani olmak için semavi bir kudretin araya girip girmeyeceğini anlamak istedi. Sebepleri ne olursa olsun emirleri böyle oldu. Fakat Krezos odunların üstüne çıktığı zaman, vaziyetinin elim olmasına rağmen, solunum bir gün Ma'budlardan mülhem olarak hiçbir mahlukun müddeti hayatınca mes'udum diyemeyeceğini söylemiş olduğunu hatırlardı. Rivayet ederler ki, Krezos'un aklına bu fikir geldiği zaman derin derin içini çekti ve uzun müddet sakit kaldıktan sonra yüksek bir sesle inledi ve üç defa solunun ismini telaffuz etti. Keyhüsrev bunu işitince, adını çağırdığı şahsın kim olduğunu sormalarını tercümanlarına emretti. Tercümanlar Krezos'a yaklaştılar, sordular, Krezos bir müddet sakit kaldı, fakat sonra suallerle sıkıştırılınca: Bir adam ki, bin zengin olmaktan ziyade, onun bütün hükümdarlarla görüştüğünü görmek isterdim." dedi. Bu sözler layikiyle anlaşılmadığı için, kendisine tekrar ne demek istediği soruldu. Keyhüsrev'in adamları ısrar ettikleri ve kendisini rahat bırakmadıkları cihetle Krezos Atinalı bir solunun kendisini nasıl gelip gördüğünü ve bütün servetlerini hesap ettikten sonra ondan nasıl Lakayıdane bahs eylediğini, hikayesinde bizzat Krezos'u murad etmeyip bütün ırk-ı beşeri ve Bilhassa mes'ud kimseleri murad eylediği halde dediklerinin nasıl çıkacağını hikaye etti. Krezos bu şeyleri naklederken ateş yanmıştı ve ilk basamağı da tutuşmaya başlamıştı. İşte o zaman, naklederler ki, Keyhüsrev Krezos'un dediklerini tercümanlarının lisânından duyunca, niyetini değiştirdi ve kendisinin de bir insan bulunduğunu ve saadeti o ana kadar kendisinininkinden aşağı olmayan diğer bir insanı ateşe atmak da olduğunu anladı. Bundan başka, Ahz-i -sarda korktu. İnsanların malik oldukları şeylerden hiçbirinin emin olmadığını mülhaza etti. Binaen' aleyh yakılmış olan ateşin mümkün olduğu kadar çabuk söndürülmesini ve Krezosun ve kendisiyle beraber konmuş olanların ateşden indirilmesini emretti.

Fakat bütün mesailerine rağmen hizmetkarlar ateşi bastıramadılar. O devrin Lidyalıları rivayet ederler ki, Keyhüsrev'in tebdili fikir ettiğini anlayınca ve Ateşin sarmasına mani olmaya Beyhude yere çalıştığını görünce yüksek bir seda ile Appolon'dan istimdat etti ve Ma'bude takdim etmiş olduğu (S.49) Hediyelerden biri kendisine şâyân-ı kabul görüldüğü takdirde şu esnada maruz olduğu felaketten kurtarmasını talep eyledi. Krezos gözlerinden yaşlar akarak Ma'bude niyaz eylediği

sırada, o zamana kadar saf ve berrak olan sema bulutlarla doldu. Bir fırtına koptu, yeryüzüne öyle sağnaklı bir yağmur yağdı ki ateş söndü.

“ O zaman Keyhüsrev Krezos’un hayır hah bir adam olduğunu ve Ma‘budleri sevdiğini anlayarak kendisinin ateşden indirilmesini emretti ve ona şöyle söyledi: “Krezos söyle bana sen benim dostum olmak kabil iken, seni krallığıma karşı yürümeye ve benim düşmanım olmaya kim teşvik etti?” Krezos cevap verdi: “Ey kral, benim yaptığım işten sana şan ve bana felaket geldi ve bütün bu işlerin faili, Elenlerin Ma‘bududur.

Beni ordum ile beraber yürümeye o teşvik etti. Çünkü hiçbir kimse kendi isteğiyle harbi sulha tercih etmez. Zira sulh da evlatlar babalarını gömerler, Harb de ise babalar evlatlarını .Fakat ben öyle tasavvur ediyorum ki ,hadisatın bu tarzda cereyanı kudreti ilahiyeye daha hoş gelmiş olacak.” işte Krezos bu suretle Keyhüsrev’in müşaviri oldu ve Bâbilde yaşadı. Lidya inkiyad altına alındıktan sonra Keyhüsrev Bâbil de saltanat sürene Nebonid’in üzerine yürüdü. Baltazar’ın kumandasındaki Bâbillerin ordusunu Bâbil önünde mağlub etti, Badehu şehri muhasara eyledi. Şehre Ba’al Ma‘budlarının vasıtasıyla (Kable’l-milâd 528)’ da girdi.

7

Daranın Rusya’ya İstilas

Keyhüsrev’in yerine Kikavos geçti, Mısır’a bir ordu sevk etdi. (525) (Delta)’ da bir muharebe vukua geldi. Bu muharebe de, her iki tarafta ücretli Yunan askerleri dövüştüler. Herodot, elli altmış sene sonra muharebe meydanında ölülerin kemiklerine tesâdüf ettiğini rivayet ediyor ve İranlıların kafataslarının o kadar kalın olmadığına dair muhtelif mulahazalar serd eyliyor. Ba’dehu, Kikavos (Menfis)’i ve Mısır’ın en büyük kısmını zabt etti.

Krezos odun yığını üzerinde

Mağlub ve esir edilen Krezos ateş de yakılmaya mahkûm edilmişti. Fakat Serhas, Solonun hikayesini işiterek onu aff etdi. Bu resim (Lour müzesi)'nde bulunan bir Yunan vazosundan alınmıştır.

Rivayete göre Kikavos (Mısır)'da delirdi. Mısır mabedlerine karşı her türlü hürmetsizliklerde bulundu. (Menfis)'e yerleştiği zaman “Naaşları muayene için eski mezarları açdı.”

(Mısır)'a gelmezden evvel de, sabık Lidya Kralı Krezos ile öz kardeşi Simerdis'i katletdirmişdi. (S.50) Kikavos (Suz)'e avdet ederken, (Suriye)'de Nagehanı bir ceriheden öldü ve hiç varis bırakmadı. Yerine, Keyhüsrev'in başlıca müşavirlerinden, Histasp'ın oğlu Medyalı Dara geçdi (Kable'l-milâd 521).

Birinci Daranın imparatorluğu şimdiye kadar inkişaflarını tasvir eylediğimiz imparatorlukların hepsinden vasi' idi.

Bütün Anadolu ile Suriye'yi yani eski Lidya ile Hitit imparatorluklarını ve Asur ile Bâbil imparatorluklarının mecmu'unu ihtiva eyliyordu. Bundan başka, Mısır, Kafkasya ve Hazer nevahisini de ihtiva ve belki (Sind) nehrine kadar imtidad ediyordu. Bugün yakın şarklı dediğimiz kavimleri teşkil edenlerin cümlesi içinde Dara'nın Satraplarına (Eyalet valilerine) vergi vermeyenler, yalnız Araplardır. Hiçbir imparatorluk bu derece mebzul bir azimle tensik edilmemiştir. Ana hattı hizmetini gören büyük yollar eyaletleri yek diğerine rabt eylediğini gibi, bir hükümet postası sistemi de ihdas edilmişti. Kralın emirlerini veya ellerinde hükümetin bir pasaportu varsa yolcuları daha sonra ki menzile nakl etmek için sabit fasılalarla daima bargirler

hazır bulunurdu. İmparatorun memurları tarafından yolları teftiş edilmek ve vergi i'tasıyla mükellef olmak şartıyla mahalli idarelerin gayet vasi' salahiyetleri vardı. Mamâfih bunlara, yine kendi iyilikleri için, birbiriyile harb etmeleri men' edilirdi. Bidayet de, Asya toprağındaki Yunan beldeleri vergi verirler ve İran sulhunun muhafazasına çalışırlardı.

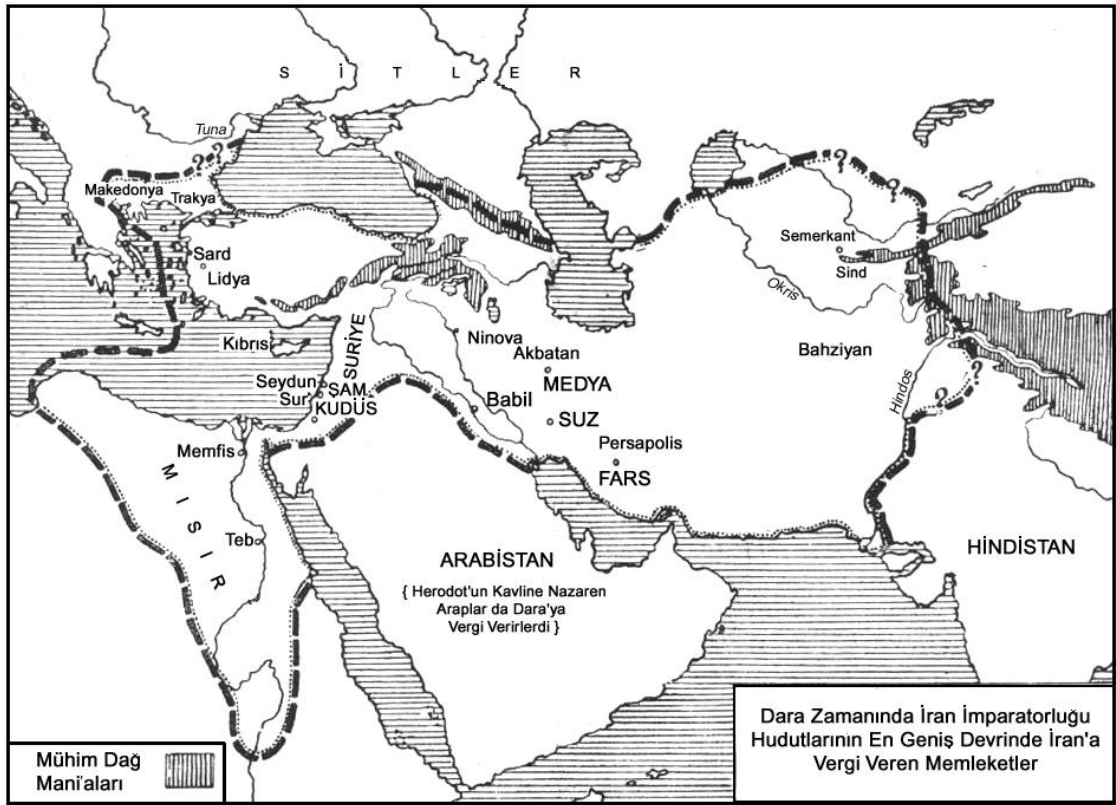
Dara, ilk defa olmak üzere, her ne suretle olursa olsun memleketini görmeyi arzu eden bir saray tabibi tarafından Avrupa Yunanlılarına hücum etmeye teşvik edildi. Dara, zaten daha evvel bir Avrupa seferinin planını çizmişti; Fakat hedefi Yunanistan değildi, Yunanistanın Şimalindeki topraklardı. Rusya'yı vurmak istiyor. Şimalden ve şimal şarkiden hudutlarını tehdid eden göçebe Sitlerin memleketi burası zan ediyordu. Fakat o, müşevvikinin sözlerini kulağına koydu, Yunanistan'a memurlar gönderdi.

Dara'nın bu büyük seferi saha-i tafahhusumuzun hududunu genişletir. Bir gemi kalkıyor. Yunanistan'ın gerisinde, bizim şimdiye kadar bahs etmediğimiz Balkan memleketlerini keşf ediyor. Şimdi Tuna'ya varıyoruz, hatta geçiyoruz bile Dara ordusunun kısmi küllisi (Suz)'den kalkdı. (Bosfor)'a doğru ilerledikçe muhtelif muavin kuvvetlerle büyüdü. (Bosfor)'da Yunanlı müttefikler (Anadolu'nun İyonili Yunanlıları) bir kayık köprü yapmışlardı. Ordu bu köprüden geçmeye muvaffak oldu; sonra yine bu müttefikler (Tuna)'ya doğru yelken açarak munsabından iki günlük mesafeye çıkdılar ve tekrar yeni bir sabih köprü yaptılar. Bu müddet zarfında, Dara ile ordusu, bugün (Bulgaristan) fakat o zamanlar (Trakya) denilen memleketin sahili boyunca ilerliyorlardı. (Tuna)' yı geçtiler, Sitlerin ordusuyla muharebe etmeye ve şehirlerini almaya hazırlandılar. Fakat Sitlerin şehirleri yokdu, muharebeden imtina etdiler. O zaman harb, hasmından daha atik bir düşmanın yorucu ve neticesiz bir takibine tahvül etdi. Göçebeler tarafından kuyular tıkanmış, meralar tahrib edilmişti. Sit süvarileri, başlıca piyadeden teraküb eden büyük ordunun yanlarını zorluyorlar, geride kalanları yakalıyorlar ve iaşeyi imkansız bir hale getiriyorlardı. Bundan başka (Tuna) üzerine atılan köprüyü yapan ve muhafaza eden İyonili Yunanlıları da Dara'nın mahvı ile hasıl olacak neticeye ikna etmeye çalışıyorlardı. Fakat Dara ilerlemekte devam etdikçe, Yunanlılar sadık kaldılar.

Mamâfih, mahrumiyetler, yorgunluk ve hastalık Daranın ordusunu felce uğrattıyordu; Dara bir çok döküntü bıraktı ve erzakını tüketti; Neticede kral, şu elim kararı ittihaz etdi: Askerinin bozgunluğuna ve kamilen mahvına sebep olmak istiyorsa, Tunanın biri tarafında bir recat lazımdır. **(S.51)** Dara, düşmana layıkıyla takdim etmek

için hastalarını ve yaralılarını feda etti. Karanlık basınca hucum edeceğini Sitlere haber verdirdi ve bu bahane ile mümtaz askerlerini alıp ordugahdan sıvıştı, bütün ateşleri gerisinde bıraktı, mü‘tad gürültülerden ve hareketlerden bir şeyi değiştirmede. Ertesi gün, ordugah da bırakılmış olan askerler hükümdarlarının kendilerine oynamış olduğu oyunun farkına vardılar, Sitlerin eline düştüler; Mamâfih Dara takaddümü kendisine temin etmişti. Peşinden takip edenler daha yetişmeden, o kayık köprüye erişti. Fakat nehirin kenarına gelince, İranlılar, “Korkunun Haddül gayesini tattılar.” çünkü köprünün şimal kısmının tahrip edilmiş olduğunu gördüler.

İşte oradan, asırları yarıp geçen bir ses kulaklarımıza kadar geliyor ve çınlıyor. Korkuya tutulan ve sel gibi akan nehrin kıyısında büyük kralı ihata eden İranlı grubu bir Tasavvur ediniz: asker kitleleri, aç ve harbden bezgin bir halde, hep durmuşlar. Uzun bir nakliye hattı, acınacak bir halde, üzerinden ilk lahzade düşman süvarileri gözükecek olan ufka doğru uzanmış. Galebeliğe rağmen az bir gürültü var; bu, daha doğrusu araştırmacı bir sükut. Nehrin üzerinde, kayık köprüden kalan kısım, bir rıhtım gibi uzanmış, karşı taraf da adam olup olmadığını fark edemiyoruz. İyonili Yunanlıların gemileri karşı sahilde, daima karabe oturmuş gibi görünüyor; fakat o kadar uzak ki ...

“Dara ile beraber bir Mısırlı vardı. Sesi herkesin sesinden gür idi. Dara, bu Mısırlıya (İster, Tuna) nehrinin sahilinde durmasını ve (Millet)’li Histiye yüksek sesle çağırmasını emretti.”

Bir gün gelecek, daha sonra göreceğiz ki, (Suz)’ de bu adamın kafasını Dara’ya getirecekler. Bu şahıs bir (S.52) kayığa bindi ve yavaş yavaş nehri geçti. Dara ile görüşdü, sözünden hasıl olan tesir şu oldu: “Herşey yolunda idi.”

Mamâfih izahatı çok karışıktdı. İfadesine göre Dara nehir kenarında yok iken sitlerin meydana çıktıkları görüldü; Hiç şüphesiz bunlar keşşafıydı, dönüb gettiler. Galiba, sitler ile Yunanlılar arasında bir münakaşa oldu. Sitler köprünün yakılmasını istiyorlardı; O zaman İran ordusunda, Darayı da imparatorluğunu da mahvetmeyi Der’uhde ederiz diyorlardı: O zaman İyonili Yunanlılar tekrar hür şehirlerde oturacaklardı. Atinalı Miltiyadis bu teklifi kabule taraftardı. Fakat Histiye gayet kurnaz davrandı. O, cevabında, İranlılardan ayrılmazdan evvel onların kamilen mahv edildiğini görmeyi tercih edeceğini söyledi. Yunanlılar kendileri köprüyü kesdikleri takdirde, Sitler geriye dönüb yine İranlıları mahv edecek vaziyette değiller miydi? Bundan başka, ona pek vazih görünüyor ki, Yunanlılar her ne tarafda tertibat alsalar, onlar için köprünün şimal nihayetini tahrib etmek akla ne idi; Çünkü aksi takdirde Sitler buradan geçebileceklerdi. Filhakika onlar Sitlerle müzakeretde buldukları sırada, Yunanlılar işe başlıyorlar, kendilerini Sitlere Rabt eden ucu hiç vakit geçirmeden yakıyorlardı. Sitler, Histiye’nin telkinatını dinleyerek İranlıları aramaya başladılar, Yunanlılar bu suretle kendilerini korudular, zaten neticede bu olacaktı. Şayet Dara bozgunlukdan kurtulacak olursa, Yunanlılar ona yardım edebileceklerdi; fakat kuvvetleri perişan olacak olursa, o zamanda Sitlerin şikayetini mucib bir şey yapmış olmayacaklardı.

Histiye vaziyeti Dara’ya Bil Tab’ bu şekilde tasvir etmedi. Gemilerini ve Köprünün büyük bir kısmını sapa sağlam kurtardığını kimsenin inkar edemeyeceğini beyan etdi. Kendisini İran’ın mustakim bir dostu olarak gösterdi; Dara da öyle bir vaziyet de idi ki, böyle bir vaziyetde bir insanın göz yumması kabul değildi. Yunanlıların gemileri şimal sahile getirildi. İran ordusundan geri kalanlar, peşlerine atılan süvarilere karşı nehrin çelik şeridinin yolu kapdığını geniş bir nefes alarak müşahede eylediler.

Şüphesiz bir Avrupa seferi Dara için ne bir cazibe, ne de bir menfaat temin edebilirdi. Dara (Trakya)’da kendisine tam bir itimad beslediği bir generalin, Megabezin kumandası altında bir ordu bıraktı. Kendi (Suz)’e döndü. Bu Megabez,

Trakya' yı inkiyad altına almaya çalıştı. Dara'nın Hakamiyetine Kemali istical ile boyun eğen sair devletler arasında, tarihte ilk defa olarak ismi geçen bir krallık vardı ki, oda Yunanlılara gayet yakın bir akraba olan Makedonya krallığıdır. Bu krallığın prenslerinden birine Olompiya'da oyunlarına iştirak için müsaade olunmuş, o da bu oyunlar da mükafat kazanmıştı.

Dara, Trakya' da kendisinin bir belde inşa eylemesine müsaade etmek suretiyle Histiye'yi taltif etmeye hazır; Fakat Megabez, Histiye'nin sadakati hakkında başka fikirde idi. Megabez, bu fikrini krala kabul ettirdi ve Histiye'yi (Suz)'e yollatdı, orada kendisine müşavir ünvanı tevcih kılınmakla beraber, bir esir gibi tutuldu. Histiye, o geceleri sarayda böyle bir mevki' i işgal etmekle mübahi oldu" ;Fakat biraz sonra hakiki vaziyetinin ne olduğunu anladı. (Millet)'i tekrar görmek için mühterisane bir arzuya mübtela oldu. O zaman çırpınmaya başladı ve karadaki İyonili Yunanlıları İranlılara karşı isyana teşvik etdi. Bu mücadelenin cereyanı esnasında (Sard) İyonililer tarafından yakıldı ve Yunan Donanması (Lade) muharebesinde mağlub oldu. (495), biz bu mücadelenin muhtelif safhalarını tasvir etmeyeceğiz. Bu, böyle müşevveş bir ihanet, bir gazez ve zalimane muameleler silsilesi idi ve o kadar meşum idi ki, hüd'akar Histiyenin ölümü bu esnada nevanma sürur amiz bir hadise teşkil etdi. Kendisini (Suz)'e esir götürürlerken (Sard) şehriden geçdi. Oradaki İran hükümeti de (S.53) Histiye hakkında Megabez'in fikrinde bulunduğundan ve Dara'ya onun her fikrini kabul ettirmeye ne derece müstaid bulunduğunu da bildiğinden, Histiye'yi öldürdü ve yalnız başını hükümdarına gönderdi. Kıbrıs, Yunan Adaları ve nihayet (Atina), Histiye'nin alevlendirmiş olduğu mücadeleye karışdılar. Dara (Bosfor)'ı geçdikden sonra sola dönmeyip de sağa dönerek işlemiş olduğu hatayı anladı ve teknil Yunanistan'ı zabta karar verdi. Evvela adalardan başladı. (Sur) ve (Sayda) İran'a tabi'lerdi. İyonyalı Yunanlılar gibi Fenikelilerde İran'ın emrine bir donanma verdiler. Bu donanma sayesinde Yunan adaları birbirine mütakib zabt edildi.

8

Maraton Muharebesi

Nefs Yunanistana karşı ilk tecavüz Kable'l-milâd 490'da başladı. Bu (Atina)'yı hedef ittihaz eden, denizden bir tecavüz oldu. Tecavüze iştirak edecek olan kuvvetler bu vazifeye kemali ihtimamla sevk edildi. Donanmada Bilhassa hayvan nakline mahsus gemiler vardı. Bu Heyet-i Seferiye (Attik) de, (Maraton) civarında karaya çıkdı.

İranlılara, (Atina) da Tiranlık etmiş olan Pizistratos'un oğlu Hippiyas dönme bir Yunanlı Rehberlik etdi ve o suretle kararlaştırıldı ki, eğer (Atina) sükut edecek olursa Hippiyas İranlıların himayesi altında (Atina)'nın Tiranı olacak. Vaziyet (Hellas) için o derece vahimdi ki, vaktiyle koşuculuk ve münadilik etmiş olan bir adam, geçmiş mücadeleleri onu tark, Alal acele (Sparta)'ya koşdu:

“Ey Lakedomanyalılar, Atinalılar, sizin yardımlarına gelmenizi ve Elenler arasında o kadar uzun bir zamandan beri tesis edilen bir beldeyi Barbarlara esir olmaya bırakmamanızı sizden rica ediyorlar!” diye bağırdı. Bu adam, Fidipides, (Atina) ile (Sparta) beynindeki kuş uçuşuyla yüz seksan kilometrelik mesafeyi kırk sekiz saatden daha az bir zamanda kat etdi. Fakat Spartalılar daha muharebe mevki'ine gelmeden muharebe başlamışdı. Atinalılar düşmana hücum etdiler.

Bu mücadele hatırlardan çıkmayacak bir derecede oldu. Çünkü bizim bildiğimize göre, düşmana koşarak hücum eden ve Medyalıların yüzünü ve onların kırılışını gören ilk Elenler, bunlar oldular; O devre gelinceye kadar Medyalıların namı böyle Elenleri dehşetlerinden döndürmeye kafi idi.

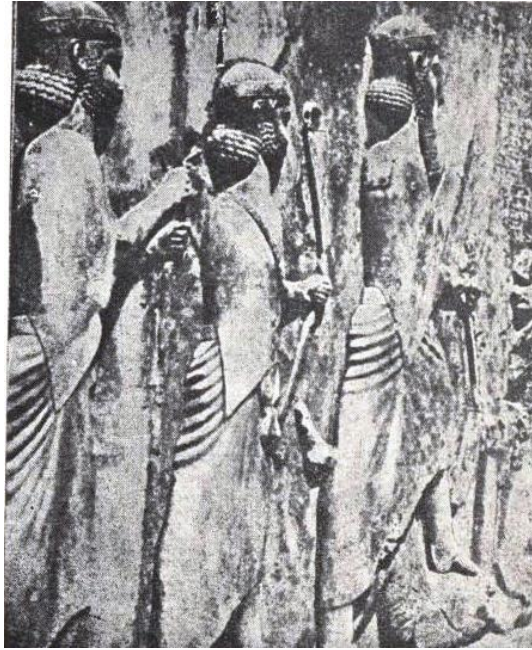
İran ordusunun cenahları bu şiddetli tecavüze karşı geriledi; fakat merkez sebat etdi. Mamâfih Atinalılarda azimleri derecesinde itidal dem ibraz etdiler. Cenaplar bozuluncaya kadar beklediler, bunun üzerine merkeze karşı bir ihata hareketi icra eylediler. Ondan sonra, İranlılar kuvve-i Asliyesi gemilerine doğru firar etdi. Atinalıların eline yedi gemi düştü, kalanı denize açıldı, ordu (Atina)'yı zapt etmek için şehre girmeye vakit bulamadan tekmil donanma Asya'ya doğru yelken açdı. Herodot, tarihini bir fıkra ile bitiriyor ki, bu fıkra o devrede Medyalıların müdhiş nüfuzlarını yukarıda geçen şeylerin kaffesinden daha mükemmel anlatıyor:

“Lakedemonyalılardan (Atina)'ya Bedr-i tan sonra vaktiyle yetişmek için iki bin kişi bütün süratiyle geldi; o derecedeki, bunlar (Sparta)'dan çıktıklarının üçüncü günü (Attik)'e vâsıl oldular; Muharebeye giremeyecek derecede geç kaldıkları halde, yine Medyalıları görmek istediler. Binaenaleyh (Maraton)'a gettiler, düşman ölülerinin naaşlarını seyrettiler; sonra, gördükleri işden dolayı Atinalıları sena ederek yurtlarına döndüler.”

Termopil ve Selamis

İşte bu suretle Yunanistan, korku saikasıyla bir müddet için birleşerek, İranlılara karşı ilk zaferini kazandı. (S.54) Bu inhizamın haberi, Mısır'da çıkan bir isyan haberiyle aynı zamanda Dara'ya vâsıl oldu, Dara iki tehlikeden hangisine karşı duracağına bir karar veremeden öldü. Oğlu ve halefi Serhas'ın evvela (Mısır)'a teveccüh etdi. Buraya İranlı bir Satrap yerleşdirdi. Sonra, tam dört sene, Yunanistana karşı ikinci bir tecavüz hazırladı. Vatanperver bir Yunanlı olduğunu hatırlamaklığımız icab eden Herodot

İran'ın Büyük Darası

Birinci Dara (Sağdaki Resim) ve maiyetinden iki kişi. Behişton kayasındaki bir Heykeltraşdan kopya edilmiştir. Bu parça (British Muzeum) dadır.

(Tarihinin şimdi asıl en müessir noktasına geliyoruz.) Bu Babda şöyle yazıyor:

“Zira, Serhas'ın (Hellas) üzerine sevk etmediği hangi Asya kavmi kaldı? Ordusunun susuzluğunu izale için büyük nehirlerin sularından maade hangi su olsa tükenmezdi? Zira ona bazıları gemi tedarik etdiler, bazıları deniz ordusunda hizmet etmeye tayin olundular;

Bazıları suvariye tedarik etdiler, bazıları bargirleri nakl için gemiler tedarik eylediler ve sefere de Bilzat iştirak etmekten kendilerini mani edemediler; Bazıları,

köprüler için Harb gemileri, Bazıları da erzakla dolu gemiler tedarik etmek emrini aldılar.”

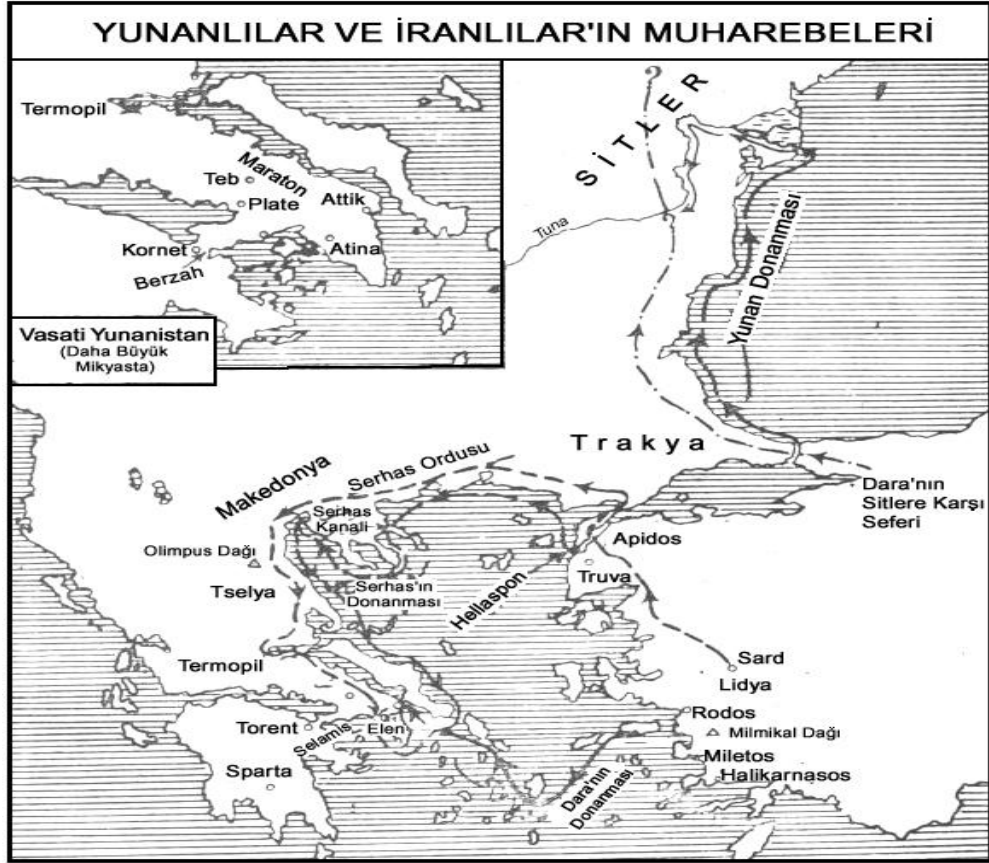
Serhasın, Daranın yapıldığı gibi bir Kilometre genişliğinde olan (Bosfor)’dan istifade ederek değil, (Hallaspon, Akdeniz boğazı)’ndan Avrupa’ya geçti. Büyük ordunun Tecammünü ve onun (Sard)’dan (Hallaspon)’a doğru yürüyüşünü tasvir ederken Herodot da şairlik muverrihliğe galebe eder. Büyük ordu, bütün tantanasıyla, (Turuva)’dan geçti, İranlı ve Barbar olmakla beraber klasik bir tahsil görmüş benzeyen Serhasın, (Periyam)’ın kalesini ziyaret için geri döndü. (Abidos)’da (Hallaspon) üzerine bir köprü yapıldı. Serhas kamilen yayılmış olan ordusunu görebilecek vecih ile, tepelerden biri üzerine mermerden birde taht kuruldu.

“Serhas, (Hallaspon)’un kamilen gemilerle örtüldüğünü ve (Abidos) sahralarında karınca gibi insan kaynaşdığını görünce, kendisini insanların en bahtiyarı add etdi; fakat biraz sonra da ağlamaya başladı. Amcası Artabanos, kendisine ilk önce (Hellos)’a karşı yürümesini cesurane nasihat eden adam, bu hali görünce: “Ey kral, şu şimdi yaptığını şu bir dakika evvel yapığından ne kadar başka! Çünkü kendini en mesud adam telakki ettiğinden sonra, işte şimdi de gözyaşı döküyorsun” diye bağırdı. Serhas cevap verdi: “evet, Çünkü ahvale vukufu peyda etdikten sonra, ömrü beşerin ne kadar kısa olduğunu düşünerek fikrimde bir acımak hissi peyda oldu: Çünkü kendi kendime, yüz sene geçdikten sonra, bu galebelikten hiçbiri kalmayacak dedim.” ihtimal ki bu, kati olarak bir tarih değildir; (S.55) fakat herhalde muazzam bir şiirdir. (Dynastes)’de bunun kadar nefis bir şey yoktur.

İran donanması burundan buruna ilerleyerek, bu galebeliğin cenuba doğru ilerleyişine refakat etdi; fakat şiddetli bir fırtına donanmaya mühim hasarat verdi; Buğdayı nakliye gemileri de dahil olduğu halde, Dört yüz gemi gaib oldu. Nihayet müttahid Elenler (Olimp Dağı) civarında (Tampe) vadisine doğru istilakarın karşısına çıktılar; Fakat Bilahire tesaliye içlerine doğru recate mecbur oldular, neticede İranlılar (Termopil) denilen yerde beklemeye karar verdiler. Burada manzara 2300 seneden beri son derece değişmiş olmakla beraber kara tarafında denizden ancak bir araba geçecek kadar geniş bir yol ile ayrılmış büyük bir kaya vardı. (Termopil)’in Yunanlılar için en büyük faidesi şu idi ki, burası suvarinin istihdamını imkansız kılmakla beraber, bu derece dar bir cebhe üzerinde kendilerinin adedce maduniyetlerini de telafi ediyordu. İşte, Kable’l-milâd 470 senesinin bir yaz gününde Yunanlılar ile İranlılar burada muharebeye girişdiler.

Tam üç gün Yunanlılar, içlerinden birçok kişiyi öldürerek ve kendileri az telafet vererek hasımlarının kuvvetli ordusuna karşı durdular; fakat üçüncü gün, gerilerinde bir düşman müfrezesi görüldü: Bu müfreme bir köylüye dağlar arasında kendisine yol göstermişti. Yunanlılar çarçabuk meclis kurdular; Bazıları reca‘at etmek, bazıları da sebat etmek taraftarı oldu. Kıtanın kumandanı Leonyedas’ da bu sonuncular meyanında idi. Kendisiyle beraber üç yüz Spartalı bulunsun diyordu.

O esnada Yunan ordusunun kalan kısmı müdafaya kabiliyetli ikinci bir geçide doğru çekilebilirdi. Keza, Tebli yedi yüz kişilik bir kıtada reca ‘at etmekden imtina etdi. Bu kıta Spartalılarla beraber kalıb ölmeyi tercih ediyordu. Keza dört yüz kişilik tebli diğer bir kıtada. Fakat (Teb) daha sonraları İranlılar ile birleştiği cihetle Teblilerin kendi arzuları hilafında kalmış olsa gerekdir.

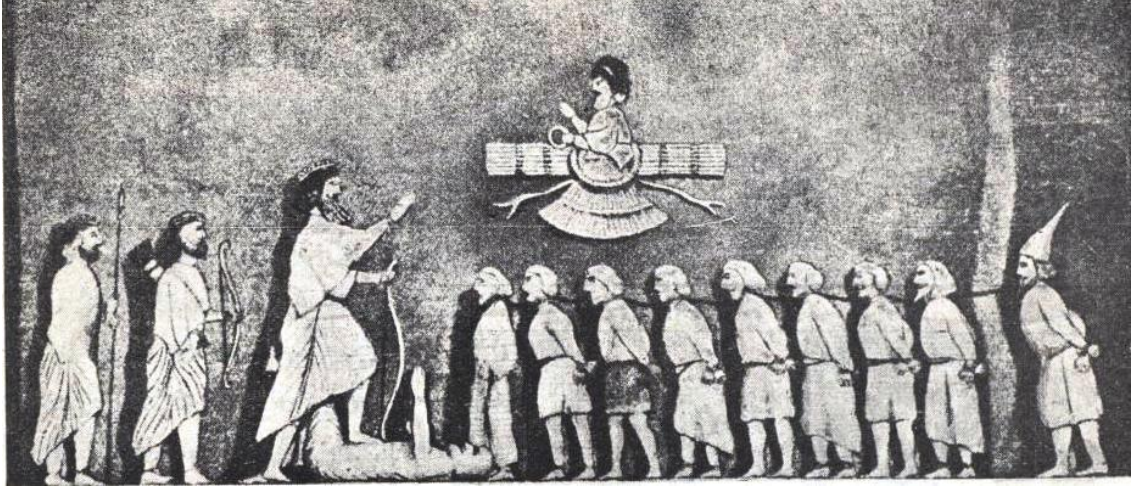

Mamâfih, ne olursa olsun, bu bin dört yüz kişi orada kaldılar, kahramanane bir muharebeden sonra son neferlerine kadar telef oldular. Gözlerinden muzdarib iki Spartalı muharebe meydanının bir köşesinde kalmışlardı. Havadisi onlar verdiler; içlerinden biri yürümeyecek derecede hasta idi; Öbürü, Atinalı rehberine kendini

muharebe meydanına kadar götürdü ve kendisi de ölünceye kadar bir deli gibi vücudunu oralara çarpdı. Birincisi, (S.56) Aristodem, reca'at eden kıtalar tarafından götürüldü. (ve Sparta)' ya girdi, o dakikadan itibaren (Terehas, Kaçak!) ünvanıyla tanıldı. Onu diğer bütün Spartalılardan Ayberd etmek için bu kafiydi; Fakat bir sene sonra (Plate'e) muharebesinde cesaret harikaları göstererek fedai can etdi...

Beheştun kayasındaki heykeltraş eseri

Dara kendisine karşı isyan etmiş olan muhtelif milletler Ruesasının inkıyadını kabul ediyor. Bu resim, Hattı Mihiyi Beheştun kitabesi üzerinde ilk defa olarak okumuş olan Sir H.S. Ravliston Rawlinson'un Beheştun veya Biston heykeltraşesinden almış olduğu resimden kopyadır.

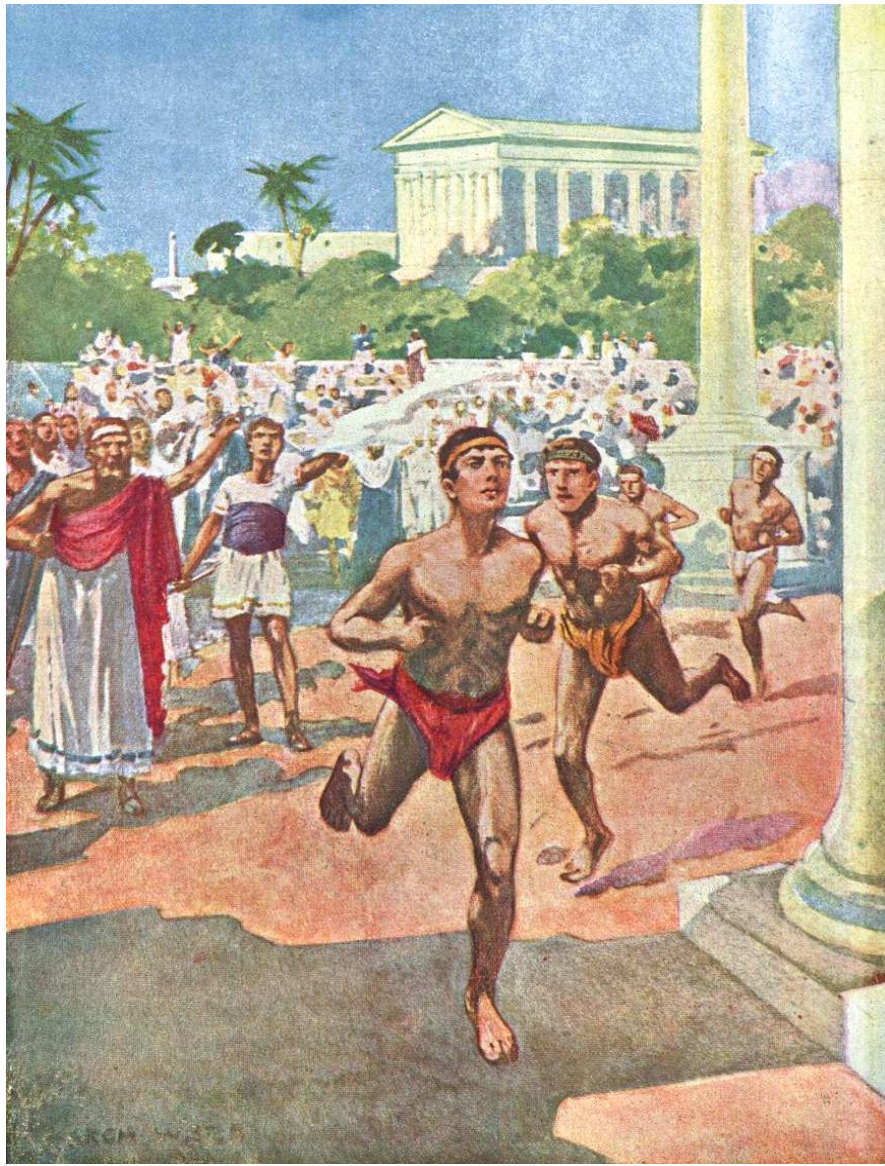
Tam bir gün bu ufak kıta, İran kuvvetlerinin Heyet-i umumiyesi tarafından önden ve arkadan hucüma uğrayarak geçidi muhafaza eylemişti. Yunan ordusunun kısım küllisinin reca'atini setr etmişti. Düşmana ağır telafet verdimişdi. (Maraton) muharebesinde kendinden ziyade Yunan askerinin şöhretini medya askerinin şöhretine faik kılmışdı.

İran süvarisi ile nakliyesi (Termopil) geçidinden ağır ağır geçdiler, birbirini mütakib Bahr-i muharebeler icra olunurken, Onlar (Atina) üzerine yürüdüler. Yunan donanması, sahilin teferruatını ve bu havalilere mahsus hevanın değışişlerine vakıf olmadığı için çok zahmet çeken İran donanmasının o günden çekilmeye mecbur oldu. Adedce faikiyet İran ordusunu (Atina) önlerine getirdi;

(Termopil) elden çıktıkdan sonra (Korenet) bir zahından başka daha yakın bir müdafa hattı yoktu. Bu, (Atina)'da dahil olduğu halde oradaki bütün araziye terki mecburiyet hasıl ediyordu. Ahali ya kaçacak veyahud İranlılara teslim olacaktı. (Teb)

bütün (Peosi) ile beraber inkiyad etdi, (Atina)'ya iltica eden (Plate'e) şehri ahali müstesna olmak üzere ahali zorla İran ordusuna alındı. Nihayet sıra (Atina)'ya geldi; Ona düşmanın şeraitini kabul ettirmek için pek çok mesai sarf edildi. Bütün ahali gemilere gitmeye karar verdiler. Kadınlarla gayri muharibler (Selamis) ile diğer civar adalara nakl edildiler. Yalnız, götürülmesi kabul olmayan birkaç ihtiyarla birkaç muhalif şehirde kaldılar. İranlılar şehri işgal etdiler ve yakdılar. Ateşe kurban olan binalarda mevcut mukaddes eşya ile heykeller vesaire (Akropolis)'e dönüşlerinde Atinalılar tarafından hep toprağa gömüldü; Bugün topraktan (S.57) Çıkarıldığı zaman, bu eşya üzerinde hala alev eserleri görülür.

Olimpiyat oyunlarında bir koşu yarışı

Ma'bud Zeus şerefine her dört senede bir inkılab-ı seyfiyi müte'akib gelen ilk mahitabda yapılan büyük idman oyunları

Serhas bu havadisi götürmek için (Suz)'a bir sa'y gönderdi. Pizistratos'un kendisine refakat eden oğullarını melik mevruslarına dahil olmaya ve Atinalılar tarzında (Akropolis) üzerinde kurban kesmeye davet etdi. Bu esnada müttahid Elenlerin donanması (Selamis)'e vermişti. Bu Adada 'akd edilen harb meclisinde muhtelif fikirler dermeyan edildi. Mübahese son derece açlık peyda etdi. (Korenet) ile Berzah'ın gerisindeki devletler donanmanın Berzaha getirilmesini ve (Megar) ile (Ekine) şehirlerinin terk edilmesini istiyorlardı. Temistokles (Selamis) boğazında çarpışılması için bütün kuvvetiyle ısrar etdi. Ekseriyet şiddetle reca'at lehinde idi; fakat o esnada Hat reca'atın kesildiği haber alındı. İranlılar (Selamis)'i tutmuşlardı, şimdi adanın öbür sahilinde duruyorlardı. Bu haberi vaktiyle Ostrasizme uğramış olan o adil Aristidis getirdi. Fetaneti ve belagatı tereddüt etmekte olan Ruesanın cesaretlerini takviye hususunda Temistokles'e tuhaf bir tarzda yardım etdi. Bu iki adam, o tarihe gelinceye kadar, birbirine müthiş düşmandılar; fakat o devirde pek nadir olan bir Ulu cenab ile müşterek tehlike karşısında ihtilaflarını unuttular. Yunan gemileri fecirle beraber muharebeye girişdiler. Karşılarındaki donanma, kendilerinkine nazaren daha az muntazam ve pek ziyade gayri mütecanis idi; fakat hemen hemen onun üç misli kuvvetde idi. Bir cenahında Fenikeliler, öbüründe Asya'nın ve adaların İyonili Yunanlıları bulunuyordu. Bu sonunculardan bazıları Haheşle muharebe etdiler; Bazıları da kendilerinin her şeyden evvel Yunanlı olduklarını düşündüler. Buna mukabil Yunan gemilerini, yurtları uğrunda mücadele eden hür insanlar idare ediyordu. İlk saatlerde muharebe şiddet kesbetdi; fakat her şey son derece bir karışıklık, içinde cereyan eyledi. Sonra, muharebeye bir rasd mahalinden nazarat eden Serhas, donanmasının kaçmaya çalıştığını gördü. Bu kaçış, az bir zaman sonra, inhizama tahavül edecekti.

Serhas, Galerlerinin düşman Galerlerinin başlarıyla mahmuzlandığını ve Yunanlıların burdalara çıktıklarını gördü. Bu devirde mahmuz, büyük bir muharebe silahı idi; Büyük Galerler, düşmanı üzerine atılarak ezerler veya düşmandan küreklerini alırlar, onu bu suretle manevra yapmayacak bir hale koyarlardı. Serhas az bir zaman sonra gemilerinden bazılarının küreksiz kalarak teslim olmak istediklerini gördü. Suyun yüzünde, yüzerek karaya çıkan Yunanlıların başlarını görüyordu; fakat "Barbarlardan pek çoğu yüzme bilmedikleri için denizde mahv oldular." İranlıların şiddetle tazyik edilen ilk hatlarının burada çevirmek için yaptıkları beceriksizce cüret, tasviri gayri kabil bir intizamsızlık tevlid etdi. Gemilerinden bazıları, gerilerinde bulunan kendi gemileriyle mahmuzlandılar. Eski gemiler bugünkü mi'yarlara nazaren pek nakıs ve

denize dayanıksız şeylerdi. Rüzgar garbdan esiyordu, Düçar hasar olan İran gemilerinden bir çoğu gizlice sıvışdılar, oralardan uzak da sahillerde gaib oldular. Bazıları da Yunanlılar tarafından (Selamis)'e kadar yedekte götürüldüler. Hasılı, bazıları da daha muharebe etmeye muktedir oldukları cihetle, ordunun himayesi altına girmek için civar sahillere doğru yelken açdılar. Her tarafda, uzak denizde, burunların ilerilerinde, mübhem şekiller halinde peşlerinde başka gemiler, bir çok gemiler kaçıyorlardı. Felaket ağır ağır bütün sefahatiyle hükümdarın gözü önünde cereyan eylemişti.

Artık sa'yilerin faaliyetlerini, bi faide emirleri, plan değiştirişleri, o günün bütün teferruatını gözümüzün önüne getirebiliriz. Muharebenin sabahı Serhas, en ziyade temayüz edecek olan kumandanların isimlerini bir ay mükafat yazmak için levhalar istemişdi. Fakat güneş battığı sırada, İran'ın Bahr-i satvatının mahv olduğunu gördü; Bu esnada Yunan donanması, kusursuz ve muzaffer, zafere hala inanmayarak hatlarını tanzim ediyordu.

İranlıların ordusu muharebe meydanı civarında birkaç gün mütereddid kaldı, sonra (Tselya)'ya doğru reca'ate (**S.58**) başladı. Orada, sefer tekrar başlamadan kışlamak için tertibat aldı. Fakat Serhas kendinden evvel birinci Dara gibi, bütün Avrupa seferlerinden nefret ederdi. Bundan başka, kendi kayık köprüsünün tahrib edileceğinden de korkuyordu. Bu sebepten kuvve-i asliyesini bir Generalin, Mardonyosun Kumandası altında olmak üzere (Tselya)'da bıkarak ordusunun bir kısmı ile (Hellaspon)'ı geçdi. Kral Askerlerinin reca'atı hakkında müverrih diyor ki: "Geçdikleri memleketler, rasd geldikleri milletler her ne olursa olsun, Hububatı zabt ediyorlar ve onun zahire makamında kullanıyorlardı. Hububat olmadığı zamanda, yerde buldukları otu alıyorlar, ağaçların kabuklarını soyuyorlar, yaprakları koparıyorlar, onları yiyorlardı. Yabani ağaçlara olduğu gibi, dikilmiş ağaçların başına da aynı hal geliyordu. Gerilerinde hiçbir şey bırakmıyorlardı. Bu da kıtlık yüzündendi. İşte o zaman veba ve Dizanteri orduya yayıldı, orduyu kırdı geçdi. Kral, yaralılarla meşgul olmak vazifesini yolu üzerinde bulunan şehirlere bırakarak, yaralılarından bir kısmını geride alı koydu. (Tselya)'da, (Siris dobeosı)'de, (Makedonya)'da bıraktı.(Trakya)'dan çıkarken, İran askerleri boğazlara vâsıl oldukları zaman (Hellaspon)'dan geçib gemileriyle (Abidos)'a vurmak için isti'cal gösterdiler, çünkü üzerinden geçeceklerini Tasavvur ettikleri Sabih köprüleri fırtına alıb götürmüşdü. (Abidos)'da bir müddet tevakkuf ettikleri sırada kendilerine bütün Reca'atleri esnasında verilen gıdalardan, daha bol bir

gıda verildi; O derecede ki, Ordunun sağlam kalan kısmında birçok askerler hazımsızlıktan suyun değişmesi yüzünden öldüler, kalanlarda Serhasla beraber (Sard)'a geldiler.”

10

Plate'e ve Mikal

Ordunun mütebakisi Mardonyos'un kumandası altında olarak (Tselya)'da kaldı ve bu zat bir sene müddet Yunanlılara karşı mütevali hareketlerde bulundu. Nihayet (Plate'e)'de yapılan bir saf muharebesinde mağlub ve telef oldu. (Kable'l-milâd 476); aynı günde, İran donanması da diğer bir İran ordusu gibi Asya toprağında (Efezos) ile (Milet) arasında kain (Mikal) tepesinin eteklerinde mağlubiyete uğradı. İran gemileri, Yunanlılardan korktukları cihetle, karaya çekilmişlerdi, Etraflarınada bir duvar inşa edilmişti. Fakat Yunanlılar karaya çıktılar, bu müdafa tertibatını hücumla zabt etdiler. Badehu köprüden ne kalmışsa onu da tahrib için (Hellaspon)'a doğru yelken açtılar, O suretle ki, daha sonra (Plate'e)'den itibaren recaat eden İran firarileri (Bosfor)'ı gemilerle geçmeye mecbur oldular ve bunu da güç halle yaptılar. Herodot'un bize naklettiğine göre, Asya'daki İyoni beldeleri imparator nüfuzunun bu mütevali felaketlerinden cesaretlenerek ikinci defa olmak üzere İranlılara karşı isyan etdiler. Herodot (Tarih)'nin dokuzuncu kitabı işte bu menkıbe ile bitiyor. Bu muharrir Kable'l-milâd 484' da doğmuşdu. Şu takdirde. (Plate'e) muharebesi zamanında henüz beş yaşında bir çocukdu. Binaenaleyh tarihindeki Anasırın kısmı azamı yazacağı bu büyük dramın şahitleri veya aktörleri tarafından kendisine verilmiştir. Harb daha uzun müddet sürdü; Yunanlılar Mısır da İranlılara karşı vuku'a gelen bir isyan da yardım etdiler; Fakat (Kıbrıs) adasını almak için boşuna çalışdılar; Hareket-i harbiye 449 senesinden evvel bitmedi. Küçük Asyadaki Yunan sahilleri ile Karadeniz'deki Yunan beldeleri bu esnada hürriyetlerini istirdad etdiler; fakat (Kıbrıs) ile (Mısır) al-el devam yine İranlılar tarafından idare edildiler. İyoni Beldelerinden (Halikarnas)'da İran tebası olarak doğan her bir solunda otuz beş yaşında bulunan Herodot, sulhün hemen akabinde (Bâbil) ile (İran)'ı ziyaret etmek için kendisine zuhur eden fırsattan derhal istifade etdi. Galiba 438' de okunmak için tamamen hazır bulunan (Tarih)'ni alıp (Atina)'ya gitti. (S.59) Herodot, İrana karşı Yunanistanın tecavüzü büyük bir Heyet-i müttahide (Lig) yapması fikrine tamamen yabancı değildir. Kari'lerden bazıları, Bilhassa bu fikri halk beyanına yaymak için (Tarih)'ni yazmış olmasından şübheleniyorlar. Fakat bu fikir herhalde o devirde daha muallakda idi. Herodot bize, Histiyenin damadı Aristegorasın, “Üzerine

bütün denizleri ve nehirleriyle tekmili arzın hak edilmiş bulunduğu Tunç bir levhayı” Spartalılara gösterdiğini anlatıyor ve Aristogoras’a şu sözleri söyletiyor: “Bu Barbarlar muharebelerde Bahadır değillerdir. Fakat diğer cihetden sizde harb sanatının tamamıyla Ari değilsiniz. Onlar yay, ok ve kısa kargı ile muharebe ederler; muharebe esnasında ayaklarına bir Pantolon başlarına bir kasket giyerler. Siz silahlarınızı ve inzibatınızı mükemmelleştirdiniz. Onlara kolayca galebe çalacaksınız. Dünyanın diğer bütün milletleri onlarda bulunan şeye malik değillerdir: Altın, gümüş, tunç, işlemeli esvab, hayvan, esir; siz yalnız isteyiniz, bunların hepsi sizin olabilir.”

Bu nasihatın semere verebilmesi için tam yüz sene geçti. Serhas, Kable’l-milâd 465 senesine doğru sarayında katl edildi. Daha sonra İran, Avrupa’yı feth için başka bir teşebbüsde bulunmadı. Merkezi Yunanistan’ın ufak devletleri hakkında bildiğimize kıyas edersek, büyük kralın imparatorluğuna dair pek az şey biliyoruz. Yunanisten kendisine bir Edebiyat yapmaya ve hiçbir milletde görülmedik bir tarzda büyük vak’alarını kayd etmeye başlamışdı (479). (Plate’e)’den sonra Medyalılar ile İranlıların idaresi artık ruhsuz bir idaredir. Büyük Kralın imparatorluğu bir inhitad devrine girer. Bir Ardişir, bir ikinci Serhas, bir ikinci Dara sahnede görünür; (Mısır)’da ve (Suriye)’de isyanlar çıkar; Medyalılar ayaklanıyorlar; ikinci bir Ardişir kardeşi ikinci bir Keyhüsrev, birbirleriyle taht için mücadele ederler. İşte o zaman (Bâbil)’ in, (Asûriye)’ nin, (Mısır)’ ın bütün o eski tarihlerine müşabih bir tarihe, müselsel saray cinayetleri, kan renginde tantanası ve ahlaki tefessühü ile normal haline rucu iden bir Aristokrasi tarihine şahid oluruz. Fakat zikrettiğimiz mücadelelerin şu sonuncusu, Yunan edebiyatının şah eserlerinden birini ilham etdi. İkinci Keyhüsrev on bir ücretli Yunan askeri toplayarak (Bâbil) üzerine yürüdü, orada ikinci Ardişir’e galebe çalacağı sırada öldürüldü.

Bunun üzerine, hizmetlerine artık kimsenin ihtiyacı olmadığı için, Keyhüsrev on bin Yunanlısı sahile doğru reca’at etdiler. (Kable’l-milâd 401) Bu reca’at, Bir kitabe de şahsi mahiyeti haiz ilk harb kitabında, kıtanın kumandanı olan Kisanofon tarafından yazılan (Anabase)’ da Layemut bir hale getirildi.

Katiller, İsyandar, Kanlı Te’dibler, Bozgunluklar, Hüdakarane ittifâklar, Alçakça ihanetler, bunları nakledecek bir Herodot da olmasa, İran Tarihinin teselsülü işte budur. Üçüncü Ardişir namında biri, Serapakane müstağrik olarak bir müddet Solgon bir şa’şaa saldı. “Rivayete göre üçüncü Ardişir (Bağoas) tarafından katl edildi. Bağoas kralın

oğullarından en küçüğü olan Arses'i tahta geçirdi, Mamâfih oda biraz istiklal arzuları gösterdiği gün onu da öldürdü.”¹ ve ila ahirihi.

(Atina), İranlıları püskürtdükten sonra, bir refah devrine nail oldu. Fakat vebaya uğradı; Rüesasından en büyüğünün, Periklis'in ölümüne sebep oldu (Kable'l-milâd 428)

Şunu da nazar-ı dikkate alalımki, o sırada Kısanofon'un on binleri Yunan beldelerine yayılmışlar, onlarda kendi kör köylerine göre Aristogoras'ın itirafı tekrarlıyorlardı:

İran imparatorluğu zengin fakat intizamsız bir memleketdir. Azimkar insanlar tarafından çabuk feth olunur.

S.60

YUNAN FİKRİ, EDEBİYATI VE SANATI

1. Periklis'in (Atina)'sı. 2. Sokrates. 3. Eflatun ve Akademi. 4. Aristoteles ve Lise. 5. Felsefe gayri dünyevi oluyor. 6. Yunan fikrinin mahiyet ve hududu. 7. İlk büyük hayali edebiyat. 8. Yunan sanatı.

Tercüme eden: Müderris Ahmet Refik Beg

Plate'e ve (Mikal)'den sonra gelen kırk sene zarfında Yunan tarihi nisbi bir sulh ve sukundan ibarettir vekayına harbler oldu; fakat pek vahim olmadı. Bir müddet, hali vakti yerinde kimseler (Atina)'da rahat bir hayat gördüler ve dirayetlerini izahara fırsat buldular. Ahvalin hususi bir yardımı ile, ufak bir eşhas grubu mesayisinin birleşmesi sayesinde bu sukun ve fırsatta en unutulmaz neticeler vücuda getirdi. Tekellüm lisânının savtlarını ve inceliklerini nakl ile ifade edebilen bir tahrir usulünün vücuda getirdiği terkiyat artık edebiyatı imkan dahiline sokdu ve çok güzel edebi eserler vücud buldu. Sanayi tezyiniye ilerledi ve daha evvel İyoni Yunan beldelerinin ilk filozofları tarafından vaaz olunan asri hazır aleminin temelleri bir kat daha takviye edildi. Sonra takriben elli senelik bir fasılayı müteakip, (Atina) ile Sparta'nın için için yanan husumeti birden bire patlak verdi, vahşi ve tüketici bir harbin zuhur ettiği görüldü. Bu harpte zikrettiğimiz mübdiane harekette mevcut canlılıktan ne varsa zayı oldu. Bu harp, tarihte (Peloponezos harbi) namı altında tanılır ve tamam otuz seneye yakın bir müddet uzadı gitti. Yunanistan'ın bütün kuvvetini mahveyledi. Bidayette (Atina) teveffuk etti; sonra Sira (Sparta)'ya geldi; fakat bu harekette (Teb)'in, Atina'dan seksen kilometreden biraz fazla mesafede kain olan bu beldenin satveti kendini gösterdi, (Sparta)'yı gölgede

¹ Vinkler, Helemolt'un (Cihan Tarihi)'nde.

bıraktı. Bu defa (Atina) bir daha Elen konfederasyonunun başındaki mevki'ini elde etti. Şimdi miskinane rekabetler ve tarife sığmaz adavetler karşısındayız ki, askerleri muazzam bir edebiyatda görülmemiş olsaydı, onları o kadar uzun zamandan beri insanlar unuttur giderdi.(S.61)

Yunan sana'atı

Kable'l-milâd beşinci asrın nihayetleriyle dördüncü asır ibtidalarındaki tarzda bir atın vazosu.

Bütün bu müddet zarfında İran, gah birliğin gah o birliğin müttefiki sıfatı ile tekrar tekrar ortaya çıkar. Kable'l-milâd dördüncü asır avasıtına doğru Yunanistan, siyaseti üzerinde yeni bir nüfuzu, Makedonya kralı Filip'in nüfuzunu idrak etti. Filhakika, Midyeliler ile İranlılar Keldani imparatorluğunun gerisinde nasıl büyüdüler se, bu tedavisi gayri kabil surette parçalanan Yunanistan'ın gerisinde Makedonya öyle büyüdü. Nihayet Yunan zihninin kendi mücadelelerini unutarak rakip kavimlerin birleştikleri, Makedonya'nın muazzam hayyülesini dehşetler içinde gördükleri zaman da geldi. Bir sıra sebepsiz katiller ve mücadeleler Tokididis bunları tasvir ettiği zaman bile yine sebepsiz katiller ve mücadele halinde idi; gah bir Yunan beldesini, gah bir diğerini alaverelere veren bu dahili mücadelelerden bahsedecek vaktimiz yok, seyyaremizin teşkil ettiği ufak küre üzerinde Yunanistan fark olunmaz bir noktadır, milletleri ve

insanları sürüp götüren seylabın gürültüsü arasında, (Selamis) ve (Plate'e) ile Filip'in cülusu arasında Yunan hayatının ukdesini teşkil eden sefilane mücadelelerin gürültüsü gaib olup gider. Fakat bütün azametini muhafaza eden bir şey varsa, oda bazı aralık zamanlarda Yunanistan'ın vücuda getirdiği edebiyattır. Çünkü bu edebiyat, daha sonra gelen kavimlerin

Periklis

(Partenon) ve (Profileum) gibi güzel binalarla (Atina)'yı süsleyen büyük devlet adamı.

Fikri hayatının gayri münfek bir kısmı, zihniyetimizin tabakalarından biri haline gelmiştir. Bakınız, Yunanlılardan bahsederken, profosör Morri ne diyor: “ onların harici siyasetlerinin tarihi sair bütün milletlerin tarihi gibi müselsel harpler, diplomatik hileler, zalimane ve hudakarane fiillerdir. Onlarda büyük olan bir şey varsa, oda dahili hayattır; fikir, his ve karakter tarihidir. Bu kavim, şimdi bizim yolumuzda mevcut olmayan müşkillere karşı durmuştur. Kendisinin ameli olarak hiçbir tecrübesi yoktu; maddi vasıtaları son derece zayıftı. Heyecanları, arzuları, korkuları, dehşetleri ihtimaline bizimkinden daha şedit ve daha vahşiyane idi. bununla beraber Periklis'in ve Eflatun'un (Atina)'sını vücuda getirdi”. Bu şâyân hayret mübdiane kudret, Yunan fikrinin bu uzun zamanlardan beri biriken azmi, mazinin zalimi içinde uzanan ve bugün bile yirmi üç asırlık bir faslıdan sonra gayretlerini tahrik eylediği zeka erbabına rehberlik hizmetini gören bu meşale, asıl (Maraton) ile (Selamis)'den sonra hâkimane kıymetini iktisab etti.

O zaman (Atina) hürdü, korkuyu üzerinden atmıştı, satvetini fazla inkişaf ettirmemekle beraber kendi aleminde birinci mevki'î işgal diyordu. Yapılan eser, gayet ufak bir grup insanın işidir. Bütün bir neslin en uzun kısmında vatandaşlar bütün devirlerde insanları naf'î eserler vücuda getirmeye sevk eden şera'ite müsavi şera'it dahilinde yaşıyorlardı. Korku bilmezlerdi, hür ve mağrur idiler; elimizde gayri mahdud bir iktidar mevcut zan etiğimiz zaman kardeşlerimize karşı şiddet göstermek için hepimizde mevcut niyet onlarda hasıl olmazdı. Hatta siyasi hayat darlaştığı ve bütün cismani azimler (Sparta)'ya karşı yapılan cinayi ve kardeş öldürücü bir harbe tükendiği halde, yine ruhu bir şule'nin mevcut olduğu görüldü ve bu şule'yi ne bu patırtılı devrede nede büyük İskender'in kısa hayatı esnasında hiçbir şey söndüremedi. (S.62) Atina halkı, zafer sayesinde haklı bir surette kazanılan bir hürriyet hissi ile şevke gelerek, bir müddet hakiki bir necabete doğru yükseldi. Büyük bir demağogun, Yunan meclis-i umumiyesinde memurların birincisi ve aynı zamanda da yüksek bir devlet adamı olan Periklis'in idaresinde, beldeyi tekrar binaya ve onun ticaretini tavsiye çalıştı. Periklis, son devir tarihinin Gladestunu veyahut (Lincoln)'ı çapında bir adamdı. Atinalılar bir müddet için ali cenab bir reisi alicenabane takip etmeye kabiliyet gösterdiler, tali'de onlara böyle alicenab bir reisi verdi. Periklis de siyasi maharet, derin, ulvi ve güzel olan her şeye karşı hakiki bir ibtila ile pek garip bir surette mütemezzicdi.(S.63) Periklis otuz seneden fazla raskerde kaldı.

Zafer heykelinin kopyası

(Messeniyen) Abidesindeki zafer heykelinin alçıdan yapılan kopyası.

Olompiya'daki zafer heykeli

Kable'l-milâd beşinci asrın Yunan heykeltıraşlarından (Konyus)'ın zafer heykelinden mevcut kalan parçalar.

Gayet metin ve büyük fikri hürriyete malik bir insandı. O, bu hasisaları zamanında telkin etti. (Vinkler)'in dediği gibi, Atina demokrasisi bu seneler zarfında Periklis'in simasını aldı. Periklis pek büyük ve pek necip bir muhabbetle vikaye olundu. Periklis'in yanında mütesna terbiye ve tahsile malik bir kadın vardı: (Milet)'li Aspazya! beldede doğmayan eşhas ile Atina vatandaşlarının evlenmesini kanun men ettiği için Periklis onunla evlenemezdi;hakikat de ise o, onun zevcesi demekdi.Bu kadın Periklis'in etrafına bi nazar-ı dirayete malik insanları toplamak da en büyük rolü oynamıştı. Zamanın büyük muharrirlerinin kaffesi o kadını tanırlardı;ve hatta bir çokları onun fetanetini şan eylemiştir,vaka (Polotark) bu kadını (Sisam)'a karşı vakitsiz ve tehlikeli ,fakat sevki muzafferane bir harbin müşeviki olmakla itham ediyor;fakat sonra yine kendi bize anlatıyor ki ,bu harb Cumhuriyetin refah menba 'nı teşkil eden Atina ticaret bahriyesini Sisamların bahr-i husumetleri tehdit eylediği için lazım gelmiştir.

İnsanların emel ve arzuları samimi dostlarının seviye ve maiyerlerini ifadeye mütemayildir. Periklis Atina'ya Tiran gibi hâkim olmaktan ziyade reis olarak hizmet etmeye kanaat eylemiştir. İttifaklar onun sayesinde teşkil edildi, İtalya'dan Karadenize

kadar yeni ticaret merkezleri ve müstemlekeler tesis olundu. (Lig)'in hazineleri (Delos)'dan (Atina)'ya nakl edildi. Periklis, İranlıların zorbalardan mahfuz olduğuna kanı olduğu cihetle müttefiklerin harb hazinesini beldenin tezyinine sarf etti .

Zamanımız prensiplerine göre bu hareket, pek doğru bir şey değildir; fakat Periklis bu suretle hareket ederek, necib olmayan bir sa'ikaya ve hiç bir menfaate tabi'i olmuş değildir. (Atina), Delos liginin kendisine tahmil edildiği vazifeyi ifa' eylemişti. Hem iyi çalışan bir kimse yevmiye almaya layik değildir? bu paralar, mimarlar ve sanatkarlar için müstesna bir saik yerine geçti. Harabeleri el -an güzelliğiyle nazarımıza çarpan (Atina) Partanun'u, Periklis tarafından yeniden inşaa edilen harikulade muhteşem mebanî mecmuasının tetvicidir. Fidiyas'ın, Miro'nun, Politikanın bize kadar gelen heykeltraşileri ise, bu devrin sanatkarane evsafının kafi bir şahididir.

Kari, (Vinkler) o parlak mulahazasını hatırdan çıkarmamalıdır: yani yeni doğan Atina bir müddet Periklis Simasını almıştır. Bu idare adamının hususi dehası sayesinde, onun yaratabildiği heva sayesinde, etrafına toplanan insanlar inkişaf edebildiler, ve büyük fikri bir kuvvete malik insanlar (Atina)'nın davetine icabet ettiler. Binaen 'aleyh bu şehir bir müddet, bir maske gibi, Periklis'in simasını muhafaza etti, sonra bir nev'i heyecana tutuldu, ondan sonra yalnız bir fikre saplandı: büyük adamdan kurtulmak umumiyet nokta-i nazarından Atinalılarda büyüklük ve ulvi cenab çok azdı. Aristidis'in Ostrasizmi münasebetiyle, orta halde bir müntehabın zihniyeti ne olduğunu göstermişdik. Keza, Loidde (Epoque'de Pericles)'nde diyor ki, Atinalılar Miltiyadis namının (Maraton) muharebesiyle zikr edilmesine tahammül edemezlerdi. Kıymetsiz müntehabların taasubu az bir zaman sonra, ortalarında yaşadıkları nefis mimarilere karşı galeyan etti. Avamın prestişkarları olan sayir sanatkârlar gölgede bırakıldığı halde, Fidiyas gibi heykeltraşılara bu derece teveccüh gösterilmesine hiddet ettiler; Halikarnashlı Herodot gibi adi ecnebilere hibeler verilmesine karşı protesto eylediler; keza, Miletli bir kadınla musahabet ve ünsiyet için Periklis'in gösterdiği bariz ve hakikaten mütezelilane temayüle karşı da. Periklis'in umumi ve hükümet hayatı son derece doğruluğuyla nazar-ı dikkate çarpıyordu, bu hal tabiatla avam adamına onun husisi hayatında fazla nakiseler (S.64) bulunduğunu düşündürürdü. Öyle anlaşılıyor ki, Periklis etvar ve hareketinde gayet "mağrur"du, arasına kendilerine hizmetkar olduğu bu vatandaşlara karşı istihkargar bulunurdu.

"Periklis yalnız yüksek bir ulviyet hissi, avamın ifade tarzlarından çok uzak bir necabet uslub vasafiyeti iktisab etmiş değildi; simasında handeye yaklaşmaz bir vekar

mevcuttu. Sesi metin ve yegnesak, vaziyeti fahur idi. Genişinde bile öyle bir zevk vardı ki, bu, en şiddetli münakaşelerde bile bozulmazdı. Periklis gerek bu tabiatları, ve gerek aynı nev'i den sair tabiatları sayesinde, kendisini görenlerin kalbinde takdir uyandırırđı. Tavrı ve hareketi öyle idi ki: ahlaksız bir sefil kendisini bütün gün hakaretlere ve küfürlere maruz bıraktığı halde, o buna sabır ve sükün ile tahammül etmiş, ve halk arasında bazı müstacel ve mühim işlerle uğraşmıştı. Akşamleyin Periklis kemal sükunetle evine dönerken bu küstah sefil kapısına kadar onu en çirkin bir lisânla tahkirde devam eyliyerek takip etmişti. Periklis kapısına geldiği zaman ortalık karışmış olduğundan hizmetçilerinden birine bir şüle almasını ve eve gitmek için bu çapkına ışık tutmasını emr eyledi.

Mabude (Atina)

Yunan milli müzesinde mevcut eserlerden mabude (Atina)'nın heykeli. Bu heykeli yapan Fidiyas, bir tane fil dışından iki tane de tunçdan olmak üzere böyle üç mabud heykeli vucuda getirmiştir. Mamâfih şair Büzük bize teyyid ettiğine göre, Periklis konuşuşunda mağrur ve kibirli idi, etvarındaki vekarda pek çok gurur ve ahire karşı hakaret mevcuttu. Yalnız (Furum)'ye veya Senatoya gideceği zaman sokağa çıkardı. Dostlarının davetlerine icabet etmez, cemiyet hayatının icab eylediği her türlü eğlenceleri redd ederdi. O derecede ki, idaresi ne kadar devam ettiyse_ ki çok devam etti_ Periklis dostlarından birine akşam yemeğine yalnız bir defa gitti: oda yeni Oriptol'un evlendiği zamandı. Mamâfih Periklis Libasiyonların sonuna kadar durmadı. Onun fikrince ziyafetlerin (S.65) Serbestisi rütbe ve makam kıymetini izale ederdi. Vekar ise labalilikle imtizac edemez.”¹

---

¹ Polotark

Bu devrede ikdidar mevki'inde bulunan kimselerin nakisalarını dünyaya ifşa edecek bayağı gazetecilik yokdu; fakat o devirde halk adamı son derece terakki etmiş olan komedyay ile kendi gururunu okşardı. Komedyay müellifleri zahiri mükemmeliyetleriyle izzeti nefsimizi yaralayanların piyeslere konulduğunu görmekle mahzuz olmak için hemen hepimizde mevcut temayuldan istifade ederlerdi. İşte bu mü'ellifler Periklis ile dostlarını telvis etmekden zevk aldılar. Bunlar, Periklis'in başında bir miğfer olarak tasvir ederlerdi; Bu serpüş ona pek ziyade yaraşırdı. Bunu oda pek iyi bilirdi. Keza Periklis'e korkunç derecede biçimsiz bir baş, bir soğan başı yaparak halkın hendesini tahrik ederlerdi. Aspazyanı ef 'al ve atvarı da sokak şairleri için çok münasib bir ilham menbaı idi. Heyalete kapılan fikirler, ihtimaline zamanımızın bayağılıyından cerihadar olarak Periklis'in ulvi devrinde yaşamak isterler. Fakat onlar, o devrin (Atina)'sı ortasına indirilmiş olsalar, kendilerini mevzik hallerimizin en bayağılarında ki hevaya müşabih bir heva ortasında, halk madbuatımızda in-ikaz eden ihtiraslara müşabit ihtiraslar içinde bulurlar.

Aynı gürültülü ifşaat, aynı çirkin imalar, aynı muhteris "Vatan perverlik" ulasa gayet "Modern" bir muhit (Selamis) ile (Plate'e)'nin hatırası silindikçe ve yeni binalara alıştıkça halkın bozuk mizacı Periklis'in şöhretinden ve (Atina)'nın şa' şaasından daha ziyade ürkdü. Şüphesiz perakles Ostrasizm görmedi, mutedil vatandaşlar indinde kazandığı nüfuz onu bu felaketten vikaye etdi; fakat kendisine karşı yapılan hücumlar çok cüretkârene ve çok devamlı oldu. Fakir yaşadı ve fakir öldü. İhtimaline Demağogların

İlk Yunan heykellerinden

Eski devirlere ait Yunan heykeltraşesinden bir eser. Bu heykel (Atina)'da (Partenun) civarında bulunmuştur. El-yevm (Akropolis) müzesindedir.

S.66

Diyonisos

Napoli milli müzesinde mevcut olan bu büst, bir çok seneler Eflatun'un heykeli zannedilmişdi. Şimdi bunun, ma'bud Diyonesos'un heykeli olduğu kabul edilmiştir.

En namuskârı idi; Fakat bu hâl onun aleyhine açılan bir rüşvet davasından kurtaramadı, Mamâfih o bundan da iyi kurtuldu. Düşmanları mağlub olunca, çapraşık bir vasıta ile onu vurmaya istedikler; ve dostlarını kendisinden ayırmaya teşebbüs etdiler. Hasudların Ruesaya karşı kullandıkları tabi'î silahlar, dini müsamahakarlık ile ahlaka müteallik ithamattır. Periklis'in dostu Edamon Ostrasizme uğradı. Fidiyas dinsizlikle itham edildi. Ma'bude (Atina)'nın büyük heykelindeki kalkanın üzerine Fidiyas Yunanlılar ile Amazonlar beyninde yapılan muharebeye girişmiş olan askerlerden ikisine kendisinin ve Periklis'in simasını yapmak cüretinde bulunmuştu. Fidiyas mahpusda öldü. Periklis'in getirildiği bir ecnebi, Ana Kasagoras için şehirde halkın meşru bütün meraklarını tatmine muktedir oldukça namuskar adamlar mevcut olduğu halde güneşe ve yıldızlara dair en garip şeyler söylüyor, Ma'budlerin olmadığını ve dünyayı yaşatan tek bir ruh (Nûs) mevcut olduğunu açıkça anlatıyor, diyorlardı. Buna karşı komedyâ mü'ellifleri kendi dini hislerinin derinliğini ve alınganlığını derhal idrak etdiler, Ana Kasagoras zulüm tehditleri önünde kaçmaya mecbur oldu. Sonra sıra Aspazyeye geldi. (Atina) onu nefy etmek istiyordu: Periklis, hayatının ruhu olan kadın ile, kurtardığı ve müdafaa ettiği ve tarihin bütün şehirlerinden daha layemut bir şa'şaa ile süslediği nankör belde arasında perişan kaldı. Aspazyayı müdafaa için ayağı kalktığı zaman, pek insani bir heyecan dalgası kalbini boğdu ve ağladı. Gözyaşları bir müddet için Aspazyayı kurtardı. Atinalılar, Periklis'i tezlil etmekden mes'ud oluyorlardı; Fakat Periklis onlara o kadar uzun bir zaman hizmet etmişdi ki, ondan bir türlü de vazgeçemiyorlardı: Bir sülüs asırdır ki, onların Reisi idi. Kable'l-milâd 431'de Sparta ile harb başladı. Polotark, Periklis, harbin müşevviki olmakla itham ediyor, Polotark'ın fikrinde Periklis şöhret ve nüfuzunun o kadar çabuk azaldığını gördü ki, kendisini Atinalılara aratmak için bir harb meydana çıkarmak lazım olduğuna kani oldu. "Kendisi de, Fidiyas yüzünden iyi görülmemeye başladığı ve kendini tebriyeye davet, olunacağından halkça korktuğu cihetle, henüz meşuk bir halde bulunan harbi körükledi, o zamana kadar basdırılmış olan ateşi üfledi, bu suretle, kendisini itham edenlerin önüne geçmek ve hasudların şiddetini teskin etmek ümidinde idi; çünkü pek iyi biliyordu ki, bütün mühim işlerde (S.67) ve bütün büyük tehlikelerde, Cumhuriyet yalnız ona emniyet edecek kadar kendisinin liyakati ve iktidarı büyüktü."

Fakat harb sürdükçe sürdü, Atina'yı birkaç defa tehlikeye uğrattı, o derecede ki, halk sabırsızlık gösterdi. Periklis'in yerine geçmeye haris, Kleon namında biri ortaya

çıkıdı. Herkes bağırarak harbin neticesini istedi. Kleon “harbi kazanacak adam” olmaya karar verdi. Atina’nın halk şairleri, aşağıdaki tarzda şiirlerle işe giriştiler:

“Sen Ey (Satir)’lerin kralı! Ne için hem şeca‘atinle övünüyorsun, hemde ateş saçan (Kleon)’a rağmen keskin kılıçların sesinden titriyorsun?”

Periklis tarafından sevk olunan bir kıta muvafak olmadı; Kleon, Periklis’in mehâkim huzuruna getirmek için fırsattan istifade etdi. Periklis’in kumandanlığı elinden alındı, cezayi nakliyeye mahkum oldu. (Tarih) diyor ki, kendi büyük oğlu_ Aspazyanın oğlu değil, ilk bir zevcesinden olan oğlu_ Periklis’in aleyhine döndü, yüzüne karşı çirkin ve inanılmayacak ithamlarda bulundu. Bu genç adam biraz sonra vebâdan öldü. Arkasından Periklis’in hemşiresi öldü, daha sonra da son meşru oğlu. Periklis, zamanın adeti mucibince çocuğun üzerine, cenaze çelenklerini koyduğu zaman, hıçkırıklarını tutamadı. Biraz sonra kendide hastalığa tutuldu ve öldü.(Kable’l milad 428).

Bu kısa hûlasanın gösterdiği bariz vak‘alar Periklis’in tabiatıyla vatandaşlarından büyük bir sınıfın tabiatları arasında ne kadar ahenksizlik bulunduğunu gösterir. O zamanlar (Atina)’da husûle gelen fikri ve sanayi inkişafa, hiç şüphesiz, devrin şera’iti de müsaade etdi; Fakat bu, aynı zamanda, pek müstesni o safa malik adamlar sayesinde oldu. Mamâfih umumi bir hareket olmadı; Kabiliyetleri ve muvafakiyetleriyle avamın haricinde bulunan ufak bir eşhas grubu tarafından vücuda getirilen bir hareket vuku‘a geldi.

2

Sokrates

(Atina)’da, fikri hareketin başına geçen Periklis derecesinde zamanın büyüklüğünün hakiki menbaı vesayiki olan ve muhiti ile daha fazla ahenksiz bulunan diğer bir simada, Sokrates adlı bir duvarcı oğlunun simasıdır.

Sokrates, Heradot’dan onaltı sene sonra doğdu, Periklis öldüğü esnalarda tanınmaya başlamışdı. Kendi bir şey yazmadı; Fakat umûmi mahallerde söz söylemek mütadı idi. Birçok kimseler bu devrede hikmet peşinde koşarlardı. (Sufist) tabir olunan birçok hocalar vardı ki, hakikat, güzellik, müstakimane yaşayış hakkında muhakeme yürütürler, Bu suretle gençlerin günden güne şiddetlenen merakını ve tehayyülatını tenmiye ederlerdi. Bununda sebebi şu idi ki, Yunanistan’da, büyük rahib ve din mektepleri yoktu. Sokrates denilen bu adam bu münakaşelere karışdı.

Çapaçul, perişan halli idi, yalın ayak yürüyordu. Sokrates etrafına bir sürü prestişkarlar ve tilmezler topladı.

Metodu son derece ribi idi; yegâne mümkün olan faziletin hakiki ilimden ibaret olduğunu zannederdi; hakikat denilen hamiz ile tecrübe edilmeyecek hiçbir itikad, hiçbir ümit kabul etmezdi. Bu kontrole inkiyad etmek, onun için fazileti işlemekdi; fakat tabian daha zayıf bazı tilmizlerince bu hal, sevki tabi'ilerini inzibat altında tutacak olan itikatlardan ve ahlaki itiyatlardan kurtulmak, sıyrılmak demekdi. Bu cılız mahlûklar, hayatları lakayidane, kötü amellerine bir bahane bulmakta mahir, hür çapkınlar oldular. Sokrates'in genç tilmizleri arasında Eflatun da vardı ki, Bil ahire o, bir sıra felsefî muhaverat ile metodunu Layemutlaştırdı. **(S.68)** Akademi filozoflarının mektebini tesis etdi, Bu mektep dokuz yüz sene devam eyledi: (Kısanofon), Sokrates'in ölümünü yazan, on binlerden biri; Ezokratis, Yunanistan'ın en hâkim mütefekkirlerinden biri; Bunların arasında Kritiyayes de vardı. (Atina), (Sparta)'ya karşı kamilen mağlup, olduğu zaman mağlup beldeyi hali acizde tutmak için İspartılılar tarafından nasb olunan otuz tirandan biride o oldu¹.

Otuzlar devrildikleri zamanda, Kritiyayes'in yanı başında öldürülen Şarmed; Alkibiyadis, parlak ve müşevveş bir zekaya malik olup (Atina)'nın (Sıragoza)'ya karşı felaket engiz bir sefere girmesine yardım eden, Spartalıların lehinde memleketine ihanet eyleyen, hülâsa vatanına karşı yeni bir suikast tertip etmek için İran sarayına giderken katl olunan bir hain. Sokratesin, istikballerinin parlaklığı görünen son üç şakirdi, kendilerinde Sokratesin imanı da, hiç şüphesiz pek bayağı nev'inden bir vatan perverliği de, yerlerine hiçbir şey koymadan tahrib etmiş bulunduğu yegane gençler değillerdi. Sokrates'in en şiddetli düşmanı Anistos namında biriydi, onun oğluda Sokrates'in şakirdi ve koyu bir sarhoşdu. Sonunda Anistos, Sokrates'in (Atina) gençliğinin bir müfsidi olarak takip edilmesine müsaade aldı, Filozof baldırandan

¹ "Otuzlar Atinalı vatandaşların yalnız hayatına, emvaline ve mevcudiyetlerine tecavüz etmezlerdi. zabt edilen belde de fikri metanet ile terbiyevi azme dair her ne varsa boğmaya çalışırlardı. Bu maksad Sparta'nın hissine ve if 'aline o derece tevafuk ederdi ki, Otuzlar kendi ecnebi müttetiklerinin yardımına itimad etdiler. Neşr ettikleri emir nameler meyanında bir tanesi vardı ki, "Kelam sanatı öğretmeyi" katiyen men ediyordu. Hakikaten otuzların fermanı ibtida'i sarf muallimliğine faik bir rütbedeki bütün muallimleri ve müderrisleri ortadan kaldırmaktan başka bir gayeyi takip etmiyordu. Eğer böyle bir ferman bir nesil müddetince merî kalabilseydi, Otuzların diğer emir nameleri gibi Sofoklis ile Oripidisin öldükleri ve Eflatun ile İzokratisin bütün maharetlerini gösterdikleri beldenin fikir seviyesini Yunanistan'ın en aşağı komunalı derecesine indirirdi. Filhakika, Gençlerin fikren ve bedenlen müştereken çalıştıkları meclisleri, keza umumi ziyafetler ile mahfilleri veya şirketleri, kendi hakimiyetini tehlikeye koyuyar ve vatandaşların cesaretin tebcil ve onlarda kendi siyasi şuurlarını inkişaf ettiyor bahanesiyle bir Yunan müstebiddin lavu eğlediği nadir değildi" _ Grote, Yunanistan Tarihi.

yapılmış zehirli bir şerbet içmeye mahkum oldu (Kable'l-milâd 399). Ölümü, Eflatun'un (Phedon) ünvanlı muhahesinde gayet güzel bir üslûbla tasvir edilmiştir.

3

Eflatun ve Akademi

Eflatun milattan 427 sene evvel doğmuş ve seksan sene yaşamıştır. Eflatun, Sokrates den büsbütün başka bir mizah da idi. Sokrates bir biri arkasına iki cümle yazamadığı halde o büyük bir nezaket-i sanatkaraneye malik bir muharrirdi. O, güzellik arar, Sokrat ise buna Tenezzül etmezdi. Amenin masalihine daha ziyade bir ahenk vaz'ı etmek kaygısına yüksek bir derecede malik olduğu gibi, insanlar beyninde daha bahtiyarane münasebetler doğuracak bir nizam mefhumundan da mahzuz olurdu. Sokrates ise ne soğukla, ne sıcakla, nede vatandaşlarının fikriyle meşgul olur, bütün düşüncesini her türlü tevehhümden uzak bir nev soğukkanlı görüş üzerinde temerküz etdirirdi. Hayat bir şey getiremez, bir gaflettir, derdi; Yaşayan ancak ruhdur. Eflatun'un o derece Natraşide ve sert olan bir ihtiyar hocaya karşı büyük bir muhabbeti vardı; fikirleri kayıdlardan kurtarmak ve beraklaştırmak için onun metodu ayarında hiçbir şey olmadığına kani olur, ve onu layemut muhaverelerinin merkezi siması ittihaz eylerdi; Fakat meşrevi, onun reybi tarzını kabul etmezdi. Hatta bir çok muhaverelerinde ses Sokrates'indir; fakat fikir Eflatun'undur. Eflatun bütün beşeri münasebetlerin ca-yı sual olduğu bir şüphe devrinde yaşıyordu. Periklis parlak günlerde (S.69) (450' den evvel) (Atina) da herkes siyasi ve ictimai müesseselerden memnun gibiydi. Bu müesseselerin kıymeti neden şüpheli görünmeliydi?

İnsanlar kendilerini hür his ediyorlardı. (Komunuta) müreffeh idi, ızdırab çekilse bile yalnız kıskançlığındandı. Herodot'un (Tarih)'inde (Atina)'nın siyasi müesseseleri hakkında hiçbir şikayet mevcut değildir. Fakat Herodot'un öldüğü devirlere doğru ve dünyaya gelen ve meşüm bir harb ile her türlü ictimai müşkilatın ve perişanlığın yarattığı bir heva içinde büyüyen Eflatun, kendini hayatının daha başlangıcında, beşeri ihtilaflar ve fena tatbik olunan müesseseler karşısında buldu. Bu vaziyette onu işe davet gibi bir şey vardı ki, Eflatun'un fikri buna karşı çekinmedi. Nitekim son eserleri gibi ilk eserlerinden biri de, Büyük bir cesaret ve nüfuz nazarla beşeri münasebetlerde mümkün olan bir salah meselesine mevzu bahis eder. Sokrates, Eflatun'a hiçbir şeyi, hatta zevce ile zevce'nin veya baba ile çocuğunun münasebetini bile mükteseb bir hadise olarak telakki etmesini öğretmişti. Bütün (Otopiler utopies)'in ilki olan (Republique)'yi içinde

hayatı beşerin yeni ve mükemmel bir plana göre tanzim edilebileceği bir belde hakkında genç bir adamın yaptığı hülyadan ibaretdir; son bununla beraber natamam eseri olan (Les Lois, kanunlar) ise, aynı nevden başka bir (Utopie)'nin teşekkülünü nazar-ı dikkate alır. Eflatun'da bir sürü şeyler vardır ki, burada onları gözden geçiremeyiz. Fakat eseri, tarihimizin şahıslarından birini teşkil eder; Çünkü beşeri münasebetlere henüz malûm olamayan bir esas bahşetmek azminin zühuru beşeriyetin tekamülünde yeni bir şeydir. O zaman kadar beşeriyet anane dahilinde, ma'budlerden korku içinde yaşamışdı; Fakat şimdi bir adam, güya pek mutedil ve pek tabi'î bir mülâhaza dermeyen ediyormuş gibi, ırkımıza cesurane demişdir ki: “ Hayatınıza hâkim olunuz. Sefaletinize sebep olan şeylerin çoğundan kendiniz ictinab edebilirsiniz. Sizi üzen şeylerin çoğunu yıkabilirsiniz. Bu sahada hâkim, azminizdir.” Zamanın ihtilafları haricinde, başka bir hadise de ihtimal ki Eflatunu bu tavrı ittihaz etmişdir. Periklis'in günlerinde (Atina) deniz aşırı muhtelif mustamereler ve mehcerler tesis eylemişdi. İşte bu hadise bir (Komunuta)'nın yalnız Neşv-u Nema değil, bütün parçalarıyla yaratılabileceği fikrine insanları alışdırmışdı. Eflatun ile sıkı münasebetde bulunan, kendisinden daha genç bir adam vardı ki, oda (Atina)'da sonradan bir mekteb tesis etti ve ondan bile daha fazla bir ömür sürdü. Bu genç adam, İzokratis idi. Sanatı, onu zamanımız Poblisistlerininkine yaklaşırdı; Hatib olmakdan ziyade muharirdi. İran İmparatorluğuna karşı bütün Yunanistan'ın muazzam bir itihadı gibi Herodotça pek muazzez olan fikrin inkişafına çalışıyordu; mahalli siyasetin sefalet ve intizamsızlığına ve dahili mücadelelerin sebep olduğu harabilere yegane çareyi bu teşebbüsde görüyordu. Ezokratis'in siyasi ufukları, Eflatununkinden bazı hususlarda daha vasi idi, ve son seneleri zarfında, (Monarşi)'yi ve Bilhassa Filip'in Makedonya monarşisini beldelerin demokrasısından daha ziyade bir komunutanın vahdet ve inkişafını tes'isine kabiliyetli bir idare metodu olarak nazar-ı itibare aldı. Monarşik fikirlere doğru ve aynı tekamül, (Anabase) müellifi Kısa Nofon'da da hasıl oldu. Mumaileyh ihtiyarlığında, “ İran imparatorluğunda görülen mutlakiyet idarenin nazari ve ameli tesvibinden ibaret olan” (Cyropedie)'yi yazdı.

4

Aristotales ve Lise

Eflatun, Akademide ders verirdi. İhtiyarlığında, yanına (Makedonya)'da kain (Stajer) şehrinde doğan, güzel yüzlü bir çocuğun geldiğini gördü: Aristotales, Kralın (S.70) tabibin oğlu. Bu Aristotalis de büyük Atinalınınkinden başka bir tarz tefekkür vardı. Bu tarz tefekkür, tahayyül sayesinde vücud bulan azm ve iradeye karşı tabiaten ribilikle dolu idi. Ancak, müessis hadiselerle karşı yüksek bir derecede idraki ve hürmeti vardı. Daha sonra, Eflatun öldüğü zaman, Atina lisesinde bir mektep tesis etti ve orada Eflatun ile Sokrates'in bir dereceye kadar kabalıkla tenkid ederek tedrisatda bulundu. O esnada büyük İskender'in büyük sayesinde Yunanistan'ın hürriyetleri üzerine yayılıyordu. Aristotales esarete ve buna karşı (Constitution Meşrutiyet idaresi) ne taraftar olduğunu söylüyordu. Kendisi vaktiyle Makedonyalı Filip'in sarayında İskender'in mürebbiyesi idi. O devirde akıllı adamlar cerasetlerini gaip etmişlerdi ve kendi mevcudiyetimizi kedimizin yoluna koymaya müstaid olduğumuzdan şüphe etmeye başlıyorlardı.

Korenet Tarzında Sütunlar

Olimpiyattaki Zeus mabedinde Korenet tarzında sütunlara bir misal

Artık (Utopie) 'den eser yoktu. O zamanlar görüldüğüne nazaren hadisatın sevki necib bir zeka ile muttasif birkaç şahsın tensikat hususundaki mesailerinin semerelerini

iktifat edemeyecekleri derecede kuvetli idi. Filhakika, Cemiyet-i beşeriyeyi birkaç bin nüfuslu ufak bir şehirde tesis edilmiş bulunduğu bir zamanda Cemiyet-i beşeriyeyi yeniden tesis etmek düşünülebilirdi; fakat şimdi filozoflar hakiki bir inhidamın ortasında bulunuyorlardı, dünyanın siyasi sistemi yeniden tesis edilmişti ve bu inkılab elli ile yüz milyon eşhasdan mürekkep bir kitleyi alakadar ediyordu. Fakat o esnada vakı'a olmak da bulunan şey, adeta aleme şamil bir muazzam bir vakı'a idi. Bu, bütün malümu cihanın, ozaman bile elli ile yüz milyon halkın umur ve vaziyetlerinin tebdili ve yeni başdan tertibi idi. Bu, henüz hiçbir insan fikrinin kavramağa muktedir olamayacağı bir tebeddül, bir teşkilatdı. Bu vakı'a insanların fikrini tekrar gayet şamil ve amansız bir "Umumi mukadderat" tasvirine sevk etmişti. Bu hal içinde, insanlar müstakir ve vahdet hasıl edici maniyetde görünen ne varsa ona sarılıyorlardı. Mesela (Monarşi Monarchie), Aşıkâr kötülüklerine rağmen, birkaç milyon eşhasa kabil tatbik bir hükümet şekli gibi görünüyordu; bu idare bir dereceye kadar tecrübe edilmişti; Maşeri bir azmin tezahür edemeyeceği zan olunan bir sahada idare edici bir azmi ileri sürüyordu. Devrin zihniyetindeki bu tebeddül, Aristotalesin hadiseler hakkındaki tabi'i hürmetiyle pek ziyade hem ahenk oluyordu. Vakı'a bir taraftan kendisini monarşinin, esaretin, kadının vesayet altına konulmasının taraftarı gösteriyordu; fakat buna mukabil, alemi maddi ile tabi'atı beşeriyenin şe'niyetlerine usul dahilinde ber vukufa erişmek hususundaki arzusunda ruhunda saklıyordu. Bu suretle evvelki neslin yaratıcı hülyalarına büyük bir zaferle galebe etmiş oluyordu. Aristotales müthiş suretde makul, fikirlerinde müthiş suretde vazih, fakat şahsi (S.71) bütün fedakarlıkları kabul etdiren bir sâmimiyetde, kamilen kabiliyetsiz bir adamdır. Çünkü şiir bir kuvvettir dediği için şiirlerin kendi (Utopie)'sinden harice atılmasını talep ederek Eflatun'un doğru hareket edip etmemiş olduğunu soruyor. Aristotales, hadiselere usul dahilinde vukufun ehemmiyetini takdir eyleyerek bakuna ve zamanımızın fen hareketine tekaddüm etdi. İdrak ettiği ilmin malzemesini bizzat toplamaya ve tanzim etmeye çalıştı; tabi'atın ilk muarrihi oldu. Ondan evvel başka kimselerde eşyanın cevherine dair feraziyeler serd etmişlerdi; fakat o, kendisiyle birlikte çalışmayı kabul eden bütün gençler gibi bu feraziyeleri tasnif ve mukayese de teşebbüs etdi. Eflatun demişti: "Hayata hâkim olalım, onu yeni bir plana göre tanzim edelim". Onunda mutedil olan bu halefide diyor ki: "Evvela hayatı layikiyle tanımayı öğrenelim, öğreninceye kadar da Krala hizmet edelim ve ondan istifade eyleyelim". Bu nasihat, birinciye zıt değildi; fakat onun garip bir suretde şümulünü tahdid ediyordu. Aristotales ile Büyük İskenderin münasebetleri

Aristoteles'e mesaisinde suhuletler temin etdi; O derecede ki, uzun asırlar, ilmi tahriyet ile meşgul olan insanlara böyle suhuletler gösterilmedi. Aristotelesin elinde masarifi için birkaç yüzlerce talan(Bir talan =5,600 Frank) vardı. İstedığı zamanda, bütün Asya da ve bütün Yunanistan'da(Tarih-i Tabi'i)'sinin malzemelerini toplamaya memur, emrine tabi binlerce adamlar buldu. Bunlar, Vakı'a, büyük malümatları olmayan müşahidler, adi vesayik toplayıcıları; fakat o zamana kadar hiç bir vakit böyle bir şeye teşebbüs edilememişdi. Bu devirde, Ulumi Siyasiye gibi Ulumi Tabiyeninde mebd'e'ini teşkil eder. Lise talebeleri Aristotelesin idaresi altında yüz elli sekiz siyasi (Constitutions) tahlil etdiler.

Fakat ilmin bu ilk şuarı pek muakit oldu. İskenderin Nabehegam vefatı İmparatorluğunun daha teşekkül etmeden evvel parçalanması bu gibi sahavetlere iki bin senelik bir müddet için hatme verdi. Mısır'da İskenderiye müzesinde, oda yalnız birkaç nesil müddet, ilmi tehariyata vakfi vücud edildi. Müzeden ileride bahsedeceğiz. Liseye gelince, Aristoteles'in vefatından elli sene sonra, lise ictima'i bütün ehemmiyetini gaip eylemiştir.

Praksitelisin Hermes heykeli

Praksitelisin Hermes heykelinin başı, (Olompiya)'da yapılan hafriyat da meydana çıkmıştır.

5

Felsefe Gayri Dünyevi oluyor

Kable'l-milâd dördüncü asrın son senelerinde fikri (S.72) Hareketin umumi Temayülüne Aristotales usulüne, ne de tasnif ve tertip edilmiş malumatın zahmetli ve elzem olan cem ve tedvini cihetine müteveccih oldu. Hatta mümkündür ki, eğer Aristotales bilmediğimiz yardımı kraldan görmemiş olsaydı, Dünyanın fikri tarihinde ancak ufak bir mevki'i tutabilecekti. Fakat, bu yardım sayesinde, parlak zekası hem bir gıda, hem de bir müesseriyyet iktisab etdi. Avam adamı kolay yolları tercih eder ve bir çıkmaza uğrayıp uğramayacağından adeta ankasid pek az endişe eyler. Bu devir filozoflarının kısmi azamı, cereya-nı hadisatın mukavemet edilmeyecek derecede kuvvetli olduğunu keşif ederek model belde planlarından, yeni bir hayat tarzı hakkındaki düşüncelerinden vazgeçiyorlar, artık kendilerini şehniyet haricinde bulunmalarına müsait gayet güzel ve gayet teselliyyet bahş sistemler vaz'i ediyorlardı. Bu sözlerimiz, ihtimal ki hadaseti biraz muhtasar bir şekilde ve biraz da haksızlıkla tasvir etmek olur. Bunun için sözü profesör Jilbar Morre' ye bırakalım: "Ribiler yalnız fazilet ile ve ruhun Ma'bud ile münasebetiyle meşgul olurlardı. Dünya, dünyanın şerefleri, hatta ilimleri onların nazarından kıymetsizdi. Yek nazarda bir birlerinden pek uzak olan (Stoiciens, Revakyon) ile (Epicuriens)' lar: takip ettikleri gaye itibariyle yek diğerine çok benzerlerdi, ahlaktan yani fiilen insanın kendi hayatını ne suretle tanzim etmesi lazım geleceğini bilmekten başka bir şey düşünmezlerdi. Filhakika her ikisi de bazı ilimlere zaman hasr ederlerdi: (Epicuries)' ler fiziğe (Stoiciens)'ler mantığa ve ilmi beyana. Fakat bu onlar için ancak muayyen bir gayeye isal edici basit vasıtalar mahiyetinde idi.

(Stoiciens)'ler mücerret bür hanlarındaki incelik ile veya fikirlerinin ve lisânlarının göz kamaştırıcı ulviyeti sayesinde insanların kalbini ve fikrini kazanmaya çalışırdı. (Epicuriens)' ler ise Beşeriyyeti muhteris, heva-i meşreb Ma'budlar önünde tezellül etmeden veya kendi hür hükümlerini feda eylemeden ileriye doğru yürütmeye azmetmişlerdi. İncillerini dört (Maximes)'de tekasif ettiriyorlardı: "Ma'buddan korkmamalıdır; ölüm bir hayaldir; iyiliğe erişilebilir; bizi korkutan herşeye tehamül ve galebe edilebilir." Halbûki bu müddet zarfında hadisatın seyri filozotlar kendisiyle ne kadar az meşgul oluyorlarsa, oda onlarla o kadar az meşgul olarak akıp gidiyordu.

6

Yunan Fikrinin Mahiyet ve Hududu

Yunan klasiklerinin mutalasından müstefid olmak istersek, bunlarında bizim gibi adamların eserleri olduklarını nazar-ı dikkate almak icab eder. Keza bu adamların kifayetsizlerini, hareket sahalarını ve ananeleri de hesaba katmak münasip olur. Beşerin hissi takdirinde büyücek bir mübalağa temayülü vardır. Elimizdeki klasik metinlerimizin kısmı azamı son derece parçalanmıştır. Hepsisi de, bidayetde her türlü müşkilat ortasında kalan, kendi yaşadığımız devri nazara daha göz kamaştırıcı bir parlaklıkla malamal görünecek derecede, gayet muzelem, saha’i ru’yeti gayet dar bir devrede yaşâyân nev’i beşerin mahsulüdür. Mamâfih hükmünüzde bu labali tavrı kabul ederek onlara karşı hürmet noktasında olan noksanımızı, bu heyecan şevk ve tereddüt içinde yaşamış pek asri fikirleri zevata karşı duyacağımız Sâmimiyette telafi edeceğiz. Fil hakika, ilk asriler Atinalı muharrirlerdir. Onlarda bizim el-an münakaşa ettiğimiz meseleleri münakaşa ederlerdi, onların meseleleri de bizimkilerin aynı idi. Onların eserleri bizim irfan-ı fecrimizdir. Yang, (Psychobgie del’In Conscient)’ ninde Atina’dan evvelki ezmine-i kadime fikriyle zamanımız fikr-i beynindeki zıddiyete dair güzel şeyler yazıyor: Birinciye Dirije edilmemiş tefekkür, ikinciye dirije edilmiş tefekkür diyor. Biri hülyaya müşabih, yalnız hayaller ile düşünür; öbür (S.73) kelimeler ile düşünür. İlim, Dirije edilmiş fikrin tavizidir. (Yunan mütefekkirlerinden evvel) ezmine-i kadime tefekkürü bir alim değil, fakat bir esatir ortaya çıkardı. Eskilerde ilim alemi, vahşiler ve hülya alemine müşabih, bir enfüsi fantazi alemiydi. Tıflane fikirleriyle hülyalar kable’l tarihi veya vahşi hayatı hatırlatır. Esatir, kavimlerin ma’eşeri hülya ve rüyalarıdır. Hülyalar ve rüyalarda eşyasın esatiridir. Dikkatle tahlil edilen kelimeler ve hükümler vasıtasıyla vücuda gelen fikri inzibatın çetin eseri, “Yunanlılar tarafından ortaya konan ve skolastik filozoflar tarafından tekrar ele alınan eser, zamanımız aleminin mebadisini teşkil etmiştir. Onlar bir angane başlamışlar ve bir halled stres olmamışlardır. Onların kendi kendilerine sordukları suallerin kısmi azamına, bizlerinde bir cevap verdiğimizizi iddia edemeyiz. Yukarıda gösterdik ki İbranilerin fikri, hayatımızın sefaletlerini ve bi nihaye intizamsızlıklarını ansızın idrak ederek bu sefaletlerin ve intizamsızlıkların en ziyade insanların kanunsuz ve adaletsiz hareketlerinden ileri geldiğini keşfetmiş ve bütün selametini ancak yerin ve göğün hâkimi olan bir rabba ibadet ve itaatle mümkün olacağı neticesini çıkarmıştır. Yunanlıda, her ne kadar aynı heyecana duçar ve aynı düşünceye vâsıl olmuşsada o

henüz patriyarkal bir ulühiyet fikrine hazırlanmamıştı, O öyle bir ‘alemde yaşıyordu ki o ‘alemde bir Rab değil fakat bir çok mabüdler vardı. İhtimaline bu Ma‘budların iktidarı mahdut olduğunu hissediyordu; fakat o zamanda kadere soğuk ve gayri şahsi bir suretle onların gerisinde bir mevki‘i veriyordu. O derecedeki onun için halledilecek mesele-i müstakimane bir hayat meselesine müncer oluyor ve müstakimane hayat geçiren insan ile irade-i ilahiye beyninde münasebet mevcut olabileceğini kendi kendisine soruyordu. Bizim gibi vak‘ai-yi sırfı tarihi, nokta-i nazardan mülahaza edenler, aynı meseleyi İbrani nokta-yi nazarı ile Yunan nokta-yi nazarının telif edecek bir şekilde tasavvur edebilirler.

Nev‘i mizin hayvanata mahsus, şuursuzluktan devamlı bir ırkı şuura nasıl yükseldiğini gördük, o yükseliş esnasında nev‘i miz muhtelif ve karışık hedeflerinden mütevellid felaketi ve ferdi Taharri-i menafenin gayri kabil-i ictinab facialarını idrak etmiş ve ırki sarf-ı ferdi hayatın ızdıraplarından ve kazalarından kurtarmak için bağlanacak ve inzibat altında tutacak bir fikir ve tasavvura doğru ve imalar gibi etrafını yoklaya yoklaya yürümüştü.

Ma‘bud Kral fikri, kabile fikri, belde fikri: işte muvak‘at bir zaman için insanların ibadetine tahmil olunan telakkiler ki, insanlar bu telakkiler sayesinde hud pesendliklerinin ve ferdi gururlarının bir kısmından tecerrüd ederek daha devamlı ve daha sabit bir hayatı idrak mertebesine yükselmiştir. Mamâfih harblerimiz ve inhizamlarımız gösteriyorki, büyük fikirlerin hiç biride hala o derece büyük değildir. Ma‘budlar hamilik vazifesinde kusur etmişlerdir, Kabile zalimlik ve dünyalık göstermiştir. Belde en mükemmel ve en sadık dostlarını Ostrasizme mahkum eylemiştir, Kral _ ma‘bud de adeta bir canavara dönmüştür. İşte bu meselelerle meşgul olan büyük Yunan devrine ait kitapları okuduğumuz zaman, Yunanlıların fikrini üç maninin ihata eylediğini anlarız. Öyle manilerki Yunanlılar onların üzerinden nadiren yükselebilmişlerdir. Mamâfih bizde o manileri atlamaya kabiliyetli olmaya henüz başlıyoruz.

O manilerin birincisi, beldenin idrak edilebilecek en ulvi bir devlet teşkil etmesi fikriydi. Bu, Yunanlıları daimen işgal eden fikirdi. Yunanlılar her biri kendilerinden evvel gelen imparatorluklar kadar vasi‘ imparatorlukların bir birine halef olduklarını gören bir alemde, insanların ve fikrin gittikçe hür bir surette Tebdil-i mevki‘i eylediği ve hatta o zaman bile yek diğeriyle birleşmede olduğu görülen bir alemde, içlerinde yaşadıkları hususu şerait-i tabiyye ve siyasiyeden dolayı toplu, her türlü ecnebi

tesirlerine kapalı, kahramanlığı sayesinde bütün dünyanın darbelerine mashun, ufak bir belde devlet hülyası gibi gayr-i kabil elhusûl bir hülyadan haz ediyorlardı. (S.74) Eflatun'a göre ideal bir devletin alabileceği vatandaşların adedi 1000– ile (Republique) 5040 (Les lois) beyninde tehavül eder. “Adaletin laikiyle infazı ve hâkimiyetin doğru olarak tevzi‘i için, vatandaşların mütেকabilen bir birini tanımaları elzemdir, aksi takdirde, gerek hâkimiyetin icrasında ve gerek adaletin infazında her türlü felaketler zühur eder, Zira halk fazla olduğu zaman vukua geldiği gibi, keyfi surette karar vermek doğru olmaz.” (Aristoteles, Poitique) İşte bu neden ve adeta mahalle kadar küçük bir devlet, yine kendi cesametinde başka beldelerle harbe girip de kendi kendini mudaffa ya muktedir olacaktı! Bu satırlar, Serhas'ın muazzam ordularının (Hellaspon)'ı geçmesinden iki nesilden az bir müddet sonra yazılmıştı!.. Yunanlılar, ihtimaline cihan imparatorluklarının henüz başladığı bir zamanda bu İmparatorluk devrinin artık geçmiş olduğunu zannediyorlardı ve bir ittifâktan veya birlikden daha vas‘i bir grupman tasavvur edemiyorlardı.

Kavis atan

Kable'l-milâd beşinci asır Yunan heykel taşlarından Miro'nun (kavis atan)'ı Roma da Vatikan müzesindedir. Bu, Heykaltraşın en meşhur eserlerinden biridir.

Ardeşir'in sarayında mutlaka öyle zevad vardı ki: Bunların dimağları bu kayalık körfez ada ve dağla çevrilmiş vadiden ta'a ötelere, çok uzakları düşünüyordular. Fakat Yunanca konuşan alemin haricinde faaliyette bulunan büyük devletlere karşı bileşmenin ihtiyacını Yunanlı zihniyetin Anudane nazar-i ehemmiyete alamıyordu. Bu hariç milletler bir takım (Barbarlar) idi ki, bunlar hakkında fikir yormak lüzumsuzdu. Artık onların ebediyen Yunanistan'a duhülleri men edilmişdi. Hafta biri İranlıların parasını kabul etti. İran parası mükemmel kabul edilirdi, hem İran parasını herkes kabul ederdi, Fakat bundan ne çıkar? Hatta _ Kısano fon gibi _ birkaç zengin esir getirmek ümidiyle bir müddet için İran ordusuna girenlerde vardı. (Atina) hiç şüphesiz Mısır meselelerinde bi taraf kalmadı, Hatta İran'a karşı da ufak harblerde bulundu, fakat müşterek bir siyaset veyahut Yunanistan için müşterek bir istikbal fikri ona yabancı idi... Nihayet biran geldi, (Atina)'da bir ses yükselmeye başladı:

"Makedonya!" bu ses adeta bir bekçi köpek sesi gibi hırlıyordu: "Makedonya!" Bu sada hatib ve demağog Demostanis'in sadasıydı. Demostanis, sert bir lisân ile Makendonya kralı Filip'i ifşa ve tehdit ediyordu. Filip, yalnız Eflatun'dan ve Aristotales'den değil, keza Ezokrates ile Kısano fon'dan, hatta Bâbil'de ve sözde siyaset öğrenmiş olduğu halde Kemal-i sukünet, kiyaset ve netanetle bütün Yunanistan'ı ve Yunanistan vasıtasıyla da bütün malum-i cihana hâkim olmaya hazırlanıyordu. Yunan fikrinin inkişafını başka bir hususiyetde kayıt altına alıyordu ki, oda aile esareti teşkilatı idi. Esaret, (S.75) Yunanlıların hayatında pek kuvvetli ve lüzumlu bir amildi. Elenler, esersiz saadet veya şeref mevcud olabileceğini idrak edemezlerdi. Fakat esaret, yalnız bir sınıfta diğer bir sınıfa karşı kin tevlid etmek neticesini hasil etmedi, esir sahiplerini bütün ecnebilere karşı müteveccih bir teşekkül halinde topladı. Bu yüzden bir mümtazlar kabilesi teşekkül etti. Eflatun bırak muhakemesine ve zamanından daha ilerisini gören necib ve salim bir fikre tabi olarak, esaretin lağunu arzu ederdi. Keza, yeni komedyaya gibi, hissiyat-ı umumiyenin büyük bir kısmında bu teşkilata muarızdı. Bir çokları esirlerden ibaret olan (Stoiciens)'leriyle (Epicuriens)'lerde bu teşkilata tabiata muhalif olarak mahkum ediyorlardı. Sonra, bunun derin bir surette kökleşmiş olduğunu görerek esaretin ruh üzerinde tahakkümü olmadığını ve sadece onu bilmemezliğe vurmamak lazım geldiğini beyan eylediler: Bir hâkim nazarında ne esirler, ne de hür adamlar vardı. Buna mukabil, pek pozitif olan Aristotales'in ve ilim adamlarından ekseriyesinin nazarında esaretin Luğavi hatta akla gelmeyecek bir şey oldu. Bu sebepten bu sonuncular dünyada tabi'i esirler bulunduğunu ilan ettiler. Bundan başka,

Yunanlıların fikri bugün hemen idrak edilemeyecek bir hayat şeklide ile felce uğramışdı. Beşeriyetin mazisine dair hemen hiçbir şey bilmezlerdi. Bu hususta bildikleri, olsa olsa oldukça ince düşünülmüş birkaç müessese idi. Bütün coğrafi malümatları Akdeniz havzası ile İran hudutlarına münhasırdı. Periklis zamanında (Suz)'de (Persapoles)' de, (Bâbil)'de (Menfis)'te olup biten şeyleri biz Yunanlılardan daha iyi biliyoruz. İlmi heyet gayet cüretkâr bir fikre malik olan, Anakasagoras, güneş ile aynı büyük küreler olduğuna kail idi, o kadar büyük ki Güneş ihtimali ki Peloponezos kadar büyükdü. Fizik ve Kimya hakkındaki fikirleri ise bilakis derin tefekkürat neticesi idi, Yunanlıların Atom (Cüz-ü ferd) bünyesine dair malümatları olduğunu görünce insan hayret eder. Mamâfih onların tecrübi malzemelerinin fakirliğini de nazar-ı dikkate almak lazımdır. Tezyinat olarak renkli cam kullanırlardı; Fakat beyaz camı tanımazlardı. Zamanın kısa fasıllarını ölçecek doğru hiçbir vasıtaları yoktu. Hakikaten Ameli rakam yazmaları, doğru terazileri, Teleskopları veya Mikroskopları yoktu. Bugünkü alimlerimizden biri Periklis'in (Atina)'sını düşecek olsaydı, ilminin ilk unsurlarını bile Sâmilerine tebliğ de müşkilat çekerdi. En kötü şera'it dahilinde en kaba cihazları, hem de bunu, Sokratesin odun uçlarıyla, sicimlerle, çocukların balık avlamak için kullandıkları parçalara müşabih maden parçalarıyla hakikate (S.76) vâsıl olmaya çalışmanın ne kadar beyhude olduğunu, kendilerine layankat'î tekrar eyledi bir galebeliğin karşısında, kendi yaratmak mecburiyetinde kalırdı. Bundan başka, fizik profesörlerimizde dinsizlik töhmetiyle daimen takibata uğramak tehlikesine maruz olurlardı. Bugünkü dünyamız nispeten tükenmez (Concrete) bir malumat haznesinde hemen hemen ilk damlaları belirliyordu. Bu farkı düşünecek olursak Yunanlıların siyaset nev'inden her türlü spekilasyonlara layikiyle kabiliyetli oldukları halde, dahilden olduğu gibi hariçden de medeniyetlerini tehdit eden tehlikelerle ve keza maşeri bir hareketin lüzumuna karşı gayrı mütehassis kalmalarına hayret etmekten vazgeçeriz. Binaenaleyh istihsal eyledikleri neticelerden dolayı değil, fakat vücuda getirdikleri teşebbüsten dolayı, Bu Yunan muharrirler ve hatipler grubu bizim için faydalıdır. Bunların bazı meselere bir cevap verip vermemiş olmalarının ehemmiyeti yoktur, Asıl mesele, onların bu meseleleri ortaya koymuş olmalarıdır. Daha o zamana kadar hiçbir vakit insan, içinde doğduğu aleme karşı böyle bir meydan okumamıştı.

Bir arabacı heykeli

(Delfi)'de bulunan bir güzel Tunç heykel takriben kable'l-milâd 475 senesinden kalmadır.

Oripidis

Yunanlıların Trajedi Şairi oripidis. Anaksagoras ile Sokratesin Muasırı idi.

Daha o zamana kadar dünyanın şera'itini ben ta'dil edebilirim dememişti. Hatırlarda kalmayan zamanlardan beri Anane ile zahiri bir ihtiyaç insanı hayata öyle bir şekilde rabt etmişti ki, o bu şekli ancak o kabilesinde görürdü. O zamana kadar, içinde büyüdüğü adetler ile bala ocağı çocuklar için nasıl ki araştırmaya değer bir madde değil idi se, dünyada onun için öyleydi. O derecedeki kable'l-milâd beşinci ve dördüncü asırda yalnız (Yahudiye)'de ve (Atina)'da değil, fakat hakikatte bu merkezlerinde ötesinde hem fikri ve hem ahlaki bir hareketin ilk alametlerini, ihtirasların kaynaşması ile hayatın en ufak hadiseleri ortasında yükselen bir sedanın adalete ve hakikate doğru ilk çağrışlarını fark ederiz.(S.77) Bu an, öyle bir anı hatıra getiriyor ki, o anda genç bir adamda mesuliyet hissi uyanır ve o anda bu genç hayatın ne kolay ne de maksattan mahrum olmadığını keşfeder. Bu anda beşeriyet tam neş-u nemasındadır. Mamâfih tamam yirmi üç asır tarih-i Müdir büyük fikirlerin karşıklıklarından, terekiyatından ve teyidinden ibarettir. İnsanlar beşeri kardeşliğin bir şe'niyet olduğu, harblerin ve bütün zulüm ve i'tisaf tarzlarının yalnız şâyân-ı itham değil, fakat lüzumsuz bulunduğu, hülasa cinsimizin bütün azasına müşterek bir gaye göstermek mümkün bulunduğu fikriyle yavaş yavaş, fakat emin bir surette uyanacak. Tevali edecek nesillerin her biri bize bu en mükemel nizamın kelimesine çalışan ferdler gösteriyor; fakat büyük ve yapıcı mefhumlar bir adamın fikrini her ne zaman tezahir etse, ihtiraslar kıskançlıkları, şüpheleri, hülasa tabi'atımızda mevcut her şey bu mefhumlara karşı mücadele ediyor. Tarihin son yirmi üç asrı, bize layemud, şedid ve heyecanlı açıkça düşünmeye ve bahtiyar yaşamaya sa'y eden layemut bir beşer gösteriyor. Galatları galatlar takip ediyor, va'adlerle mali başlangıçlar kaba ve mugaffel neticelerle hitâm buluyor, bırak su cereyanları, kendilerini beşeriyetin 'atşan dudaklarına götüren kadehle zehirleniyor. Fakat her felaketten sonra da, beşerin ümidi yeniden itila ediyor...

7

İlk Büyük Hayali Edebiyat

Edebiyatın terakki ve inkişafının, lafız ve ifade şivelerini ve sesin güzelliğini nakil ve eda edebilecek kadar keskin ve ince yazı usulünün vücud bulunmasını beklemek mecburiyetinde kaldığını bu tarihimizde daha evvelce zikir eylemiştik. Bu terakki devrinden evvel ki mektub-u edebiyat ancak mana ifade edebilirdi. Yine, evvelce söylediğimiz gibi, ilk Ari kavimler, yazıları olmadığı devirlerde hafızalarda tutulan manzum edebiyata sahip idiler. Arilerin (ministral, Minstrel) şarkıları denilen bir

nev‘i sad şairi, halk şairi ,türkölteri, hikayeleri, tarihleri ahlaki misaller, (Halk şairi, Bard) denilen bir sınıf-i iştima‘i tarafından muhafaza olunuyordu. Bu ananev‘i mülkiyet ancak yazıldıkları zaman tespit edilebildi. Yunanların başlıca iki destanı “İlyeda” ile “Odessa” anlaşıldığına göre, millattan takriben 700 sene kadar evvel mektub haline gelmiştir ve bu destanlar her ikisi de (İyoni) Elenleri lisânındadır. Omeros’un şiirlerinin ilk defa (Pizistrasos) tarafından toplattırıldığı söyleniyor. Bu destanların bir takım muhtelif nüshaları vardı. Bu gün mevcut olan metinler milattan ancak iki asır evvel ammenin kabulüne mashar olmuştur. (İlyada) ile (Odessa)’nın devamlarından ve tevsic edilmişlerinden, ayrı ayrı sergüzeşt hikayelerinden ibaret olmak üzere daha başka destanlarda vardır ki: Bunlar bugün hemen tamamıyla gaip olmuşlardır.

Yunanlıların umumiyetle inandıklarına göre (İlyeda) ile (Odessa) bir şairin, yani Omeros’un eseri dir ki, Bu zatın yedi muhtelif şehirde ve milattan evvel 800 ve 1100 seneleri aralarında doğduğu iddia olunur. Rivayetlerin yalnız bir nokta hakkında doğru olduğu malümdür ki, oda Omeros’un Ama olduğudur. Yunanlılar bu iki destanı şiir hakkında o kadar büyük bir hürmet ve muhabbet duymakta idiler ki, Kable’l-milâd ikinci asırdan sonraya kadar hiçbir kimse bu iki şiirin ruh ve mana (Tun) ve keyfiyet cehetiyle birbirinden hatta tercümelerinde görülebilecek derecelerde farklı olduğunu hissedememişti. Bu fark, bir muhabere borusu ile bir flutanın sesleri arasındaki fark gibiydi. Fakat madem ki, Omeros birbirinden bu kadar uzak ve mütaaddid yerlerde doğmuş olabiliyor ve bu husus o kadar müddaiane serd ediliyor, onun aynı zamanda hem iki dimağlı, hemde iki türlü sesli olması fazla bir fevkaladelik ad olunamaz! bütün bu cihetler ancak (S.78) klasik Asar mutahhısları için mühim add olunabilir. Bu eserleri tam ve hakiki kıymetleriyle takdir edebilecekler, yalnız klasik asar mutahassıslardır. Bu mutahassısların bize verdikleri teminata göre bu eserler öyle bir ihtişama, letâfete zeka ve hikmete, öyle tatlı bir ahenge maliklerdir ki, bunları hiçbir tercüme nakil ve ifadeye muktedir değildir. Filhakika hiçbir tercüme, Avrupa edebiyatının bu ilk şah eserleri hakkında alimlerin hissettikleri vecd ve heyecanı haklı gösterecek bir şeyi nakil ve ifade etmiyor. Her mütercimmin tercümesine usanç verici bir şey, saf derunane ve adeta saçma nev‘inden bir hal girip sıkışıyor. Hatta esasa vukufu ve bu hususta telakkiyatı fikriyesi olmayan şüpheli zevatı ikna çin şevkli müdafiler tarafından bu şiirler inşad olunduğu zaman, Yunan lisânının gayrı kabil-i tarif ahenk ve lehni o zevata bozuk su boruları içindeki gürültülerden fazla bir tesir veremiyor. Bütün bu mahzurlarla beraber bu destanlar büyük bir letâfeti ve cazibeyi haizdirler. Bunlar pek hoş bir sefderunlukla

travetlenmiş oldukları gibi bunlarda en şedit hissiyatın şimşekleri ve en canlı müşahedelerde görülür. İşte bu sebepten, bu şiirleri emsalsiz derecede ‘Ali yaklaşılması gayri mümkün vesaire gibi bir çok sıfatlarla tarif eden skolastik takdirkarlıkların gülünç mübalağaları yüzünden umumi kari’lerin adeta havf ve hısyete düşerek (İlyada) ile (Odessa)’yı okumakta tekasül göstermeleri acınacak bir şeydir. (Omeros)’un ismiyle yan yana olmak üzere (Hezeyod) ismi vardır. Hezeyodun hakiki bir şahsiyet olması Omeros’tan daha ziyade muhtemeldir. Doğduğu tarih iki asır, yani milattan evvel yedinci ve dokuzuncu asırlar arasında olmak üzere malümdür. Heziyodun destani şiirleri, yani “işler ve günler” ile (The ogony, mebadı’-i ‘alem)’idir. Bunlardan birincisi (Beosi) köylü ve çiftçisinin hayat ve mesaisinden büyük bir kısmı gösterdiği gibi ikincisi de Yunan Ma‘budlarının asıllarına ve münasebetlerine ait olan ‘anarat ve rivayeti muhafaza eylemiştir. Yunanistan’ın kaside ve destan Nev‘inden olan şiirleri bütün diğer şiir nev‘ilerinin temeliydi. Birkaç asırlar bu nev‘iden başka şiirlere rağbet olunmadı. Ari kavimlerin esas şiirleri bu idi. Sonra bir takım başka şiir numuneleri görüldü. Bunlardan biri (Elegie) denilen Mersiye Nev‘inden nazik ve rikkatli şiirlerdi ki, (Lidya) memleketine mahsus Flotenin musikisiyle teganni olunurdu, diğeride, yedi telli (Lyre, ler)’iyle Teganni edilen “Gazeliyat” Nev‘inden şiirlerdi. Şiirlerin bu şekilleri hakkında burada tafsilata girişmek mümkün değildir, keza şiirlerinin mahiyet ve evsafı hakkında bazı mertebe-i malumat vermeksizin şiirlerin isimlerini zikir eylemekte faydasız olur. (Pindaros) ile (Simonides)’in isimler ancak bu şairlerden bugün kadar Baki kalabilmiş eserlerin tetkidi için icab eden zamanı sarfedebilecek zevad nazarında bir mana ifade edebilir. Fakat burada şunu kayıt edebiliriz ki, Yunanistan’ın ilk aşk şairlerinin en büyüklerinden biri (Lesbos, lesbos)’li (Sapfo) ismindeki kadındı. Mektubu (Dram) temaşada, mektubu şiir gibi, Yunan aleminde başlamıştır. Dram, şarab-ı Ma‘budu (Diyanisos)’ı tebcilen muayyen zamanlarda yapılan Ayinin bir kısmını teşkil etmek suretiyle zuhur etti. Esasen bu tebcil Ayini hep bir ağızdan söylenen ve Ma‘budun icraatını zikir eden bir teganniden ibaretti. (Corypheus, Corivos) denilen bir reis, cematten çıkarak yalnızca inşadatta bulunur. Bu cemaette her bir ağızdan nakarat suretinde cevap verirdi. Kable’l-milâd 525 senesinde doğan (Eshilos) isminde biri merasime bir aktör daha ilave etti ki bu da cemaatten çıkarak birinci aktöre cevap verirdi. Nihayet Kable’l-milad 495 tevellüd eden (Sofokles) zamanında, bu aktörlerin adedi üç oldu. Muhavere ve rol (S.79) ciheti terakki ederek hep bir ağızdan teganni kısmı, drama nazaren tali bir mevki’iye düştü. O vakte kadar dram, ahşab bir şato

üzerinde oynanıyordu. Altıncı asırda tiyatrolar bina edilmekle başladı. Böyle bir tarihi tetkikte bu hususta fazla söylenecek şey yoktur. Yalnız şunu ilave edelim ki, bir asır içinde Yunan temaşası en büyük günlerini idrak etti.

(Eshilos), (Sofokles), Oripides (Tevellüdü milattan evvel 480) Yunan trajedisinin en büyük ve yüksek isimleridir. Fakat eserlerini asıllarından veya şöhretli mütercimlerden okumayanlar ve aynı zamanda tiyatroda temaşa etmeyenler için bu isimlerde manasız kalır. Ma‘bud Diyonesos ayinin ciddi cephesini teşkil eden trajedinin terakkisiyle muterafik olarak daha müstehziyane ve eğlenceli bir şekil, yani (komedi, muthake) zuhur etti. Evvela komedi, Trajediden alestikiyeti haiz idi, bazen trajediyi tehzilkarane taklit ediyordu, fakat vakit vakitde atvar ve adetlerin ve hayattaki eğlendirici safhaların serbest tasvirleri şekline girdi (Aristophanes, Aristofanes) milattan evvel beşinci asırda hayali ve siyasi hicvi pek hoş surette birbirine mezc etti. Ondan yüz sene sonra (Menander, Menandar) adet ve hayat hakkındaki komedyalarıyla üstadlık mevki‘ine yükseldi. Yunan trajedisi adeta resmi ve müvakkat bir şeydi. Bir asırdan biraz fazla müddet içinde terakki ve inkişaf ettirilerek imkan dahilindeki en son hudutlarına kadar götürüldü. Fakat komedi insan cemiyetlerinin teşekkülünden beri nerede iki üç insan bir yere toplanmışsa orada istihza, tehzil, taklit ve komedi vücud bulmuştur. İlk mudhak mükalemenin yazılmasına imkan hasıl olduktan sonra, cihanda mektubu komedi cereyanı hakikaten hiç kesilmemiştir. Ancak okumak marifeti her tarafa yayıldıktan sonradır ki, ‘Ammenin rağbeti önünde mektub hikayeler komedilere rekabete başladılar. Bir takım iyi hikayeler koleksiyonu Yunanistan’da vücuda geldi; fakat romancılığın büyük bir sanat halinde terakkisi için vasi‘ bir okuyucu halk muhitinin vücud bulacağı ve kitapların süratla teksir edilebilecekleri vakti beklemek lazımdı. Çok teessüfe şâyândır ki Yunanistan’ın hem trajedilerinden hemde komedyalarından en büyük miktarı dünya yüzünden gaip olup gitmiştir. Mensur edebiyat, Yunanistan’ da evvela tarih münakaşe ve münazara mahiyetinde olarak zühur etti. Evvelce zaten Heradot’tan bahis ve eserlerinden parçalar zikr etmiştik. Herodot Filhakika kitabımızda da evvel zikr olundu, fakat kari’lerimiz dikkat edeceklerdir ki “Tarih Babası” Atina’yı Periklis devrinde ziyaret etmişti. O esnada Atina Trajedisi de en yüksek noktasına vâsıl olmuş ve geçmişti. (Tukidis, Thucydides) Herodot’tan daha sonra Peloponezos harbini yazdı.

(Kısanofon) ile onun (Anabase) nam eserinden yukarılarda bahsetmiştik. Yunan edebiyatında el-an elimizde kalmış olan diğer mühim bir kısımda, büyük hatiplerin

yazılarak muhafaza edilmiş olan nutukları, hutbeleridir. En son olarak da Aristoteles tarafından yazılmış olduğu şekilde ilmi edebiyatın sade ve sert mensul kısımları ve münakaşeleri Eflatun'un (Dialogues) nam eserindeki münakaşatın sanatkarane tertibatı nazar-ı dikkate alınmalıdır. İşte böyle kısaca burada cihanın ilk büyük edebiyatının eşkal ve envahını kayd ediyoruz. Kitabımızın vüs'atına göre yapabileceğimiz şey bundan ibarettir. Tam tafsilat almak isteyen İngilizce kar'ileri o taksilatı mahirane mezc ve tertib edilmiş bir takım klasik misalleriyle beraber _J.A.K Thomson (Tomson)'ın Greeks and Barbarians (Yunaniler ve Barbarlar) isimli eserinde bulacaklardır. Fakat herhangi edebiyat olursa olsun onu hakikaten ihateye muvaffak olmanın yegane yolu, bir takım malûm ve müstesna eserleriyle mü'ellifleri dikkatle okumaktadır.

S.80

8

Yunan Sanatı

Adalar denizi halkının Yunan devrine tekaddüm eden sanatın keşfinden ve ilk imparatorlukların vasi ve mebzül sanat eserlerinin idrak edilmesinden evvel, Rönesans devriyle on dokuzuncu asır nihayeti arasına sıkışmış olan kurun-u Ahire dünyası Yunan (Plastique) sanatının (Resim, Nahit, Hak, Nakış, Çömlekçilik gibi şekli tasviri ve tezyini sanatların) vâsıl olduğu muvakkitler hakkında haddinden çok fazla bir hayret ve takdiri hissetmişti. O zaman insanlar adeta hayal ediyorlardı ki, Yunan sanatı adeta yokluktan varlığa çıkarılmıştır ve bu sanattan evvel olan her şey çirkin ve kaba olduğu gibi ondan sonra gelen her şeyden adi, mütefessih ve mütedenni'dir. Sanatın o devir münevverlerinde uyandırdığı vecd, bugün bize bir iştirak hissinden ziyade bir taacud hissi veriyor. Bugün biz şunu biliyoruz ki, Yunanistan'ın edebi ve fikri hamleleri beşeriyetin tecrübelerinde müstakil yeni bir safhaya işaret etmekle beraber, o memleketin plastik sanatı, daha evvel geçip gitmiş medeniyetlerin devamından başka bir şey değildir. Büyük devirdeki Yunan sanatları içinde altın mamûlat, kuyumculuk işleri, mühürler, heykelcikler, vazolar vesayire imalatı gerek kendilerinden evvel gelen Adalar denizi ahali ve gerek Mısır'ın on sekizinci sülalesi sanatına yaklaşırsa da, onlara tefavvuk edemez. Yunan mi'mârîsi sırf kendisine has bir mükemmeliyete ve letâfete malikti. Bu mimârînin hâkim vasfı (Kolonad)'lar yani (sıra sütunlar) idi. Bu sütunlar kuvvetli (Dori) tarzındaki başlıklarla, sade ve 'Ali İyoni tarzındaki başlıklarla gayet letâfetli yahut (Korent) tarzında başlıklarla pek müzeyyen ve tantanalı bir

manzara gösterirlerdi. Romalılar zamanında Korenet başlıkları ile onun şubeleri inşaatta umumi moda haline geldi: zamanımızda bile bir banka şubesi veya lüks bir otel inşa edilen yerlerde bunların yükselmiş olduğunu görürsünüz. Fakat o devrin mümtaz faikiyetini teşkil etmek üzere tecelli eden şey Yunan heykel traşesidir. Onca teklifli ve resmi bir mahiyette bulunan bu sanat (Pizyesteratos) ile (Periklis) devri arasında emsali görülmemiş bir serbesti ve tabiliyeye erişti. (Ahnaton, Akhnaton) zamanında Mısır heykel traşesinde birden bire tekellüfsizliğe hakikiliğe doğru dönü vermişti. Fakat Mısırın o devrinde yapılan hiçbir eser Yunan heykeltraşesinin serbesti ve sadkisi ile mukayese olunmaz. Bize bildirildiğine göre, Yunan heykellerinden en büyük bir kısmı birtakım renklerle boyanmıştı. Demek şimdi Yunan heykellerinin en mükemmel numuneleriyle karşılaştığımız zaman his ve heyecanlarımıza hâkim olan ölümün temas ve tamamı yetiyle ulviyet kesbeden o nev'i kendine mahsus, sade ve beyaz güzelliği de sanatkarın fikir ve niyetinin hiç dahili yoktur. Bugün mabetlerde, tıpkı heykeller gibi, o harab hallerinde bile bir meptap füsünuna ve bu arza mensub olmayan bir güzelliğe sahiptirler ki, bu hal onlar yeni iken, şüphesiz mevcut değildi. Yunan ressamlığı hakkındaki malumatımız pek azdır. Muharriratta bir takım şah eserler zikr olunur. Fakat bunların hepsi mahf olmuştur. Bu hususta bir hüküm verebilmek için imparatorluk Romasında gördüğümüz ve ihtimal Yunan ressamlığının teraddi etmiş bir devamı olan eserlerle müracaatından başka çare yoktur.

(Pompei) ve (Herkolanom) şehirleri harebelerindeki boyalı resimler parlak renkli, mahirana ve tetkik ve mutalaya layık olduğu gibi Mısır'da yahut Bâbil'de görülen en iyi resimlerden de mukayese kabul etmeyecek derecede daha tabi'i ve daha kuvvetlidir.

Yunan devrinin musikisi ancak gınaya muavin ve tali bir mevki'ide olup armonisi yoktu. Ser (W.H. Hadouv) "zamanımıza kadar Mahov'dan masun kalmış ve okunmasına muvafakiyet hasıl olmuş bulunan Yunan musikisi numunelerinin çirkinliğinden" bahsediyor.

S.81

(Pire)'de keşf olunan bir mezar taşı

Bu güzel mezar taşı (Pire)'de bulunmuştur. Şimdi (Atina)'da milli müzededir. Kable'1 -Milad 4'üncü asra aittir.

S.82

BÜYÜK İSKENDERİN MÜLKÜ

1. Makedonyalı Filip, 2. Kral Filip'in Katli, 3. İskender'in ilk fütuhata, 4. İskenderin cevelanları 5. İskender Hakikaten büyük müdür ?, 6. İskenderin Halefleri, 7. Bergama Hırs yuvası, 8. İskender Cihan vahdetinin timsali

Tercüme eden: Müderris Ahmet Refik Beg

İskender tarihin hakiki kahramanı, İskender'den de ziyade, babası Filiptir. Bir tiyatro kitabının müellifi_ asıl mubedi' kendi olduğu halde_ sahnenin şa'saa ve şöhretinden en çok aktör müstefid olur. İşte tıpkı bunun gibi, oğlunun icra eylediği büyük fütuhatin Kısmi azamını idrak eden, İskenderin bina eylediği meskeninin temellerini atan onun iş aletlerini imal eden ve öleceği sıralarda İran seferine fiilen başlamış olan Filip'tir. Filip, hiç şüphesiz, dünyanın tanıdığı en büyük hükümdarlardan biridir. Filip, derin bir zekaya, yüksek bir maharete malik bir adamdı. Fikirlerinin sahası, zamanındaki insanlarınkinden daha vasi' idi. Filip, Aristotelesle dost oldu. Hakiki ilmi vücuda getirmek için onunla beraber planlar düşündü, bu planları İskenderin yardımları sayesinde daha sonra Mevki'-i Tatbika koyacaktı. Filip kendisi hakkında ne hüküm verirsek verelim Aristoteles'in (Prens)'ine benzer. Aristoteles ona teveccüh etti. İnsanlar tabiatle kendi takdir ettiklerine ve kendilerine itimadlı olanlara ve yalnız onlara teveccüh ederler. Nitekim İzokrates'te Yunanistanın son derece boş olan umumi hayatını tevhit ve tezyin eylemeye muktedir. Büyük bir serdar olmak üzere Filip'e müracaat etmişti. Bir çok kitaplarda yazılı ki, Filip inanılmayacak derecede reybi ve muvazenesiz ihtiraslara malik bir adammış. Filhakika yurtlarda, zamanın bütün Makedonyalılar gibi kendini oda içkiye verirdi. İhtimal ki o zamanlar ziyafetlerde kafayı tütsülememeyi biraz nezaketsizlik add ediyorlardı; Fakat Filip'in aleyhinde söylenen diğer ithamları teyid için ciddi hiçbir delil gösterilemiyor ve delil olarak da elimizde yalnız Atinalı Demağog ve Hatip Demostanes gibi düşmanların istihzaları mevcuttur. Demostanes de ise Belağat kuvveti her hissin fevkinde idi. Vatanperverlik gayzının bir insanı nerelere kadar sevk edebileceğini göstermek için Demostanesin bir iki cümlesini tercüme etmek kifayet eder. Şu cümle (Filip'in, Philippics)'den alınmadır:

“Filip.... İşte bir adam ki, o yalnız Yunanlının gayri değil, onun Yunanlılara da hiç bir karabeti yoktur, hatta şâyân-ı hürmet bir memlekette yetişme bir Barbarın seviyesine bile erişemez. Hayır, O içinden hiçbir zaman münasip bir köle bile

çıkaramadığımız bir havaliden (Makedonya)'dan gelme bir taum dur.” Bu cümlenin aşığıda aynı üsluptadır. Halbûki biz, Makedonyalıların Yunanlılara gayet yakın akraba ve Ari bir kavim olduklarını ve Filip'in belki zamanın en iyi terbiye görmüş bir adamı olduğunu biliyoruz. Filip Makedonya kralı olduğu zaman (kable'l -milad 359) pek küçük olan memleketinin ne limanı, ne sanayi nede (S.83) az çok ehemmiyetli bir şehri vardı. Ahali hemen hemen lisânen Yunanlı olan köylülerden ibaretti ve onların bütün içlerinden gelende, Yunanlılardan başkasına müraca'at etmemekten ibaretti. Bununla beraber, Makedonyalılar Yunan kavimlerinin hepsinden daha ziyade şimalli idiler. Filip bu ufak barbar milletten, ortaya büyük bir devlet çıkardı, o zamana kadar dünyanın görmediği en kuvvetli bir askeri teşkilat vücuda getirdi. Vefatı sıralarında da kendisi bütün Yunanıstanı içine alan bir konfederasyonun başında bulunuyordu. Onun en harikulade vasfı, fikren zamanında cari fikirlerin fevkine yükselmek hususunda haiz olduğu kabiliyet, her işten ziyade oğlunu kendi siyasetini takibe hazırlamaktaki tarzda tecelli etti. Filip, tarihin seleflerini düşünen hükümdarlarının en nadirlerinden biridir. Filhakika, İskender büsbütün hususi bir terbiye gördü. İmparatorluk için yetiştirildi. Aristoteles babası tarafından kendisi için intihab olunan yüksek mürebbilerden biri oldu. Filip, İskender'e kendi siyasetine vukuf peyda ettirdi ve on altı yaşına gelir gelmez, kendisine hükümdarlıktan da bir hisse tevdi' eyledi. İskender (Gerona)'da, Babasının gözü önünde suvariye kumanda etti. İskenderin tarihini dikkatle okuyacak bir kimse bilmelidir ki, İskender daha mesleğinin bidayetinde hiçbir prensin emsaline malik olamadığı fikri bir hazineye sahipti.

Fakat mürebbilerin kendisine telkin etmiş oldukları akilane malumattan inhiraf eder etmez, ekseriye hakiki bir cennet sa'ikasını ile yapılmış gibi görünen meslek noksanlarına ve hatalarına boğuldu. Ölümünden çok evvel, karakterindeki nakisalar, terbiyesinin kendinde husüle getirmiş olduğu mes'ud temayüllere galebe çalmıştı. Filip eski tarzda bir kraldı. Eski şimalli Ari medlulüne göre, emsali arasında birinci serdarıdır. (Makedonya)'da bulduğu ordu bir piyade nefir-i 'ama sayesinde de toplanmıştı ve (Kompanyon) denilen, zadegandan mürekkep bir süvari sınıfını da havidi Ahali, biraz sarhoş, fakat inzibata münekkid, iyi bir muharebecilik hassasına malik,

Çiftçilerden ve avcılardan mürekkebi idi. Halk cahil, Lakayid ise de, hükümet münevver ve basiretli idi. Bir çok batınlar esnasında saray lisânı Attik (Atina) Yunancası idi ve bu sarayda kable'l- milad 406'da vefat eden Eropidis, Sanatkar Zeokses gibi şahsiyetleri kabul edecek bir derece-i kafiye medeni idi. Bundan başka, Filip tahta cülus etmezden evvel, Yunanistan'da rehin olarak, birkaç sene (S.84) geçirmişti. Terbiyesi bu devirde Yunanistan'ın en mükemmel olarak verebileceği bir terbiye idi. Binaenaleyh "Ezokrates'in Hülyası" diye tabir edebileceğimiz şeye ictinas peyda eylemişti. Hatırlardadır ki, Ezokrates şark dünyasına hâkim olmak fikriyle Avrupa'daki Yunan devletlerinden mürekkep büyük bir ittihat tasavvur eylemişti. Keza Filipte, teşkilatı ve Ananeti itibariyle, Atina demokrasisinin eline geçen fırsatları yakalamaya ne derece gayri muktedir, olduğunu biliyordu, ittihat teşkil etmek, Atinalılar ile Spartalılar nazarında, "Bir yığın yabancılar'a" vatandaşlık menafiinden zukiya olmayı müsaade etmek demektir. Onlar: "Bunu yapmak, içlerinde" munasip bir

köle bile bulmak mümkün olmayan bir kavme, Makedonyalılara müsavi ve arkadaş muamelesi etmeyi tenezzül eylemektedir derlerdi.

(Sur) şehrinin bugünkü Umumi manzarası

(Tir, Tyre) şehri (Bugünkü Sur) eski zamanda Fenike sahilinin en parlak limanlarından biriydi. Bu şehir Salma Nasar, Nabuğ to Nasser ve Büyük İskender tarafından yapılan muhasaralara mukavemet etmiş, nihayet milattan evvel 332 senesinde İskender tarafından zapt edilmiştir.

İhtilafkarane siyasi bir hareketten başka, tasnim edilen herhangi bir teşebbüse Yunanlıların müttahiden muvafakatını istihsal için hiçbir çare yoktu. Yunanlıları böyle bir sergüzeştten uzaklaştıran, sulh muhabbeti değildi: Kendilerinin siyasi tefrikalarıydı. Muhtelif devletlerin varidatları, ufak bir vesile ile patlak veren hatiplerinde onu bir kat daha teşdit için herşeyi yaptıkları mütevali dahili harplerle tükenmişti. Mesela Foçalılar (Delfi) civarında mukaddes birkaç yeri sürmeye başlar başlamaz, arkasından kanlı bir harb zühur etti. Filip saltanatının ilk senelerini, ordusunu inzibat altına almaya hasretti. O zamana kadar vazife-i asliye piyade muharebelerine tahsis edilmişti. Muharebe tasvir eden gayet eski Sümer resimlerinde Kargılı askerlerin, on dokuzuncu asırda zülullar arasında el-an cari olduğu üzere, Muharebe-i Asliyeye yanaşık nizamlarla giriştiklerini görüyoruz. Filip zamanındaki Yunan askerleri de aynı (S.85) Tarzda muharebe ederlerdi. Teblillerin falankası mızraklarla mücehhez bir piyade kitesiydi. Arka sıralar daha uzun olan mızraklarını ön sıralardaki askerlerin aralarından uzatırlardı. Bu nizamlar, kendileri kadar inzibatlı olmayan bütün düşman kıtasını yararıp geçerlerdi. Mamâfih, atlı tirandazlar bu nizamlara külliyatlı telafat verdirebilirlerdi; işte bunun için,

Muharebelere at sokular sokulmaz, muharebe-i asliyenin kenarında, Fir'i bir vazife ifa' eden suvarilerinde zühur ettiğini görmek mümkün oldu. Kar'i şurasını unutmamalıdır ki, attan garp harblerinde ancak Asurların zuhur ile istifade edildi. İlk zamanlarda da yalnız harb arabalarını çekmekte kullanıldı. Harb arabaları piyade kitlelerine dos doğru hücum ederler, onları yarmaya çalışırlardı ve eğer piyadenin inzibatı o kadar sağlam değilse buna muvaffakta olurlardı. Omeros devri muharebeleri, harb arabası muharebeleriydi. Harb arabacılarından ayrı olarak atlı askerlerin harb de bir vazife ifa' eylediklerini ancak kable'l- milad son bir sene zarfında görüyoruz. Bidayette, bu suvariler, içlerinden her askeri şahsı bir zafer kazanmaya çalışmak suretiyle münferid unsurlar halinde muharebe etmiş olsalar gerektir. Lidyalılar Krezos'a, karşı bu tarzda muharebe ettiler. Hucum süvarisinin mucidi galiba Filiptir. Filip, "kompanyonlar" aynı bu maksatla yetişirdi. Keza, arka sıradaki askerlere, o zamana kadar ellerinde bulunan kargılardan daha uzunlarını vererek falankasını takviye etti. Bu suretle kitlenin uzunluğu arttı. Makedonya falankası, (Teb) falankasını daha kuvvetli bir karşılıktı. Fakat bu piyade kitlelerinden mürekkeb nizamlar, yanlarına veya gerilerine yapılacak bir hücumu mukabele edecek derecede manevra kabiliyetine malik değillerdi. Bunların manevra kabiliyetleri pek aşağıydı. Binaenaleyh Filip'in ve oğlunun zaferleri iki sınıf arasında umumi bir teşrik-i mesai planının neticesidir. Falankas merkezden ilerler ve düşman kuvvetlerinin kısmi küllisini tevkif eylerdi, kah bir (S.86) Cenahta, gah diğer birinde süvari hücumları düşmanın atlı askerlerini süpürürler, sonra falankasının yanı ile gerisini ihate ederek açılırlardı. Falankasın cephesinde de Makedonya piyadesi darbelerini indirmiş bulunurdu. İskender, askerlik hususunda daha ziyade tecrübe sahibi olduktan sonra, (Katapoltlar)'ın taş atan cesim aletlerin isti'amalini tefsi' ederek bunları düşman piyadesini yarmak hususunda kullandı. Onun zamanından evvel Katapoltlar muhasaralarda kullanılırdı, fakat muharebelerde hiçbir zaman Binaenaleyh "Topçu hazırlığı"nın mucidi o oldu. Filip elinde yeni ordusu olduğu halde, nazar-ı dikkatini evvela Makedonya'nın şimaline atfetti (İllirye)' de ve(Tuna)' ya kadar seferler yaptı. Hâkimiyetini (Hellaspon)'a kadar sahil boyunca Tevsi' etti. Kendisine bir Liman (Anfipoles) ile, pek yakınında bulunan bazı altın madenlerine malikiyeti temin eyledi. (Trakya)' da yaptığı bir çok seferlerden sonra, nihayet ciddi bir surette cenube yüzünü çevirdi. Günahkar fuçalılara karşı Delfi (Anfiktiyoni)'sini iltizam etti ve bu suretle, Elen dininin kahramanı olarak ortaya çıktı. Şurasını unutmamalıyız ki Yunanlılar arasında, Filip'i reis olarak tanımaya meyyal kuvvetli bir (Panalenizm) partisi vardı. Bu hareketi

teşci' eden başlıca muharrir Ezokrates oldu. Diğer cihetten (Atina)' da Filip'e karşı muhalefetin başına geçmişti. O (Atina) ki, İran'a karşı muhabbetini izhardan çekinmiyor ve muttehit Yunanistan'ın kendisini ilka edeceği tehlikeleri büyük Krala haber vermek için sefirler bile gönderiyordu.

(Eysos)'da Büyük İskender

Milattan evvel 333 senesinde Büyük İskender üçüncü Dara Kodomanosa karşı yürüyüşünde, Kilikya' da Kain "Eysos" da büyük bir zafer kazanmıştı. İran ordusu dağılmış ve Dara güç bela kurtulmuştu.

Kable'l- milad 338'de, mümkasim bir Yunanistan ile Panalenistlerin taraftarları arasında uzun zamandan beri devam eden mücadele kat'i bir hadise ile kendini gösterdi, Filip (Krone) muharebesinde (Atina)'yı da, müttefiklerini de ezici bir inhizama uğrattı. (Atina)'ya lütfettiği sulh şartları harikulade Ali cenabane idi. Fi'l- hakika Filip, bu barışmaz belde ile uyuşmaya karar vermişti. Binaenaleyh kable'l -milad 338'de Yunan devletlerinden mürekkebe bir kongre onu başkumandan ilet etti, İran'a karşı harbi idare etmeye memur eyledi. O zamanlar Filip kırk yedi yaşında bir adamdı. Bütün dünya ayağına kapanmış gibiydi. Ufacık bir memleketi, büyük bir (Yunan Makedonya) ittihadını teşkil eden devletlerin birincisi yapmıştı. Bu ittihat, daha mühim bir ittihadın, o zamanlar malum olan bütün kavimlerden mürekkebe tek bir cihan devleti ortaya koymak üzere, Garb dünyası ile İran imparatorluğu ittihadının mukaddimesi olabilirdi. Filip'in böyle bir hülyaya kapılmadığına kim şüphe edebilir. Ezokrates'in yazıları onun dimağında bu hülyanın bulunduğuna bizi ikna ediyor. Filip'in bu Hülyayı kuvveden

fiile getireceğini kim inkar edebilir ? Filip, haklı olarak daha yaşamayı ve diğer bir rubu‘ asırda bütün faaliyetini muhafaza eylemeyi ümid edebilirdi: Kable’l-milâd 336’da Pişdarı Asyaya gelmişti...

Fakat hiçbir zaman ne kendi, nede Kuvve-i Asliyesi bu pişdarın arkasından ilerleyemediler. Filip, katl edildi.

2

Kral Filip’in Katli

Şimdi kral Filip’in aile hayatına dair bazı tafsilatta bulunmak lazım. Oğlunun hayatı gibi bu hayat da, gürültücü ve yaramaz bir kadının İskender’in anası Olompiya’nın son derece nüfuzuna tabi’i idi. Olompiya (Epir)’in Makedonya’nın garbında, Makedonya gibi şöyle böyle Yunanlı bir memleketin, kralının kızı idi. (Samotras)’da ‘akd edilen dini bir kaç ictimâ’i esnasında Filip’e tesâdüf etti veya daha doğrusu Filip’in (S.87) yolu üzerine çıkarıldı. Polotark, izdivaçlarının aşk yüzünden olduğunu söylüyor; Filhakika Filip’e isnad edilen nakais meyanında, azm ve Kuvve-i hayaliye sahibi ekser insanlardan vaki’ olduğu üzere, şiddetli aşk heyecanlarına tutulmak nakisesi mevcud olduğunu teslim etmelidir. Filip, kral bulunduğu zaman Olompiya ile evlendi, üç sene sonra dünyaya geldi.

Aradan çok bir zaman geçmeden, Olompiya ile Filip’in aile hayatında geçimsizlik ve tatsızlık gösterdi. Kadın kıskançlık gösteriyordu; fakat onun dini esrarlara karşı ittilası, geçimsizlikten daha vahim bir sebep teşkil etti. Yukarıda izah eylemiştik ki, Yunanlıların gayet güzel ve gayet makul olan şimalli dillerin fevkinde, memlekette daha eski ve daha muğlak bir çok dini ibadetlere tesâdüf olunuyordu. Bu gizli telkinatı havi ibadetlerde, ayinlerin ircası hengamında sefahatlerde yapılır zalimane ve mucibi ‘ar adetlere riayet edilirdi. Bu karanlık yer dinleri, bu kadın köylü ve isra ibadetleri icad etti. Bu ibadetler Avrupa’nın ananetine kadar nüfuz ederek hemen hemen zamanımıza kadar devam eyledi. Yeni doğanların kanına, zulüm dide mahkumların bakayasını, efsunları ve sihirbaz mehafilini isti‘mal eden kurun-u vusta sihirbazlığı esmer derili beyaz kavimlerin ayinlerinden kalma şeylerden başka bir şeye benzemez. Olompiya bu sanatta mahirdi, Polotark’ın rivayetine göre, bu gibi dini ictimalar esnasında, alıştırılmış yılanlar oynatmakla büyük bir şöhret kazanmıştı. Yunanlar hususi dairesine kadar girebilirdi; fakat müverrih bize bu yılanların karşısında Filip’in bir meyusiyet veya dini bir dehşet içinde kalıp kalmadığını söylemiyor. Zevcesinin bu

eğlenceleri herhalde Filip'i rahatsız ediyordu, çünkü Makedonya kavmi, ictima'î tekamülün o esnada öyle kaba bir devrinde bulunuyordu ki, bu devrede ne dini ibtilaya, nede biraz fazla serbest kadınlara mahal bulunmazdı.

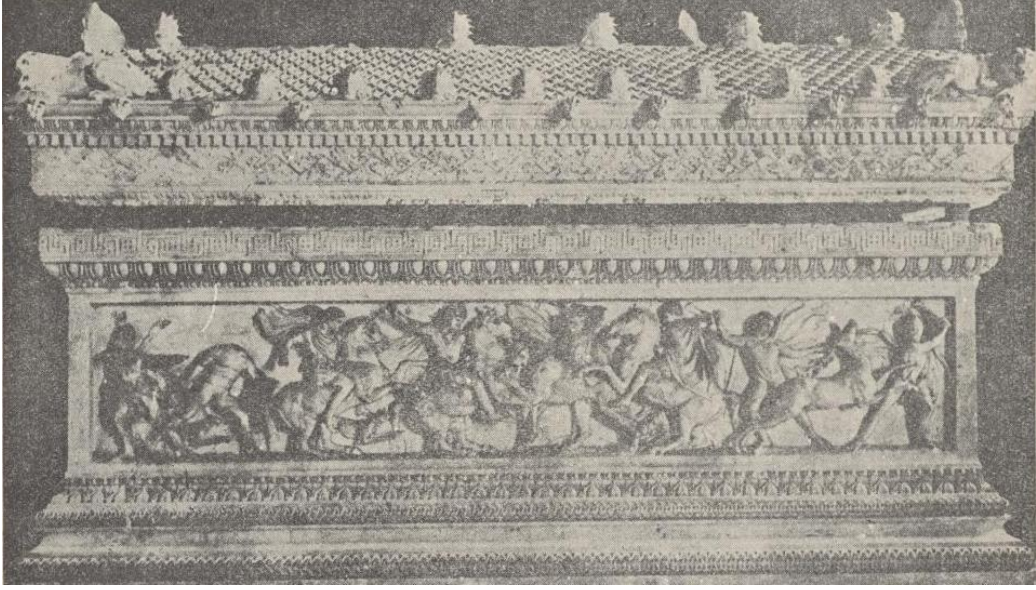
Daha birçok ufak hallerde bize gösteriyorki, baba ile ana yekdiğerine karşı bıçaklarını çekmiş vaziyette idiler. Hiç şüphe yokki, Olompiya Filip'in fütuhatını kıskanıyordu. Şöhretinden nefret ediyordu. İhtimal ki kocasına karşı durmak için oğlunu ortaya çıkarmaya elinden geldiği kadar çalıştı. Polotark'ın (Hayatlar)'ında bize nakil ettiğine göre: "Ne zaman Filip'in bir zaferi, bir beldenin alındığı veya büyük bir muharebenin kazanıldığı haber getirilse, o (İskender) bundan büyük bir haz duymazdı. Bilakis oyun arkadaşlarına: "Dostlarım, babam bütün zaferleri iktitaf edecek, bana sizinle beraber icra edilecek hiçbir büyük iş bırakmayacak" demeyi adet edinmişti.

Bir gencin başka biri tarafından mülhem olmadıkça, babasını böyle kıskanması tabi'î değildir. Böyle bir cümle ancak başkasının aksi sedası olabilir.

Filip ise oğlunun saltanatından başka bir şey düşünmezdi ve en büyük arzusu, şanı ve kudreti oğlunun eline tevdi' eylemekti. Vücuda getirmekte olduğu siyasi bina hep bu fikirlerle yapılıyordu; fakat ana, o ise kendi gururunu ve kendi arzuvî şanını rehber ittihaz ediyordu. Kinini, oğlunun istikbalinin hakkında bir validenin haiz olabileceği ihtimam stresi altında saklıyordu.

Filip 337 de, o devrin krallarından adet olduğu üzere kendisine iptila derecesinde aşık olduğu Makedonya da doğma ikinci bir kadınla Kleopatra ile evlendiği zaman Olompiya ortaya büyük bir gürültü çıkardı. Polotark Filip'in Kleopatra ile izdivaç esnasında cereyan eden müz'ic bir sahne tasvir ediyor. Ziyafetle fazla şarap içilmiş. Gelinin babası Atal sarhoşluk haliyle, halkın Olompiya'ya ve imparatorluğa karşı beslediği umumi husumeti anlamış bu izdivacın müteyemin olacağını (S.88) ve halka Makedonyanın bir varisini dünyaya getireceğini ümit eylediğini söylemiş. Bunun üzerine İskender, Tahkir amiz bir surette yerinden fırlamış: "ya ben neyim?" diye bağırarak elindeki kupayı Atalın suratına fırlatmış. Filip ,pür hiddet ayağı kalkmış, kılıcını sıyırmış, fakat yerinde tutunamayarak yuvarlanmış. İşte o zaman İskender, Hiddetten ve kıskançlıktan gözü hiçbir şey görmeyerek Babasıyla eynlenmiş: "Makedonyalılar, demiş, bakınız şu Generale bir masadan öbür masaya kadar gidemiyor da, Avrupa'dan Asya'ya geçmek istiyor!"

Büyük İskenderin Meşhur Lahdi mezarı

Büyük İskendere ait lahdin uzun cephelerinden biri. Her ne kadar bu eser Büyük İskenderin Lahdi ad olunuyor ise de Naşının bu Lahde konulup konulmadığı meşkuktur. Bu resim, İskenderin İran zadiganından biriyle bir arslan avında tasvir ediyor. (Bu nefis eser İstanbul’ da Asar-ı Atika müzesindedir.)

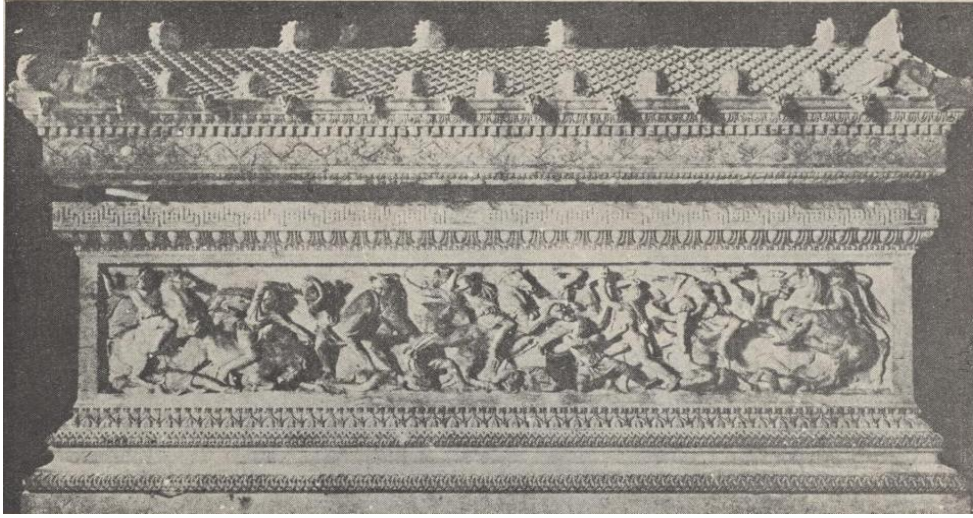
Büyük İskendere ait Lahdin kısa cephelerinden biri. Resim, bir av tasviridir.

Bütün şu sahne, ne kadar canlıdır! herif yerde, yüzler şaraptan ve hiddetten kıp kırmızı, delikanlının hiddetli bağıırışı ertesi gün İskender anasıyla beraber gidiyor. Filip onları durdurmak için hiç bir şey yapmıyor. Filhakika Olompiya (Epir)’e döndü,

İskender (İllirye)'ye girdi. (S.89) Filip, kelimesi için kendisini ikna etti. Fakat galiba daha başka müşkilatta baş gösterdi. İskender'in zekaca fakir bir kardeşi vardı: Arideos. (Karya) daki İran valisi onu damat edinmeye çalışıyordu. "İskenderin dostları ile validesi, Filip'e kıymetli bir istinad teşkil edecek olan bu necib izdivacın, Filip'in saltanatına Arideos'a bırakmak niyetinde bulunduğu alamet olduğunu, hiçbir sebep olmadan, İskenderin zihnine soktular.

Büyük İskender Lahdinin öbür yüzü

Lahdin diğer yüzündeki kabartmalar. (Garanikos) muharebesini tasvir ettiği zan olunmaktadır. Büyük İskender milattan evvel 334 senesinden vuku'a gelen bu muharebede İranlılara karşı büyük bir zafer kazanmıştı. Bu resimde, Makedonya kralı soldaki muharibler arasındadır.

Lahdin diğer kısa cephesindeki harp sahnesi

İskender, şüpheye düşerek (Kayra)'ya sanatında mahir, Tessalos isminde birini gönderdi. Onu Arideos'un nesebi şüpheli ve zekası az olduğu cihetle ondan vazgeçerek saltanatın asıl meşru' varisi ile sıhriyet peyda etmek daha münasip olacağını o büyük zat anlatmaya memur etti. Bu teklif, hiç şüphesiz Piksodaros'ın hoşuna gitti. (S.90) Fakat Filip, İskenderin teşebbüsünü sezer sezmez, yanında en sâmimi arkadaşlarından ve dostlarından biri olan Parmaniyon'un oğlu Filotas olduğu halde İskenderin dairesine gitti, Mumaileyhinin karşısında, Karyalı bir adamın barbar bir kralın esirlerinden birinin damadı olmayı hatırına getirdiği için onu bayağı fikirli ve bozuk ahlaklı bir insan olmakla tegdir etti...

Aynı zamanda Korantlılara mektup yazdı, Tesalos'u zincirlere bağlayarak derhal kendisine gönderilmelerini rica etti. Prensın arkadaşlarından Harpalos'un ile Tiarhos, Frikyas ile Patolameos (Batlimos) nefy edildiler. Fakat bil ahire İskender onları geri getirtti ve kendilerine büyük bir teveccühle muamele etti." Binaenaleyh, o kadar sevdiği oğluna rica eden ve delikanlının mahaliyesini muhat olan kötü telkinatın en sacı gayet kaba olduğu cihetle, onu bir türlü kendisine ısındıramayan bir babanın şu macerası ne kadar müessirdir.

Büyük İskender

Büyük İskenderin at üzerinde heykeli. Napoli de milli müzededir.

Filip, (Epir) Kralı ve Olompiya'nın kardeşi ve kızınında amcasının oğlu ile kızının izdivacı esnasında hançerlendi. Silahsız, arkasında beyaz bir Libas mutantan bir alay ile tiyatroya giderken, Hassa kıtasına mensup askerlerden biri tarafından vuruldu. Katilin elinden, kaçmak için hazır bir at vardı. Fakat atın ayağı yabancı bir asmaya takıldı. Katil eğerinden aşağı alındı, peşinden koşan askerler tarafından öldürüldü.

İşte bu suretle İskender, yirmi yaşında veraset hakkındaki endişelerinin ber taraf olduğunu gördü, Makedonya Kralı ilan edildi. O zaman Olompiya daima mağrur ve intikamını almış bir halde, Makedonya da tekrar otaya çıktı. Rivayete göre Olompiya, Filip için ne türlü cenaze merasimi yapıldıysa, katil içinde aynı merasimin yapılmasını istedi. Yunanistanda bir mes'ud hadiseden dolayı büyük şenlikler yapıldı. Demostanes bu havadisi aldığı zaman, arkasında gayet koyu renkli bir esvap, boynunda bir tesbih olduğu halde Atina halk meclisine gitti, hem bunu da, öz kızını yedi gün evvel kaybetmiş olduğu halde yaptı. Zevcinin katili hakkında Olompiya'nın ne gibi hisler beslediğine dair biraz şüphe mevcut ise de, onun kendi yerine geçen kadına, Kleopatraya karşı ne tür muamele ettiğine dair tarih bizde hiçbir şüphe bırakmıyor. İskender biraz uzaklaşır uzaklaşmaz_ şimal dağlarının isyanı onu buna mecbur etmişti_ Olompiya, Kleopatra'nın yeni doğan çocuğunun anasının kolları arasında öldürüttü, ihtimal ki istihzalarla da tazip ettikten sonra, bilahire anasını da boğdurdu. Kadın mizacının bu ifratı, rivayete göre İskender'e dokundu, fakat bu hal, Makedonya'dan çıktığı zaman annesine azim bir salahiyet vermesine yine mani' olamadı.

Olompiya, gaybu batı esnasında ona siyasi ve ahlaki meselelere dair mektuplar yazdı. Oda annesine ganimetten daima bolca bir hisse yollayarak vazaihin hürmetkar bir evlat olduğunu gösterdi.

S.91

3

İskenderin İlk Fütuhata

Bu menkıbelere de bir mevki'i vermek lazımdır, Çünkü onlarsız tarih anlaşılmas, ne görüyoruz ? Hindistan ile Adriyatik arasında, birleşmeye muheyya, o zamana kadar hiç olmadığı halde, bu birleşmeyi kuvveden fiile getirecek olan kudrete inkiyad etmeye hazır, geniş bir insanlar dünyası yolları, muasalaları, sulhu ve refahı ile vasi' bir surette tensik edilmiş, Yunan fikrini feyaz nüfuzuna uğramaya kabiliyetli bir İran imparatorluğu. Mamâfih naklettiğimiz hikayeler, bu geniş emelleri takip eden Ecnas-ı

beşerin ne gibi evsafta bulduklarını gösteriyor. İşte Filip büyük ve necib bununla beraber sarhoşluk ediyor. Kendi yurdunda sulhu takrime muktedir olamıyor, işte İskender zamanı ricalının hepsinden ziyade bir çok hususlarda müstaid bununla beraber, mağrur, haris, vesveseli ve annesinin kötü fikirlerine malik. Binaenaleyh beşeriyetimiz biraz kaba bir maddeden vücuda gelmiş olsa imiş, dünyanın nehale gelebileceğini ve ırkımızın ne olabileceğini biraz anlamaya başlıyoruz. İskenderin zamanı ile aramızda hemen hemen yetmiş nesil geçmiştir. Ecdadımız olan ve çiğ et yiyen vahşi avcılar devrinden beri de dört beş yüz nesil bir birine halet olmuştur.

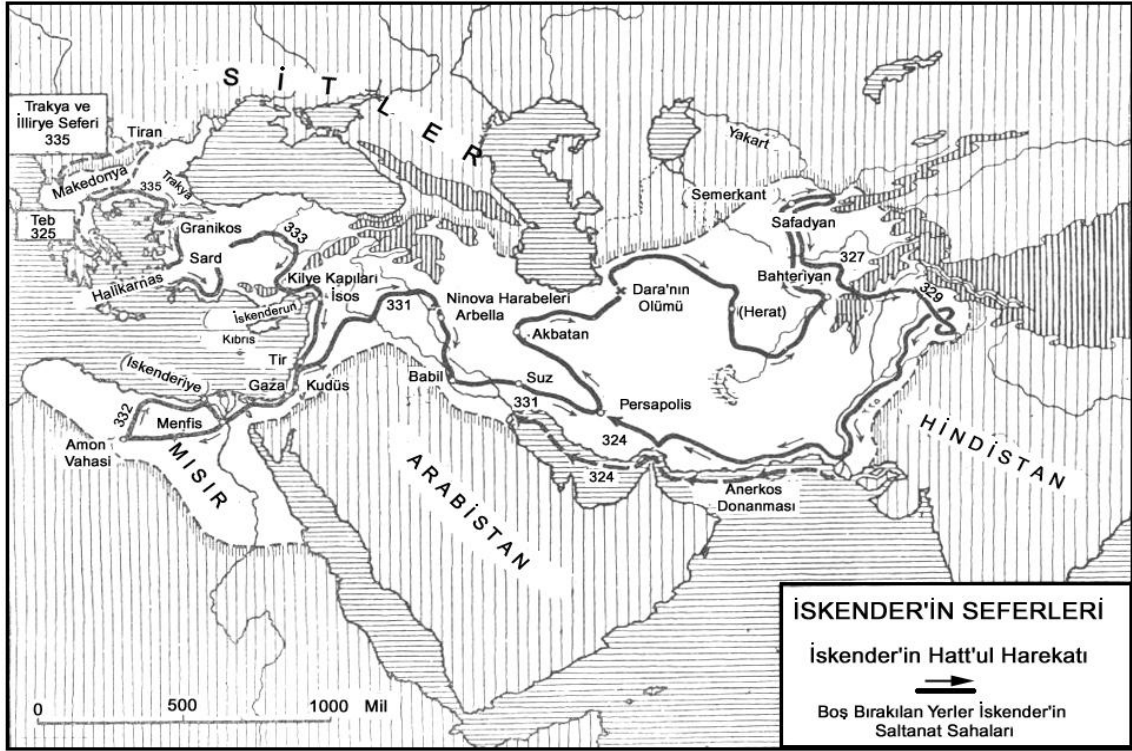
İskenderin ufak bir heykeli

Büyük İskenderin bir Yunanlı tarafından yapılmış ufak bir heykeli. Bu heykel British müzeumdadır. Hemen hemen otuz santimetre boyundadır.

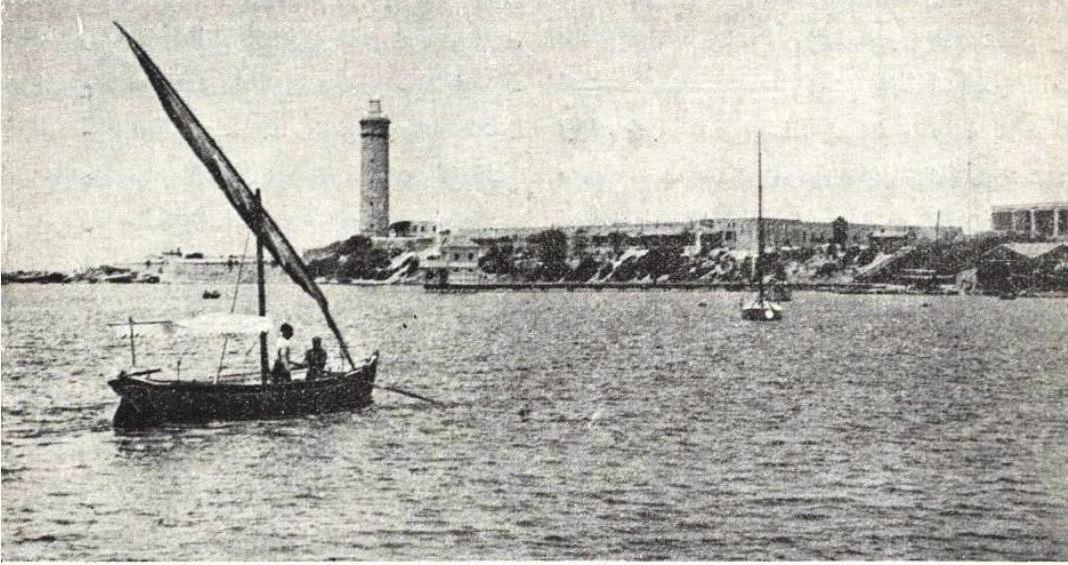
Bir nev'i, dört beş yüz nesil zarfında derin bir surete kendini tadil etmeye asla vakit bulamaz. Bir kere kıskançlık, korku, sarhoşluk veya hiddet nev'i beşere hücum etsin, işte o zaman mağara adamlarını hatırlatan kan çanağı gibi gözlerin parladığını görürsünüz. Okuyoruz ve yazıyoruz, ilmimiz ve kudretimiz mevcut, vahşi hayvanların

terbiye ve şimşegi bile kendimize münekkid ettik, fakat nura doğru el-an ayak sürüyerek yürüyoruz. Hayvanların sevk-i tabiyesine galebe çaldık, şimdi kendimizinkine galebe çalmamız lazım. İskender, saltanatının bidayetinde, babasının planlarını ne derece iyi idrak ve hazım eylemiş olduğunu ve ne gibi geniş akidelere malik bulunduğunu zaferleriyle gösterdi. İskenderin yolunu takip etmek için bize o zaman malûm olan dünyanın haritasından başka bir şeye lüzum yok. İskender, evvel-i emir de kendisini başkumandanlarını telakki ettikleri ne dair Yunanlılardan teminat aldıktan sonra (Trakya) ortasında (Tuna)'ya doğru yürüdü. Bu nehri geçti ve bir şehir yaktı. İskender, (Tuna)'nın ötesinde (Sit) diyarı ortasından ilerlemiş olan ikinci büyük hükümdarıydı, sonra nehri geçti. Garba doğru yürüdü, bu suretle (İllirye)' ye indi, (Teb) beldesi o sırada isyan halindeydi. **(S.92)** İşte o zaman İskender, ikinci darbesini Yunanistan da indirdi. (Teb) hiç şühhesiz Atina'nın yardımını görmemişti. Zabt edildi ve soyuldu, mabet ile şair Pindaros'un evi müstesna olmak üzere, bütün binaları hak ile yeksan edildi. Ahaliden otuz bin kişi esir olarak satıldı. Yunanistan hayret içinde kaldı. İşte o andan itibaren İskender , İranlılara karşı seferine devam etmek için kamilen serbest kaldı. (Teb)'in şu suretle tahribi gösteriyor ki, mukadderatı beşeriyenin bu yeni hâkiminde müthiş bir zorbalık esası mevcudtu. Bu, şiddetli bir darbeydi ve Barbar işi idi. Vak'a isyan fikri öldürülmüştü, ittihad fikrine öldürülmüştü. O andan itibaren Yunan devletleri, İskender'i rahatsız etmeye gayri muktedir oldukları derecede, ona herhangi bir muavenette bulunmayan gayri kadir, atıl bir halde kaldılar. Hatta donanmalarını bile İskenderin mahiyetine vermediler. Bu, onun için vahim müşkilata sebep oldu. Polotark, bu (Teb) kitalı hakkında bir hikaye anlatıyor İskenderin tabi'atında Harikulade cihetin makul cihetle ne derecede mübarezede olduğunu gösteriyor.

Bu hikayede Makedonyalı bir zabıtla Tebli bir kadın mevzu bahis. Bu zabıt yağmayı idare edenlerden biriymiş. Bu kadının evine girmiş, ona yapmadık hareket bırakmamış. En kötü tahkirlerde bulunmuş. Nihayet bir tarafa altın ve gümüş saklayıp saklamadığını kadına sormuş. Kadın bütün servetini bir kuyuda saklı olduğunu söylemiş, zabıtı oraya götürmüş. Sonra, zabıt bakmak için eğilirken arkasından itmiş, üzerine iri taşlar atarak zabıtı öldürmüş. Tam o sırada müttefikin askerleri gelmişler, kadını yakalamışlar, muhakeme olmak için İskenderin huzuruna götürmüşler. Kadın hükümdar da karşı durmuş. İskenderin kital emretmeye sevkeden hiddet hisleri henüz şiddetini zayıf etmediği bir zaman da, o yalnız kadına bir şey yapmamakla kalmamış, **(S.93)** Ona ve hemşerilerine bütün mallarını iade ettirmiş, Polotark bu kararı bir ulv-i cenab 'adlediyor, halbûki mesele onun zannettiğinden daha müşevveştir. Teblilleri zabt, yağma ve esir gibi satan yine İskenderdi. Ezik naşı kuyunun dibinde yatan zavallı hayvan ise, yapabileceği kendisine söylenen şeyden başka bir şey yapmamıştı. Evvela, canavara emirler vermeye, sonra da kendi vasıtalarına sui ' muamele edenleri affetmeye ve mükafatlandırmaya bir kumandanın hakkı var mıdır? Bir kadının sözleriyle tahrik olunan bu nedamet leması vakı'a feci bir mertliktir ve güzelliğinden mahrum değildir. Bununla beraber büyük bir beldenin katliyle yine tevazün edemez.

Mısır'ın İskenderiye Limanı

Mısırdaki İskenderiye limanının bir manzarası, İskenderiye Milattan evvel 332 senesinde Büyük İskenderin emriyle tesis edilmişti. Makedonya Kralı Karadan ve takriben bir mil mesafede kaim (Faros, Pharos) adasına kadar giden bir iskele yapmıştı, bu suretle iki güzel liman meydana getirmişti. Bu limanlar (Maraotes, Mitraotis) gölüne bir kanal ile merbuttu.

İskenderin zihninde genç hükümdara Olimpiya'dan intikal eden cennet mirası, Filip'ten ve Aristoteles'ten alınan akılane nesayih ve desatir ile çarpışuyordu. Hiç şüphe yokki, Teb hikayesi İskender de bir dereceye kadar fena bir his bırakmıştı, Çünkü bilahire ne zaman bir teblinin karşısında bulunsa, ona hususi bir teveccühle muamele ederdi. Teb yine İskender'in iyiliği hesabına zihninden çıkamıyordu.

Mamâfih (Teb)'in hatırası diğer üç büyük beldeyi bu türlü fikri fırtınalardan koruyacak kadar kuvvetli olamadı. (Gazze) ile, bir hint beldesi gibi (Tir)' de tahrip edildi. Hint beldesinin zabtı esnasında İskender düştü ve yaralandı. Hiçbir can, hiçbir çocuk kurtulamadı. İskenderin bu derece zalimane intikam almak için hakikaten çok korkmuş olması lazımdı. Harbin başlangıcında İranlıların yüksek bir faikiyetleri vardı.

Denize fiilen hâkimdiler. Atinalıların ve müttefiklerinin kimileri küskün bir lakayidi gösteriyorlardı. İskender Asya ya gitmek için (Hellaspon)' dan geçmeye mecbur oldu. Eğer İran içlerine ilerleseydi, es-el hareketin kesilmesi tehlikesine maruz bulunuyordu. (S.94) Binaenaleyh ilk işi, düşmanın denizdeki kuvvetini iptal etmek oldu. Bunun için de ancak küçük Asya sahili boyunca ilerleyerek ve İranlıların bütün bahr-i es-el hareketleri tahrip edilinceye kadar limanları birer birer zaptederek bu maksada muvaffak olabildi. Eğer İranlılar meydan muharebesinde imtina ederek mütemadiyen

uzayan muvasalatlarına bağlı kalmış olsalardı, ihtimal ki onun kuvvetlerini mahfederlerdi. Fakat bunu yapamadılar İskenderin ordusu kadar kuvvetli olmayan bir İran ordusu (Granikos) sahillerinde onunla muharebe etti. (334), mahfoldu. İskender, işte o zaman (Sard)'ı, (Efsos)'ı, (Milet)'i ve vahşiyane bir mücedeleden sonra da (Halikarnas)'ı alabildi. Bütün bu müddet zarfında İran donanması sağ cenahında bulunuyor ve onu Yunanistan'dan tecrid ediyordu. Fakat ne kadar tehdit ettiyse de, yine bir şey beceremedi.

333' de İskender, Düşmanın Bahr-i es-el hareketlerine karşı tecavüzüne devam ederek, sahil boyunca ilerleye ilerleye, şimdi (İskenderun Körfezi) denilen körfeze dahil oldu. Büyük kral üçüncü Dara'nın kumandasında bulunan, bir İran ordusu kendi hizasında bulunuyordu, İskender, Ne İranlılar, Nede kendi, bir müddet böyle birbirilerine o derece yakın bulduklarını sezmeden, bu düşman kuvvetini geçti. Görülüyorki, her iki cihette de keşif hizmeti fena teşkil edilmişti. İran ordusu, Ordugahlar peşinde yürüyen, gayri Murtabıt vasi' bir asker, bir nakliye ve insan yığınınından ibaretti. Dara'nın mahiyetinde haremi, esirler ,çalgıcı, Rakkas ve aşçı kafilesi bile vardı. Zabıtlarından bazıları Makedonyalı istilakarların nasıl avlandığını kendilerine göstermek için ailelerini de birlikte getirmişlerdi. İmparatorluğun bütün eyaletlerinden asker toplanmıştı. Bu askerler arasında ananat, hatta müştereken, hareket fikri bile yoktu. Dara, Büyük İskender'in Yunanistan ile muasarasını kesmeyi kafasına koyduğu için bu galebeliği dağlardan denize doğru ilerletti. Mukavemet görmeden geçitleri geçebilmek tali'ine mashar oldu. Ordugahını dağlar ile sahil beyninde kain (İssos) sahrasında kurdu. İşte, cephesini tebdil etmiş olan İskender, ona orada hücum etti. Süvari hücumları, falankasın savleti ve ezilmeye müstaid orduyu, bir taş nasıl ki bir şişeyi tuzla buz ederse, öyle tuzla buz etti. İran Askerleri inhezama uğratıldı. Dara, çarçabuk arabasını bu modadan düşmüş aleti bıraktı haremine varıncaya kadar İskenderin eline bırakarak ata binip kaçtı.

Bu muharebeden sonra İskenderi olanca manev'i güzelliğinin uc-u alasında göstermek hususunda bütün rivayetler birbirine tevafuk eder. İskender hem kendisine hâkim, hemde Ali cenaptı. İran prenseslerine fevkaledede bir nezaketle muamele etti. Bundan başka, i'tidal demini de muhafaza eyledi. Planından bir lahza bile ayrılmadı. Darayı, takibiyle uğraşmayarak, Suriye'ye kadar kaçmasına meydan verdi, kendisi İranlıların üs 'ul hareketleri üzerinden, yani (Tir) ve (Sidan) gibi Fenike limanlarından yürüyüşüne devam etti. (Sidan) kendisine teslim oldu ,(Tir) karşı durdu. İşte bu esnada,

ihtima ki her zamankinden ziyade, yüksek askeri ilmini gösterdi. Ordusu babasının eseri idi, fakat Filip muhasaralarda asla temiz etmemiştir. O sırada İskender on altı yaşında bir gençti, Babasının (Bosfor) üzerinde Kain (Bizans) müdafileri tarafından püskürtüldüğünü görmüştü. Şimdi hiç zapt edilemeyen, muhasara muhasara üstüne yine karşı duran, on dört sene müddet büyük buht-ı nasra meydan okuyan bir beldenin karşısında idi. Fi'l- hakika bu türlü müdafalarda Sâmililer zafer tacına layıklardı. (Tir), sahilden yarım mil mesafede bir ada idi, donanmasına hiç el değmemiştir. **(S.95)** İskender (Halikarnas) iç kalesinin muhasarası esnasında çok şey öğrenmişti. Maiyetinde, (Kıbrıs)' dan ve (Fenike)' den gelme bir istihkam kıtası vardı. Sidonluların donanması kendisiyle beraberdi. Biraz sonra Kıbrıs kralı da kendisine yüz gemi getirerek iltihak etti, bu hal İskenderin denize hâkimiyetini temin eyledi. Bundan başka büyük (Kartaca)' da, gerek merkez beldesinin içten sıyrılabilecek kadar kuvvetli olduğuna kail olduğundan ve gerek sadece ihanet olsun için keza_ Sicilya'ya karşıda bir harbe girişmişti. (Tir)'e hiçbir yardım göndermedi.

İskenderin ittihaz eylediği ilk tedbirler, adayı karaya rabt edecek bir rıhtım inşa etmek oldu, Bu rıhtım el an mevcuttur, Bu inşaatın (Tir) surlarına gayet yakın olan kısmına kollarını ve koç başlarını kurdu. Surların gayet yakınına, içlerinde kuleler ve koç başları bulunan gemilerini bağladı. Tirliler bu donanmaya karşı atış kayıkları kullandılar, her iki limanlardan bir çok huruçlar icra eylediler. Kıbrıs gemilerine karşı baskın tarzında yapılan bir taarruzda müthiş bir surette fena sevkedildiler. Gemilerinden çoğu mahmuzlandı, baş sıra kürekli büyük bir galer ile dört sıra kürekli diğer bir galer zaptedildi. Nihayet surda bir gedik açıldı Makedonyalılar enkazlardan atlayarak şehri hücumla zapteddiler. Muhasara yedi ay sürmüştü. (Gazze) iki ay kadar mukavemet etti. Her iki muhasarada da kital yapıldı, belde soyuldu, kalanlar esir gibi satıldı. Sonra, Kable'l-milâd 332 senesi nihayetine doğru, İskender Mısır'a girdi ve bu suretle denize hâkimiyeti kendisine temin etti. Bütün bu müddet zarfında mütereddide bir siyaset takip eden Yunanistan, sonunda kendisini İskenderden tarafta gördü, Yunan hükümetlerinin meclisi, (Korant)'de "Baş kumandan" ve Makedonya kralına altın zafer tacı i'tasına karar verdi. Bu andan itibaren Yunanlılar Makedonyalıların müttefikleri oldular.

Mısırlılarda Makedonyalıların tarafında idiler, onlar daha bidayette İskendere taraftar görünmüşlerdi. İki yüz seneye yakın İran hâkimiyeti altında yaşamışlardı. Onların nazarında iskederin gelişi kendileri için bir hükümdar değiştirmede ve daha iyi

olabilecek bir tebeddülüdür. Memleket muharebe etmeden teslim oldu. İskender, mağlub kavmin dini hislerine büyük bir hürmet gösterdi. Kikavos'un yaptığı gibi mumyaların bağlarını parçalamadı. (Menfis)'in mukaddes öküzü olan (Apis)'e karşı hürmetsizlikler göstermedi. İskender, büyük ma'betlere ruhunda anasını teshir ve kendisinin tufuliyetine tesir etmiş olan gizliliklerin ve esrarların hatırasını uyandıran, esrarenigiz ve gayri mantıki bir dindarlık eseri gösteriyordu. (Mısır)'da geçirdiği dört ay zarfında İskender, daha doğrusu kendi dini heyecanlarıyla uyandı.

Şurasını unutmayalım ki, o zamanlar, henüz nefsiyle mücahede eden bir delikanlıydı. Babasından tevaruz eylediği metin zekası onu büyük bir asker yapmıştı, Aristotelesin dersleri ona kainatın nizamı hakkında ilmi bir mefhum telkin eylemişti. (Tir)'i tahrip etmişti, bu sefer Mısırda Nil menba'alarından birinde, yeni bir şehir bina etti: (İskenderiye) onun fikrinde, bu şehir eski ticaret merkezinin yerine kaim olacaktı. Tir'in şimalinde, İssos kurbunda, ikinci bir liman, İskenderun'u tesis etti, burası bir müddet galiba dünyanın en vasi' bir beldesi oldu; Fakat buna mukabil İskender, anasından müşevveş bir kuvvet-i muhayile, sebatsız ve heyecana müstaid bir karakter tevarus etmişti. Bütün bu büyük işleri gördüğü esnada, pek garib dini sergüzeşlere atılıyordu. Mısır'ın ma'budları İskender'in fikrini tespit etti. (Amon) vahasında kahini isticvaba gitmek için tamam idi.(S.96) Yüz kilometrelik bir seyahat yaptı. Verasetine müteallik bazı şüphelerini vuzuhlandırmak istiyordu. Anası, asıl babası hakkında muhayyilesini birçok imalar ve mübhem sözlerle alevlendirmişti. Makedonyalı Filip gibi adi bir insan onun asıl babası olabilir miydi? Dört yüz seneye yakın bir müddet, (Mısır) Habeşlilerin elinden Asurluların, Bâbillilerin ve İranlıların ellerine geçerek siyasette hakir bir rol oynamıştı. Mısırlılar, Halik hicablarını unutmak için ya mazilerinin veya başka bir alemin şa şa'aları içinde mahfolmayı tercih ediyorlardı. En sıkı dinler, en ziyade hakarete uğrayan kavimler arasında doğar. Mağlublar, galiplere diye bilir ki: Bunların hiç biri hakiki Ma'budlara karşı para etmez" işte Makedonyalı Filip'in oğlu, Yunanistan'ın başkumandanı bu küçüklük hissini gösterdi.

Bütün gençlerde olduğu vecih ile onda da halk üzerinde tesir icra etmek gibi gayet tabi'i bir arzu vardı. Artık ondan sonra kendisinin mes'ud bir faniden, adi bir Yunanlıdan fazla bir şey iydiğini, cevherinin ilahi ve kendisinde bir Ma'budun oğlu, Ma'bud- Firavun Amonra olduğunu keşfeylemek, ne meserratti!

Zaten evvelce daha yukarıki fasıllardan birinde, boş mabetde olan bir tesâdüfü ima eylemiştik.

Şunuda nazar-ı dikkate alınız ki, delikanlı buna kamilen mutekif değildi. Kendinin bazı itikat anları vardı, fakat sonra en makul safhalardan geçiyor, O safhalarda bu müdeiyatın kaffesi ona latifeden başka bir şey görünmüyordu. Yunanlıların ve Makedonyalıların karşısında kendisinin ilahi menşe'î hakkında çok şüphe ediyordu. Çünkü gök gürlemiş olsa, sefih Aristarh ona hiç sıkılmadan soracaktı. "Eyzeyos'un oğlu, bakalım bunu sen yapabilir misin?" Fakat bu boş fikir zihninden yine çıkamıyor, biraz fazla şarap veya ufak bir müdahane onu daima alevlendiriyordu. Bir sene sonraki baharda (Kable'l-milâd 331), İskender Tir'e döndü, Suriye çölünü sağında bırakarak Asorya'ya doğru yürüdü. Mensi (Ninova) harabeleri civarında büyük bir İran ordusuna tesâdüf etti, Bu ordu (İssos) muharebesinden beri toplanmış, kendisini bekliyordu. Oda her nev' askerlerden mürekkebe rengarenk bir yığın idi ve bu orduda, muharebe arabası gibi modadan düşmüş bir aletten istifade ümidindeydi. Arabalar iki yüz taneydi, hepsinin tekerleklerine, dingiline ve üzerlerine keskin oraklar bağlanmıştı. Galiba her arabayı dört at çekiyordu, o suretle ki, atlardan biri bir kargıya hedef olursa bütün takım amelden sakıt oluyordu. Vakı'a ezilmiş bir piyade kıtasını veya münferid muhariblere karşı bu kabil arabalar müthiş bir tesir icra edebilirdi, Fakat Dara arabalarını Suvariye ve hafif piyadeye karşı ilerletti. Bunların pek azı hedeflerine vâsıl oldu, hatta onlar bile suratle muharebeden hariç kılındı. Makedonyalılar layikiyle idare edilerek, düşman cephesinin arasına gizli gizli ve muntazam bir halde ilerlediler, İranlılar hasımlarının yanını almaya çalıştıkları için, bu hareketi nazar-ı dikkate alarak kendi nizamları arasında gedikler açtılar. İşte o zaman, birden bire Makedonya süvarisi doğruca bu gediklerden birine hücum etti, İran ordusunun merkezini vurdu. Süvariye yakından piyade takip etti. İranlıların merkezi ile sol cenahı püskürtüldü. Bir müddet kadar İran sağ cenahının süvarisi İskender'in son cenahında arazi kazandı, Fakat oda bu devirde Makedonyalı modalı derecesinde parlak bir hale gelmiş olan Tesalya süvarisi tarafından parçalandı. İşte o zaman İran kuvvetleri bir orduya benzemeyecek bir hale geldiler. Bu kuvvetler bir firar seline tahavvül ettiler ve bu sel her türlü ictima'î işaretinden mahrum toz bulutları içinde ve kızgın bir çöl ortasında (Arbala)'ya doğru bakıp gitti. Galipler, firar halinde bulunan bu unsurları Karanlık kendilerini durduruncaya kadar (S.97) öldüre öldüre hırpaladılar. Reca'ati Dara idare ediyordu. (Arbella) muharebesi işte böyle oldu ve 331 senesinin birinci teşrinin evvelinde vukua geldi. Bunun tarihini bu kadar doğru olarak bilmemizin sebebi, her iki tarafta da kahinlerin mücadeleden on bir

gün evvel bir hüsufun manasını hal etmekle fazla meşgul olmalarıdır. Dara (Medya) memalike kaçtı, bu esnada İskender (Bâbil) üzerine yürüyordu.

Hammurâbinin, Büyük Buht-ı Nasrın ve Nabonidin kadim beldesi (Ninova)'ya nazaren, hala mühim ve müreffeh bir belde idi. Bâbillirde bu hususta tıpkı Mısırlılar gibi kendilerine İranlıların tahakkümünden Makedonyalıların tahakkümüne geçirecek bir tahavvülü akıllarına getirmiyorlardı. (Belmarduk) mabedi bir harebe, adi bir taş ocağı halinde idi. Burada malzeme aramaya giderlerdi; Fakat Keldani Rahipleri ananesi biraz muhafaza-i hayat ediyordu. İskender bu abideyi tamir ettireceğini vadetti. Oradan, Elamlıların, hatırası silinmiş olan bu kavmin eskiden başlıca beldesi ve şimdi İran'ın Payitahtı olan (Suz) üzerine yürüdü.

Badehu (Persepolis)'e doğru ilerledi. Burada, bir sefahat alemi esnasında krallar kralının büyük sarayını ateşe verdi. Badehu bu hareketin sadece Serhas tarafından yapılan (Atina) yangınının bir intikamı olduğunu ilan etti.

4

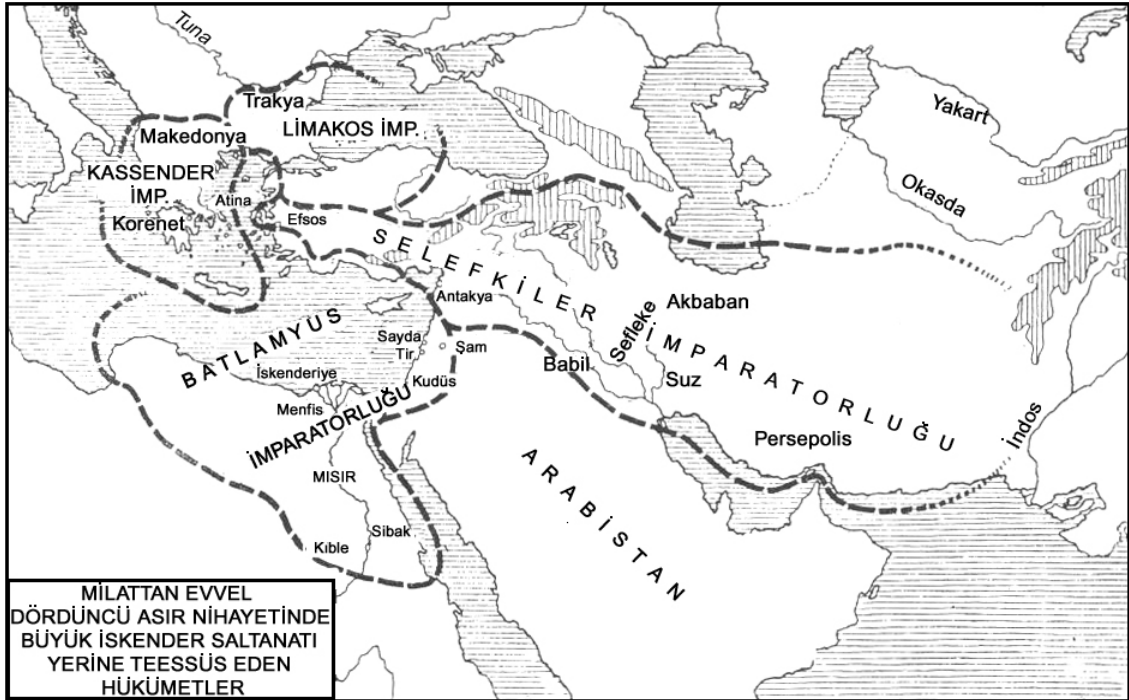
İskender'in Cevalanları

İşte o zaman İskender tarihinde yeni bir safha başladı. Ondan sonraki yedi sene zarfında, İskenderin en ziyade Makedonyalılarından mürekkep bir ordu ile o zamanlar malum cihanın şimalinde ve şarkında dolaştığı görüldü. Evvela Dara'nın takip edildiğini görüyoruz. Sonra? Fakat İskender'in takip ettiği maksadı ne idi? Dünyayı geniş bir teşkilata inkılap ettirmeden onun sistematik bir envanterine mi başlamak istiyordu? Yoksa bir hayale mi teslim-i fikir ediyordu? Kendi askerleri ve mahremleri ikinci faraziye temayül ettiler, sonunda serdarın serseriyane cevelanını,(İndus)'da dövdürdüler. İskender'in bu cevelanı harita üzerine takip olunduğu taktirde, cidden hayal peşinde gayri muntazam bir dola şişe ve hedersiz bir serseriliği benzer. Dara'nın takibi öyle bir neticeye müncer oldu ki, Bu netice kalbimizi merhametle imla eder. (Arbella) muharebesinden sonra, Generalleri Dara'ya karşı isyan eylediler: Onu esir ettiler, yanlarına alıp götürdüler. Halbûki Dara, Ali cenap tanıdığı bir galibe teslim olmak niyetini izhar ediyordu. (Bahter) satrapı Bessos'u serdar yaptılar. Makedonyalılar, esir olan krallar kralının refakatindeki kervanın izleri üzerine atıldılar. Şafakla beraber onları uzaklardan gördüler. Firar, Mecnunane bir koşuşa tahavvül etti. Ağırıklar, kadınlar kaffesi, Bessos ile zabıtları tarafından bırakıldı. Kendilerini iz'aç eden diğer bir adamı da arkalarında bıraktılar. Yolun uzakça bir kenarında kain batağın

kıyısında Makedonyalı bir nefer metruk bir katır arabası keşfetti, arabanın üzerinde bütün takımlar mevcuttu. Dara arabanın içine uzanmıştı: On yerinden delinen vücudun da hayat eseri vardı. Dara, Bessos'un daha uzaklara kadar peşinde gitmekten ve kendisine getirilen ata binmekten imtina eylemişti.

Bu sebepten zabıtları onu mızraklarıyla yaralamışlar ve oraya bırakmışlardı.. Dara kendisini esir eden askerlerden su istedi. Daha sonra ne söylediğini bilemiyoruz. Muerrihler onun lisânından, uzun ve inanılmayacak bir tarzda bir veda nutku yazıyorlar. Belki Dara pek az lakırdı edebilmiştir. Güneş doğduktan biraz sonra, İskender geldiği zaman Dara ölmüştü...

Bir cihan tarihi muerrihinin nazarında İskenderin cevelanları (S.98) Bu cevelanları İskender'in karakteri hakkında verdiği malumattan büsbütün başka bir alaka uyandırır. Nasıki birinci Dara'nın seferi Yunanistan ile Makedonya'nın gerisinde kain memleketleri saklayan perdenin bir köşesini kaldırarak bize tarihin muvaffakiyetlerini kaydetmiş olduğu ilk medeniyetlerin şimalinde imtidat eden sessiz ve sedasız arka planının bazı menazırını göstermişti, aynı suretle İskender'in seferleri de bizi kendileri hakkında şâyân-ı itimat hiçbir müşahadat toplanmamış mıntikalara hiçbir zaman çöl hataları olmayıp, bilakis kendilerine mahsus bir hayatın vasi' yurtları olan ve üzerlerinde toplanmak ve kendilerini tensik etmekle meşgul buldukları mıntikalara ithal eylemiştir.

İskender, Hazer körfezi sahillerine doğru yürüyordu. Oradan bugün garbi Türkistan tesmiye eylediğimiz havaliden şarka doğru yoluna devam etti. Orada (Herat) şehrini bina eyledi. Badehu şimale doğru çıkarak (Kabil) ve (Semerkand) üzerinden merkezi Türkistan dağlarına dahil oldu. Yukarı (Sendos)'da, iri yarı ve şövalye tavırlı bir krala, Purus'a karşı büyük bir meydan muharebesi yaptı, muharebe esnasında Makendoya piyadesi filli bir kıtaya tesâdüf etti ve onu mağlup eyledi. İhtimalki İskender, çöller ortasında daha ziyade şarka (Ganj) vadisine doğru ilerlemek içinde tertibat almıştı. Fakat askerlerin peşi sıra gelmekten imtina eylediler. İhtimalki bunlar daha mutavaatkar davranışlardı, İskender uzak şarkta gaip olarak tarih nazarında hesaba katılmayacak bir ana kadar yürüyüşüne devam edecekti. Fakat o ,yarım bir dönüş yapmaya mecbur oldu. O zaman bir donanma inşa etti (İndus) nehrinin mansabına kadar indi. Orada kuvvetlerini ayırdı. Ordu-yu Aslisini çöl sahili boyundan (Basra körfezi)'ne kadar getirdi.

Ordu susuzluktan telef oldu. Donanma denize çıktı orduya Basra körfezinde mülaki oldu. Altı sene süren bir seyahat esnasında İskender bir çok muharebeler yaptı. Müteaddit ecnebi kavimleri inkıyad altına aldı, Beldeler tesis etti. İskender, 330 Haziranında Dara'nın Na'aşını seyir edebilmişti, 324'te (Suz)'a dahil oldu. **(S.99)** İmparatorluğunu intizamsızlığa maruz buldu. Eyalet satırları kendi hesaplarına ordu topluyorlardı, (Bahtarı) ile (Medya) isyan halindeydi. Olompiya, Makedonya'da idareyi imkansız bir hale getiriyordu. Krallık haznedarı Harpalos Kral hazinesinde Kabil Nakil ne varsa alıp savuşmuştu ve rast geldiklerini satın alarak, Yunanistan'a doğru gidiyordu. Rivayete göre Harpoles'in parasından bir kısımda Demostenis'in cebine girmiş.

İskender tarihinin son faslına geçmezden evvel, kendisinin dolaştığı şu şimal mıntıklarına dair bir iki söz söyleyelim. Hiç şüphesiz (Tuna) havalisinden Rusya'nın cenubuna şimal memleketleriyle Hazer Denzinin şarkına (Pamir) yaylasının dağlık kitlelerine ve şarki Türkistanda (Tarım) havzasına kadar hepsi de Barbar bir sürü kabileler, hemen hemen aynı hırs seviyesine vâsil olmuş, Kısmı Azamı lisânen ayrı ve belki Irken şimalli kavimler sıra vari dizilmişlerdi. Suret-i umumiyede göçebe olan bu kavimlerin az beldeleri vardı. Bazen toprağı zirai etmek için deviriyorlar, Orta Asyada daha o zamanlar henüz bu havaliye hâkim olmayan Moğol kabilelerine karışıyorlardı.

Son on bin sene zarfında havaliden müthiş coğrafi tahavvüller husüle gelmişti. Pek muhtemeldir ki, on bir sene evvel (Obi) havzası ile (Aral- Hazer) denizi beyninde mutemadi bir Su maniası mevcuttu. Bu mania kuruyupda bataklıklar (Step – Bozkır)

haline gelince, Garpten gelen şımallı kabileler ile şarktan gelen Moğol kabileleri birbirlerine tesâdüf ettiler ve karşılaştılar, işte koşu anı, Garp aleminde bu esnada yeniden zuhur etti. Bu geniş ovalar bu suretle Barbar kavimler için adeta bir telakki mahalli oldu. İşgal ettikleri toprağa merbut olan bu kavimleri pek gevşek bir rabıta tutuyordu. Bunlar hakiki evlerden ziyade, çadır altında ve arabalar içinde yaşıyorlardı. Bereketli ve salim birkaç senelik bir devir, rakip kabileleri mütarekeye icbar eden bir reisin otoritesi ahalinin fazla bir surette çoğalmasını temin için kifayet ediyordu. Fakat şiddetli iki üç yıl zuhur eder etmez, kabileler gıda peşinde tekrar harekete geliyorlardı. Şurasını iyi anlamamız lazımdır ki, Tuna ile Çin beyinde imtidat eden mıntıkanın vücuda getirdiği insan sarmıcı arasına açıldı. O zamanlar cenube ve Garbe pek çok kabileler yağdı. Güya birleşmiş bir çok kavimler tarafından işgal olunan memleketlerin gerisinde ceseyim bir bulut yığını toplanmıştı. Bu yığın birden bire çatlıyor ve bir istilakar dolusuna tahavvül ediyordu. Kelt kavimlerin Garba doğru nasıl süzülüp aktıklarını, İtalyanların, Yunanlıların ve onların kardeş çocukları olan Epirililerin, Makedonyalıların ve Frigyalıların cenuba doğru nasıl indiklerini gördük.

Keza Kimerlilerin bir su fiskiyesi gibi küçük Asya ortasından şarka doğru tıpkı bir su fiskiyesi gibi şarka doğru nasıl serpilmiş olduklarını Sisitlerin, Medyalıların ve İranlıların cenuba doğru nasıl ilerlediklerini; Arilerin, Hindistan'a nasıl gelmiş olduklarını da gösterdik. İskender'den bir asır evvel, İtalya (Po) vadisine yerleşmiş bulunan Kelt bir kavmin, Goluvalıların, yeni bir Ari istilasına uğradı. Bu muhtelif ırklar tarihin nuruna dahil olmak için şimal sislerini yardılar, bu esnada sarnıca yeni sular doldu. İskender'in orta Asya içlerine kadar yürüyüşü, bize o zamana kadar tesadüf ettiğimiz isimleri tarihimize nakletti:

Mesela bir veya iki asır sonra tarihte mühim bir vazife ifa' etmesi mukadder olan atlı Tirandaz ırk, partlı, devenin menşe' toprağı olan kumlu havari de yaşâyân bakterileri, İskender sanki her tarafta lisânen Ari kavimlere tesâdüf etti. Şimal şarkideki Barbar Moğolların mevcudiyetinden henüz kimse şüphelenmiyordu. Sitlerin öte taraflarında ve Çinin şimalinde, (**S.100**) her geçtiği yerde bütün şımallı Sitleri ile aynı adeta malik sayir kavimler, boyuya boyuya garba ve cenuba doğru az bir zamanda mevki'ini değiştirmeye başlayacak diğer bir bulut olduğunu kimse hatırına getiremezdi. O zamana kadar Hunlar, ancak Çin'in malumu idi, Garbi Türkistan da ve başka hiçbir yerde Türk yoktu. Tatarlarda dünyaca malum değildi. Kable'l-milâd dördüncü asırda Tükistan'ın şu seri keşfi, İskender'in yaptığı seyahetlerin en istifadeli cephelerinden

biridir, Diğeri de (Pencap) içlerine yaptığı akındır. Bir nakilin nokta-i nazarınca, İskender'in (Ganj) diyarına kadar ileri gitmemesi ve Binaenaleyh eski (Bengale) hayatına dair Yunan muharrirlerinin objektif hiçbir hikayelerine malik bulunmayışımız hakikaten can sıkar. Fakat biz bu memleketin tarihinde ve ictimâ'î hayatından bahis, Avrupalı kari'lerin ellerine geçmeyen, muhtelif Hint lisânlarında yazılmış bir edebiyatın mevcut olduğunu beyan ederek yine müteselli olabiliriz.

5

İskender Hakikaten Büyük Müdür?

İskender altı sene İran imparatorluğunun hâkim mutlakı olmuştu. Şimdi otuz bir yaşında idi. Bu altı sene zarfında pek az bir şey ihdas eylemişti. Gah yeni satraplar nasb ederek, gah eskileri muhafaza eyleyerek, İran eyalet teşkilatının malunalarından ekseriyesini muhafaza eylemişti; yollar, limanlar, imparatorluğun idaresi, hepsi de Keyhüsrev nasıl bırakmış idi ise öyle kalmıştı. (Mısır)'da İskender, sadece valileri değiştirmişti, Hindistan'da Purus'u mağlup etmiş, Badehu ona satrap ünvanını vermekle kifayet ederek bütün mansıblarını iade eylemişti. Fi'l- hakika İskender, Bil ahire geniş beldeler haline gelecek bir çok şehirlerin planını çizmişti, tamam on yedi (İskenderiye) bina eylemişti, (Kandahar, İskender) ve (İskenderabat) gibi bir takım sonradan adlı değişmiş şehirler bu kabildendir. Fakat O, (Tir)'i tahrip etmişti, (Tir) ile beraber o zamana kadar (Mezopotamya)'yı garba rapt etmiş olan deniz yollarının emniyetini de müerrihler onun şarki Elenleştirdiğinden bahsediyorlar. Fakat İskender devrinden evvel (Bâbilonya)'da, Mısır' da karınca gibi Rum kaynaşıyordu. İskender Elenleştirmeye sebep olmadı, Onun amillerinden biri oldu.

Filhakika, bir müddet için (Adriyatik)'den (İndus)'a kadar bütün dünyanın tekbir Reisi oldu, İskender bu hususa Ezokrates'in ve Filip'in hülyalarını kuvveden fiile getirmişti. Fakat İskender bu rabıtayı ne zamana kadar daimi ve edebi kılmak için çalıştı. Onun nazarında cihan tacı, muhteşem fakat şa şa'ası geçici bir iklil den başka bir şeymiydi? İskender büyük yollar inşa etmedi, emin deniz muvasalatı ihdasına çalışmadı. Terbiye ile alakadar olmadığı için onu itham etmek manasızdı. Filhakika imparatorlukların terbiye ile kuvvet kesbetmesi lazım geldiği, daha fikri beşere yabancı idi. Fakat o, ne devlet adamları yetiştirmeyi, nede kendisine bir halef hazırlamayı düşündü, anane tes'isini aklına bile getirmedi onu en ziyade alakadar eden, şahsı etrafında uydurulan efsaneydi. Dünyanın İskender öldükten sonra da dönmesinde

devam edeceği, kendisinin fatihlik Hatıra-i zi ihtişamını idame eden başka şeylerde düşünmesi lazım geldiği onu zihniyeti fevkinde idi. İskender, filhakika daha gençti, fakat Filip otuz bir yaşına gelmeden evvel oğlunun terbiyesiyle meşgul olmuştu. Acaba İskender bir devlet adamı olabildi mi? onun mesleğinin tetkik edenlerden bazıları şu cevabı veriyorlar: Evet ve diyorlar ki (Suz)'de iken satvetli bir cihan imparatorluğu adı bir fütuhattan büsbütün başka ve bir sürü ırk ananelerinin mezciyle teşekkül edecek bir imparatorluk düşünüyordu. Filhakika, İskender'in mukarreatından biri bu faraziye bir derece kıymet veriyor: **(S.101)** İskender, büyük bir düğün merasimi yaptırdı, bu merasim esnasında Generallerinden ve dostlarından doksan kişi İran bakireleriyle evlendirildiler. Kendisinin vak'a (Semerkand) kralının kızı Rogzan gibi Asyalı bir zevcesi vardı; fakat oda Dara'nın kızıyla evlendi. Bu izdivaç münasebetiyle şa' şa'alı cümbüşler yapıldı, yine o gün, Makedonyalı askerlerden bunlar birkaç bindi olup da genç Asya kızlarıyla evlenenler düğün hediyeleri aldılar. Bu merasime Avrupanın Asya ile izdivaç namı verildi. Polotark yazıyor ki:

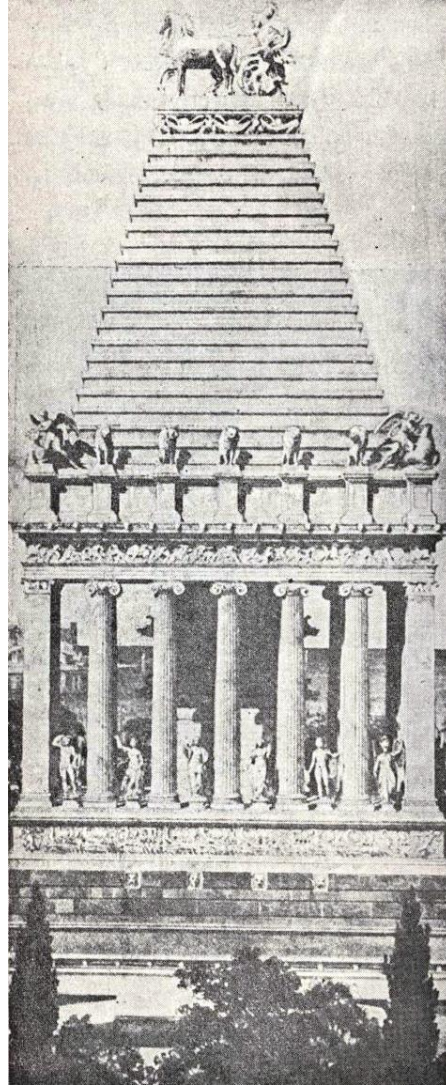
“Meşru bir nikah rabitası ve menşe'lerinin müşterek olması sayesinde” iki kıta-i beriyyenin birleşmesi lazımdı. Daha sonra İskender, İran'dan ve şimalden topladığı acemi neferlere talim yaptırmaya, partlara patriklere İLH. Keza onları falankasın ve süvarinin gayet hususi inzibatına alıştırmaya başladı. İskender, Avrupa ile Asya'yı bir birine mi mezc etmek istiyordu, yoksa sade kendi Makedonyalılarından kurtulmak mı ?

Makedonyalılar her halde bu ikinci Faraziye temayül ederek isyan eylediler, İskender onları en iyi hislere, Nadimane bir hisse güç bela irca ederek İranlılarında davetli buldukları bir şenliğe iştirak etmeye götürdü. Muverrihler, o esnada İskender'in lisânından uzun ve gayet belîğ bir nutuk yazıyorlar. Fakat bu nutkun esasını teşkil eden şey, İran'da her türlü ayrılacaklarına dair kendilerine hiçbir yol gösterilmeden, Makedonyalılara gitmelerine emretmek oldu. Üç günlük bir şiddetten sonra Askerler inkiyad gösterdiler ve İskenderden afularını rica eylediler bu hadiseye sebep olan mesele pek şâyân-ı istifade meselelerdendir. İskender hakikaten ırkları mezc etmeyi mi düşünüyordu; yoksa şark hükümdarlarını ananesi ve ilahi mahiyetlerine meclub olarak kendisinin nazarlarına ordu kumandanından başka bir şey olmadığı Avrupalılarından kurtulmayı arzu ediyordu?

Devrin muerrihleriyle, biraz sonra yaşamış olanlar bu ikinci şıkka daha ziyade temayül **(S.102)** eyliyorlar. Bunlar hükümdarın azim gururunu Mısırane beyan ediyorlar. İran hükümdarlarına mahsus Libas ile Serpuşu giymeye onun nasıl

başladığını hikaye ediyorlar. İskender, bu kıyafete ilk evvel Barbarların ve ufak bir heyetin müvacehesinde girdi, sonra devlet işlerinin ruiyeti için makamına geçtiği zaman, halk müvacehesinede çıktı. Biraz sonrada dostlarından şarklılarda olduğu gibi onunda zan-u bezmin olmayı talep eyledi. İskender'in bu şahsi gurur azmini ufak bir hadisede teyid ediyor gibidir. İskender'in pek çok boyalı resmi veya heykeli yapılmıştır. Her defasında da latif saçları geriye doğru atılmış ve geniş alnını meydana çıkarmış, Hüsnu Latif bir genç olarak gösterilmiştir. O zamana kadar insanların çoğu sakal salıyorlardı. Fakat İskender, kendi gençlik hüsne meclub olduğu için bu hüsne veda etmek istemedi, otuz iki yaşına kadar sahte bir genç olarak kaldı, yüzünü traş ederd ve bu suretle Yunanistan'da ve İtalya'da uzun asırlarca devam eden bir moda tesis etti.

(Mozolos)'ın Mezarı

Milattan 353 sene kadar evvel (Halikarnas)'da Artamisya tarafından zevci (Mozolos) için inşa ettirilen mezar.

Büyük İskender

Büyük İskenderin mermerden yapılmış bir heykelinin başı. Bu baş (Giren Cyrene)'da bulunmuştur.

İskender'in namı bir sıra cebir ve şiddet ve tefahur vak'alarıyla mahmüldür. İskender, en sadık Generallerinden olan Parmaniyon'un oğlu Filotas hakkında söylenen her türlü isnadlara kulak verdi. Güya Filotas, seviştiği bir kadının yanında İskender'in bir çocuk olduğunu söyleyerek övünmüş ve ilave-i mukal olarak da, Babası ve kendi gibi adamlar olmasaydı, O İran'ı asla fethedemezdi, demiş. Bu beyanında bir derece hakikat mevcuttu. Kadın İskender'in huzuruna getirildi. İskender, onun hainane sözlerine tamamiyle inandı. Filotas fesatla itham olundu ve mübhem şehadetler üzerine eziyetlerle idam edildi. O zaman İskender'in hatırına Parmaniyon geldi, Parmaniyon'un iki oğlu kendi uğrunda muharebe meydanında telef olmuşlardı. Oğlunun ölümünü daha haber almasına meydan vermeden ihtiyarı öldürmek için adamlar gönderdi. Halbûki Parmaniyon, Filip'in en bahadır askerlerinden biriydi, Filip'in katlinden evvel küçük Asya'da Makedonya ordusunu sevkeden, o idi. Keza biliyoruz ki, İskender, Aristoteles'in yeğeni Kalistenis'i de öldürttü, Kalistenis Ma'budlara edilen ta'zimati İskender'e yapmak istemiyor ve "Güya zulüm ve istibdadı yıkmış gibi büyük bir gurur ile ve gençler tarafından binlerce adam içinde yegane hür adam sade kendi imiş gibi

takip olunarak dolaşıyordu.” Keza, İskender’in bir sefahet sahnesi hengamında Kiliyetos’u öldürmeside çok manidardır. Hükümdarla davetliler akıl almayacak derecede içmişlerdi, ziyafetin sonunda diller artık açılmıştı. Herkes Filip’i küçük düşürerek “Genç Ma‘buda” medahine ediyor.(S.103) Bu medahine İskender’in dudaklarında bir memnuniyet tebessümü hasıl eyliyordu. Bu hodbillik, Makedonyalıları kendilerinden geçirdi. İskender’in yeğeni Kiliyetos hiddetini zapt edemedi. İskender’i Medyalı kıyafetinden dolayı zem ederek Filip’i methetti, arada şiddetli bir mücadele oldu, sonunda Kiliyetos dostları tarafından salondan dışarı çıkarıldı. Fakat Kiliyetos, o derece sarhoş olmuştu ki, böyle bir radde de insanları fikirlerinden vazgeçirmek kabil olamazdı tekrar başka bir kapıdan içeri girdi. “Cesurane ve gayri ihtiramkârane bir tavırla” Oripides’in şu mısralarını okuduğu işitildi:

“Bu mu sizin adetleriniz? Yunanistan, muhariblerine böyle mi mükafat eder? Diğer bin kişinin kazandığı zaferleri tek bir şahıs nasıl kendisine izafe eyler?”

Bunun üzerine İskender, muhafızlarından birinin kargısını yakaladı, Kiliyetos tam içeri girmek için perdeyi kaldıracacağı sırada vücuduna saptı.

Binaenaleyh, genç Fatih’in içinde hayatını geçirmiş olduğu hakiki muhitin böyle olduğunu kabul etmek lazımdır. Bunun gibi, Hefestiyon’un vefatı esnasında if ‘al zalımanesinden ve kederinden dolayı gösterdiği heyecanlı tezahurlar hakkında bize nakil olunan hikayede de bir kısım hakikat olmak icab eder. İskender’in gayri mutevazen ve hotkam fikri, Cihan İmparatorluğunun bütün servetleriyle birlikte öyle tek bir sahne kıyas ediyordu ki, bu sahnenin üzerinde yalnız kendi “Ali Cenablık” Tezahürlerine kapılabilir ve hayretten Sâmit bir çok kimseleri tek bir adamın menfaati uğruna soyabilirdi. Hefestiyon, hasta olduğu için, sıkı perhize tabi tutuldu; fakat tiyatroya gitmiş olan tabibi yanında yokken, kızarmış bir tavuk yedi. Bir şişe de buzlu şarap içti: Bunun üzerine öldü. O zaman İskender büyük bir keder izharına karar verdi. Bu keder, bir mecnunun kederiydi. Tabibi haça gerdirdi. İranın bütün atlarının ve katırlarının tüylerini kırptırdı, civar beldelerin istihkamlarını yıktırdı. Uzun müddet Ordugahında muzikayı yasak etti, Kusa Anelerden almış olduğu birkaç şehirde bütün erkekleri Hefestiyon’un ma‘bud ruhlarına kurban suretiyle takdim ederek kestirdi. Nihayet ona bir mezar yaptırmak için onbin talan (Bin talan = Beşbin Altı yüz Frank) tahsis ettiği, bu, o zamana göre büyük bir para idi. Bütün bu şeylerin Hefestiyon’a faydası dokunduğu anlaşılabilir; fakat herkes dehşet içinde kalarak, İskender’in kederi korkunç bir şey olduğunu öğrendi. Bu kabilden daha bir çokları gibi, bu son hikayede

belki uydurma veya mufritane olabilir, fakat bunların hepsinde müşterek bir esas mevcuttur...

İskender, (Bâbil)'de bir işreti müteakip sıkmaya tutuldu, hastalandı ve öldü. (Kable'l-milâd 323). Henüz otuz üç yaşındaydı. Hemen derhal, İskender'in baskın suretiyle almış olduğu ve tıpkı bir çocuk kıymettar bir vazoyu elinde nasıl tutarsa, onunda öyle tuttuğu Cihan imparatorluğu, yere düşüp kırıldı ve bin parça oldu. İnsanların hayalinde bir lahza kadar parçalanmış olan Cihan imparatorluğu fikri İskender'in vefatıyla zail oldu. Tarih, bize daha sonraki senelerde Barbar Otokrasilerinin mübhem ve karışık teşkilatından başka bir şeyden bahsetmiyor. Her tarafta eyalet valileri kendi hesaplarına yerleştiler. Birkaç sene içinde İskender'in tek mil ailesi mahf edildi. Barbar zevcesi Rokzan, rakibesi Dara'nın kızını katlettirmekte gecikmedi. Dünya'ya sahte bir çocuk getirdi ve adı İskender kondu. Fakat kendisiyle beraber bir çocuk da katledildi. Birkaç sene geçmedi, İskender'den sonra yaşâyân oğlu Herkül de öldürüldü. Fikren zayıf olan yarı kardeşi Aridios da Polotark bize Olompiya'nın oğlunu zehirlediğini ve daha bir müddet gah birini ve gah öbürünü itham ederek, Makendoya'da, idare-i hükümet ettiğini söylüyor. Olompiya, hiddetli bir zamanında birçok kişileri öldürttü. İskender'in kendisinden sonra ölen. **(S.104)** Arkadaşlarından birçoğunun na'aşını topraktan çıkarttı. Fakat bunu, İskender'in ölümü ne gibi hallerde vuku'a geldiğini tenvir yapıp yapmadığını bilmiyor. Sonunda Olompiya'da katlettirmiş olduğu adamların dostları tarafından Makedonya'da öldürüldü.

6

İskender'in Halefleri

Bir kan deryası üzerinden biraz sonra başlıca üç simanın yüzdüğü görülür. Şarkda (İndus)'dan, Garp'da (Lidya)'ya kadar eski İran imparatorluğunun büyük bir kısmı bir Generalin, Selefkos'un elinde idi ki, bu General bir hanedan, Selefkiler hanedanını tesis etti. Makedonya, Makedonyalı diğer bir Generalin eline geçti:

Antigon'un üçüncü bir Makedonyalı, Petolameos (Patlimos)'da kendisini Mısır'a temellükünü temin etti ve (İskenderiye)'yi kendisine payitaht ittihaz ederek (Kıbrıs) ile küçük Asya'nın en büyük kısmını işgal edebilmek için Faikiyet-i Bahriyesini kafi derecede tesis eyledi. Petolemeos'un ve Selefkos'un imparatorlukları uzun müddet payidar oldular. Buna mukabil küçük Asya ile Balkanlar daha payidar

idare şekilleri gördüler ve (Kaleidoskop) gibi mütehavvil siyasi hudutlara malik oldular. Antigon, (İpsos) muharebesinde mağlup ve telef edildi (301)'de, kendisine yine muvakkat halefler olarak (Trakya) valisi Lizimahos ile (Makedonya) ve Yunanistan valisi Kasandros'u bıraktı. Daha çok az şâyan-ı ehemmiyet diğer valilerde çok küçük malikanelerini paylaştılar. Bu müddet zarfında Barbarlar, garptan ve şarktan gelerek, bu derece parçalanmış ve bu derece zaafa uğramış olan medeni alemin üzerine çullanılmaya hazırlanıyorlardı. Garptan, Keltlere pek yakın akraba olan Ulliler geldiler. Makedonya ile Yunanistan ortasından Delfi'ye kadar bir uç ileri sürdüler, (279)'da bunlardan iki grup (Bosfor)'ı geçerek küçük Asya'ya girdiler. Burada evvela ücretli asker olarak kullandılar, sonra kendi hesaplarına yağmagerler gibi yerleştiler, burada civar kavimlerden vergi topladılar. (Bu Frigyalı Golliler, Senpol'un Epirli Galatları idi). Ermenistan ile Karadeniz'in cenub sahilleri kamilen devamsız hâkimlerin ellerine ve gayet müşevveş idarelere geçti. Kapadokya'da Pont'da (Karadenizin cenub sahili), (Vitina)'da ve (Bergama)'da temayülü hep Yunanlı krallar görüldü. Sitler, Partlar ve Bahterilerde şarktan gelerek cenuba doğru indiler.

Bir müddet kadar Yunanlı valiler tarafından idare olunan Bahteri devletlerinin gettikçe vazih bir surette şarklı mahiyetini iktisab eyledikleri görüldü, Kable'l-milâd ikinci asırda Yunan serserileri (Bahteryan)'dan hareket ederek şimali Hindistan'a bir akın icra ettiler ve burada Yunanlıların şarka doğru son hamlesi olmak üzere süreksiz krallıklar tesis eylediler. Daha sonra Hindistan ile garb medeniyeti arasına yavaş yavaş bir Barbar perdesi indi.

7

Bergama Hırs Yuvası

Elen imparatorluğunun izleri olan bütün bu tozdan krallıkların, hemen patlamaya hazır duran bir sabun köpüğünün ortasında kendisine ayrıca hususi bir mevki'i tahsis olunmaya layik ufak bir devlet temeyyüz etti: Bergama krallığı, bu şehirden ilk defa olarak müstakil bir merkez olmak üzere (İssos) muharebesiyle nihayet olan mücadele esnasında bahseylediğini işitiyoruz. Gollilerin akınları 277 senesiyle 241 senesi arasında köpükler saçarak küçük Asya üzerine coştığı zaman,(Bergama) hiç şüphesiz müstevliye vergisini verdi; fakat Heyet-i umumiyesiyle istiklalini muhafaza etti ve sonunda birinci Atal zamanında yeni bir vergi vermekten imtina ederek Gollileri (S.105) İki kat'ı muharebede münhezim eyledi. Bir asırdan fazla bir müddet (133

senesine kadar), (Bergama) hürriyetini muhafaza etti ve ihtimalki bütün bu müddet zarfında dünyanın en medeni devleti olarak da yalnız o kaldı. (Akropolis) tepesi üzerinde zarif bir abide grubu yükseldi: Saraylar, Mabedler, keza İskenderiyedekilere rekabet etmeye kabiliyetli bir müze ile bir de kütüphane ki, bunlardan sonra bahsedeceğiz. Bergama hükümdarları zamanında Yunan sanatı tekrar inkişaf etti. (Zeos) mabedinin mihrabındaki kabartmalarla bu devre kadar çıkan, çarpışan ve ölen Gollilerin heykelleri beşeriyetin en kıymetli sanatkarane hazineleridir. Daha sonra göreceğiz ki, az zaman zarfında yeni bir satvatın nüfuzu şarki Akdenizde kendini hissettirmeye başladı: Yunani medeniyet ve bununla beraber, Yunanistan dostu olan Roma Cumhuriyetinin satveti (Roma)'da (Bergama)'nın ve (Rodos)'ın Elen komunalatları Galatlara ve şarki Selefikler imparatorluğuna kaşı tabi'i bir müttefik buldular. Roma Satvetinin Asya'ya nasıl nüfuz ettiğini, (Magnisa) muharebesinde (Kable'l- Milad 190), Selefikler imparatorluğuna nasıl galebe çaldığını, Onu küçük Asya'dan Toros dağlarının ötesine kadar nasıl attığını hulasa, 133'te (Bergama)'nın son kralı üçüncü Atal'ın ictinabı muhal bir mukadderata Teslim vücud ederek Roma Cumhuriyetini Krallığının nasıl varisi yaptığını ve Bergama Krallığının o andan itibaren Roma'nın nasıl "Asya" eyaleti olduğunu izah edeceğiz.

8

İskender Cihan Vahdetinin Timsali

Hemen bütün muerrihler İskenderin mesleği icraatı beşeriyet tarihinin en büyük devirlerinden birini teşkil eylediğini kabule mütemayildirler. İskender; biliyoruz, Garbi Akdeniz müstesna olmak üzere bütün cihan-ı malümü birleştirdi ve o cihanı aynı faciaya teşrik eyledi. Fakat insanlar bizzat İskender hakkında edindikleri fikir fevkalade mutehavvildir. Muarrihler bu hususta iki mesleğe ayrılır. Evvela İskender de mevcut olan gençlik ve zerafet ile gözleri kalmamış bir alimler tipi görüyoruz. Yunan hükümdarının bu prestij korları onun kendi hakkındaki fikrini kabul ederek cinayetlerin ve cinnetlerini 'Ali cenap bir hilkatın gelişi güzel bir fevaranı veya muazzam bir planın acıklı, fakat meşum netayici telakki ederek mazur görüyorlar, bu muerrihler filhakika bu hükümdarın hayatını bir plana tabi olarak kabul ediyorlar; fakat öyle vasi, siyasi bir planki biz bugünkü fikirlerimizle o planı idrake ancak müsta'idiz. Diğer taraftan öyle insanlar var ki, Bunlarda İskender'i yavaş yavaş inkişaf etmek üzere olan Yunanileşmiş

hür ve sakin bir alemin vücuda gelmesi hususundaki her türlü ümidi, müdahalesiyle mahveden meşum bir amil telakki ediyorlar.

Fakat biz İskender'e veyahut babası Filip'e, yirminci asrın Filozof bir Muerrihin idrak edebileceği cihan siyaseti planlarını isnad etmezden evvel, O devirde ilmin ve fikrin son hudutları nelerden ibaret bulunduğunu kendi kendimize soracağız. Eflatun'un, Ezokrates'in ve Aristoteles'in dünyası, ameli olarak tarihi hiçbir telakkiye malik değildi. Filhakika Tarih, rahipler tarafından yazılan adi kroniklerden büsbütün başka olarak son iki asıra gelinceye kadar insanların malümü değildi. En münevver kimselerin bile coğrafya ile ecnebi memleketler hakkındaki fikirleri pek mahduttu. Bir çocukları nazarında dünya düz ve gayri mahdut bir satıhdı. Siyasi felsefe, ufak (Belde – Devletler) tecrübesinden başka bir tecrübeye istinad etmiyor, imparatorlukları idrak edemiyordu. Medeniyetin menşe'leri hakkında bir şey bilinmiyordu. İlmi servet (iktisat) hakkında hiçbir vukuf yoktu. Bir sınıfın diğer bir sınıf üzerine nasıl bir aks'ül 'amel yapacağı düşünülüyordu. Biz İskender'in mesleğini, uzun zamandan beri tevali eden bir (vetire processus)'ın tetevvücü bir (Crescendo tedricen ses yükselmesi)'nin Nokta-i hülyası olmak üzere telakkiye mütemaliyiz. Fakat bu hadisenin bir müntehadan ziyade, bir mebde'î add olunması daha doğrudur, bu vak'ada beşeriyetin vahdeti insanların muhayyilesine ilk defa olarak tecelli etmiş bulunuyor. (S.106) İskender devrinden evvel Yunan zihnini alabileceği en cesurane fikir, Yunanileşmiş bir İran imparatorluğu, dahilinde Makedonya ve Yunan unsurlarının fa'ik olacağı bir alem fikri idi. İskenderle, onun ölümünden sonra ve hatırası devam ettiği müddetçe, daha fazla olarak yeni bir mefhum ortaya çıktı. Bir cihan kanunu ile cihan teşkilatı mefhumu. Birkaç nesil müddetince Büyük İskender beşeriyet nazarında bu yeni Nizamın timsali ve müşahhası gibi telakki edildi. Onu adeta efsanev'î bir mahluk yaptılar. Başlı Nim ma'bud Herkül'ün veya ma'bud Amon – Ra'nın ilahı timsalleriyle müzeyyen olduğu halde kendilerini onun varisleri telakki edebilen haleflerinin sikkeleri üzerine hak edildi, Daha sonra Cihan teşkilatı fikrini diğer büyük bir kavim ele alacak ve birkaç asır esnasında oldukça büyük, muazzam bir deha-i siyasi gösterecektir ki o kavimde, Romalılardır ve o zamanda diğer mühim bir serseri siması, Sezar eski alemin garb nısfı nazarında İskenderin Simasını gölgede bırakacaktır. İşte bu suretle, kable'l-milâd üçüncü asrın mebdaidinden itibaren eski dünyanın garb medeniyetinde muasır beşeriyetin zihniyetini idare eden büyük fikirlerinden üçünün tecellisini görüyoruz. Ruhbanın gizli işlerinden, sırlarından ve telkinatından yazının ve bilginin ne tariklerle meydana çıktığını herkesin

anlayacağı ve herkese öğretilen umumi bir ilim, bir tarih ve bir felsefe mefhumunun nasıl vücut bulduğunu gösterdik. Bunu ilk evvel vedahate çıkaranlar, Herodot ile Aristoteles oldu.

Mozolos

(Kariya) Kralı Mozolos'un Heykeli. British müzeumdadır.

Keza, Bâbillilerde, Yahudilerde ve daha sair Sâmi kavimlerde, dinin ma'betde veya mahalli ma'buda tahsis olunan başka bir yerde icra edilen muzlim bir ibadetten, ma'bedi bütün cihan olan ve adaleti cihana şamil bulunan bir rab'ba alenen edilen ta'zime tehavül ederek git gide umumi bir mahiyet kesbeylediğini de gösterdik. Şimdi de, üçüncü fikrin bir cihan siyaseti fikrinin tecellisini görüyoruz. Beşeriyet tarihinin sonrası, kısmi azamı itibariyle şu üç mefhumun terakkisinden ibaret olacaktır. Belki Cihan-ı şumul adalet beşeri tesanüd, içlerinde zühur ettikleri insanların veya müstesna kavimlerin dimağından ırkın vicdan umumiyesine intikal eyleyecektir.

S.107**İSKENDERİYE'DE İLİM VE DİN**

1. İskenderiye'de ilim
2. İskenderiye'de Felsefe
3. İskenderiye, dinler menbaı
4. İskenderiye ve Hindistan

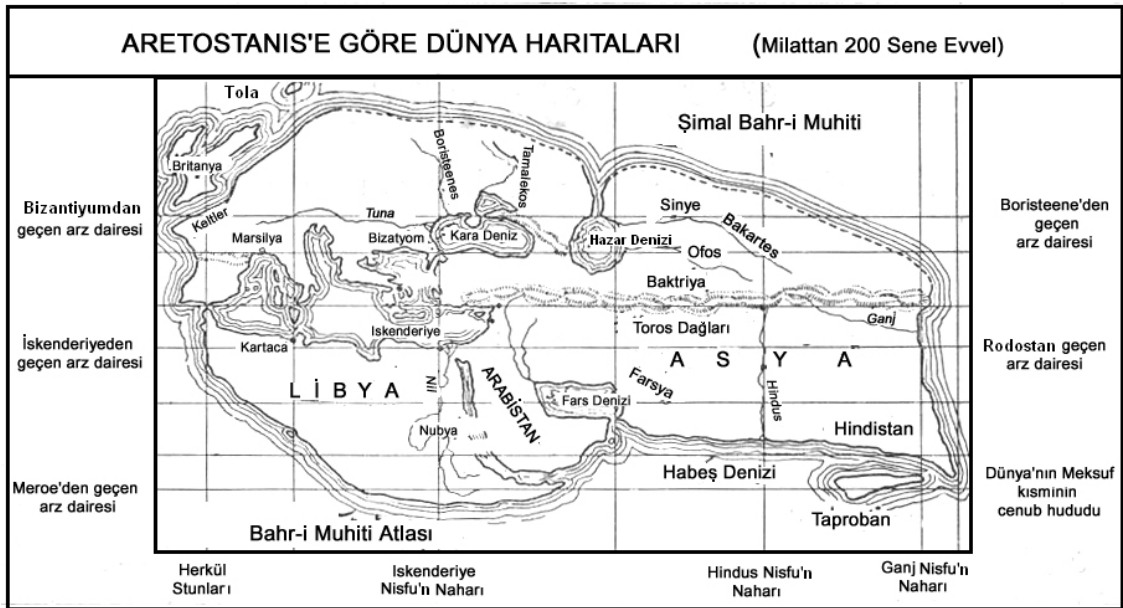
Tercüme eden: Müderris Ahmed Refik Beg

Büyük İskenderin pek fani olan cihan imparatorluğunun en müreffeh unsurlarından biri, İskenderin arkadaşı Batlamyusa düşen Mısır oldu ve hatırlardadır ki, Filip onu sürmüştü. Bu memleket, Gollinin veyahud yağmager Part'ın tecavüzü haricinde idi, bundan başka, (Tir) şehrinin Fenike Kuvve-i bahriyesinin tahribi ve (İskenderiye)'nin binası (Mısır'a) bir müddet kadar, şarki Akdenizde Bahr-i faikiyeti temin eyledi. İskenderiye, Kartaca'ya rakip olacak derecede vüs'ad peyda etti, İskenderiyenin şarka doğru ve bahr-i ticareti, Bahr-i Ahmer'den, Arabistan'a ve Hindistan'a kadar tevessü' ediyordu, garba doğru ise Kartacalılarla rekabet eyliyordu. İskenderiye'nin ticari ehemmiyeti daha birçok asırlar devam edecek, bu şehir Roma imparatorluğu idaresinde en muazzam bir dereceyi bulacaktı.

Batlamyus Suter

Mısır da Batlamyus sülalesinin müessisi Batlamyus Suter

Mısırlılar, Batlamyuslar tarafından nasb olunan Makedonyalı ve Yunanlı Valilerin, müstakil imparatorlukları artık kalmadığı tarihten itibaren gördükleri valilerden daha hayır hah ve daha kabil-i tahammül efendiler olduklarını gördüler. Hakikat halde Makedonyalılar; Mısır'ı idare ettiler, demektense, (Mısır) Batlamyusları siyaseten fetih ve ilhak eyledi demek daha doğrudur. Hatta Mısır idaresinin Yunanileştirilmesine teşebbüsten ziyade, Mısır'ın siyasi fikirlerine Rucu' edildi. Batlamyus, Firavun, Ma'bud – Kral oldu ve idaresi(Pepi)'nin (Totmes)' in (Ramses)'in ve (Nehao)'nun kadim ananelerini devam ettirdi. Fakat İskenderiye Firavunun Esaslı ve umumi idaresi altında kendine mahsus ve Yunan beldelerindeki tarzında bir idare teşkilatına malik idi. (S.108) Sarayın ve hükümetin lisânı eski Yunanca idi. Yunanca, Mısır'da erkenden münevver insanların o dereceye kadar lisânı oldu ki, (Mısır)'a yerleşmiş olan Yahudi cemaatleri, dindaşlarından birçoğu İbraniceyi anlamadıkları için (Kitab-ı Mukaddes)'lerini Yunancaya tercüme etmeyi elzem add eylediler. Denilebilir ki Yunanca, İsanın zühurundan evvel ve sonraki asırlarda Adriyatik'ten Basra körfezine kadar bütün tahsil görmüş insanların lisânı olmuştu.

İskenderin bütün genç arkadaşları içinde Makedonyalı Filip'in sarayında yaşayân insanlara Aristotelesin münis kaldığı bir fikri ilmin sistematik bir surette tensiki fikrini mevki'-i tatbike koymaya en ziyade çalışan, galiba Batlamyus oldu. Batlamyus harikulade müsta'it mütevazi ve mücid bir zihne malik bir adamdı, İskenderde az çok Olimpiya'yı hatırlatan her şeye karşı kendisinde fark olunur bir istihza ve bir şüphe

vardı. İskender'in seferlerine dair yazdığı tarih-i vakı'a gaip oldu. Fakat menkıbeleri bize kadar intikal eden muasır nakillerin müracaat ettikleri menbai, o oldu. Batlamyusun, (İskenderiye)'de tesis eylediği müze, hakikatte dünyanın ilk Darülfünunu idi. Adı da gösteriyorki, (Müzeler)'in hizmetine tahsis edilmişti. Zaten (Atina) meşâiyon mektebi de böyle idi. Bu Heyetin dine ihtisası ancak şekil itibarıyla idi. Gayri dini mahiyette bir fikir hareketinin mevcut olabilmesi asla düşünmemiş olan bir 'alemde, bu nev'i müesseselerin mevcudiyetine mani olan kanuni müşkilatı bertaraf etmek üzere zahiri ve şekli olarak tesis olunmuştu. Müze her şeyden evvel, taharriyata devam eden ve keşiflerinin kaydını tutan fakat aynı zamanda vakitlerinin bir kısmını tedrisata hasreyleyen bir alimler koleji idi. Bidayette ve iki üç nesil müddetince İskenderiye müzesi parlak bir alimler zümresiyle ziynet buldu. O derecedeki (Atina) en güzel günlerde bile böylesini görmemişti. (İskenderiye) ve Bilhassa Riyaziye ve Coğrafya'da sağlam ve nefis bir işgördü. Bütün mektep talebelerinin bildikleri Öklidis arzın ebadını ölçen ve onun seksan kilometreye yakın hakiki katrını ortaya koyan Eratos, Kıtta'ı mahrutiler üzerine bir kitap yazan Apoliniyos isimleri, hususi bir mümtaziyeti haizdir. Hipperhos, ilk evvel, semada zühur edebilecek bütün tahavvülleri kontrol etmek için yıldızların bir kataloğunu ve bir haritasını yapmaya teşebbüs etti. Hero, ilk evvel buhar makinasını buldu. Arhamides (S.109) (İskenderiye)'de tahsile geldi ve (müze) ile daima muhaberede bulundu. Keza, İskenderiye tıp mektebi de meşhurdu. Cihan tarihinde ilk defa olmak üzere ortaya bir mesleki malumat mi'yarı konuldu. Deniyor ki, Herofilos, İskenderiye'nin en büyük teşrihcisi, mahkum caniler üzerinde teşrih ameliyesine koyuldu. Herofilos'un düşmanları olan diğer üstadlar teşrih tahsilini muvafık görmediler ve ma'lece fennini tekemül ettirdiler. Bununla beraber İskenderiye'nin bu ilmi şa şa'ası bir asırdan öteye gidemedi: müzenin teşkilatı, devamlı ve mütemadi bir faaliyet-i zihniyeyi temin edecek tarzda düşünülmüştü.

Burası “Kralı Royal” bir kolejiydi. Profesörleri ve talebesi tabiri caizse, firavunlar tarafından nasb edilirler ve maaş alırlardı. “Atina’da” ise, mekteb veya akademi tesmiye olunan hususi cemiyetlerin cumhuri mahiyetleri, onları daha çok payidar ve müstakil bir hale getirdi. “Firavun, bir birinci Batlamyus veya bir ikinci Batlamyus olduğu müddetçe, kral himayesi, çok iyi bir şeydi, fakat biraz sonra Batlamyuslar Mısır Ruhbanının (S.110) ananevi nüfuzu altına girdiler ve bu rahipler müzenin zihniyetinde Aristoteles’e ait her ne varsa tahribe çalıştılar. Müzenin henüz yüz sene mevcudiyeti olmadan bütün ilmi azmi ortadan kalkmıştı. Müzenin yanında, birinci Batlamyus büyük kütüphane ile, kendi azametinin en payidar abidesini bina etti. Bu kütüphane, henüz gayri malûm bir mikyasda, hem devlet kütüphanesi hemde neşriyat idaresiydi. İhtimal büsbütün ansiklopedik bir mahiyete haizdi. Herhangi bir ecnebi (Mısır)’a gayri malum bir kitap ithal etse, onu bu kolleksiyon için kopya ettirmeye mecburdu ve tekml bir alay kopyacı, mütemadi bir surette en meşhur ve en elzem eserleri kopya etmekle muşgullerdi. Kütüphane, bizim darülfünun preslerimiz gibi, kitaplarını dışarıda satardı. İkinci Batlimos ile üçüncü Batlimos zamanında kütüphanenin şefi olan Kallimahos, bu kütüphanenin ihtiva edebileceği bütün hazaini

tasnif etti ve katalogunu yaptı. Düşünölmelidir ki, bu devirde kitaplar öyle sayfa halinde tertip edilmiş değillerdi.O derecedeki muayyen bir parçayı tetkik etmek isteyen bir kari‘ el yazısını yuvarlamaya veya açmaya mecburdu. Bir hareket onu yorar ve kitabı da yıpratırdı. Bir kitap her okundukça böyle kamilen iki küflü elden geçmek lazımdı. Kallimahos, mütalaa da zaman kazandırmak için mesela Herodot’un (Tarih)’i gibi uzun eserleri her cildi ayrı bir tumar üzerine yazılmak üzere kitaplara veya ciltlere ayırdı. İskenderiye kütüphanesi, müze üstadlarından daha çok talebe celb etti. İskenderiye ahalisi bu bir sürü talebeye mesken ve yemek tedarik ederek bu suretle külliyetli bir kar elde ettiler. Fikri hayatın mihengi manzarasının bu derece Bati‘ tekemmül eylediğini görmek şâyânı hayrettir. Orta sınıftan bir İngilizin aile kütüphanesinin temin edeceği kolaylıklarla bir İskenderiyeli muharririn malik olabileceği gayri kafi ve uygunsuz malzeme mukayese edilirse bu muharririn ne kadar azim bir zaman zarfına maruz olduğu ve ne kadar çok bir gayret ve dikkat sarfına mecbur bulunduğu anlaşılır. Hem bu, asırlarca böyle oldu. Şimdi bu kitabı yazanın önünde bir dizine kitap var. Üçünün sonunda Fihrist de mevcut yazısını hemen hiç bırakmadan her lahza bu eserlerden birini açması, bir metni tetkik etmesi ve bir fıkrayı düzeltmesi mümkündür. Şimdi bir de el yazısının tumarını açmaya mecbur olan biçare düşünölsün! Elimin uzanacağı yerde iki ansiklopedi, bir diksiyoner, bir cihan atlası, bir teracimi ahval diksiyoneri vesair müracaat kitapları var. Bu kitaplarda vak‘a kenar fihristi yok; fakat o zamanlar bu, fazla bir talep olurdu. Kable’l-milâd 300 dünyada bir nev‘i hiçbir vasıta yoktu. İlk Grameri, ilk diksiyoneri (İskenderiye) vücuda getirecekti, elimdeki şu kitap evvel-i emir de el yazısıyla tarafımdan yazılmıştı, sonra bir daktilografaya tevdi‘ olundu. Oda bunu aynı aynine kopya etti. Bu şekilde gayet kolay okunuyor. Vasi‘ bir surette tadil ve tashih olunuyor ve tekrar daktilografıye edilerek ikinci defa tashih ediliyordu. İskenderiyeli muharrir ise kelimelerinin her birini dikte veya tekrar kopya ettirmeye mecburdu. Yukarıda söylediği şeye daha bakmadan kağıdı sallayarak veya üstüne kum serpererek son satırları kurutmaya mecburdu, elinde kurutma kağıdı bile yoktu. Bir metin için ne kadar kari‘ varsa o kadar kopya etmek lazımdı ve kopya edende her defasında yeni yanlışlar yapardı. bir haritaya veya bir diyagramı kaç defa lüzum olursa, yeni yeni müşkilat zühur ederdi. Yeni kitaplar bir oda içine toplanan kopyacılar dikte edilir ve bu suretle en aşağı birinci tab‘ dan yüzlercesi vücuda getirilirdi. Roma’da Hurasle virjilik bu tarz bir çok metinleri meydana getirmiş olsa gerektir. Mesela doğru resimlere istinad eden teşrih gibi bir fen,(S.111) kopya edenlerin acizliği yüzünden pek ziyade müşkilata

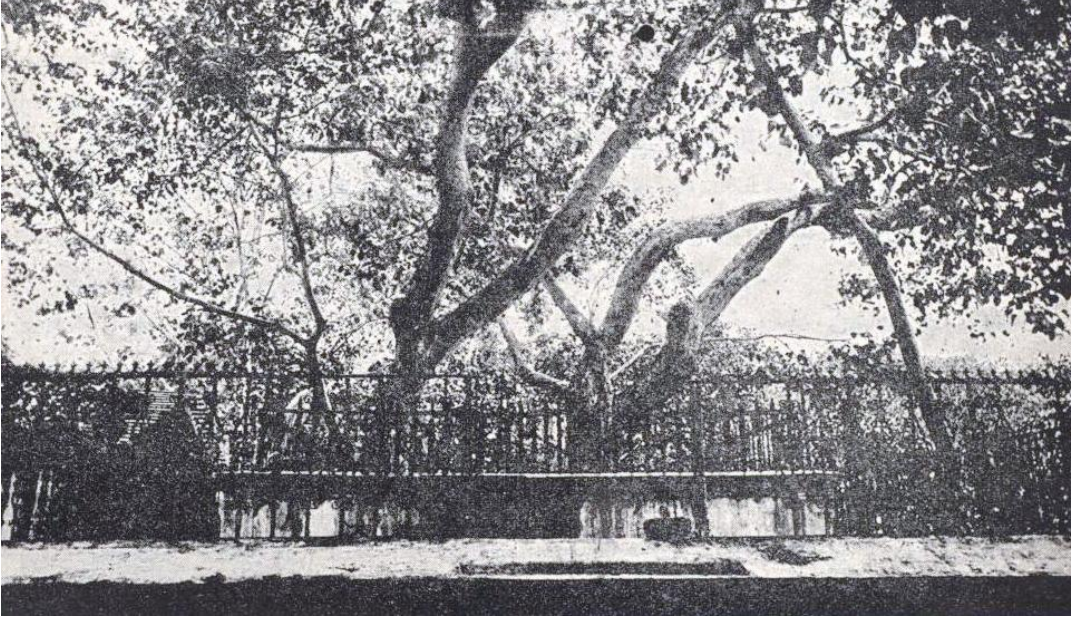

uğrardı. Coğrafya kitaplarının kopyası keza atatsız bir şey olmak lazımdı. Şüphesiz 1925 senesinde, hususi kütüphanelerimiz ve yazı masalarımız bize ağır ve kullanışsız görünecektir. Fakat İskenderiye'nin temin ettiği şeyin yanında bu iş aletleri yine ameli oldukları gibi dimağı ve asabi kuvvetimizde tasarruf ettirirler.

İskenderiyede hiçbir tab' tecrübesi yapılmamıştır. İşte bu öyle bir vak'a dır ki vehle-i ulada göze çarpar. Dünya çok şöhretli kitaplar talep ediyordu, bundan başka her türlü ilanlar, beyannameler hep halkı alakadar edecek mahiyetteydi. Bununla beraber on beşinci asra gelinceye kadar garb alemi matbaa namına layık bir usul görmedi. Düşünüz ki, matbaacılık çok derin önceden keşiflere tabi' bir sanat değildir, sanatların en basitidir. Esasen matbaacılık daima vardı. Evvelce de söylediğimiz vecih ile mağara devrinin paleolitik insanların, müşin esvapları üzerine resimleri tab' ettiklerini tahmin ettirecek sebepler mevcuttur. Eski Sümerlilerin "Tamga" lıları keza matbaa aletleriydi, mesukat, makbu' maden parçalarıydı. Her zamanda ümmi kimseler imzalarını koymak için ağaçtan veya madenden mühür kullanıyorlardı. Mesela İngiltere'nin norman fatihi birinci Kilyom vesikaları imzalamak için mürekkepli bir damga kullanırdı. Çinde, Kable'l-milâd ikinci Asırdan itibaren klasik eserler basıldı. Mamâfih gerek mürekkep, papiros veya kitapların şekli hususunda ufak tefek müşkillerin hadis olmasından, gerek kopyacı esirlerin sahipleri tarafından mümanaat gösterilmesinden ve gerek kullanılan usulün çok kişiye işgal eylemesinden dolayı Avrupa'da hatta resimlerin doğru olarak tab' edilmesi için bile matbaacılığa müracaat etmek düşünülmedi. Fakat böyle bir teahhürün sebebi hiç şüphesiz, üzerine basılabilecek muvafık cesametlerde ve intisacı aynı şekilde bir maddenin elde bulunması hadisesinde aranılmalıdır. Papiros, ancak mahdut miktarda tedarik edebiliyordu. Her kenar daha sonra yine uydurulmak lazımdı. Sahifelerde muntazam bir formatda değildi. Hatta baskı aletleri bile olsa, bu aletlerine papiros tımarlarını yapmak için lazım olan müddetçe atıl kalacaklardı. Fakat bu böyle olmakla beraber, resimlerle diyagramların tab'ı için ne sebepten bloglar kullanılmadığı da layikiyle anlayamıyor.

İşte, fikri hususatdaki şâyânı hayret işlere rağmen_ techizatının fakirliği nazır-ı dikkate alınacak olursa, Aristoteles tarafından yapılan ameliye bu alemin, bir Nivton veya bir Pastor seviyesine is'ada kafidir. Kendini ihata eden kavimlerin fikirlerin, siyaseti ve hayatı üzerine İskenderiye'nin neden ehemmiyetsiz bir tesir yaptığını bize anlatmak için bu kayıtlar kifayet eder. Müzesi ve kütüphanesi vak'anur merkezleri idi, fakat bu nur, kapakları kapalı bir fenerin içine konulmuştu. Yapılabilen keşifleri

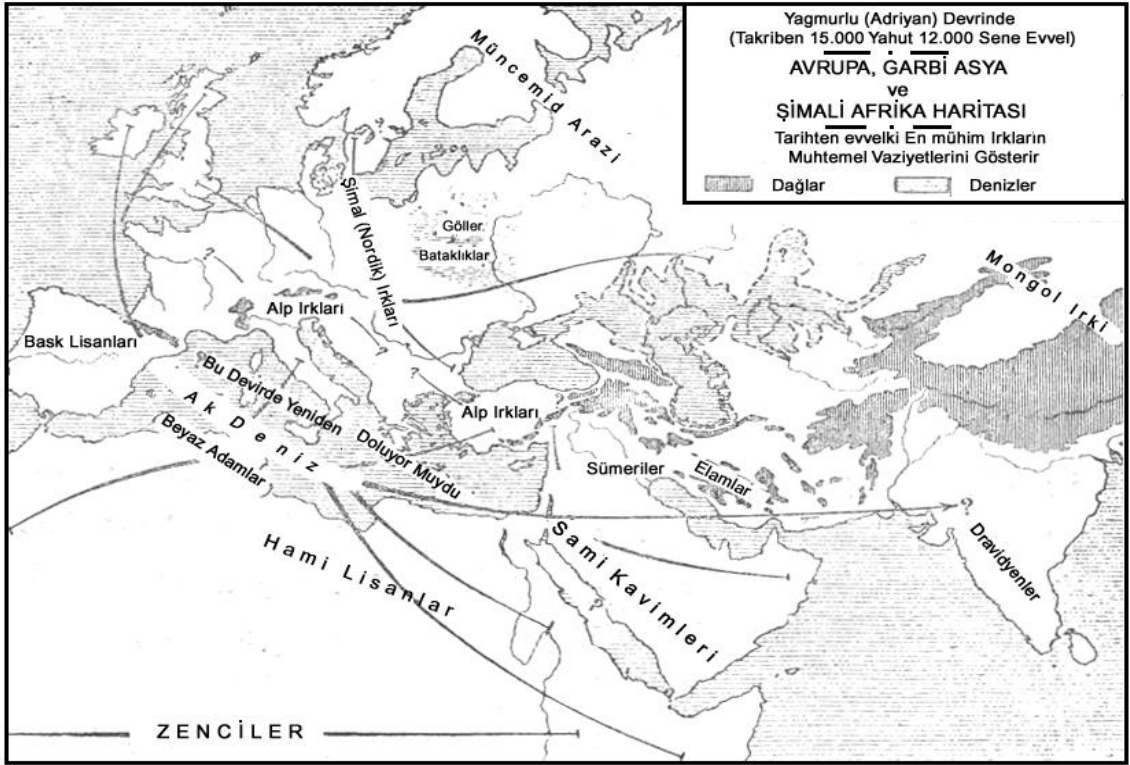
beşeriyetin Heyet-i umumiyesine isale müsait elde hiçbir vasıta yoktu. Esasen nüfusu haddinden fazla bir merkezde yerleşmek için talepler fazla masarifle gelmeye mecburlardı; çünkü birkaç ilim kırıntısını kendilerine temin etmek için bundan başka çare yoktu. (Atina)'da ve (İskenderiye)' de kendilerinden Mutedil fiyatlarla kitap satın alınacak kitapçılarda muhtelif fiyat da kitaplar bulunurdu, fakat bu kitaplarda mevcut malumatı aşağı sınıflara veya ecnebi ahaliye öğretmek icab ettiği zaman, ihtiyat Papiros derhal biterdi. Bu sebepten tahsil, halk kitlesine nüfuz edemedi. Biraz derin tahsil görmek isteyen kimse alime elveda demeye ve uzun seneler müddetince kitapları veya aletleri az olmakla beraber işleri başlarından aşan alimlerin etrafında muvakkat bir hayat imrar etmeye mecbur olurdu. Tahsil görmek için şüphesiz, ruhban mesleğine girenler derecesinde kapanmaya lüzum yoktu, fakat fedakarlık yine pek az değildi. Hürriyet, serbesti ve azmi hayatı gah onun haricinde **(S.112)** Hakiki bir fikir hayatı inkişab edemezdi. Pek çabuk nedret peyda etmeye başladı daha bidayette birinci Batlamyusun himayesi siyasi münakaşat sahasını tahdit neticesine hasıl etti. Biraz sonrada meslek ihtilafları ilme tahsis olunan sahaya halkın bütün hurafelerini ve bütün batıl itikatlarını soktu. İlim, gerisinde Pedentizmi bırakarak İskenderiyeden uzaklaştı. Kitap isti 'mali yerine kitaplara ibadet kaim oldu. Alimler pek çabuk nahoş mahiyeti haiz, garip bir mutahassıslar sınıfına tehavvül ettiler. Müzenin tes'isinden beri henüz on iki kadar nesil geçmeden, (İskenderiye) utangaç, Aksentrik, ilmi fikirlerden mahrum, esaslı vak'alara yükselmeye gayri müstaid, yalnız ehemmiyetsiz metin teferruatına meclub, arkadaşına olduğu kadar cahile de vahşicesine gayızlı, yeni tipte bir nev'i beşerle çoktan ünsiyet peyda eylemişti. İskendireyeli sosyalistde, bir rahip kadar müsamahadan mahrum, bir sihirbaz kadar (Oboskürantist) idi. Hiçbir kopya işi onun azmini kırmaz, hiç bir nadir kitap onun nazarında elde edilmemek olamazdı. Bu, beşeriyetin fikri tekamülünün bir nev'i aşağı mahsulü idi. Bir çok nesiller müddetince zekai beşerin henüz yakılan meşalaları yine kendi tarafından karartılacaktı.

(Anorad Hapora)' da Bu ağacı

(Anorad Hapora)' daki (Bu) ağacı, Goutama, Gotama bu ağacın altında ilham alırdı.

2**İskenderiye'de Felsefe**

Bidayette, İskenderiye'nin zihni faaliyetinin merkezi (müze) idi. Ve Bilhassa ilmi bir mahiyeti haizdi. Olgun bir yaşta insana, kendisine ve alem-i hariciyeye hâkim olamayı öğreten felsefe ilk gayelerini açıktan açığa terk etmekle beraber gizli bir teselli umdesi haline geldi. Menbe', macuna tahavvül etti. Filozof dünyayı içinde yaşadığımız bu dünyayı mecnunane devrine bırakacak ve gayet zarif, **(S.113)**

Tepelerinin en eskileri o zamanlanma şekillidir, daha muahhar olanlar ise müdevverdir. Birincilerde bulunan kahaflar hemen daima Dolikoseval olduğu halde ikincilerdekiler alel ekser Brakisefaldır. Bu keyfiyetin garbi Avrupa'da yeni taş devrinde birkaç ırkın birbirini takiben yaşamış olmasına delalet etmesi ihtimali vardır, lakin aynı hal-u geda da, itiyatda ve iklimde tahavvüle de alamet olabilir. Fakat kahifler bu tetkiki bir çok Etnolojistleri Kafkas ırkını (Hekseli gibi bir şimali sarışınlar (Blonds), diğeri Akdenize ve şimali Afrika'ya mensup açık esmer (Bruns) olmak üzere iki kısma değil) üç sınıfa ayırmaya sevketmiştir. Bunlar Hekseli'nin sarışınlarını iki sınıfa ayırdılar: Birini şimali Avrupa ırkı diye tefrik ettiler ki sarışın ve Dolikosa falder, buna "Nordik" namı verilir, diğeri de Akdeniz veya "İber" ırkıdır ki hafif esmerdir, koyu saçlı dolikosa folder ve bu ikisi arasında olmak üzere üçüncü bir ırk daha gösterdiler, bu da onların "Alp" ırkı dedikleri Bıraki sefellerdir. Buna muhalif olan mekteb Alp ırkı farz edilen sınıfı sadece "Nordik" veya "İber" (yahut hatif esmer) ırklarının mevzi'i bira kösevel Tenevvöleri add eder. "İber" kavimleri, uzun şekilli tümüsleri vücuda getirmiş olan yeni Taş devri kavmiydi ve ilk nazarda görülür ki Avrupa'nın kısmi azamı ile garbi Asya' da en çok bunlardan mevcut idi. Bunlar tarihin ilk devirlerinde hükümran idiler. Nordik kavmi sonradan zühur etmiş ve şimali Avrupa ve Asya'nın ormanlarında garb ve merkez sahillerinden gelmiştir.

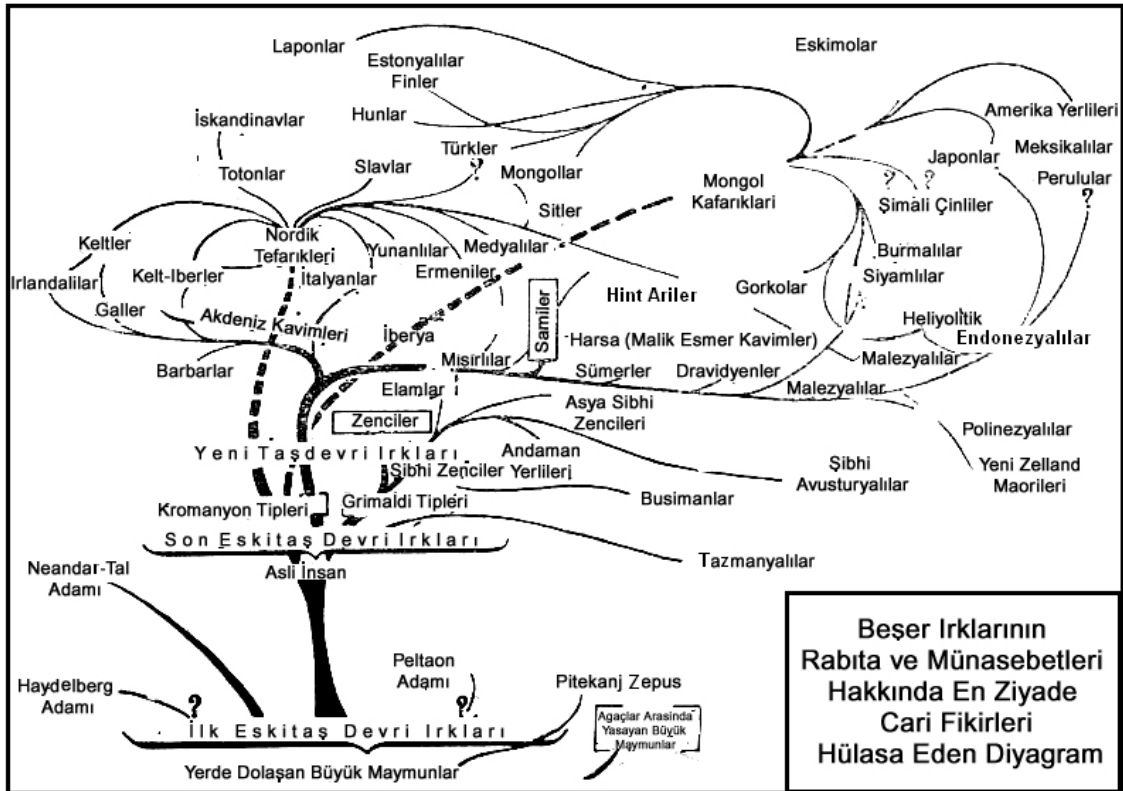
3

Esmer Milletler

Kafkas ırkının bir cüz'ü olan Akdeniz yahut İber ırkı bidayeten daha vasi' sahillere şamil ve şimal ırkından (S.114) daha az kat'i ve vazih avsafta malik bulunuyordu. Cenubda kendisini siyahilerin ırkından tefrik eden hat hududu emniyetle tasrih ve tahdit etmek müşkül olduğu gibi merkezi Asya'da bıraktığı izleri ilk Mongolluların izlerinden tecrid eylemekte imkansızdır. Vuilfred Askovanlond Wilferd Scoven Blunt'un temin edildiğine göre Hekseli "Çok eski zamandan beri Mısırlılırla Hindistandaki Dravityenlerin müşterek bir asla marbud bulunmalarından şüpheye düşmüş ve bu ibtida'i zamanlarda Hindistan'dan ta İspanya'ya kadar uzanan esmer derili insanlardan müteşekkil bir kemerin imkan vücuduna ihtimal vermiştir."

Hatta mümkündür ki (Hekseli)'in Tasavvur ve Tahayyül eylediği bu esmer derili beyazlardan mürekkeb (kemer) Hindistan'dan daha uzaklara kadar imtidad etmiş ve Bahr-i Muhit-i kebir sahillere kadar uzanarak el-yevm medeniyet dediğimiz şeyin ilk amilleri olan yeni taş devrini kuranları Saha-i Şümülüne almıştır. İhtimalki şimal ve Mongol milletleri bu esasi; Kökün şimal şarki veya şimal garbi dallarından başka bir şey değildir. Ayrıca yalnız Şimal ırkının bu asıldan münşai olması esasi kabul olunarak Mongol veyahut siyahi ırkları ayrı bir kök teşkil eyledikleri ve Bilahire cenubi Çin' de esmer derili bir takım insanları bu esasa iltihak eyledikleri de dermeyan olunabilir. Üçüncü bir ihtimalde Varid olabilir: Şimal milletleri eski taş devrinden itibaren tamamen yek diğerinden ayrı olarak inkişaf etmişlerdir. Grift Taylor Griffith Taylor Mongol tipinin, kendisinin "Ari" tesmiye ettiği ve gerek Mongol ve gerek Nordik ırkların müşterek esasını teşkil eden bir tipten inkişaf etmiş olduğunu farz eder gibi görünüyor. Bütün bunlar hala halledilmemiş meselelerdir ve daha senelerce de hal edilmemiş bir halde kalabilir. Mister Höraben, Mr Horraban ile birlikte epeyce (S.115) Uğraştıktan sonra insan ırklarına ait Mevadı icmal edecek bir diyagram tertip ettik. Bu diyagram o suretle yapılmıştır ki, Avrupa, Asya, Avusturalya ve Şimali Afrikayı ihtiva eden bir harita üzerine hemen tamamıyla tatbik olunabilir. 114 üncü sayfada ilk insanlar ile başlıca yarı insan Nev'lerinin mezheplerini gösteren bir şecere derc ediyoruz. Sonra Kıro-Manyon ve Grimaldi tiplerini de hususi bir mulahaza ile ayrıca gösterdik. Bu mulahaza Avrupa'daki bazı eski taş devri iskeletlerindeki i'zam edilmiş olması mümkün olan bazı tehalüflere müstenid dir. Grimaldi kemikleri şebah zencilere mahsus (hususiyetlere malikti. Bu hal Grimaldi tipinin Kızıll derili Amerika yerlilerine benzeyen

Kıra-Manyon ırkıdan iyade daha ibtida'i olan "Boskop" ırkına müşabih olmasını farz ettiriyordu. Biri ilk sarı beyaz, diğeri ilk şibh-i zenci tiplerini teşkil eden bu iki büyük ırkın aynı sahalarda yaşamış olması mümkündür. Bu sebeple, Kari'ler Diyagramda şibh-i zenci ve zenci ırklarının ana kütükten ilk teşe'ub eden ırklar olarak gösterildiğine ve bundan sonra beşerin büyük bir heyeti esmer beyaz tiplerle temsil edildiği halde birinin şimali ormanlara, diğerinin Asya'nın şimalser kıyısındaki kumsallara doğru gittiğine ve sırasıyla Nordik ve Mongol tiplerinin bunlardan inkişaf ettiğine dikkat edeceklerdir. Eğer Kari'ler bundan evvel ki fikraya tekrar 'Atf-ı nazar ederlerse göreceklerdir ki, bu şubelerden her birinin ana ırk olan hafif esmer (Bronet) lerden ayrıldığı noktayı tefrik için geniş bir intihab sahasına maliktirler. Gerek Nordik ve gerek Mongol tiplerinin belki İskandinavlılar ve Eskimolar müstesna olmak üzere, tamamen "saf" kalmış olması varid değildir. Diyagramımızda muhtelif kollar bir birilerine hali temasa gelmek üzere muhtelif devirler yapmakda ve bu suretle ırklar arasındaki ihtilafı göstermektedir. Bundan başka diyagramımızın ötesine berisine bazı istifham işaretlerinde serpilmiştir ki, bu suretle diyagram ırki mezhepler hakkında herhangi kat'i bir ırk tasnifinden daha ziyade hakikate yakın bir şekil almıştır.

4

Heleyolit Harsi

Tarihi Beşerin bazı safhasında bütün dünyada yenitaş vasf ve mahiyetinde bir harsin tevessü' ve şümül kesbeylediği müşahede olunmaktadır. Bu yeni taş harsinin kendisine has o kadar vaz'ih, muayyen vasıfları vardır ki, bunları ayrı ayrı ve mütecellid şekillerde kürenin muhtelif mıntıka ve merkezlerinde yek diğerine mütevaziyen inkişaf eylemiş olduklarını kabul etmek müstahildir. Bu hares Akdeniz'in esmer ırklarla meskun bütün sahalarına şamil oldu. Bilahire Hindistana, Çin'in Bahr-i muhit-i kebir sahil olan mıntıkalarına ve nihayet Meksika ve Peru'ya kadar sirayet etti. Bu Hars ancak sahile Kari olan mıntikalarda kökleşti ve hiçbir zaman içeri araziye doğru fazla vüs'at ve inkişaf kazanamadı.

Yeni taş harsinin, Elyot Smith, Elliot Smith tarafından Heleyolitik, Heolit hique harsi namı verilen hususi bir inkişafı daha vardır ki, aşağıdan saydığımız şu garip adet ve ameliyelerden bazıları veyahut hepsi ile mütemayizdi:

- 1- Sent olmak,
- 2- Bir çocuk doğduğu vakit babasını kuluçkaya yatırır gibi yatağına göndermek adeti garibi ki bu i'tiyada kavvad, Couvade ismi verilmiştir.
- 3- Masaj i'tiyad ve Ameliyesi
- 4- Ecsadın Mumyalanması
- 5- Megalitik Abidat inşası
- 6- Çocuk başlarının şeklini suni bir surette bir takım sarıklarla değiştirmek
- 7- Cilt üzerinde dövme tata ouage
- 8- Güneş ve yılanın dini bir maksatla cem' ve teşriki ve
- 9- Uğur getirmesi için (Sustika, Swastika) namı altında

S.116

Tanınmış olan bir remzin isti'mali bu küçük ve garip Remz bütün dünya etrafında dolaşmıştır. İki muhtelif mıntıka da birden insanların bu oyuncağı icad edebilmiş olmaları ihtimali pek az kabil kabuldür. Elyot Smith bu ameliyelerin yek diğerinden gayri kabil infıkak bir kül teşkil eylediklerini ve Akdeniz sahillerinden ta Bahr-i Muhit-i kebir ve Hindi sahillerine kadar adeta gözle görülebilecek bir manzuma mahiyetinde bulduklarını iddia etmektedir. Birine tesâdüf edildiği vakit ekser diğerlerini de bulacağına insan emin olabilir. Fakat bu manzuma, şimal veya Mongol

ufkunda yükselmediği gibi Afrikadaki hatt-ı üstüva hududundan daha cenuba da inememiştir. Miladı İsa'dan on beş bin sene evvelinden bin sene evveline kadar geziran olan binlerce sene zarfında bu Heleyolitik harsi gayri mahsüs bir surette en sıcak mıntikalara kadar sirayet edecek ve bu harse mensub insanlar hafif kayıklara binerek vasi' denizlere açılacaklardır. Bu harsin Mehdi.

Adama uğur getiren

Bir Tılsım

Akdeniz havzası ve şimali Afrika'dır. Bahr-i Muhit-i Hindi sahiline Bilahire yerleşebilmiş ve oradan adaları kendine mesned ve mütteka ittihaz ederek Amerika'ya kadar uzanmıştır. Hindistan şarki, Malezya ve Polinezya'da metemekkin halkın ekseriyeti Avrupalı gemiciler tarafından on sekizinci asır zarfında keşf olundukları vakit henüz bu bahsettiğimiz heliyolitik devre-i inkişaf içinde bulunuyorlardı.

Mısır'da, Fırat ve Dicle vadilerinde görülen ilk medeniyetlerin menşe'i karibleri ağleb-i ihtimal bu kadar vasi' bir tarzda inkişaf etmiş olan bu harstir. Çin medeniyetinin de başka bir menşe'iden çıkmış olduğunu bilahire araştıracağız. Arabistan çöllerinde mutemekkin olan seyyar ve Sâmi milletlerde bu heliyolitik safhadan geçmiş gibi görünmektedirler.

5

Amerika Yerlileri

Amerika'nın yerli ahalisi Mongol ırkına mensuptur. (S.117) Bu insanların Amerika kıtasına yeni taş inkişafı safhasının ilk zamanlarında Beirng boğazı tarihiyle geçmiş olduğu görülüyor. Bugünde iki kıta arasında deriden mamül kayıklarla seyahet edilir.

Amerika'nın Mongol Tipleri

Amerika yerlilerinden Kara ayak Black foot tahifeleri ve (ortada) Taifeye iltihak etmiş (Nordik) cinsinden bir beyaz adam. Mongol ırkından olan Amerika yerlilerinin bu kıtaya Bering Boğazı tarihiyle geçmiş olmaları muhtemeldir.

Her ne kadar bu cihet Etnolojistler arasında münakaşa mevzu ise de yeni unsurların ve heleyolitik harsine ait fikirlerin daha sonraları açık deniz tarihiyle Amerika'ya geçmiş olması da muhtemeldir. Amerika yerlileriyle bu muahhar unsurlar şayet karışmış ise ya Amerika'ya gelirken bunlar yanlarında buğday getirmemişler veyahut da getirdikleri buğdayın ziraati munkarid olmuştur. Yeni dünyanın buğdayı makamında olan Mısır eski dünyada malum olanlardan tamamıyla farklı bir nebattır. Fakat Amerika yerlilerin eski dünyada dini hayatı, yeni taş devrinde baştan başa hâkim olan insan kurban etmek suretiyle tarlaya tohum almak itiyadının aynen yeni dünyada cari olduğunu göstermektedir. Amerika kabileleri bu kıtanın büyük bir kısmında yenitaş devrinin vahşeti seviyesinde kaldılar. Biz onları takip ederek kilometrelerce uzanan ve mevsiminde biten çayırlar üzerinde göçebe oldular. En şimalli mıntikalardaki kabileler Amerika'nın ren geyiği olan Kariboyu takip ettiler. (Amerika kıtasında insan devrinde

at yoktu, At bu kıtaya Avrupalılar tarafından ithal edildi.) medarı ormanlarda Amerika yerlileri kuş ve küçük hayvanat avcılığı da ettiler. Lakin bir iki münbit saha da, ileri de kaydedeceğimiz vecihle daha yüksek bir ictima'î nizam kurdular, araziye iska ve taştan mühim binalar inşa ettiler. Bunları son derecede itibari ve keyfi ve ekseriya hayali şekillerde menhutatla tezyin eylediler. Mühim binalar yaptılar ve şehirler ve saltanatlar kurdular.

Mongol tiplerinden Çinliler – üç çalgıcı

Mongol ırkının en şâyânı dikkat tiplerinden birkaç numune Çin cenubunda bu tarz tipler yerine hiç hissedilmeyecek surette esmer tip kavimler gelir.

S.118

BEŞERİYETİN LİSÂNLARI

- 1- Tek bir ibtida'î lisân yoktur. 2- Ari Lisânlar 3- Sâmi Lisânlar
4- Hami Lisânlar 5- Ural -Altay Lisânsları 6- Çin Lisânsları 7- Diğer Lisân
grupları 8- Muhtemel bir ibtida'î Lisân grubu 9- Bazı münferid Lisânlar**

Tercüme Eden: Muallim Ahmed Cevad Beg

Bütün beşeriyetin müşterek bir lisânı olmuş olmasına ihtimal yoktur. Eski Taş devri insanının lisânı hakkında hiçbir şey bilemiyoruz, Eski taş devri insanını serbestçe konuşabilip konuşmadığı bile bizce malûm değildir. Eski taş devri insanını şekiller ve vaziyetler hakkında gayet canlı bir his sahibi olduğunu biliyoruz, terk ettiği resimler buna şahittir, bunlara nazaren fikirlerini Bilhassa Avza ile Eda ve tebliğ ettiğine hüküm ediyoruz. İlk lisânların kullandığı kelimelerin Bilhassa bir takım telaş ve hırs avazlarından ibaret olması ya bazı müşahhas eşyaya tekabül etmesi muhtemeldir, sözleri bir çok halde, murad olunan eşyanın husule getirdiği gam gamalardan ibaret olmalıydı.

İskandinavya'nın şimalinde yaşâyân Mongollar

Laponlar Göçebe halinde yaşâyân balıkçı ve avcıl bir kavimdir. Umumiyetle boyları bir metre elli beş santimetredir, Avrupalıların vasati boylarından birkaç santimetre eksiktir.

İlk lisânlar ihtimal, sırf isim ve nidalardan tereküb etmiş küçük halitalardan başka bir şey değildi. İsimler ihtimal başka başka manalarla kullanılmak istenildiği zaman ayrı ayrı tavırlarla telaffüz edilirdi, Mesela eskitaş devri insanı “Ayı” demek için bir kelimeye malik idise de, ağleb-i ihtimal: “Ayı geliyor”, “Ayı gidiyor”, “Ayı avına gitmeli”, “Ayı öldü”, “Ayı buradan geçti”, “Ayı şunu yaptı. İLH gibi maksadlarını o kelimeye tavır ve işaret ilavesiyle ifade ederdi. İnsanın akli, ancak gayetle yavaş yavaş, hareketleri ve eşya arasındaki münasebetleri ifade edecek bir usul olabilmiştir. Zamanımızdaki lisânlar binlerle kelime ihtiva ederler, halbûki ibtida‘i lisânlar ancak birkaç yüz kelimeye havi idiler. Hatta zamanımızda Avrupa (S.119) köylüsünün binden biraz noksan kelimeyle Çini görebildiği kabul olunmaktadır ve yenitaş devrinin başlangıcına kadar insan Lugatının hududu bu radelerde olduğu tamamiyle kabul olunabilir. O zaman ki insanların ne muhavereler nede tasvirlerle girişmediğine ihtimal verilir. Bir şey nakil etmek istedikleri zaman, Kelamdan ziyade dansa ve pandomimaya müracaat ederlerdi. Sayı saymak için hiçbir usülleri yoktu, Olsa olsa iki mefhumunu bir lafız ile ifade etmek ve lafzının lüzumu kadar defa tekrar etmek gibi gayet kaba bir usüle malik idiler. Tekellüm Lisânın inkişafı ibtidada gayet Batı bir seyir takip etmiştir. Gramer sıyığaları ile mücerret fikirlerin ifadesi hiç şüphesiz Beşeriyetin tarihinden pek çok sonra, ihtimal ancak dört veya beş yüz nesil evvel zühur etmiştir.

2

Ari Lisanlar

Lisânları tetkik eden insanlar (Filologlar) beşeriyetin bütün Lisânlarında müşterek hiçbir seciye keşfetmediklerini söylemektedirler. Hatta Kafkas Lisânlarının cümlesinde müşterek unsurlar bulamıyorlar. Bazı geniş nahiyeler üzerinde dağılmış bir halde, Müşabih cezirler ve aynı fikri ifade için müşabih tarzlara malik bazı lisân grupları bulunmaktadır. Fakat buna mukabil başka nahiyelerde esaslı bünyelerine ve sarfi teşekküllerine kadar birbirlerinden farklı lisânlar da tesâdüf olunmaktadır. Mesela, şimdiki halde bütün Avrupa’yı kaplayıp Hindistan’a kadar yayılan mühim bir lisân grubu vardır:

Kalmuk kadınları ve çocuğu

Kalmuklar ve Mongol ırkıdan göçebe bir kavimdir. Başlıca merkezleri Çin arazisindedir.

Bu gruba İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca, İtalyanca, Rumca, Rusça, Acemce, Ermenice ile Hindistan'ın bazı lisânları dahildir. Ona Hindu – Avrupalı veya Ari Lisânlar ailesi namı verilmektedir. Bütün bu ailede aynı esaslı cezirler, aynı gramer mefurları keşif edilebilmektedir. Mesela İngilizce'nin father, mother, Almanca'nın vater, mutter, Latince'nin pater, mater, Rumca'nın Pater, Meter, Fransızca'nın pere mere, Ermenice'nin hair, mair, Sanskritçe'nin pitar, mitar İLH kelimelerini birbiriyle mukayese ediniz. Kezalik Ari Lisânlar Garim kanunu denilen bir tahavvül kanunu takip eder. Mesela German lisânlarındaki f, Latince de P olmaktadır. Bunları kullanan kavimlerin tefekkür tarzları da birdir. Mümkündür ki bir zamanlar çok uzak bir mazide, yenitaş devrinde, yani sekiz bin veya daha ziyade sene evvel, tek, basit, asli bir lisân mevcut olsun, bundanda bütün Ari Lisânlar teşaub etmiş olsun. Merkezi Avrupa ile garbi Asya arasında aynı bir lisânı kullanabilecek derecede birbirlerine karışmış kabilelerin göçüp konmakta olmaları kabul edilmek lazım gelir. Münakaşaya suhulet olmak üzere bu kabilelere Ari kavimler namını vereceğiz. Bunlar esasen Kafkas ırkları grubuna ve bu grubun şimali ve sarışın kısmına yani Şimali Nordique ırka mensupturlar. (S.120) Burada Karie Tayakkuz üzere olmak ihtarında bulunmalıyız, Filologların, Lisânları ırklarla karıştırmaya, vaktiyle aynı lisânı konuşan kavimlerin bir kandan neşet etmiş olduğunu kabul etmeye mütemayil oldukları zamanda olmuştur. Kari Amerika

Muttahid Cumhuriyetlerindeki zencilerin cümleten İngilizce konuştuğunu, yahut İrlandalıların siyasi nemayişlerinden meada zamanlarda eski erse lisânı konuşmayıp İngilizce tekellüm ettiklerini, nihayet kornol halkının artık kadim kelt Lisânı isti ‘mal etmediğini düşünecek olursa bu muhakemenin ne kadar aldatici olduğunu anlayabilecektir. Müşterek bir lisânın mevcudiyetinden sabit olan bir şey varsa oda kavimler arasında münasebetin mevcud olduğu aralarında tasalüblerin muhtemel bulunduğudur. Müşterek lisân müşterek bir menşe‘i isbat etmiyorsa da hiç olmazsa müşterek bir maziye delalet eder. Fakat Milad-ı İsa dan dört bin veya (iç bin sene evvel konuşulan bu asli Ari Lisân bile tam ibtida‘i bir lisân yani vahşi bir kabilenin lisânı değildi. Bu lisânı kullanan insanlar medeniyet merhalesine yetişmiş veya onu tecavüz etmiş idiler. Lisân nisbeten Muazel sarfi şekiller ve Nuhvi tertibler arz etmekteydi. Muhtemel dir ki Eski taş kavimlerinin sonuncuları olan Azilyanlar, Azilien hatta günün Mudınığları (mutpak artıkları) inşa eden ilk yeni taş kavimleri en ibtida‘i Ari lisândan daha bir tekellüm şekli altında meramlarını ifade etmiş olsunlar. Bu Ari Lisânlar grubunun Tuna Dineper, Don ve Volga nehirlerini içine alan ve şark cihetinden Ural dağlarının ötesine, Hazar denizinin şimaline yayılan geniş bir saha dahilinde ayrı bir şekil almış olması da muhtemeldir. Ariceyi konuşan insanların göçüp konduğu mıntika uzun zamanlar Bahr-i muhit-i Atlasiye vâsıl olmuyor ve Karadeniz’in cenubunda küçük Asyayı (Anadolu’ya tecavüz etmiyordu. Tuna, Şark istikametinde Rusya’nın Cenub şarkisinde, Volga havalisine yayılarak Türkistan’a vâsıl olan bugünkü Karadenizi, Hazar ve Aral denizlerini içine alan vasi bir denize doğru akmakta idi. İhtimal bazı kolları da Bahr-i müncemit şimaliye doğru uzanırdı. Bu deniz Ariceyi konuşan kavimlerle Asya’nın Şimali şarkisinde oturan kavimler arasında pek mühim bir mania teşkil etmiş olmak lazım gelir. Bu denizin cenubunda Balkanlardan Afganistan’a kadar giden mütemadi bir kavim çöle yayılmakta idi. Şimali garbide bataklıklardan ve göllerden müteşekkil bir nahiye Baltık denizine vâsıl olmakta idi.

Garbi İber Tipi

İhtiyar bir Bask köylüsü: Bugün Baskların yaşadığı saha, Pirene Dağlarının garbi uçlarından ibarettir. Basklar bu silsilenin daha ziyade İspanya' da kalan tarafında bulunurlar.

3

Sami Lisanlar

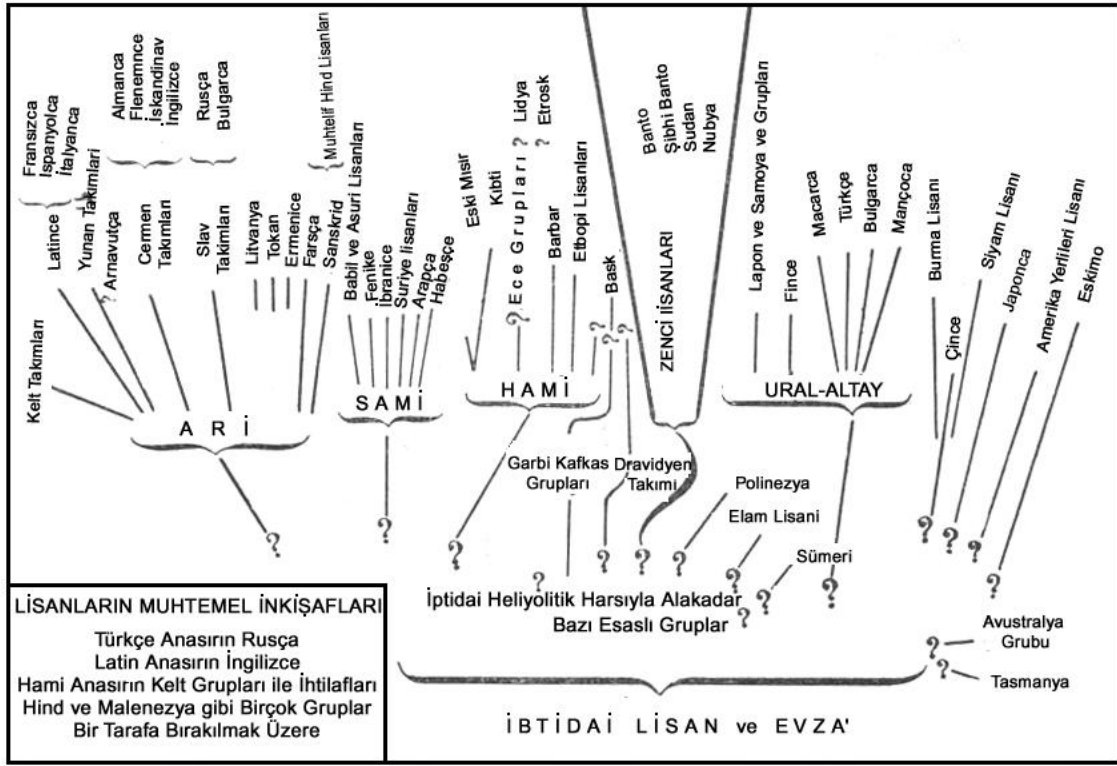
Filologlar bundan sonra Ari Lisânlardan tamamiyle müstakil olarak teşekkül etmiş görünen diğer bir lisânlar grubunu Sâmi lisânlar zümresini tefrik etmektedirler. İbranice ile Arapça, akraba lisânlardır; fakat bu lisânlarda cezirler rolünü oynayan kelimeler Ari lisânlarda bu rolü oynayan kelimelerin aynı değildir; bu iki gurup, eşya arasındaki münasebetleri ayrı ayrı tarzlarla ifade ederler; gramerleri ayrı ayrı umumi fikirler üzerine kurulmuştur. (S.121) Sâmi Lisânslar her ihtimale nazaren, Arilerle temas halinde olmayan insan cemaatleri tarafından işlenmiştir. İbranice, Arapça, Habeşçe, eski Asûrice, eski Fenike Lisânı daha bunlarla karabeti haiz diğer bazı lisânlar bin netice kendisine Sâmi ismi verilen ikinci bir ibtida'î lisândan teşaub etmiş add olunabilirler. Yazılı tarihin başlangıcında milattan dört bin sene evvel, Arilerle, Sâmileri Akdeniz'in şarkında birbirleriyle muharebeye tutuşmuş, ticarete girişmiş buluyoruz; fakat lisânlarda görülen farklar, bizi yeni taş devrinin mebde'inde, tarihi devirden mukaddim, binlerle seneler zarfında bu iki ırk arasında tam bir iftirakın mevcut olduğuna hüküm etmeye sevketmektedir. Sâmiler Arabistan'ın cenubunda veya Afrika'nın şimali şarkisinde yaşamış görünüyorlar. Yeni taş devrinin ilk asırlarında bu iki grup, tabir-i caizse, ayrı

ayrı alemler içinde yaşamışlardır. Aralarında ancak asgari bir münasebet cereyan etmiştir.

4

Hami Lisanlar

Filologlar üçüncü bir lisânslar grubu, hamî lisânlar zümresi hakkında muhtelif fikirlerde bulunmaktadır, bazıları bu grubu Sâmi gruptan ayrı, bazıları da bir ad detmektedir. Şimdi ki halde alimlerin Re'yi ,bu iki grup arasında ibtida'î bir münasebetin mevcudiyetini kabule mütemayildir. Hamî grup muhakkak Sâmi ve Ari gruptan daha müzteşir ve daha mütehaliftir.

Sâmi Lisânlar ibtida da gayet bariz esafı haiz bir ebde-i hamî Protoc Hamitique grub şekli altında zühur etmiş olabilir, Tıpkı kuşların hususi bir zahife zümresinden çıkmış oldukları gibi çok cazip, fakat hiçbir vak'aya gayri müstenid bir faraziye: Ari Lisânların kaba ve ibtida'î şekil cidanisini Sâmi lisânların ayrı bir manzara iktisabından da mukaddem bir devrede mebde'î Hamî Protochamitique grup şekillerinin bir dallanmasından ibaret farz eden bazı müellifler tarafından ileriye sürülmüştür. (S.122) Zamanımızdaki Hamî Lisân sahibi kavimler, Sâmi lisâns sahibi kavimler gibi, başlıca olarak Akdeniz – Kafkas – ırkına mensupturlar. Hamî lisânlar arasında eski Mısır lisânı ile Kıbtî lisânı, Berberi lisânlar (Şimali Afrika dağlarında ikamet eden kavimlerin,

yaşamaklı tuvarağların, Touaregs lisânları) ve Galalılarla, Samalilerin isanı dahil olduğu halde şarki Afrika lisânlarının Habeş grubu Ethiopien namı verilen lisânlar bulunmaktadır. Bu Hami lisânlar, şüphesiz, Akdeniz'in Afrika sahili üzerinde bulunan bir merkezden şulanmış ve henüz suya batmamış yerler vasıtasıyla Avrupa'nın garbında bol bol yapılabilmıştır. Bu üç lisân grubu: Ari, Sâmi, Hami gruplar diğer hiçbir lisânda bulunmayan müşterek bir Hatt-ı fariki haizdir, bu Hatt-ı farik de gramerlerindeki cinsiyettir; fakat bu vasfın üç lisân grubunun müşterek menşe'ini ispata kafi olup olmadığını anlamak tarihçiye değil, Filologlara aittir. Fakat şurası Bedihi kalmaktadır ki, Kable't -tarih esnasında bu lisânlardan birini veya diğerini konuşan kavimler gayet uzun zaman birbirlerinden ayrılmıştı. Sâmi ve şimali Nordigue "İrklar" çok daha hususi bir simaya maliktir, onlar karakteristik olan lisânları gibi, hamice konuşan daha geniş daha esaslı kavimlerden ziyade ihtisası alametleri haiz görünmektedir.

5

Ural-Altay Lisanları

Ari ve Sâmi mıntıklarının şimal şarkisinde, vaktiyle şimdi Turani veya Ural-Altay namı verilen lisânlar grubunun temsil ettiği müstakil bir lisânı sistem mevcut olmuş olmak lazım gelir. Bu grup Loponiya'da konuşulan Lapanca ile Sibiry'a da konuşulan Semoyetce'yi, Finceyi, Macarcayı, Türkçe veya Tatarcayı, Manço Lisânı ile Mongolcayı ihtiva eder, grup olarak henüz Avrupa Filologları tarafından Amiken tetkik olunmuş değildir, henüz muhakkakiyetle Kore ve Japon lisânlarını da ihtiva edip etmediği bilinmemektedir. Hülber H.B Hulbert Kore lisânıyla Hindistandaki Dravit grubuna ait bazı lisânlara müteallik bir mukayeseli sırf neşrederek onlar arasında bulunduğu yakın karaveti isbat etmek istemiştir.

6

Çin Lisanları

Beşinci bir lisânı teşekkül nahiyesi Asya'nın cenub şarkisidir. Burada hala tasrihsiz (Teksirsiz) İnflexion tek heceli kelimelerden müteşekkil bir lisânlar grubu galiptir. Bu lisânlarda kelimelerin telaffuzunda kullanılan eda tavrı ton manalarını tayi ne hizmet eder. Bu gruba Çin grubu veya tek heceli grup ismi verilebilir ve Çinceyi, Birmancayı, Siyamcayı, Tibetceyi ihtiva eder. Bu Çin lisânlarıyla Avrupa lisânları arasındaki fark derindir. Çince'nin Pekin şivesinden yalnız dört yüz yirmi adetten heceli ilk söz Monosyllabes Primaires vardır ve bilnetice bunlardan her biri, bir çok eşyayı

göstermeye hizmet etmektedir. Muhtelif manalar gerek, siyak ve sibaktan ve gerek telaffuzda kullanılan eda tavrından taayyün etmektedir. Bu kelimeler arasındaki münasebetler bizim gramerlerimizdeki usüllerden tamamiyle ayrı usüllerle ifade olunur. Birçok muharrirler Çince sarf yoktur, derler, hakikaten tasriflerle zaman mutabakatlarını tanzim eden kaidelerin Heyet-i mecmuasına sarf namı verilecekse bu hüküm doğrudur. Binaenaleyh Çince' den mesela İngilizceye harfiyen bir tercüme yapmak imkansızdır. (S.123) İki sistemde muhakemenin takip ettiği yol bile ayrıdır. Bu sebeptendir ki, Çinlilerin felsefesi hala Avrupalılar için hal olunmamış bir muamma halinde kaldığı gibi Avrupa felsefesi de Çinliler için öyledir. Usüllerdeki bu derin farkı bir misal ile gösterebiliriz: “İşler Araştırmalar, Emir Eski” kelimeleriyle tercüme edebildiğimiz Çince dört harf Caractere bu sıra üzere yazılmış olduğu taktirde: “Niçin eski yollardan yürümeli ?” manasını ifade eder. Çinli, lisâniyle yalnız düşüncesinin nevasını verir, İngiliz ise maksadını ancak cüretkâr bir istiare ile ifade eder. İngiliz size mutbağa veya telcide ait bir mevzuda muhafazakarlıktan bahseder, Mamâfih “Niçin eski yollardan yürümeli ?” demesini de bilir. Mister Arthur Waley, Arthur Waley (170 Çince Şiir – 1918) ismindeki eserine mukaddime olarak Çin şiiri ve müfekkiresi hakkında yazdığı ehemmiyetli makalede vazihen Çin muhakemesinin ne suretle umumi olarak Çin lisânındaki mütekallis eşgalin icab ettirdiği istiarelerin hudutları dahilinde ifade olunduğunu göstermiştir.

Esmere çehreli Sâmilardan

Bulucistan Aşiretlerinden İki Numune: Afganlar gibi bunlardan Sâmi tiplerini en çok karanı gösterirler.

Diğer Lisan Grupları

Filolog bazı başka büyük lisân aileleri daha tanımaktadır. Biri birlerinden ‘Ameken Tehalüf eden yerli Amerikan lisânları eski dünyanın her hangi bir grubundan tamamıyla ayrıdır. Burada karşımızda bir lisân ailesinden ziyade bir lisân serkisi vardır. Afrika da dahi, Hatt-ı Üstüva’nın biraz şimalinden bu kıtanın cenubi müntehasına kadar yayılan mühim bir grup: Banto grubu vardır. Nihayet ağleb-i ihtimal birbirinden ayrı mahiyette iki grup daha cenubi Hindistan’da Dravit grubuyla bütün Polinezya’ya yayılan ve şimdiki halde bir çok yerli lisânları içine alan male – Polinezya grubu vardır. Bu esaslı farklardan istintac etmek hakkına malikiz ki:

İnsanlar, ailevi kabileden daha geniş cemaatler teşkiline, aralarında uzun hikayeler nakline, muhakemeler serdine ve fikirler mübadelesine başladıkları devre doğru, birbirleriyle pek az ihtilatta bulunan bir takım mıntikalara inkisan etmiş idiler. Birbirlerinden Bahr-i muhitlerle, denizlerle, keşif ormanlarla, çöller veya dağlarla ayrılmışlardı. Bu uzak devrede, bundan on bin ve belki daha ziyade yıl evvel, ihtimal Ari, Sâmi, Hami, Turani, Yerli Amerikan ve Çinli aile ve kabileler vardı, bunlardan her birinin kendine mahsus av mahalleri ve otlakları bulunuyordu, bunlardan her biri aşağı yukarı aynı hars derecesine vâsil olmuş ve kendisine (S.124) Has Lisânı cihazı de yaratmıştı,. İhtimal bu usulü kabilelerden her biri bugün Hodson körfezi arazisinde yaşâyân yerlilerden daha mütekasif değildi. Ziraat, sistematik bir şekilde. Henüz pek yeni bir şey olduğundan, inkişafı, daha büyük bir nüfus kesafetine imkan bahş edinceye kadar dünyada yaşâyân bütün insanların yeküni ihtimal birkaç binin içinde idi. Son eskitaş devrine kadar insanın son derece nadir bir hayvan olduğu pek az kimsenin anladığı bir keyfiyettir. O devirlerde ziraat şayet insanların hayatında bir ehemmiyet kesb etmiş ve nüfusu beşer daha kesif bir hale gelmiş ise, bu ağleb-i ihtimal Akdeniz havalesinde ve belki şimdiki halde sular altında kalmış sahalar dahilinde vukua gelmiştir.

Bu yeni taş kabilelerinden başka, Afrika ile Hindistan’da daha ibtida‘i bazı kavimler mevcut olmalı idi. Bunlarda birkaç bin kadar sayılabilirdi. Bunlar şimdiki Goriller kadar ihtimal ki onlardan daha ziyade nadir idiler. Merkezi Afrika O zaman ‘Nil (Nilülya)’ dan itibaren insanın nüfuz edemediği vasi bir ormandı; zamanımızdaki Kongo ormanları, o ormanların son izleridir. İhtimal ibtida‘i Austroloidlerden daha yüksek bir ırka mensub insanların şarki Hindistan’a intişari ve Malepolinezya en

muzecindeki lisânların inkişafı bu diğer lisân gruplarının Neşetinden zamanca muaherdir. Polineyizliler, koyu esmer insanların, ihtimal şimali kanla ihtilat ederek, şarka doğru bilahire yayılmasından husule gelmiş gibi görünüyorlar. Lisâniyetçinin mesai taksimatı aşikar surette ve umumiyetle kavmiyatçının ırklar tasnifine mutabık gelmektedir: bu taksimat, aynı salahiyetde geniş beşeriyet aksamının uzun zaman tecerrüd halinde bulunduğu delalet etmektedir. Cumudiyeler devrinde buzlar yahut hiç olmazsa kavimlerin serbestçe yayılmasına müsait olmayacak derecede sert bir iklim şimali kutuptan Avrupa'nın merkezine ve Rusya ile Sibiryaya ortasından merkezi Asya'nın büyük yaylalarına kadar devam ederdi.

Son cümudiye devrinden sonra, şimali nahiyelerin iklimi tedricen mülayemet kesb etti: Bu devirde o havalinin şarka teveccüh ederek ilerleyen, hatta Bering, Behring Boğazını aşan göçer konar avcılardan başka ahali yoktu. Ancak bize pek yakın bir devirde, bundan ihtimal on iki bin sene evvel şimali Avrupa ve Asya'nın iklimi ziraatın inkişafına müsait olacak derecede ihtidal kesb etmiştir, Avcılık devri ile çiftçilik devri arasında buranın arazisi kesif ormanlarla kaplanmıştı. Bu orman devri aynı zamanda büyük bir rutubet devriydi. Ona yağmurlar veya göller devri namı verilmiştir. (S.125) Küremizin karraları son yüz asır esnasında şeklen ve muhiten büyük tebeddülata uğradığını göz önünden kaybetmemeliyiz. Avrupa Rusya'nın toprağı Baltık denizinden Hazar denizine kadar, buzlar çekildikçe, aşılmaz su ve bataklık satırlarıyla mestur kalıyordu. Hazar deniziyle, Aral denizi, Türkistan çölünün bazı aksamıyla beraber, Volga vadisine kadar uzanan ve kollarından birini Karadenize kadar uzatan büyük denizin bakiyeleridir. Şimdikilerden daha yüksek dağ manialarıyla bugünkü İndus (Sind) indus havalisini teşkil eder. Bir deniz kolu ilk şimali ırkları Mongol ve Dravit ırklarından kamilen ayırmakta olup bu iki grubun ırki tefarıkını temin etmişti. Bu kabilden olarak büyük Sahra havalisi bu sahra kurumuş bir deniz değildir, belki rüzgarın yarattığı bir çöldür ki vaktiyle mahsüldar ve meskun bir ova teşkil etmede idi. Kafkas ırklarını merkezi Afrika'nın ormanlık nahiyeleri dahilinde dağılmış zenci ahaliilerden tecrid etmiş idi. Basra körfezi şimdikinden çok daha şimale uzanıyor ve Suriye çölüyle beraber Sâmi kavimleri şarki nahiyelerde ayırmaya hizmet ediyordu, Halbûki bugünkünden çok daha mahsüldür. Olan cenubi Arabistan şimdi Aden körfezi denilen cihetten Habeşistan Ve Somali memleketiyle iltisak ediyordu. Akdenizle, Şap denizi ihtimal yağmurlar (Tufan) devrinde bir sıra tatlı su göllerini avı mahsüldar vadilerden ibaretti. Himalaya ile merkezi Asya'nın büyük yaylaları, şimalden bugünkü Ganj

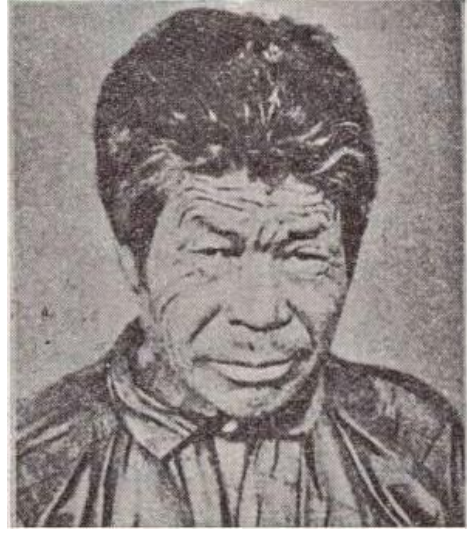

vadisine kadar uzanan Bengale Körfezi Dravidlileri, Mongollardan ayırmaktaydı. Bugün (Gobi Çölü) namını alan bu denizler ve göller heyet-i mecmuası ile Asya'nın merkezinden şimali şarkisine giden dağlar sistemide Mongol ırklarını iki lisâni gruba ayırıyorlardı. Bunlardan biri Çin Grubu, diğeri Ural – Altay grubudur. Bering (Behring) Boğazı, tufan devrinden evvel veya sonra, açıldığı zaman Amerika yerlilerini tecrid etmiş oldu.

Maori – Zulo-Yakut

Bir Maori Kabile Reisi – Esmes bir kavim, belki de biraz Nordik (Şimal) kanı karışık

Yakutsak şehrinden bir yerli. İhtimal biraz Nordik Şimal kanı karışmış bir mongol

Genç bir zulo kızı, zulo Banto cinsinden zencilerdir.

Sâmi – Mongol – Yahudi

**Bir Afrika Bedevisi, Çöl
Adamlarından biri**

**Şimali Asyada sayan dağlarında
yaşâyan soyatlardan bir kadın**

Şimali Afrika'da Tunuslu bir Yahudi

Şurası kayd edilmelidir ki, biz burada bu eski ayrılmaların mutlak mahiyette olduğunu iddia etmiyoruz. Ancak bunların, Temeddün-ü beşerin o ibtida'î safhalarında büyük kan ihtilatlarını ve büyük lisân karışımlarına mani olacak derecede müessir olduklarını söylemek istiyoruz. Her halde o devirde dahi kavimler arasında bazı temaslar vuku bulmakta, kaba saba modellerdeki muhtelif aletlerin isti'mali ve ibtida'î bir ziraatin tohumları vasıtasıyla cihan içinde bazı malûmat inkişar etmekteydi. Evvela sandallar bilahire gemiler zühur ederek bu Zirai ve ticari propagandayı tezyid etmiştir. (S.126)

8

Muhtemel İbtidai Lisanlar

Zikrettiğimiz dokuz asli grubunun esaslı lehçeleri yeni taş devrindeki beşeriyetin tekmil natikasını teşkil etmiyordu. Bunlardan başka menkezler daha mevcut olmalıydı, bunlar bilahire lisânları Temin-i beka edebilen kavimler arasında kayıp olmuş gitmişlerdir. Tabi'î olarak intifa bulan ibtida'î lehçeler mevcut olmalıydı. Alemde öyle garip bir takım lisân adacıkları vardır ki onları ihate eden lisânlarla hiçbir muhasebeti görülememektedir. Mamâfih, bazen ta'mık edilmiş bir tetkik bu birbirleriyle irtibatı görülmeyen lisân adacıklarının daha basit daha geniş daha esaslı daha umumi bir lisân şekline rabt edilebilmesi hakkında ümitler uyandırmaktadır. Kendisinden çok bahs olunan bir lisânı grubta bask şivelerinin grubudur. Basklar şimdi Pirene dağlarının şimal ve cenub mailelerinde yaşıyorlar. Hepsi Avrupa'da altı yüz bin kişidir. Çok faal, ruhen istiklale aşık bir kavim olarak kalmışlardır. Lisânları, bugünkü şekliyle inkişaf bulmuş bir lisândır. Fakat onu ihate eden Ari Lisânlardan tamamiyle farklı bir tarzdan inkişaf etmiştir. Arjantin ile Amerika müttahit cumhuriyetlerinde müreffeh Bask muhacirleri için kendi lisânlarıyla gazete Neşr edilmiştir. Kanada'nın ilk Fransız muhacirleri Bask idi ve bugünkü Kanada, Fransızlarında Bask isimleri pek çoktur. Bazı alametlerden anlaşıldığına göre Bask kavmi ve lisânı vaktiyle İberyaya yarım adasında çok daha ziyade yığılmış bulunuyordu. Uzun müddet Bask lisânı mütebahirleri şaşırtmış ve terkihi Amerika yerlilerinin lisânlarından biriyle karabeti olabileceği fikrini izhare sevk etmiştir.

Kin, A.H Keane birçok delilleri şimali Afrikadaki Barbar Lisânıyla ve bunun vasıtasıyla Hami Lisânların cümlesiyle bir Karabet- her halde gayet uzak bir Karabet lehinde olarak cem' ediyor, fakat başka Lisâniyatçılar bu Karabeti şüpheli gösteriyorlar. Bunlar Bask lehçesinin Kafkas dağlarının bir köşesinde kaybolmuş bir takım Lisâni alemetlerle Karabeti olabileceğini beyan ediyorlar ve onu vaktiyle gayet münteşir, kabl-ı elhami bir lisânlar grubunun muhafaza-i ibka etmiş son azası add etmeye ma'il bulunuyorlar, bu lisânlar grubu, garbi ve cenubi Avrupa ile garbi Asya'nın en büyük kısmını işgal eden esmer ciltli Akdeniz kavimleri arasında müsta'mil olmak lazım gelirdi.

Norveç'in Nordik Tipleri

Cenubi Norveç'in dağlık ve göllük Nahiyelerinden Telemarkın, Telemarken' de Norveç köylüleri sarışın, mavi gözlü ve uzun boylu insanlar, Böyle olmakla beraber Evsaf-ı vechiyelerinde Mongol şekillerinden, hatta Amerika'nın bazı kırmızı derili yerlilerine ait vasıflardan pek uzaklaşmış değildirlir.

Pek mümkündür ki bundan sekiz on bin sene evvel Avrupa'nın garb ve cenubunda bir takım Lisâni grublar (S.127) münteşir bulunsunda bil ahire bunlar mevki'ilerini Ari lisânlara terk etmiş olsun. Daha sonra, bugün zeval bulunmuş üç lisâni grubun mevcudiyetini kabul edeceğiz. Bu grubları temsil eden lisânlar şunlardır:

1) Eski Gürid Lisâni, Lidya Lisâni, İ.L.H (Mamâfih bazı alimlere göre bu lisânlar bask Kafkas – Dravid grubuna ait adledilmektedir.)

2) Sümer Lisâni le Sumerien

3) Elam lisâni, Pelamite kezalik eski Sümer lisânını ibtida'î Bask – Kafkas Lisâni ile ibtida'î Mongol grubları arasında bir Rabıta teşkil edebileceği fikri de ileriye sürülmüştür. Bu sahih ise, Bask – Kafkas – Dravit – Sümer – Mebdai Mongol Grubu Basque- Caucassien –Dravidien- Sumerien –Proto- Mongolique, Esası Hami Lisândan daha ciddani ve kadim bir Lisânlar grubu olmak lazım gelir. Bu kadim lisânlar manzumesinin eski Sâmi ve Hami Lisânlarla bir münasebeti mevcut olduğu tasavvur olunmaktadır. Tıpkı Paleozoik zamanlardaki Kertenkelenin memeli hayvanlar Kuşlar ve Dinazorlarla olan münasebeti gibi

Bazı Münferit Lisanlar

Esası Hotanto Lisânının baştanbaşa Tantuca konuşan merkezi Afrika'nın bütün vus'atiyle ayrılmakta olduğu Hami lisânlarla münasebatlar olduğu söylenmektedir. Hotantocaya benzeyen ve Buşimanca ile irtibatsız olmayan bir lisân hala hattı istivai Afrika'nın şarkında konuşulmaktadır, Buda bütün şarki Afrika'nın vaktiyle, Hami lisânlar konuştuğu fikrini teyid eder. Banto lisânları ve kavimleri nisbeten yeni bir devrede, merkezi Afrika'nın garbında kain bir menşe' merkezinden yayılmış ve Hotantoları diğer Hami kavimlerden tecrid etmişlerdir. Fakat Hotanto lisânının ayrı bir lisânlar zümresi teşkil ettiği aynı derecede muhtemeldir. Diğer bazı küçük uzak ve münzevi lisânlar arasında Yenigine'nin Papo lisânı ile yerli Avustralya lisânı zikr olunabilir. Bugün munkarız bulunan Tasmanya lisânı pek az tanınmıştır. Ona dair bildiklerimiz eski taş devri insanının bil nisbe Natıka sahibi olmadığı hakkındaki faraziyelerimizi teyid etmektedir. Hoçansu'nun (Yaşayan insan ırkları) namındaki eserinde buna müteallik şu fikrayı naklediyoruz:

“Bu yerlilerin Lisânı bir daha ihya olunmamak üzere kayıp olmuştur, ancak teşekkülü hakkında nakıs bazı malumat, cüzi miktarda bazı kelimeleri muhafaza olmuştur. Sağiri seslerin fukdani ile ve daha bazı vasıflarıyla şiveleri Avustralya lisânına benzemekte idiyse de bundan daha kaba, teşekkülce daha az inkişaf etmiş, idi. Bu hususta en büyük salahiyatı haiz olan, Josef Miligane göre, bu lisân o derece tekemmülden mahrum idi ki cümle teşkilinde kelimeler hiçbir nizam ve kaideye tevfi ken tertip edilemiyordu, bizim sıyga bina, kemiyet, İLH. vasıtasıyla ifade ettiğimiz mana tahavvüllerini onlar tavır, eda, jest vesaire ianesiyle ikmal ediyorlardı. “Bu lisânda mücerret kelimeler nadir idi: Samığ Ağacının veya diğer bir ağacın her çeşidi için bir isim kullanılırdı. Fakat umumiyetle ağaç demek için veya sert yumuşak, sıcak, soğuk uzun, kısa, yuvarlak İLH gibi keyfiyetleri ifade için kelimeler yokdu. Herhangi sert bir şey “Taş gibi” herhangi yuvarlak bir şey “Ay gibi” İLH idi, Bir nutat kelimeyi bir hareket takip ediyor ve anlatılmak istenilen mana bir işaretle teyyid ediliyordu.”

S.128

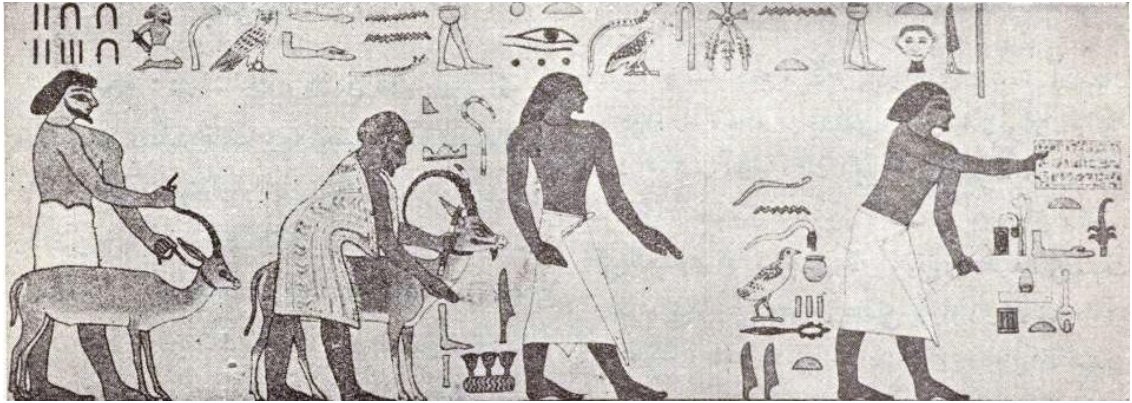
İLK İMPARATORLUKLAR

1- İlk çiftçiler ve ilk göçebeler 2- A.Sümerler 2-B. Birinci Sorgon'un imparatorluğu 2-C. Hamurâbi'nin imparatorluğu 2-D. Asûriler ve imparatorluklar 2-H. Keldani imparatorluğu 3- Mısır Tarihinin ilk zamanları 4- Hind medeniyetinin ilk zamanları 5- Çin medeniyetinin ilk zamanları 6- Medeniyetler inkişaf etmekte iken 7- Atlantis Atlantis Efsanesi

Tercüme eden :Muallim Ahmed Hamid beg,

Ziraatın ne suretle başladığı hakkında geçen fasıllarda verilmiş olan izahatı, şimdi tekrar ele alarak bu fasılda tevsi' edeceğiz. Ziraatın başlaması beşeri şera'ata derin bir tahavvülü işaret eder. Ziraat, yirmi bin sene evvel ile sekiz bin sene evvel arasındaki binlerce sene zarfından beşeri hayatta büyük bir tenavü' ile tedricen inkişaf etmiştir. Bu zamandan evvelki insan, diğer hayvanlarla mukayese edilirse, nisbeten daha mükemmel bir hayvandı. Serseriyane

Göçebe Sâmi kabilelerinden birini gösteren bir duvar resmi

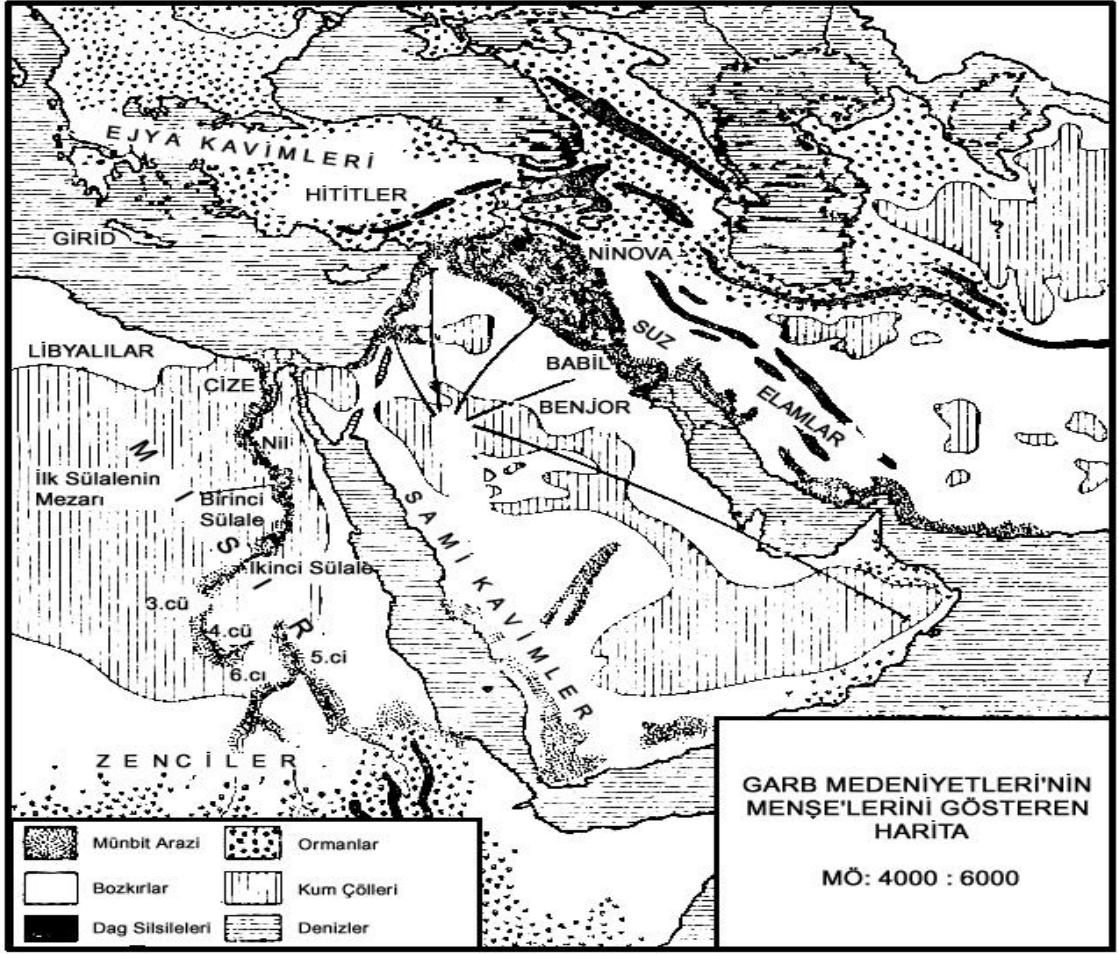
Mısır'da (Nihasan)'a yakın bir mezarda Takriben 'üç bin sekiz yüz) sene evvel Sâmi göçebelerden bir kabilenin Mısır'a Muvasalatını tasvir eden eski bir duvar resmi

Gezen, fakat alet kullanan, av avlayan bir hayvan bir vahşi idi. Küçük cemaatler halinde yaşıyordu, Nutku, ağleb-i ihtimal henüz vasi mikyasta inkişaf etmemiş bulunuyordu. Malik olduğu şeyler Nakli kabil mallardan ibaretti. Bütün hayatı avdan ibaret bir gıda ile geçiyor ve zaman zaman uzun açlık fasılları ile bolluk ve karnı

tokluğu, nöbetle birbirini takip ediyordu. Hayvanlar nasıl gıdalarını ve mevsimlerini takip ediyorsa o da öylece hayvan takibi peşinde idi. Başiboş ve ihtiyaç (S.129)

Halinde hayatı da aled devam tehlike için bulunuyordu. Bu sebeple ve ihtiyat sevgiyle gıda yetiştirmek ve elde edilen gıdayı muhafaza etmek meşguliyeti başladı. Avladığı hayvanları Ra'y ile beslemeye, etten ibaret gıdasını itmam eden tohumları, kökleri ve meyveleri olduğu yerlere dikkat etmeye koyuldu. Evvelce yalnız avcılık eden insan gezip dolaşmaları yarı ehilleşmiş hayvanları Ra'y edilmesi lüzumu ve tohum atılmış olan yerlerde de ekinlerin kemale ermesine intizar zarureti dolayısıyla artık tahdide uğramış bulunmakta idi. Bu suretle sekiz bin sene evvel doğru insan, bazı mıntikalarda pek ziyade tekessür etmişti. Ne maymun ve nede ona yakın diğer bir hayvan kendisinden evvel asla bu derece çoğalmamıştı. Avlar yapıyor, emvale temellük ediyordu, sade avdan ibaret gıda yerine artık muayyen zamanlarda sarf edeceği mesai ile gıda tedarikini tanzim eylemek üzere yerleşmiş bulunuyor, Gıda da idhar edebiliyordu. Bu suretle kendisi için say-u amel başlamış oldu. Mes'ud buluş ve tesâdüflerle elde ettiği yemeklerden de yemek vakitlerini itmam ve ikmal ediyordu. Artık tesâdüfe tabi bir hayvan olmaktan kurtulmuş, iktisadi bir hayvan olmuştu. İnsan, iktisadi bir hayvan olabilen yegane zat-u sediyedir. İktisadi diğer bir memeli hayvan asla görülmemiştir. Kunduzlar, inşaat da bulunur ve idhar ederler, Sincap gıda biriktirir. Köpeklerde kemiklerini gömerler lakin cemiyet halinde yaşâyân ve gıda ile melce' ihzar, idhar ve tevzii için muntazamen çalışan diğer mahlukata geçmeden evvel dikkatimizi karıncalarla Arilere atıf etmeye mecburuz. Yerleşmeden evvel beşerin hayatında gayret sarfı, zihin yorma ve ihtiyaç hissediş vardı. Fakat usul dahilinde bir say-u amel mevcut değildi. Eski Taş devrinin sonlarında insanın hayatında sai' vardı, lakin bu çalışma tesâdüfe tabi ve ekseriyetle zait ve muayyen bir menfaate bağlı. Zaman zaman bir takım aletler imal edilmişti, fakat bunlar, ağleb-i ihtimal, kimlerin işine yarayacak ise onlar tarafından yapılmış bulunmakta idi. Derilerin kazınması lazımdı.

Gıda Sayd ve tedarik olunacaktı. Birinin ateşe nezaret etmesi icab eyliyordu. Çünkü ateşin sönmesi ciddi bir zarar teşkil edecekti. Bundan dolayıdır ki, o zamanlarda ateşin sönmesinden mesul tutulmak üzere hususi bazı memurların tayin edildiği ve bilahire bazı milletlerde mevcudiyetini gördüğümüz (Üstel) denilen ve mukaddes ateşe nezaretle mükellef tutulan bakir rahibelerin eski zamanlardaki bu ateş muhafızlarının (S.130) Halefleri olduğu bazı ilim erbabı tarafından farz edilmiştir. Lakin beşerin avcılık devrinde, say-u amel add edebileceğimiz Nev'den devamlı ve müntazam bir çalışması yoktu. Yapılması lazım gelen zahmetli işlerin ekserisi, ağleb-i ihtimal, kadına yükletilmekte idi. İbtida'î insanda şovalyelik. Zaifleri himaye hissi mevcut değildi. Küçük zümresi bulunduğu yeri değiştireceği zaman giyeceği müteallik ne varsa kadınlar, kızlar taşırılar, erkekler ise bu esnada herhangi bir vak'aya veya ihtimale karşı müheyya, silahları ile sıkıntısızca giderlerdi. Çocuklara ihtimam keyfiyeti de tamamen kadına düşüyordu. Ziraata, evvela kadınların başladığı ileri sürülmüştür. Bu pek ziyade muhtemeldir. Erkekler, uzaklarda avlanmakta iken tohumların ve nebati gıda maddelerin toplanması vazifesi kadınlara teveccüh ediyordu. Eski konak yerlerinde

hububatın yetişmesine nazaret eden herhangi mahalli bir Ma‘buda, bilahire yüzlerce defa daha fazla iade edeceği fikriyle bir tekaddüme olarak toprağa tohum atmasını ilk evvel düşünen kadınlar idi.

Ziraatın en eski safhası bir mahsulü toplamaktan ibaretti. Hala vasi nükyasda çobanlıkla alakaları olan insanlar, tohumu atarlar, bilahire hasad için dönebilirlerdi. Olabilir ki, insandan kurbanlar kesmekle toprağa tohum atmak arasındaki sıkı iştirak ve münasebet, yetişmek ve kemale ermek üzere bırakılmış olan mahsüllerrin hasad edildiği günlerden başlamıştır. Mahsüle nezaret etmek üzere bir adamın kurban edilerek orada bırakılması mülhazarı hâkim olmuş bulunabilir.

İlk ziraat, hemen muhakkak suretde, küçük tarlalar ziraati, el ile ağleb-i ihtimal kadınların elleri ile yapılan küçük bahçe hiraseti idi. Ziraat, tali derecede bir gıda menbaı idi; ihtimal ancak pek istisnai şerait altında daha ziyade ehemmiyet peyda etti. İnsanların muayen zamanlarda su altında kalan toprağa tohum atmanın menfaatini pek erkenden takdir ettiklerini tasavur etmek kolaydır. Ekmeklerini suya atıyorlar ve görüyorlardı ki, bu ekmek kendilerine daha mebzul olarak avdet eyliyor. Elliot Smith, Eliyot Simit, Fer’i ve ta’li bir faaliyetden ziyade başlı başına bir teşebbüs olmak üzere usül dairesindeki ziraatin Mısır da başladığını zan ve tahmin ediyor. Tam münasib mevsiminde toprağa tohum atmak sanatını ilham ve talim için lazım olan şera’iti hiç bir memleketin bu kadar aşikar bir suretde haiz bulunmadığı muhakkaktır.

Bidayet de, ihtimal usül dairesinde tohum atma işi su altında kalan arazi üzerinde yapılmıştır. Bu insan, tarafından hazırlanan feyazanlara, daha doğrusu iska usülüne geçmek için güzel ve kolay bir adım idi.

Ziraat medeniyet demek değildir, Buğday ziraati, medeniyetin başlangıcından mukaddem, ihtimal milatdan 15,000 veya 10,000 sene evvel yenitaş harsinin intişarı ile ta Bahr-i Muhit-i Atlasi ve Bahr-i Muhit-i kebir sahillerine kadar yayılmış bulunuyordu. Medeniyet, buğdayın tesâdüfe ve mevsime tabi olarak yetişmesinden biraz fazla bir şeydir. Medeniyet, insanların devamlı bir suretde zira‘ ve temellük edilen bir saha üzerinde yerleşmeleri daimi suret de meskun olarak binalarda yaşamaları müşterek bir site veya hisar ile müşterek bir nizam ve idareye malik olmalarıdır.

Mebzül bir gıda dolayısıyla basit ve muhakkat bir yerleşmeden tefrik edilmiş olmak için yenitaş insanların hakiki bir yerleşmesi için lazım olan ilk şart, tabi’i bütün sene için kifayet edebilecek, ihtima da layık bir su menbaının hayvanları için kafi otun, kendileri için gıdanın ve meskenleri içinde inşaat maddelerinin mevcudiyeti idi. Orada

herhangi bir mevsimde ihtiyaç hissedilen her şey bulunmalı ve hiçbir noksan onların uzaklarda gezib dolaşmalarına hacet bırakmamalı idi. (S.131) Avrupa ve Asya'nın birçok vadilerinde şerait ve vaziyet böyle idi. Filhakika, İsviçre'nin göl meskenlerinde olduğu gibi, bazı vadilerde pek eski tarihten beri insanlar yerleşmişlerdi. Lakin bu müsait şera'it, bize malum olan memleketlerin hiçbir yerinde, Mısırdaki ve Fırat ile Dicle'nin yukarı mecraları ile Basra körfezi arasındaki memleket de olduğu kadar vasi' mikyasda ve seneden seneye bu derece emin ve devamlı değildi. Burada devamlı bir güneş ziyası altında daimi bir su mehbai, seneden seneye de emin hasadlar mevcuttu. Herodot'un söylediğine göre Mezopotamya –Dicle ve Fırat mıntikasında da Buğdayı, kendisini çiftçiye bir senede iki yüz tane hasılat veriyordu; (Pelin) Pline, bu buğdayın iki defa hasad edildiğini, bundan fazla olarak da koyunlar için mükemmel bir gıda verdiğini teyyid ediyor, yine burada mebzuliyetle hurma ağaçları ve her nev'i meyveler vardı; inşaat maddelerine gelince Mısır'da kil ile işlenmesi kolay bir nev'i taş, Mezopotamya da güneş altında tuğlaya tahavvül eden özlü bir çamur bulunuyordu. Böyle memleketlerde insanlar pek tabi'i olarak gezip dolaşmak ve hemen derhal konup göçmek i'tiyadını bırakacaklardı. İnsanlar, burada gittikçe çoğalacaklar, kendilerini çokluk bu çokluk dolayısıyla da tesâdüfen karşılıklarına çıkarabileceği herhangi bir muhaceme karşı emin göreceklerdi. Çoğaldılar ve bu suretle dünyanın o zamana kadar bildiği dereceden daha keşif bir insan cemaati vücuda getirdiler; ikametgahları daha ziyade sağlam ve rahat oldu, vahşi hayvanlar vasi' sahalar üzerinde imha edildi, hayat emniyeti o kadar arttı ki bu cemiyete mensub insanlar, silah taşımak ihtiyacını duymaksızın şehirler dahilinde ve kırlarda gezib dolaşabilir oldu. Bunlar, hiç olmazsa kendi hududları dahilinde ve kendi aralarında sulhperver milletler oldular. Bu suretle insanlar, daha evvel asla muvaffak olamadıkları bir derecede kök tutdular, yerleştiler.

Mezopotamya ve Mısır, insanın ilk defa olarak daimi surette yerleşebilmesi için en çok müsaid olan memleketlerdi. Burada, bu memleketleri takriben altı veya yedi bin sene evvel oldukları gibi gösteren bir harita veriyoruz. Bu devirde Şab denizi (Bahr-i Ahmer) vadileri ile şarki Akdeniz vadileri henüz sular altında bulunuyordu; Lakin Arabistan sahilleri ve Bilhassa Arabistan'ın cenubu garbi köşesi, daha sonraki zamanlara nisbetle daha ziyade münbit ve mahsûldar idi,

Bahr-i Ahmer, açık bir kanal vasıtasıyla Akdeniz'e karışıyor, Basra körfezinde bugünkü zamana nisbetle daha ziyade şimale doğru imtidat ediyordu.

Büyük nehirlerin vadilerinde insanlar kök tutmak da ve çoğalmak da iken bu müsaid sahalar haricinde daha az münbit ve mevsim değişiklerine daha ziyade tabi'i olan memleketlerde, Avrupa'nın ormanlarında, Arabistan çöllerinde merkezi Asya'nın mevsim tahavvülatına maruz meralarında tamamen farklı bir En muzec teşkil eden milletlerden olmak üzere daha az kesif ve fakat daha çok faal bir halk, ibtida'i göçebe milletleri inkişaf etmekte idi.

Toprağa yerleşmiş insanların ve çiftçilerin zıtdına yine bu göçebeler, serbest bir surette ve tehlikeler ortasında yaşıyorlardı. Bunlar, öbürleriyle mukayese edilince, fakir ve aç adamlardı. Çobanlıkları henüz avcılıkla karışıktdı. Muhtaç oldukları meralar için daimi surette, düşman ailelere karşı mücadele ediyorlardı. Hazari milletler tarafından aletlerin ıslahında ve madenlerin kullanılması vaki olan icadlar, bunlara da intikal etti. Bu sayede silahlarını ıslaha muvaffak oldular; (Yeni Taş) Neolitik devri safhasından Tunç devri safhasına geçmek hususunda hazarileri takip ettiler. Daha mükemmel silahlarla mücehhez (S.132) olarak daha ziyade cengaver oldular, nakliyatı da ıslah ederek seri hareketlere daha ziyade kabiliyet kazandılar.

Sümerler tarafından Naht edilmiş eserlerden

Ma'bud Kur-lil (Kurlil)'e ait olan British Muzeum' da mahtuz bulunan bu yarım heykel, milattan takriben (3200) sene kadar evvel naht edilmiştir. Bu eser Sümer sanatının mükemmel ve iyi muhafaza edilmiş bir numunesidir.

İnsanların tarihinde Hazari hayat devrinden evvel mutlaka bir göçebe devri bulunduğunu zan etmemelidir. İnsan, bidayette gıdasını takip ederek pek yavaş, mevki'ini değiştiriyordu. Daha sonra bir kısım insanlar yerleşmeye başladılar. Halbûki diğer bir takımları daha bariz ve daha hakiki göçebe oldular. Hazari insan cinsi, gıdasını gittikçe daha ziyade hububat' ta tedarike başladı, göçebe ise gıda olarak sevdi daha çok kullanmaya koyuldu. Göçebeler bu maksatla inekler beslemeye lüzum gördüler. Maişetin iki şekli zıt istikametler de hususiyetler peyda etti. Hazariler ile göçebelerin aralarında tasadüm etmeleri, Hazariler nazarında göçebelerin haşin ve Barbar, bilakis göçebeler nazarında da Hazarilerin, pek iyi bir ganimet teşkil eden yumuşak ve kadınlaşmış görünmeleri gayri kabil ictinab olacaktı.

İnkişaf eden medeniyetlerin hudutları boyunca haşin, göçebe ve dağlı aşiretleri ile şehirliler ve köylerdeki daha kalabalık ve fakat daha az cengaver milletler arasında daimi bir akın ve mücadele başlaması tabi'i idi.

Bu mücadele, ekser yerlerde basit hudut akınlarından ibaretti. Yerleşmiş halk, kendi tarafında kemiyet itibariyle ağır basıyordu. Çobanlar ise akın ve yağma edebiliyorlar, fakat yerleşemiyorlardı. Bu tarzdaki mütekabil delk ve temas bir çok nesillerce devam edebiliyorlardı. Lakin zaman zaman bu serbest ve müstakil göçebelerin nifak ve ihtilafı ortasında civar aşiretlere bir nev'i ittihak kabul ettirebilecek kafi derecede kuvvetli bazı reisler veya aşiretler buluyoruz ve işte o zaman en yakın medeniyet felaket: Yerleşmiş göçebelerin derhal sakin ve gayri müstahkem ovalara indikleri görülür ve bunu orada bir fetih ve istila harbi takip eyler. Ganimeti alıp götürecekleri yerde müstevliler, zaptetdikleri memlekete yerleşirler. Bu suretle o memleket onlar için Heyet-i umumiyesiyle bir ganimet olur, köylüler ve şehirliler serf ve cizye gûzar derecesine indirilirler, kendilerine odun kesmek ve su çekmek gibi işler tahsis edilir. Göçebelerin reisleri de hükümdar, prens efendi ve Aristokrat olurlar. Göçebeler, fazla olarak yerleşirler, fethedilen memleketin bazı sanayi nefisesine inceliklerini kabul ve temassül ederler, fakir ve aç olmaktan kurtuldular, fakat bir çok nesiller devamınca eski göçebe adetlerinden bazılarını muhafaza ederler, avcılığa ve açık hava mümareselerine ibtila gösterirler, harb arabaları kullanırlar veya yarıştırlar, çalışmayı ve Bilhassa çiftçilik işini madun bir ırk ve sınıfın nasibi gibi mulahaza ederler. (S.133) Son yetmiş asrın hatta daha fazla bir zamanın tarihindeki başlıca vak'alardan biri binlerce tenavvü' ile bundan ibarettir. Vazih bir surette hal ve keşif edebildiğimiz tarihin ilk sahifelerinden itibaren bütün mütemeddin mıntıklar da,

çalışmayan bir hâkim ve idareci sınıf ile milletin çalışan kitlesi arasında daima bir fark buluyoruz. Kezalik, birkaç nesilden sonra, bu Aristokratın, toprağa yerleştiği cihetle, müstamerenin sanayi-i nefisesine, incelikleriyle kanunlarına hürmet etmeye, menşe'ine ait huşunetin bir kısmını gaib eylemeye başladığını görüyoruz. Galiplerle mağluplar Arasında izdivaçlar vukua gelir müteakbil bir nev'î tesamuh tesis eder. Müstevli, mağluplarla, dini fikirler ta'ati eyler. Toprağın ve iklimin ısrar ile telkin eylediği dersleri öğrenir, hülasa hâkimiyetini ele geçirdiği medeniyetin bir cüz'ü olur. Böyle olduğu içindir ki, hadisat, harici alemin serazat sergüzeştçilerinin yeni bir istilasına doğru hazırlanmış olur. Şimdi garbi Asyadaki ilk medeniyetler (2A,2B,2C, 2D ve 2H) ile Mısır'daki mevazi inkişafa (3)'e ait isimlerle birbirini takip eden safhaların çıplak bir icmalini vereceğiz. İhtimal, evvela Mısır tarihinin başlangıcını vermemiz lazımdır. Zaman sırası itibariyle garbi Asya'yı Mısır'a takdim etmek isteyenlerle Mısır'ı bütün medeniyetlerin doğduğu yer adedenler arasında güzel bir münakaşa mevcuttur. Bu mü'ellifin ictinab edeceği bir mühabesedir. O halde Hindistan, Çin ve Amerika tarihlerinin Muasır ahval ve vukuatına atf-ı nazar etmek münasip olacaktır. Bu, Bil zarure bir takım isimleri sırasıyla zikretmekten ibaret bulunacaktır. Lakin biz bu isimleri mümkün olduğu kadar az vereceğiz ve bu kısma ait malumatı olmayan veya az olan kari, şayet bu fasıllara makul ve sıkı bir dikkat atfeder ve bunlara merbut harita ve diyagram ile mukayese eylerse aşağıda gelecek bütün izahatı çok daha sarîh bulacaktır.

(Kurli)'nin yandan görünüşü

Fırat – Dicle mntıkasının, ihtimal ilk sakinleri olan Sümerler, bakırdan imal ettikleri hayvan tasvirlerinin başlarını kil ile doldurarak takviye ederlerdi.

Bir Sumer kadını

Şimdi Londra'da British muzeumun tahti temellükünde bulunan bu küçük heykel, On inç(25 santimetre kadar) uzunluğundadır.

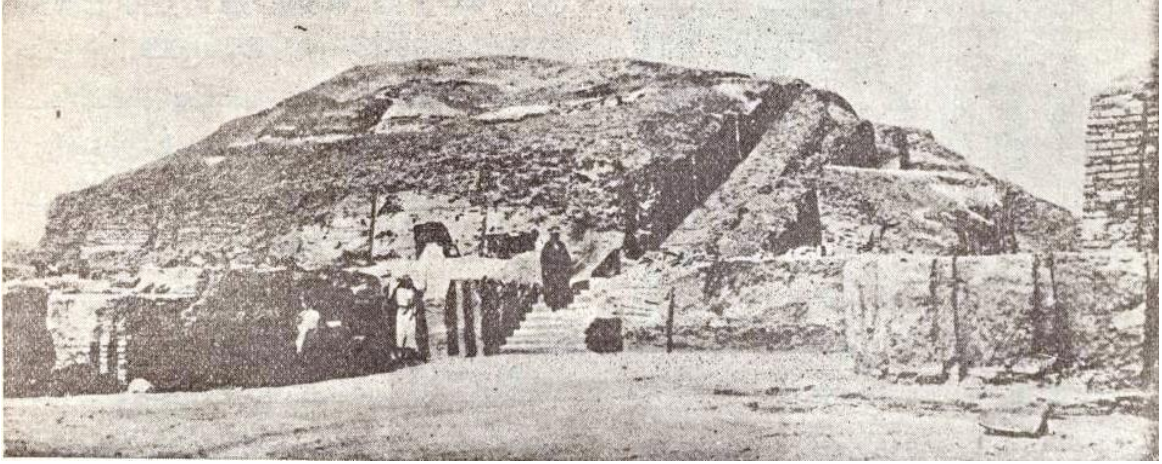
2A.

Sümerler

Yerleşmeler, Göçebe İstilaları, Müstevlilerin Medeni

S.134

(Ur)' da mühim bir mabedin büyük avlusu

Ur, Ur'in başlıca maberlerinden biri olan (E-dub-lal-mak) E-dub-lal-makh'in cenubu Garbi cihetindeki büyük avlu. Arkada görülmekte olan ve kamer Ma'budu için inşa edilmiş bulunan (Ziggurat) ziggurat, namındaki kuleye muntahi merdiven basamakları ortada gösterilmiş bulunuyor. Bu avlunun döşemesi üzerinde (Ziggurat)'in inşaatına ait manzaraları tasvir eden mahkük bir güzel taş levhanın parçaları bulunmuştu.

Bir muhita intibak ve temessül ile incelenmesi, yeni istilalar, yine yeni incelemeler gibi vak'aların, beşer tarihinin bu safhasını temyiz eden bu tahakkib ve tenavvibi bil hassa Fırat ve Dicle mıntkasında kayıt olunmaya şâyândır. Bu mıntka her cihetten hakiki çöller teşkil edecek kadar susuz ve gayri müsammer olmayan, fakat medeni milletleri beslemek için de Kafi derecede münbit ve mahsüldar bulunmayan vasi sahalara açılmaktadır. Dünyanın bu kısmında, belkide bütün dünyada, ilk defa olarak fiilen hakiki siteler teşkil eden insanlar, ihtimal (Sümer)'ler Sumeriens, ismini taşıyan millet olmuştur. Sümerler ağleb-i ihtimal, (İber)'ler İberiens veyahut (Dravit)'ler Dravidiens ile karabet ve müşabehetleri olan ufak yapılı, Esmer insanlardı.

Kil üzerine hak ettikleri bir Nev'i yazı kullanılıyorlardı. Bu sayededir ki, lisânları hal oluna bilmiştir. Bu Lisân bugün mevcut olan diğer her hangi bir lisândan ziyade, henüz tasnif edilmemiş bulunan Kafkas lisânları zümresine benziyordu. Bu Lisânlar Bask Basque Lisânına rabt olunabilir. Vaktiyle İspanya'dan ve garbi

Avrupa'dan şarki Hindistan'a ve Cenubdan da merkezi Afrika'ya kadar uzanan azim sahada münteşir bulunan lisân zümresini bu lisânların teşkil etmiş olması mümkündür.

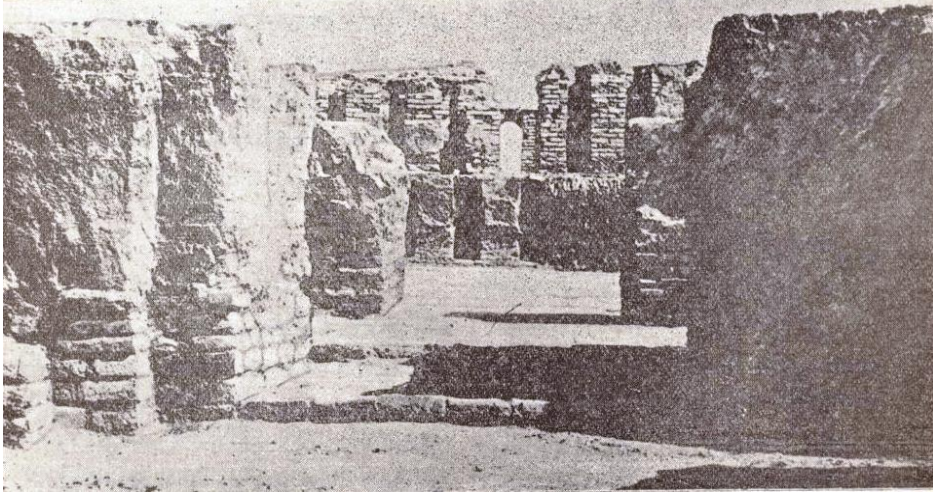
Son Harb esnasında (Erido) Eridou'da yüz başı R.Campbell Thomson, R. Cambel Tomson tarafından idare edilen hafriyat en eski Sümer temelleri altında yazının icadından veya tuncun isti'malinden evvele ait bir eski Neolitik ziraat devresinin mevcudiyetini meydana çıkarmıştır.

Sümerlerden evvelki bu devrede ekinler, pişmiş topraktan mamül oraklarla biçilmekte idi. Sümerler, başlarını traş ediyorlar ve gömleğe benzer basit yün elbiseler giyiyorlardı. Bidayet de büyük nehrin aşağı mecrasında ve Basra körfezinden çok uzak olmayan bir mıntıka da yerleştiler. Basra körfezi, bu devrede bugüne nisbetle yüz otuz mil (iki yüz kırk kilometreden fazla) kadar dahile sokulmakta idi. Sayce, Says, (Bâbil ve Asûri hayatı Babylonian and Assyrian Life) Nam (S.135) Eserinde (Erido)'nun milatdan (6500) sene evvel deniz kenarında bulunduğunu tahmin ediyor. Sümerler, iska harkları ile su isale ederek tarlalarının embat kuvvetini arttırıyorlardı, bu suretle Sümerler suları tevzi' işinde tedricen pek mahir mühendisler oldular. Ehli hayvanlara, merkeblere, koyun ve keçilere malik bulunuyorlardı; fakat atları yoktu. Çamurdan yapılmış kulübe yığınlarından mürekkebe köyleri yavaş yavaş şehirlere tahavvül etti.

Dilleri de kulelere müşabih mabetler inşasına sebep oldu. Güneşte kurutulan kil, bu milletlerin hayatlarında çok büyük bir rol oynuyordu. Dicle'nin ve Fırat'ın aşağı vadilerinden ibaret olan bu alçak memleketde hemen hemen taş bulunmuyordu. Bunun için inşaatda tuğla kullanıyorlardı. Memleket sakinleri çanak çömlek ve pişmiş topraktan heykelcikler imal ediyorlar. Resim yapmasında biliyorlardı. Çok geçmeden tuğlalara benzeyen ince kil levhaları (Safihaları) üzerinde yazı yazmayada muvaffak oldular. Ne kağıt ve ne de derin mamül parşömen kullanmamış görünüyorlar. Kitapları, mühim evrak ve vesikaları, hatta mektupları kil parçalarından ibaretti. Sümerler, (Nipur) Nippur, da başlıca ma'budları El- Lil(En-lil) şerefine tuğladan büyük bir kule inşa etmişlerdi. Tarihte Bâbil kulesi hikayesinin menşe'i. Bu kuleden ibaret bulunduğu farz olunuyor. Sümerlerin, Sitlerden ibaret küçük devletlere ayrılmış buldukları tahmin edilmektedir. Kendi aralarında muharebe eden bu devletler, asırlarca müddet askeri kabiliyetlerini muhafaza ettiler. Askerleri uzun mızraklarıyla kalkan taşırılar ve sık saflar teşkili suretiyle harb ederlerdi Sümerler Ancak kendi aralarında muharebe etmekte idiler. Filhakika uzun bir zaman zarfında Sümer memleketi ecnebi hiçbir ırkın hâkimiyeti altına girmedi. Hristiyanlık (S.136) Devrinin ilk zamanlarını zamanımızdan

ayıran devrin belki iki misli kadar uzayan medit zaman zarfında Sümerler, medeniyetlerini, yazılarına gemiciliklerini tekamül ettirmeye muvaffak oldular. Bundan sonrada Sâmi kavimlerin önünde yavaş yavaş mevki'ilerini terk ettiler. Malûm olan bütün imparatorlukların ilki, Sümer – sitelerinden Erech (Erak) sitesi Ma'budunun baş rahibi tarafından tesis edilmiş olandır.

Kamer Ma'budunun zevcesine ait mabed de açılan büyük kapı

(E-dub-lal-mak)'in duvarları arasında ve kaldırımlı bir yolun nihayetinde büyük kapı. Kamer Ma'budunun zevcesine ait Ningal mabedine bu kapıdan girilirdi. Ur şehrindeki bu harebeler, bu eski sitenin bir yerlisi olan (İbrahim)'in tevellüdü tarihinden çok evvel ki bir devre aittir.

Nipor da meydana çıkarılan bir kitabeye göre bu imparatorluk, aşağı denizden [Basra Körfezi], yukarı denize [Akdeniz veya Bahr-i Ahmer]'e kadar imtidat etmekteydi. Tarihin bu geniş devrinin, ziraat safhasının bu ilk yarısının hazine-i evrakı Dicle ve Fırat vadisinin çamur yığınları içinde gömülü bulunuyor. Bu mıntıka da idi ki ilk mabedler yükselmiş ve nev'i beşerin tanıdığımız ilk Rahip – Kralları takdis olunmuştur. Sümer ticaretinin ve belki de Sümer müsta'merelerinin izlerine şimal garbi Hindistan'da da tesâdüf edilmiştir, Lakin Sümerlerin Hindistan'a karadan mı, yoksa denizden mi gettikleri El an gayri muayyendir. Buraya kadar hulül etmeleri, ağleb-i ihtimal deniz tarikiyledir. Bu halde Ganj vadisinde sakin olan milletlerle irken ve harsen sıkı bir münasebete girmiş olabilirler.

2B

Birinci Sargon'un İmparatorluğu

Bir Aralık bu memleketin garb müntehasında Sâmi bir lisânla mütekellim göçebe aşiretler zühur etti. Bunlar, bir çok nesiller devamınca Sümerler ile ticarete ve bilahire de harbe giriştiler. Daha sonra bu Sâmiler arasından kendilerini aynı idare altında birleştirmeye muvaffak olan Sargon (Kable'l-milâd 2750) isminde büyük bir Serkerde türedi ve yalnız Sümerleri mağlup etmekle kalmadı, Hâkimiyetini şarkda Basra körfezinden garpta Akdeniz'e kadar da Tevsi' eyledi. Sargonun hükümdar olduğu millete (Akad)'lar Accadiens'ler ve imparatorluğunda (Sümer – Akad İmparatorluğu) ismi veriliyordu. Bu imparatorluk iki yüz seneden fazla bir zaman devam etti.

Birinci Sargon zamanından, Kable'l-milâd dördüncü ve üçüncü asra kadar, iki bin seneden fazla devam eden bir devrede Sâmi milletler, bütün yakın şarkın her tarafında tefavvuk da idiler. Lakin Sâmiler, Sümer sitelerini mağlup etmiş ve onlara bir hükümdar vermiş bulunmakla beraber Sümer medeniyeti, daha basit ve ibtida'î olan Sâmi harsine mütefavvuk kaldı. Yeni gelenler, Sümer yazısını yani Hatt-ı mıhi (Köşeli yazı) Cuneiformeyi ve Sümer lisânını öğrendiler, fakat kendilerinin olmak üzere hiçbir Sâmi yazı icad ve tesis edemediler. Sümer lisânı bu barbarlar için ilim ve hükümet lisânı oldu. Nasıl ki Bilahire Kurun-u vustada Latince, Avrupadaki Barbarlar için ilim ve hükümet lisânı olmuştur. Sümer ulüm ve fûnunu pek büyük bir hayat ve kuvvete malik oldu. Filhakika iki nehir vadisinde teakub eden istilalar ve tahavvüller silsilesi içinde bu 'ulüm ve fûnunun yaşamakta devam eylemesi mukadderdi.

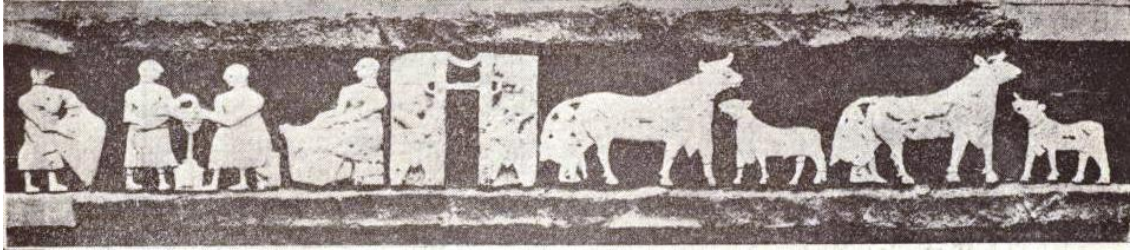
2C

Hammurabi İmparatorluğu

Sümer – Akad imparatorluğunun ahalisi siyasi ve askeri kuvvet ve dinçliğini kaybedince şarktan Cengaver bir millet olan (Elamlı)'lar Elamites'in yeni bir istilası başladı. Halbûki bu esnada garbden de Sâmi akvamdan (Amuri) Amorites gelerek Sümer – Akad imparatorluğunu tazyik ediyorlardı. Elamlılar, malûm olmayan bir lisân ve ırktan idiler. Seys Sayce, "Bunlar ne Sümerlerden ve nede Sâmilerden idi" diyor. Bunların merkezi sitesi (Suse) Susa idi. Arkeolojileri henüz (S.137) Vasi mikyassa işlenmemiştir. (Sirconiston) Sir N.N. Johnston'ın dediğine göre, bazıları Elamillerin zenciye yakın bir tipe malik olduklarını zannetmektedir. Fil vaki Elamin yeni halkında kuvvetli bir zenci izi vardır. Diğer taraftaki Amurriler, İbrahim ve İbraniler gibi aynı aileden idiler. Amurriler, bidayette nehrin yukarı mecrasında Bâbil Babylone namındaki

küçük bir şehrin bulunduğu yerde yerleştiler ve yüz sene devam eden bir muharebeden sonra ilk Bâbil imparatorluğunu tesis eden Hammurâbi (Kable'l-milâd 2100) namındaki büyük hükümdarın zamanında bütün Mezopotamya'nın hâkimi oldular. Sulh ve niyet yeniden hüküm sürmeye başladı ve tecavüz sevk tabi'ileri yeniden kuvvetini kaybetti, fakat yüz sene sonra şarktan gelen yeni göçebeler, Bâbili yeniden istila eylediler. Bunlar Mezopotamya'ya atı ve harb arabasını getirdiler ve kendi krallarını Bâbilde oturttular. Bunlar (Kasi)'ler Kassites idi.

Eski Bâbil'de bir mabed Kitabesinin bir kısmı

Takriben beş bin sene evvel Tell- el abid Tell-el obid deki bir mabedi tezyin eden kitabeden bir parça. Sümerlerin tezyini Sanayinin çoğunda hayvan tasvirleri şâyânî dikkat bir mevki'i ihraz ediyordu. Resimde müşahede edileceği üzere insan tasvirlerinin baş ve yüzleri, bu eski kavimden olduğu üzere traş edilmiştir. Bu mabed kitabesi Mister Liyonard Volley Mr Leonard Woolley tarafından keşfedilmiştir.

2D

Asuriler ve İmparatorlukları

Sümerlerin, Sâmiler tarafından istilaya henüz uğramamış buldukları bir sırada, daha yukarıda, Dicle'nin menbalarına doğru, killi toprakların ötesinde ve yönetilebilecek, taşın bulunduğu mıntıkların, Sâmi bir kavim olan Asûriler geldiler, başlıcaları Asur Assour ve Ninova, Ninive olan birkaç belde etrafında yerleştiler. Hususi simaları uzun burunları ve kalın dudakları ile Asûriler, bugünkü lehli Yahudilerin umumi tipine çok benziyorlardı. Uzun sakallar bırakıyorlar, saçlarında koyuyorlardı. Uzun entari ve büyük külahlar giyiyorlardı. Bunlar garb da olan Hitiler, Hittites ile Fasılasız harb halinde idiler. Bir Aralık birinci Sargon tarafından mağlup edildiler. Sonra tekrar hürriyetlerini kazandılar. Şimali garbide (Mitani) Mitanni Kralı olan (Taşrata) Tushratta, isminde biride payitahtları olan (Ninova'yı) zabt ve bir müddet işgal etti. Asûriler, Mısır ile beraber Bâbil aleyhindeki Entrikalarada karıştılar ve Mısırlıların ücretli askeri vazifesini gördüler.

Askerlik sanatını pek yüksek bir mükemmeliyet derecesine çıkardılar ve kendilerine vergi veren komşu memleketlerde akınlara koyuldular, En nihayet at ve harb arabası kullanmaya başlayarak Hititleri mağlup, daha sonra da birinci Tığlat Falasar, Tığlat Phalasar [Kable'l-milâd 1100 senesine doğru] zamanında kendi hesaplarına (Bâbil)'i zapt ettiler. Lakin daha eski ve daha mütemeddin olan bu alçak memleketlerde tasarrufları nisbeten az emin idi, bu sebeple tuğla ile bina edilmiş olan Bâbile mukabil, taşdan vücuda getirilmiş bulunan (Ninova)'yı yine payitaht olarak muhafaza ettiler. Birçok asırlar zarfında kuvvet (S.139) ve hâkimiyet, Kah (Ninova) Kâh (Bâbil) elinde bulundu, "Cihan Kralı" ünvanına istihkak-ı dava edende bazen bir Asûri, bazen de bir Bâbilli idi.

Asûrya'nın Mısır'a doğru olan ittisa'ı dört asır kadar bir müddet, başlıca siteleri (Şam – Damas) olan ve Muahher nesilleri bugünkü Suriyelileri teşkil eden Aramilerin Arameens, yani Sami kavimlerden diğer bir grubun şimale doğru bir hücumu ve yerleşmesi ile tahdid ve tevkif edilmiş bulunuyordu. Burada Asûri Assyrien ve Suriyeli Syrien, kelimeleri arasında herhangi bir münasebet bulunmadığını kaydedebiliriz. Aradaki müşabehet tesâdüftür. Asûri kralları, bu Suriyeliler arasından cenubi garbiye doğru hâkimiyetlerini tesis ve tevsî için mücadele ettiler. Milatdan 745 sene evvel bir diğer Tığlat Falasar, [Kitabı Mukaddes, Müluk (ikinci) 15.inci Bab, 26 ve 16 ıncı Bab, 7]'in zikrelediği üçüncü Tığlat Falasar zühur etti. Bu hükümdar, Ben-i İsrâil'in (Nihai talih ve akibetleri, mütecessiz ve meraklı zihinleri o kadar işgal etmiş olan "Kaybolmuş on sebt" yalnız Medya'ya naklini emir ve idare etmedi.

Lakin Bâbili de fetih ve idare ve bu suretle muverrihlerin yeni (Asur imparatorluğu) namıyla bildikleri hükümeti tesis eyledi.

Oğlu (Dördüncü Salmanasar) Salmanasar (Sâmiriye) Samarie, [Kitab-ı Mukaddes, müluk (ikinci) on yedinci Bab,3]'yı muhasarası esnasında öldü ve şüphesiz Bâbillerin izzeti nefsinin okşamak için eski Akad – Sümerlilere ait Sargon (ikinci Sargon) ismini alan bir Gasıb tarafından istihlaf edildi. Asûri askerlerine ilk defa olarak demir silahlar veren hükümdarın bu olduğu zan olunuyor. Ağleb-i ihtimal üçüncü Tığlat Falasar'ın emretmiş olduğu vecihle, on sebt-ı nakil ve techir eden de ikinci Sargon olmuştur. Bu suretle bir milletin takımıyla yerinin değiştirilmesi, yeni Asur imparatorluğuna has siyasi usüllerin çok şâyân-ı dikkat ve hususi bir kısmıdır. Menşe'leri olan memleketleri de idareleri müşkül olan milletler bu suretle, kendileri için meçhul mıntikalara ve yabancı komşular arasına nakil ve techir ediliyorlardı ki, orada

hayatlarını idame etmekten ibaret olan yegane ümitleri hükümete karşı mutlak bir itaat de temerküz edecekti. Sargonun oğlu Sanahrip, Sennacherib , Asûri ordularını Mısır hudutlarına kadar götürdü.Lakin Sanahrip ordusu orada Kitab-ı mukaddes'te (Mulük)'in ikinci kitabının on dokuzuncu babında tasvir edilen felakete veya istilasına uğradı:

“Ve Rabbin mülkünün gönderildiği ve Asûrilerin ordugahında yüz seksan beş bin cengaveri öldürdüğü o gece geldi, vakte ki sabapleyin erken kalktılar. Onların ancak ölmüş cesedler olduğunu gördüler. Onun üzerine Asûrya'nın kralı Sanaherip' de hareket ve Ninova'ya doğru avdet ettiki, ondan sonra orada ikamet eyledi,” Orada oğulları tarafından öldürüldü.

Sanaherip'in hafidi Yunanlılar tarafından (Sardanapal) Sardanapale, tesmiye edilen (Asur Banipal) Assurbanipal'da aşağı Mısır'ı zapt ve bir müddet muhafaza etmeye muvaffak oldu.

2.H

Keldani İmparatorluğu

Asur imparatorluğu ikinci Sargon'dan sonra ancak yüz elli sene devam edebildi. Sâmi akvamdan olmak üzere cenub şarkiden gelen ve Keldani ismini taşıyan bir takım yeni göçebeler, şimalden inen ve Ari lisânlarla konuşan Akvamdan (Med)'ler Medes ve (Fars)'lar Perses' danda muavenet (**S.140**) görerek Asûrilere karşı birleştiler, Kable'l-milâd (606)'da (Ninova)'yı aldılar. Bu, Ari lisânlarla mütekellim akvamın tarihinde ilk zuhurudur. Bunlar, şimaldeki ve şimal garbideki ova ve ormanlardan cesur ve cengaver kabilelerden mürekkebe bir grup halinde meşet ettiler. Bunlardan bazıları cenubi şarkiye doğru Hindistan'a geçtiler, Ari lehçelerden birini alarak onu Sanskrit lisânı olmak üzere inkişaf ve tekemmül ettirdiler; diğer bazıları ise geriye, eski medeniyetler üzerine döndüler. Bu zamana kadar zirai arazinin göçebe fatihleri Elamlılarla Sâmiler olmuşdu; şimdi yarım düzine asır için fatih rolünü alan Ariler oluyordu. Elamlılar tarihinde artık görünmez oldular. Payitahtı (Bâbil) olan Keldani imparatorluğu (ikinci Bâbil imparatorluğu) büyük Nabucho Donosor (ikinci Buht-ı Nasır) ile halefleri yanında, kable'l-milâd (538) tarihine kadar mevcudiyetini muhafaza etti. Lakin bu tarihte İran devletinin müessesesi olan Kihrus, Cyrus'un hücumlarıyla inhidama uğradı.

Dördüncü Sülaleden Bir Firavun

Chephren (Kefren)in heykeli. Mısır'ın dördüncü sülalesine mensub bir hükümdarı gösteren bu heykel Londra'da British Muzeumdadır. Kefren, cizedeki ihramların ikincisini inşa ettirmişdi.

Tarih ve vukuat böylece devam eder. Bilahire bir dereceye kadar tafsil edeceğimiz vecihle, kable'l-milâd (330)'da Yunanlı bir Fatih (İskender-i Kebir), Alexandre Le Grand, İran hükümdarlarının sonuncusuna ait olan cesedi, meydanı harbde ibretle temaşe edecektir.

Buraya kadar ancak taslağını verdiğimiz Dicle ve Fırat medeniyetlerinin tarihi yekdiğerine veli ve takip eden bir takım Fetih ve istilaların tarihinden ibaretdir. Bu fetihlerden herbinin neticesi de eski reislerle hükümet eden sınıflar yerine yeni reisler ve sınıflar ikame etmektedir.

(Sümer)'ler ile Elamlı, Elamites' ler gibi ırklar ihtilat ederek hüviyetlerini gaib eylediler, Lisânları ortadan kalkdı. Bundan sonra Asûri'de, Keldani ve Suriyeliye istihale eder. Hitiler farklı seciyelerini gaib eylerler; Sümerleri Bel' eden Sâmilerde şimalden gelen bu yeni Ari kabilelerden ibaret hâkimlere mevki'ilerini terk ederler. Medler ile Farslar, Elamlıların mevki'ini alırlar, Ari bir lisân olan İran lisânı, yine Ari olan diğeri bir lisânın yani Yunanca'nın (S.141) Kendisini resmi hayatdan tard ettiği zamana kadar, imparatorluğun lisânı olarak mevki'i tutar bütün bu müddet zarfında

sapan, seneden seneye vazifesini yapıyor, Ekinler biçiliyor; inşaatçılar kendilerine verilen planlara ve talimata göre inşaat da bulunuyor, tacirler çalışıyor ve yeni tedbirler alıyor yazı yazmak fenni yayılıyor, yeni şeyler, at, tekerlekli nakliye vasıtaları ve demir kullanılmaya başlıyor ve beşeriyetin müşterek ve daimi mirasının bir kısmı oluyor; Deniz üzerinde ve çöl tarikiyle ticari muamelat çoğalıyor, Efkar-ı beşeriye dairesi genişliyor, bilgi artıyordu. Gerçi bu zaman zarfında Tedenniler, kitaller, veba salgınları da vardır; fakat Heyet-i umumiye itibariyle terakki ve inkişaf gayri kabil inkardır. Dört bin sene zarfında iki nehrin arasındaki toprağa köklerini salan bu yeni şeyyani medeniyet, bir ağacın büyüdüğü gibi Neşv-ü Nema bulmuştur; Bazen bir dalını gaib etmiş, bazen fırtına ile tahribata uğramıştır. Mamâfih büyümesi ve filizlenmesi inkıta‘ uğramaksızın devam eylemiştir. Bazen kendisine hâkim olan ırk değişmiş lisânı tebeddüle uğramıştır; fakat esas itibariyle aynı inkişaf baki kalmıştır. Dört bin sene sonra da Muharibler ve fatihler bu anlamadıkları ve fakat gettikçe büyüyen medeniyet içinde yine saldırmak da, şuraya buraya gidip gelmekte devam etmişlerdir, Lakin bu devrede [Kable’l-milâd 330] insanlar artık, demiri, atı, yazıyı, hesap yapmayı, para basmayı, öğrenmiş daha çok gıdaya ve mevadi nesiciye ye ve eski Sümerlerden ziyade kendi dünyaları hakkında malûmata malik bulunuyorlardı.

Birinci Sargon imparatorluğunun tesisi ile büyük İskender tarafından Bâbil’in zabtı arasında geçen zaman, son tahminlere göre, Büyük İskender devrini bugünden ayıran zaman kadar uzundu. Lakin Birinci Sargon devrinden evvel de, şehirlerde yaşâyân mabedlerde ibadet eden teşkilata malik bir cemaat içinde muntazam bir zirai hayat süren bir takım insanlar, Sümer memleketinde yerleşmiş bulunuyordu. Bütün bunlar, mütakip devirden daha uzun olmayan bir zaman işgal ediyor. “Erido, Erido, Lagaş Lagash, Ur, Uur, Ourouk, Larsa, Larsa şehirlerinin de, ilk defa olmak üzere tarihte isimleri zühur ettiği zaman zaten hatırlanmayacak kadar eski bir maziye malik bulunuyorlardı.”

Tarihi hem yazar, hem tetkik eden için aynı zamanda en müşkil şeylerden biri, bu uzak devirleri kendi muhayyilelerinin derinliği içinde kısaltmış olmayarak, hakiki devam müddetleri ile tasavvur etmektedir. Beşeri medeniyetin devam ettiği müddet nisfını ve bu medeniyetin bütün başlıca müesseselerinin anahtarlarını, birinci Sargon saltanatına takaddüm eden bu devir ihtiva etmektedir. Fazla olarak kari‘, çok defa sayısız nesillerin takibi _evvelce verilmiş olan dört zaman diyagramı bunlara şahadet eder_ ile beşerin tarihine ait bu son sahifelerdeki tarihlerin mikyas ve vusatını mukayese

edemez. 138'inci sahifede Asya'da ilk imparatorlukların taakubundaki geniş fasılları gösteren bir zaman diyagramı derc edilmiştir.

3

Mısır'ın Eski Tarihi

Sümer memleketinde medeniyetin başlangıcı ile müvazi olmak üzere Mısır'da da mümasil bir terakki ve inkişaf devam etmekte idi. Bu iki başlangıçtan hangisinin daha eski olduğu, bunların ne derece müşterek bir menşe' malik buldukları veya birinin diğerinden neşet eylediği hala bir münakaşa mevzu'udur. Takibi kabil olan tarihin fecrinden büyük İskender devrine kadar Nil vadisinin vaka' i Bâbilinkinden çok farklı değildir. Lakin (Bâbil) her taraftan istilaya açık iken Mısır, garbdan çöl ile şarktan yine çöl (S.142) ve deniz ile himaye edilmiş bulunmakta idi, nihayet cenubdan da zenci akvamdan başka korkacağı bir şey yok idi. Binaenaleyh Mısır tarihi, Asûrya ile Bâbilinkine nisbetle, ecnebi ırkların istilasını ile daha az inkita'a uğramıştır. Yine bu sebeple milattan evvel sekizinci asra yani Mısır'ın bir Habeş sülalesinin boyunduruğu altına girdiği devre kadar bu memleket ne vakit bir fatih girmiş ise hep süveç berzahı yolu ile Asya'dan gelmiştir. Mısır da taş devrinin kalan eserleri, pek gayri muayyen bir tarihe aittir. Bu eserlerden hem eski hem yeni taş devrine ait olanlar vardır. Bunları bırakmış olan yeni taş devrine mensup çoban kavimlerinin müstakbel yani sonraki Mısırlıların doğrudan doğruya Cedlerini teşkil ettikleri muhakkak değildir.

Bunlar bilakis, bir çok cihetlerden Haleflerinden tamamen ayrılırlar. Ez cümle ölülerini gömerler. Fakat ondan evvel parça parça keserler ve bu parçalardan bazılarını yerlerdi. Bu adeti mütevefaya hürmeten takip ettikleri zan olunuyor. (Sir Flinders Petri Sir Flinders Petrie)'nin doğru bulduğumuz bir cümlesine göre ölü "hürmet ile ekil edilmiş" oluyordu. Mamâfih belkide yaşamakta devam edenler bu suretle ölenin kuvvet meziyetlerini kısmen kazanmayı ümit ediyorlardı. Buna mümasil Barbar adetlerinin izlerine Ari kavimlerin intişarından evvelki garbi Avrupa'da yer yer vücuda getirilen uzun öyküler (Tümülüs)'de de tesadüf edilmektedir. Bu adetler

İhram hükümdarlarının birincisi

Cizedeki büyük ihrâmın banisi ve dördüncü sülalenin müessisi olan Keops Cheops veya hofu khufu

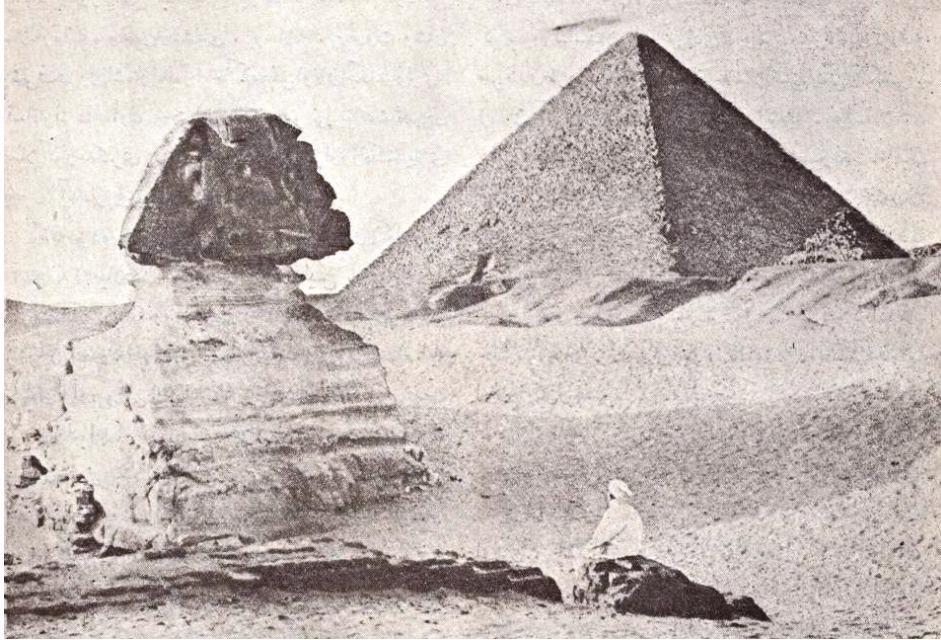
Zencilerle meskun Afrika aksamında intikal etti ve burada ancak son zamanlarda terk edilmeye başladı.

Milattan evvel takriben 5000 tarihlerine doğru, yahut daha evvel, bu ibtida'î kavimlerin izi kaybolur ve hakiki Mısırlılar sahne üzerinde zühur eder. Mısır'daki ilk kavimler, Kulubeler inşa ediyorlar ve yeni taş harsinin nisbeten dün bir safhasında bulunuyorlardı. Sonrakiler, bilakis oldukça temeddün etmiş yeni taş devri akvamındandırlar; seleflerinin kulubeleri yerine tuğla ve kereste ile inşaatda bulunuyorlar, taşı da işlemedini biliyorlardı. Tunç devrinde de pek çabuk geçtiler. Muasırları olan Sümerlerinkine yakın bir derecede Mütakamil ve fakat pek farklı bir şekilde resimli bir yazı usulüne malik idiler. İhtimal, cenubi Arabistan'dan Aden tarihiyle yeni bir kavim hücum etmiş, yukarı Mısır'a gelerek mütakiben yavaş yavaş Nil deltasına doğru inmişti. Doktor (Vilsbac) Wallis Budge, bunlara “şarktan gelen Fatihler” diyor. Lakin Hakikat de bunların tasviri yazıları gibi ma'budları ve usul ve adetleri de Sümerlerden çok farklı idi. Malûm olan en eski ma'budlarının suretlerinden

biri, Hippopotan şeklinde bir ma'budeyi gösteriyor, şu halde ma'bude vazihen Afrikai bir vasfa malik bulunmaktadır.

Nil kili, Sümer kili kadar ince ve onun kadar kolaylıkla istenilen şekli alabilir cinsten değildir. (S.143) Bundan dolayı Mısırlılar bunu yazı levhaları imalinde kullanamadılar, fakat Papirüs kamışının bir arada yapıştırdıkları safihalarından istifade ettiler ki, papier kağıt kelimesini de bundan istikak eylemiştir. Asur yazısı, köşe şeklinde izler yapacak surette imal edilmiş bir demir kalem ve yazmaya ile Mısır yazısı ise bir resim fırçası ile yazılırdı. Mısır yazısının daha ziyade Tavsifi ve manidar oluşunu bu fırçaya medyum bulunuyoruz. Mısır tarihinin geniş ana hatları, Mezopotamya tarihinin umumi hududundan daha basittir. Uzun müddet Mısır Hükümdarlarının birbirine takip eden bir takım sülalelere ayırmak adet olmuştur. Mısır tarihinin devirlerinden bahsedildiği zamanda birinci, dördüncü, on dördüncü... İLH gibi sülalelerden bahs olunmak mutaddır. Mısırlılar nihayete doğru Bâbilde yerleşen İranlıların istilasına uğradılar, en sonra, Mısır büyük İskender'in eline geçtiği zaman (Milatdan Evvel 332) hitâme eren otuz birinci sülale olmuştur.

Büyük ihrâm ve (Keops)'in sfenksi

(Keops)'in büyük ihrâmı Cizadaki üç ihrâmın en eskisi ve en büyüğüdür. Rivayet edildiğine göre Keopes, bütün mabetleri kapayarak ve kurbanları men ederek bütün halkı, yüz bin kişilik kabileler halinde, bu abidenin inşası için işe sevk etmişti. Lakin bu rivayet efsanevi'dir. (Sfenks)'in delalet ettiği manada hala mübhem kalmıştır.

Büyük İskender saltanatını zamanımızdan ayıran devirden çok daha uzun olan bir zamanı işgal eden ve dört bin seneden fazla süren bu uzun tarihte bazı geniş inkişaf safhaları yekdiğerinden ayrı olarak burada kayıt ve zikr olunabilir. Evvela “Eski İmparatorluk” namı altında tanınan ve şimal kralları ile cenub krallarının (menes) menes(S.144) tarafından yerleştirilmesi ile başlayan bir devre kabil-i tefriktir. Mısır, bu devredeki ikbalinin en yüksek noktasına dördüncü sülale zamanında vâsıl olmuştu. Bu sülale, bir servet ve şan şeref devri işhar eder, hâkimi mutlak olan hükümdarları insanların daha evvel ve hatta o zamandan sonra bile, mümasillerini asla görmedikleri bir şekil ve azametle olmak üzere kendileri için abideler yapmak ibtilasına düşmüşlerdi. Kafesi de bu dördüncü sülaleye mensup olan (Keops) Cheops (Milattan Evvel 3733, Wils Bac) ile Kefren Chephren ve Miserinos Mycerinus, isimlerindeki Firavunlar idi ki, (Ciza) Gizeh’te büyük ihram ile ikinci ve üçüncü ihrâmları bina etmişlerdir. Büyük ihrâmın irtifahı 450 kadem (Takriben 138 metre), yanlarından herbirinin uzunluğu da 700 kadem (Takriben 213 metre) dir. Ağırlığı (Wils Bac’ın söylediğine göre), (4.883.000) ton olarak hesap edilmiştir. Bütün bu taşlar, yerlerine başlıca insan adalesi ile sürüklenip getirilmişti.

Hemen inanılamayacak derecede bir cesamette olan ve mezar olarak kullanılmış bulunan bu manasız binalar mühendislik sanatının henüz başlangıç halinde bulunduğu bir devrede inşa edilmişlerdir. Bu abideler, üç uzun saltanat müddetince Mısır’ın menabi’ni tükettiler ve Mısır’ı bir muharebe geçirmiş kadar harebeye düşürdüler.

Mısır, dördüncüden on beşinci sülaleye kadar olan tarihi, yek diğere rakip payitahtlar ve dinler arasındaki münazaalar, memleketin yeni hükümetlere ayrılması veya bunların birleşmesi gibi vukuat dan ibaretdir.

Söylemek icab ederse bu, tamamen dahili bir tarihtir. Buna ekseriye (Derebeylik Devri) ismi verilmiştir. Uzun firavunlar silsilesi arasında doksan sene saltanat süren - tarihin en uzun saltanatı budur- ve azim miktarda kitabeler ve abideler bırakan yalnız birini, ikinci Pepi, II Pepi’yi burada zikredebiliriz. En nihayet, Mezopotamya medeniyetlerinin başına o kadar çok defa gelen hal, burada da baki oldu: Mısır, Sâmî göçebelerin istilasına uğradı. Bu göçebeler, nihayet yerliler tarafından tard edilen bir “Çobanlar” sülalesini yani Hiksos (on altıncı) sülalesini tesis ettiler. Bu istilanın, Hammurâbinin tesis etmiş olduğu imparatorluğun tam ikbal ve refah içinde bulunduğu sırada vukua gelmiş olması muhtemeldir, lakin eski Mısır ile Bâbil’e ait vak’ayin seneleri arasındaki doğru münasebeti tayin etmek, el an çok müşküldür.

Ancak uzun bir esaret devresinden sonradır ki, halkın bir kıyamı, ecnepleri tard edebildi. Ecnebilere karşı olan kin ve husumet; Mısır, ruh ve fikrini birleştirmişti. İstihlas harbinden (Milattan evvel 1600 tarihine doğru) sonra Mısır için büyük bir Refah, yeni imparatorluk devri açıldı. Mısır, büyük ve müttahit bir askeri devlet oldu ve en nihayet ordularını Fırat'a kadar götürdü. Bu suretle Mısır devleti ile Bâbil – Asur devleti arasında uzun bir mücadele devresi başlamış oldu. Bu zamana kadar bu iki büyük manzume, muharebe için yek diğerinden çok uzak kalmıştı; lakin şimdi insanın münakale kuvvetleri bir dereceyi bulmuştu ki, artık ordular, bu büyük nehir manzumelerinin birinden diğerine kolaylıkla gidebiliyordu. Bir müddet için Mısır, bu mücadelede galebeye ve Tefavvuka nail olmuştu (üçüncü Tutemes) III Thofhmes, ile oğlu üçüncü Emenofis, III Amenophis, (on sekizinci sülale) milattan evvel on beşinci asırda Habeşistan'dan Fırat'a kadar hükümran oldular. Muhtelif sebeplerden dolayı bu hükümdarın namları, Mısır vakayinamelerinde hususi bir şa'şaa ile mevki'i tutmaktadır.

Filhakika bu hükümdarlar, büyük inşaata giriştiler, bu sayede bir çok abideler ve kitabeler bıraktılar, üçüncü Emenofis, Loksor Lougier mabedinin esasına vaz' karnak karnak mabedini de ehemmiyetli bir derecede tevsi' etti. Tell-el-Amarna'da hükümdarlarının Bâbil ve Hiti (S.145) hükümdarları (ki bunlar arasında Ninova'yı zapt eden Tushrata, Tusruta'da vardır.) ile muharebelerini gösteren bir çok mektuplar keşfedilmiştir ki bu sayede, bu devrin siyasi ve ictimai mese'lini tenvir etmek kabil olmuştur. (Dördüncü Amenofis)'dan bilahire daha ziyade bahsedeceğiz, lakin Mısır'ın en harikulade ve en kudretli hükümdarlarından biri olan kraliçe Hattasu, Hatasou ile iştilal edecek Kafi yere malik değiliz. Bu kraliçe, abideler üzerinde erkek elbisesi ile ve akıl ve hikmet alameti olarak uzun bir sakal ile temsil edilmiştir.

Mısır, mütakiben bir müddet Suriyeliler tarafından işgal edilmiştir. Daha sonra bir takım sülalelerin birbirini istihlaf ettiği görülür. Bunlar arasında mabetler inşasına büyük ehemmiyet veren ve atmış yedi sene (Kable'l- Milad 1317'den 1250'ye kadar) hükümet süren, hatta bazılarınca Musa zamanına musadif firavun telakki edilen ikinci Ramses, II.Ramses'i ihtiva eden on dokuzuncu sülale ile Süleymân mabedini yağma eden (Kable'l-milâd 930 senesine doğru) Şişak'ı muhtevi olan yirmi ikinci sülaleyi zikr edebiliriz. Yukarı Nil' den gelen Habeşli bir Fatih de yirmi beşinci sülaleyi tesis etti. Bu ecnebi sülalede, daha evvel zikretmiş olduğumuz üçüncü Tığlat Falasar, ikinci Sargon ve Sanahrip tarafından vücuda getirilen yeni Asur imparatorluğu önünde mevki'ini terk

eyledi. Bâbil, ilk defa olmak üzere Nil üzerinde de hâkimiyeti tesis ediyordu. Artık Mısır'ın ecnebi milletler üzerindeki Tefavvuku zamanları nihayet ermek üzere idi.

Yirmi altıncı sülale (Kable'l-milâd 664-610)'dan birinci Pesamatik, Psammatique zamanında bir müddet için yeniden yerli bir hükümet tesis etti. İkinci Nekao Nechao II' da, Medler ile Keldanililer Ninova'ya hücum etmekte iken, Suriye'den Fırat'a kadar, Mısır'ın daha evvel hâkimiyeti altında bulunmuş olan memleketleri yeniden ele geçirmeye muvaffak oldu. Lakin Ninova'nın sukutundan sonra büyük Keldani hükümdarı ve kitabı mukaddesin bahsettiği ikinci Nabuko Donosor ikinci Nekaonu zapt etmiş olduğu memleketlerden tard ve kazançlarından mahrum etti. İkinci Nekao'nun müttefikleri olan Yahudilerden, bilahire zikredeceğimiz vecihle, Nabuko Donosor tarafından esir olarak Bâbil'e götürüldü.

Milattan evvel altıncı asırda Keldani memleketi, İranlıların eline düştüğü zaman Mısır da aynı akibete uğradı, lakin daha sonra bir kıyam altmış sene kadar kendisini yeniden istiklale sahip etti, bununla beraber Mısır, Kable'l-milâd 332 senesinde büyük İskenderin Fatih olarak istikbaline çıkıyordu. Artık bu tarihten itibaren Mısır, bugünkü yarım istiklale kadar daima ecnebler tarafından evvela Yunanlılar sonra Romalılar bundan sonra da sırasıyla: Araplar, Türkler ve İngilizler tarafından idare edildi, durdu.

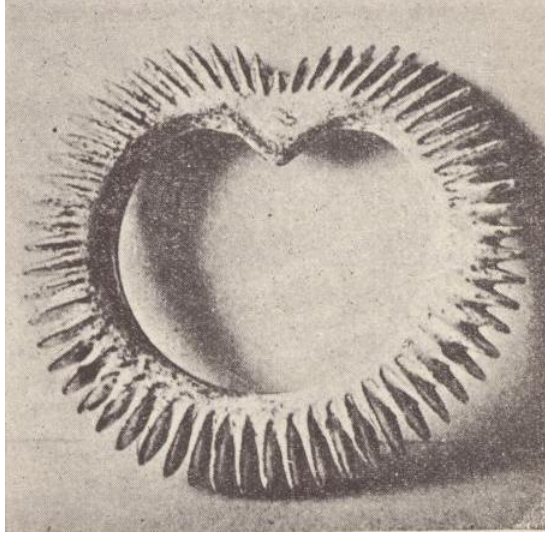
Mısır tarihinin menşe'lerinden itibaren Hülasası bundan ibarettir, bu tarih, bidayette mütecerred olan bu memleketin ihtilat ve münakale vasıtaları inkişaf ettikçe diğer milletler ile gittikçe devamlı ve zaman ile sıklaşan münasebete nasıl girdiğini izah etmektedir.

4

Hint Medeniyetinin İlk Zamanları

Hindistan'ın burada söylemek ihtiyacını duyduğumuz tarihi, Mısır'ın bu kısa tarihinden de daha basittir. Dravit kavimleri, Ganj vadisinde, Sümer ve Mısır cemiyetlerine mevazi hatlar üzerinde inkişaf etmişlerdir. Şimali Hindistan'da Sümerinkilere yakın bir müşabehet gösteren bir takım mühürler keşfedilmiştir. Lakin eski Hint cemiyetlerinin Sümerin ve Eski Mısır'ın vâsıl olduğu ictima'i inkişaf derecesine yükselip yükselmedikleri şüphelidir. Bunlar Abide bırakmışlar, asla bir yazı şeklide vücuda getirmemişlerdir. **(S.146)** Bu eski zamanlarda Sâmi kavimlerin Hindistan'a herhangi bir istilalarında vaki olmuş görünmemektedir.

Mavi cam Hamirinden mamül küpe

Mavi cam Hamirinden mamül olan bu küpe, Harapa, Harappa' da keşfedilmiş olan eşya arasında bulunmuştur. (ortasında genişliği takriben 3,5 inç yani dokuz santimetre kadardır.)

Hammurâbi devrinde, yahut daha sonra o sıralarda şimali İran ile Afganistan'ı işgal eden Ari lisânla mütakellim göçebe kavmin şubelerinden biri, şimal garbideki geçitlerden Hindistan'a dahil oldu. Bunlar Medler ve Farisilerin cedleriyle yakından haiz münasebet bulunuyorlardı. Bu Anasır evvel emirde, Hindistan yarım Adasının şimalindeki koyu renk derili akvamı hükümleri altına aldılar, mütakiben hâkimiyet ve nüfuzlarını yarım adanın Heyet-i umumiyesi üzerinde yayıldılar. Bununla beraber Hindistan'da asla müttehid bir hükümet tesis etmediler, tarihleri daimi suret de harp halinde bulunan hükümdar ve cumhuriyetlerin tarihinden ibarettir. Bâbilin zabtından sonra başlayan ittisa' devrinde İran imparatorluğu, hudutlarını Endos nehrinin ötesine kadar götürdü, daha sonra da büyük İskender Pencap memleketine Ganj vadisinden ayıran çölün hudutlarına kadar vardı. Lakin şimdilik bu çıplak icmal ile iktifa ederek bilahire avdet etmek üzere Hint tarihini burada bırakacağız.

5

Çin Medeniyetinin İlk Zamanları

Hindistan'da ve Asya, Afrika ile Avrupa'nın yek diğerine mülaki olduğu mıntıkada beyaz ırka mensup akvamın ibda' ettikleri medeniyetin bu üç sistemi inkişaf etmekte iken, o sıralarda münbit ve mahsuldar fakat bugün Yabis ve mütecerred bulunan Tarim, Tarim nehri vadisi ile Keonlon Kuen-lun dağları sathı maillerinden başlayan ve

beyaz ırk medeniyetinden tamamen farklı olan diğeri bir medeniyet, biri Huwang-Hu mecrasında diğeri de Yang-Çe-Giang vadisinde olmak üzere iki istikamete doğru yayılıyordu. Bununla beraber Çin arkeolojisine dair henüz pek az şey biliyoruz. Memleketin muhtelif kısımlarında taş aletler keşfedilmiştir. Kezalik Honan, Honan ve Manço Ride ki Hafriyat dolayısıyla dünyanın bu kısmında Taş devri Harsine Muta'alik bazı şeyler biliyoruz. Bu devirde Çin halkı şimali Çin'in bugünkü sakinlerine Gayri müşabih görünmüyor. Bunlar, köylerde yaşıyorlar ve domuzu ehlileştirmiş bulunuyorlardı. Baltalar, (S.147) Taştan müstatil bıçaklar, Arduvaz, kemik ve midye kabuğundan yapılmış ok uçları kullanıyorlardı, iplik bu kemiği çoğu bugün yapılanların aynı olmak üzere çini kablar yapmayı öğrenmişlerdi.

Hind'in eski pişmiş toprak mamulatından

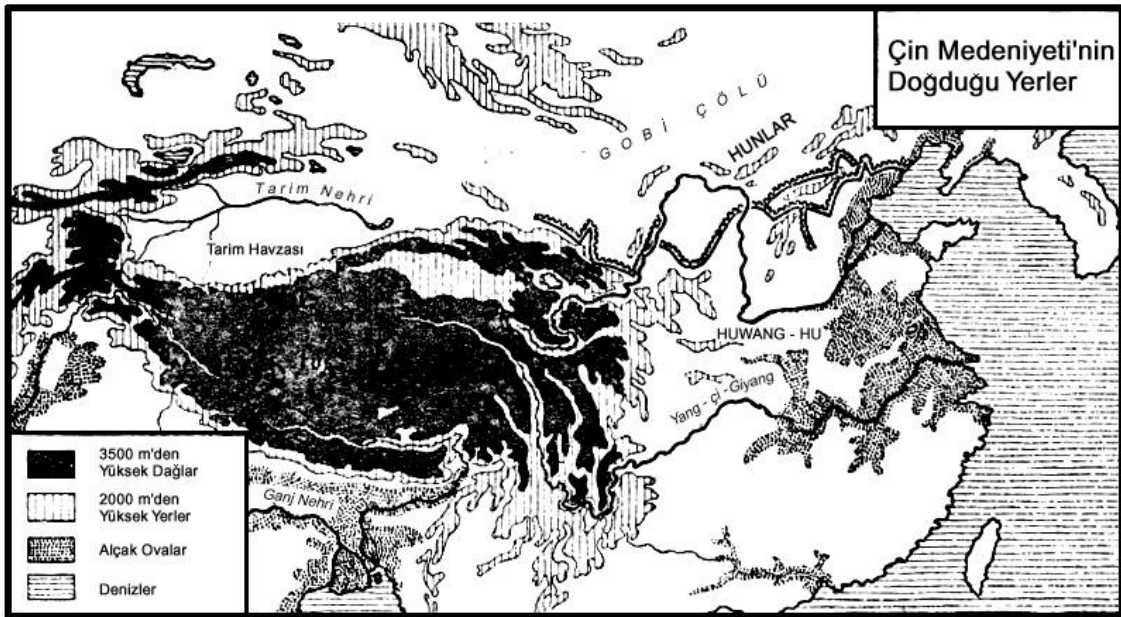
Hindistan da eski çömlekçilik sanatı mamulatından iki numune. Pişmiş toprak (Tera-Kota)'dan olan bu çehre şekilleri (Harapa) Harappa' da topraktan çıkarılmıştır.

Bu nadir deliller ve şehadetler haricinde bu eski medeniyet hakkında bugünkü fikirlerimiz henüz pek na tamam olarak tedkik edilmiş olan Çin edebiyatından Nebaan etmektedir. Bununla beraber denilebilir ki, Bidayetinden itibaren bu aşikar olarak bir mongol medeniyetidir. Büyük İskender devrinden sonraya kadar Çin'de herhangi Ari veya Sâmi bir tesirin pek az izi mevcuttur. Hele Hami bir tesirin izlerine ise asla tesâdüf olunmuyor. Bütün bu tesirler Çin aleminden dağlar, çöller ve vahşi göçebe aşiretler ile ayrılmış diğeri bir alem içinde idi. Çinliler medeniyetlerini yalnız başlarına ve başkalarının yardımı olmaksızın iddia etmiş görünüyorlar. Filhakika bazı yeni

Muharrirler, Çinlilerin eski Sümer memleketi ile münasebette bulduklarını farz ediyorlar, (Honan)'daki hafriyat da merkezi ve garbi Asya ile şarki Avrupa'nın bazı sitelerinde bulunmuş çanak çömleklerle müşabih hususi bir tipte resimli çanak çömleklere tesâdüf olunması da uzak bir harsi temas ihtimalini telkin ediyor, şüphesiz Çin ve Sümer memleketlerine ait medeniyetlerin hemen her ikisi de bütün dünyaya yayılmış eski Neolit Harsi esası üzerinde yükselmişlerdir. Lakin Tarım vadisi ile Fırat'ın aşağı mecrası, bu iki mıntıkada yerleşmiş bulunan ve yek diğeri ile telakki etmek isteyecek olan akvam için geçilemeyecek manialar teşkil eden dağlar ve çöller ile ayrılmıştır. Şimalden başlayan hareket ihtimal cenubtan gelen diğeri bir hars hareketine tesâdüf etmiştir. Çin medeniyeti tam bir Mongol medeniyeti olsa bile şimale ait köklerinin yegane olduğu istintac edilemez. Bu medeniyet, bidayet de tarım vadisinde inkişaf etmiş ise de diğeri bütün medeniyetlerin zıttına da (Meksika ve Pero medeniyetleri de dahil olduğu halde) heleyolitik, heliolitique (Güneş Taşı) devrine ait Harsten hiçbir vasf-ı istiare etmemiştir. Biz, Avrupalılar, şimdiye kadar cenubi Çin'in kable'l tarihi ve Etnolojisi hakkında pek az şey biliyoruz, Çinliler bu mıntıkada Siyamlılar ve Birmanlar gibi kendileriyle karabeti haiz bir takım kavimlerle ihtilat ettiler, hatta öyle görünüyor ki daha koyu renkli Dravit kavimleri ve Malezyalıları ile de münasebet tesis ettiler. Çin vak'ayından, bir medeniyetin şimalde olduğu kadar cenub da başladığı tamamen tevazuh ediyor. Kezalik milattan iki bin sene evvel tarihe giren Çin medeniyetinin, belki de daha eski ve daha ziyade inkişaf etmiş olan cenubi bir hars ile şimali bir hars arasında uzun zaman cereyan eden bir takım münazalar, ihtilatlar ve mübadeleler silsilesinin bir neticesi olduğu anlaşılıyor. Cenubi Çinliler, şimali Çinlilere nazaran garb da Hamiler ile Sümerlerin Ari veya Sâmi Akvamı, yahut zaten toprağa yerleşmiş bulunan Dravidlilerin, Hint Aryalılarına nazaren oynadıkları rolü oynamışlardır. Cenubi Çinliler, ihtimal ilk çifçilik eden ve ilk mabed inşa eyleyenler olmuştur: Lakin kable'l tarihin bu cazibeli faslı hakkında o kadar az şey malümdür ki burada daha fazla tavakkuf edemeyeceğiz. İbtida'i Çin'in vaka-i namelerinde zikredilmiş olan başlıca ecnebiler, Şimal şarki hududunda bir Ural- Altay kavmi yani Hunlar dır ki eski imparatorlardan bazıları bunlara karşı harbe girşmişlerdir. Çin tarihi Avrupalılar tarafından henüz pek az tanınmıştır. Hele bu tarihin eski vak'ayı-i hakkında bildiklerimiz bizi asla tatmin edemeyecek derecededir. Kable'l-milâd 2700'den 2400 tarihlerine kadar beş imparator saltanat sürmüştür. Bunların hayatı hemen hemen inanılmayacak numunelerden add olunabilir. Bu ilk beş imparatoru bir sıra sülaleler

takip eder. (S.148) Bunlar hakkındaki menakib, muahhar zamanlara doğru geldikçe daha doğru ve kanaat bahş bir mahiyet alır. Çin, hudut muharebelerinden ve Hazari akvam ile göçebe kavimler arasında cereyan eden daha ehemmiyetli ve ciddi mücadelelerden mürekkeb uzun bir tarih arz eder. Çin' de bidayette; Sümer ve Mısır memleketleri gibi şehirlerden ibaret devletlerin Willes – Etats müessis bulunduğu bir memleket idi. İlk zamanlarda bir çok krallar icra-i hükümet ediyordu, sonra Mısır' da cereyan ettiği vecihle bunlar ile bir imparator arasında oldukça gevşek bir derebeylik rabitası vücud buldu. Ancak daha sonradır ki daima -Mısırlılarda olduğu üzere – Burada da merkezi bir imparatorluk buluyoruz. Şang-Chang [Kable'l-milâd (1750)'den (1125)'a kadar] sülalesi ile Çeo, Tcheou, [Kable'l-milâd (1125)'dan (250)'ye kadar] sülalesi, derebeylik devrinin ilk sülalesi olarak kabul olunmuştur. Bu eski sülalelere ait olmak üzere, çok hususi bir üslupda imal edilmiş bulunan ve Şang imparatorları devrinden evvel bile Çin harsinin pek yüksek bir derecede olduğuna şahadet eden Tunçdan mamul, güzel vazolar mevcuttur. Bunlara nazaren Şang devrinden evvel bile yüksek bir hars derecesinin mevcudiyetini şüphesiz add olunabilir.

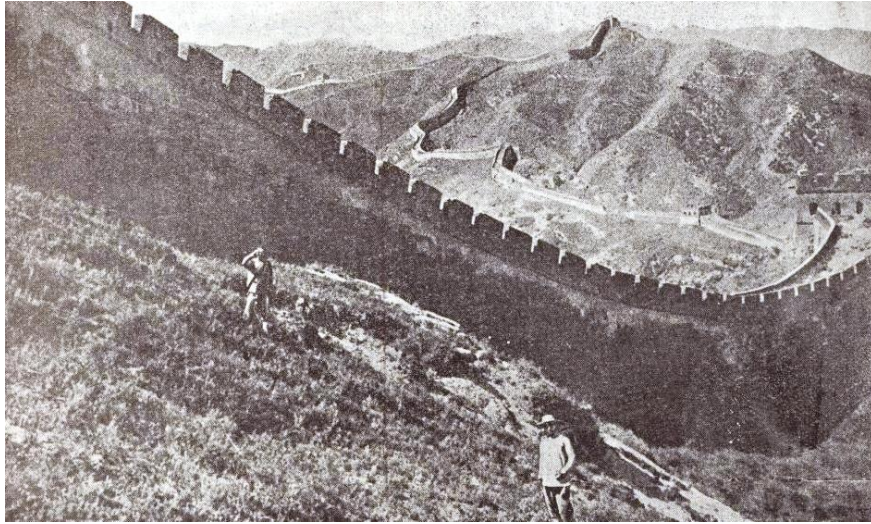
Yeni Mısır ve Çin muverrihlerini, Muehhir imparatorluklarla Kabil mukayese olmak üzere, Mısır'da görüldüğü vecihle (Menes) gibi eski imparatorlar veyahut Çin de olduğu üzere ilk beş imparatorlardan bahsederek kendi milli tarihlerinin eski safhalarını bir takım imparatorluklar zamanında imiş gibi zikre sevkeden, ihtimal bir tenazur vücuda getirmek fikridir.

Halbûki ilk sülaleler, sonrakilerden çok daha az merkezi bir hâkimiyet sürebildiler. Çin'in Şang sülalesi zamanında malik bulunduğu vahdet, müessir bir siyasi ittihat olmaktan ziyade dini idi. "Sema'nın oğlu" bütün Çinliler namına kurbanlar takdim ederlerdi. Müşterek bir din, müşterek bir medeniyet şimali garbi hudutlarında Hunlardan ibaret müşterek bir düşman mevcuttu.

Şang sülalesinin son mümessili, Çeo (Çou) sülalesinin müessisi olan Won-Wang tarafından kati suretde mağlup edildikten sonra sarayında kendisini diri diri yakan (Kable'l-milâd 1125) zalim ve delişmen bir hükümdar oldu. Bu Won-wang bir halk kıyamından olduğu kadar cenub-u garbideki aşiretlerdende muavenete mazhar olmuş görünüyor. Kurun-u vusta da papalar zamanında hristyanlığın gevşek birliği gibi Çin de bir müddet için Çeo İmparatorlarının idaresi altında zayıf bir rabita ile muttahir kaldı, Çeo İmparatorları, Şang İmparatorları yerine bütün memleketin ananevi baş rahipleri olmuşlardı. Lakin buna istinaden bütün Çin mesaili üzerinde bir nev'i murakebe ve hâkimiyet tesisi (S.149) Davasında bulundular. Lakin imparatorluğu bir arada tutan ta'mül ve hasetten ibaret gevşek rabitalar, insanların efkarı üzerindeki tesirini tedricen kayıp etti. Şimalde ve garbde bulunan Hun akvamı Çin'in ittihadı fikrini kazanmaksızın yalnız medeniyetini aldılar. Derebey vaziyetinde bulunan bazı prenslerde kendilerini müstakil add etmeye başladılar.

Çinde büyük duvar (Sedd-i Çin)

Sedd-i Çin, Hunların istilasına karşı Çin'i müdafaa etmek üzere "ilk Cihan imparatoru" ismini alan Şi- Huwang-Ti tarafından inşa edilmiştir, inşasına milattan evvel 214 senesinde başlanmış, on sene sonra ikmal olunmuştur. Dağlar üstünde ve vadiler içerisinde takriben 1500 mil kadar imtidad eden bu duvarın genişliği kaideden (25), üstte (15) kademdir, irtifağı (15)' dan (30) kademe kadar değişir. Takriben (200) yurdalık fasılalar ile (40) kadem irtifağında olan bir takım kuleler yükselir.

1919’ da Paris konferasında Çin’in mümesillerinden biri olan Mösyö Liyang- Şi-Şeo, Çinde ve cemiyet akvamda izah ve tesbit ediyor ki milattan evvel sekizinci ile dördüncü asırlar arasında “Huwang – Huwuyang, Çikyang vadilerinde daha kuvvetli on iki devletin hâkimiyeti altında mevcut olan küçük devletlerin miktarı beş altı binden aşağı değildi.”

Memleket, daimi bir harb halinde yaşıyordu. (Karışıklık devri), kable’l- milad altıncı asırda münaza‘ ve mücadele halinde bulunan büyük devletler, Huwang – hu’nun şimalindeki devletlerden olan (Tsi ve Tsin), (Ts’in) ve (Ts’i) ile Yang-Çe vadisinin kuvvetli devleti olan (Şu) Ch’ou idi. (Şu) devletine karşı sulhu yüz sene kadar muhafazaya muvaffak olan bir ittihat teşekkül etti, bu ittihat Şu’yu mağlup etmekle beraber kendi dairesi dahiline aldı. Bir müddet sonra da terk-i silah için umumi bir muahede ‘akd (**S. 150**) olundu. Bu suretle sulh perver yeni bir İmparatorluk kurulmuş oldu. Demirin Çin’de malum olması ve isti‘maline başlanması meçhul bir tarihte vaki olmuştur, lakin demir silahların kullanılması ancak Kable’l-milâd (500) tarihlerine doğru yani Asûriye, Mısır ve Avrupa’da bu silahların isti‘mali adet olmasından iki veya üç yüz veyahut daha fazla sene sonra umumiyet ve suhulet kesb etmiştir. Demir, ağleb-i ihtimal, şimalden ve Hunlar tarafından ithal olunmuştur.

Çeo sülalesinin son hükümdarları Tsin (Çin) Ts’in kralları tarafından tard olunmuşlardır; Bu krallar kurbanların takdiminde kullanılan mukaddes Tunç sehpaları zapt etmişler ve bu suretle kendileri de semaye kurban takdim etmekten ibaret imparatorluk vazifesini ele almaya muvaffak olmuşlardı. Ts’in sülalesi bu tarzda tesis etmiş oldu. Bu sülale, kendisinden evvel gelen diğer herhangi bir sülaleye nisbetle daha büyük bir kuvvet ve faaliyetle icrayı hükümet etdi. Bu sülaleden olan (Şi- Huwang-ti) Shi- Huwang-ti (ilk cihan imparatoru demektir)’nin saltanatı, derebeylik ve inkisam halinde bulunan Çin’in nihayet bulduğunu işaret eder diye kabul olunmaktadır.

Büyük İskender garbda muhtelif memleketleri birleştirmek hususunda oynaya bilmiş olduğu role müşabih bir rolü bu imparator, Şarkda oynamış görünüyor, Lakin bu imparator daha uzun yaşadı ve tesis eylediği vahdet de nisbeten daha devamlı oldu. Halbûki söyleyeceğimiz vecihle vefatını mutakib inkisama uğramışdı. Şi-Huwang-ti, umumi mesailik tanzimi sırasında diğer vekayi ile beraber Hunlara karşı (Sedd-i Çin)’ninde inşası keyfiyetini sevk ve idare etti. Saltanatını hemen bir dahili harb takip eyledi. Bu Harb (Han) Han sülalesinin mevki’i iktidara gelmesiyle nihayet buldu.

Bu Han sülalesi zamanında imparatorluk bidayet tasis ettiği vadinin ötesine doğru vasi mikyasa büyüdü, Hunların hareketi müessir bir surette tahdid olundu. Çinliler de kendilerinininkilerden gayri medeniyetlerle mütemeddin ırkları tanımaya başlayınca kadar garbe doğru nüfuz ettiler. Kable'l-milâd (100) tarihlerine doğru Çin hâkimiyeti Tibet'in ortasında garbi Türkistan içlerine kadar yayılmış, Çinliler dev kervanları ile İran ve garb alımı ile ticarete girişmiş bulunuyordu. Şimdilik Çin hakkında bu birkaç mülâhaza ile iktifa etmeliyiz. Bu medeniyetin o saf farikasına bilahire avdet edeceğiz.

6

Medeniyetler İnkışaf Etmekte İken

İnsanın bu kadim merkezlerde bir hali medeniye dahil olmak için Heleyolit (Güneş taşı) devrine ait Harsin Barbarlığını adım adım terk ettiği binlerce sene zarfında dünyanın mutabaki kısmında acaba ne cereyan ediyordu ? Şimalde Rayn nehrinden bahr mahiyet kabire kadar şimal kavimleri ile Mongol kavimleride evvelce söylediğimiz vecihle, madenlerin isti'malini öğrenmekte bulunuyordu. Lakin medeniyetlerin tesis etmekte bulunduğu bu sırada ovalarda yaşâyân bu insanlar batı bir seyar hayatdan mevsime tabi'i bir göçebeliğe doğru inkışaf ederek mehacerata başlamışlardı.

Mütemeddin mıntıkanın cenubunda, merkezi ve cenubi Afrika'da zenci ırkı öyle görünüyor ki, toprağı sürmek ve madenleri işlemek sanatlarını da beraber getiren Akdeniz'den gelmiş bir takım beyaz aşiretlerin istilası tesiriyle daha yavaş bir surette inkışaf ediyordu. Bu aşiretler, zenciler arasına iki tarikle nüfuz ettiler: sahrayı kebir ortasından garbe doğru giderek, (Barbar) Barberesler ile (Tauareğ) Touarengsleri geçtiler; zencilerle ihtilat ederek (Fola) Foulaslar gibi (S. 151) Hemen yarı beyaz add olunabilecek bazı cinslere vücut verdiler. Diğer taraftan bir takım aşiretlerde Nil tarikini takip eylediler; burada Uganda Ouganda daki mesala Les Baganda = Gandafelk, Gandafolk, ağleb-i ihtimal beyaz ırka mensub bazı anasırı ihtiva ediyordu. Afrika ormanları bugüne nisbetle o zamanlar daha kesif idiler ve bu kadarı Nilden şarka ve şimale doğru ve daha ziyade uzanıyorlardı. Üç bin sene evvel Hindi şarki adaları, ağleb-i ihtimal şurada burada yalnız taş devrine mensup Avustralyalılardan müteferrik bazı zümreler tarafından iskan edilmiş bulunmakta idi. Bunlar şarki Hindistan'dan, Avustralya'ya kadar karadan hemen tam bir köprünün mevcut olduğu tahattur edilemeyecek eski zamanlardan beri bu zamana kadar serseriyane gezmişlerdi. Buna

mukabil Okyanusya adaları meskun değildi. Heleyolit (Güneş taşı) devrine mensub kavimlerin deniz takiriyle ve kayıklarla gitmek suretiyle Bahr-i Muhit-i kebir adalarında intişar etmeleri, ancak çok sonra, Kable'l-milâd 1000 senesinden evvele geçmeyen bir tarihte vuku' bulmuştur. Bu kavimlerin Madagaskar adasına vâsıl olmaları da ancak daha sonradır. Yenizelenda'nın güzel manzaları da beşeriyetin henüz meçhulü bulunuyordu; Bu arazi de yaşâyân hayvanlar Moa, Moa denilen ve bugün nesli münkariz olmuş bulunan deve kuşuna benzeyen bir nev'i büyük hayvan ile tüyleri kabaca kıllara benzeyen ve kanatları ancak hal-i ibtida'îye de kalmış olan kiwi namında küçük bir hayvandan ibaret idi. Şimali Amerika'da Mongollulara benzeyen bazı aşiretlerden mürekkep bir grub bu sırada eski dünyadan tamamen ayrılmış bulunuyordu. Bu aşiretler ovalarına sayısız yabani öküz bisonlarını yani avlayarak yavaş yavaş cenuba doğru yayılmak da idiler. Bunlara, Esası Mısır buğdayı olan hususi bir ziraatin esrarını öğrenmek, cenubu Amerika'da Lamayı ehlileştirerek kullanmak, Meksika ile (Yukatan)' da ve Peru da çok şâyânı dikkat ve farklı bir tip de üç medeniyeti ibda etmek kalıyordu. İnsanlar Amerika'nın cenub müntehasına vâsıl oldukları zaman orada Magatherium Megaterium (Tembel Dio) denilen büyük bir hayvan ile Glyptodone (Armadello Dioy) hala yaşamak da bulunuyordu.

Bu ibtida'î Amerikanın medeniyetleri, beşeri inkişafı son anlayışımıza büyük yardım göstermiştir; çünkü öyle görünüyorki bunlar, miladi on beşinci asır nihayetlerinde Avrupalı Kaşifler tarafından imha edildikleri zamana kadar, milatdan evvel ki beş veya altı bin senelik bir Atikini geçirmiş olduğu tecrübelerden hasıl olan fikir ve usülleri muhafaza etmiş bulunuyorlardı. Bunlar asla demir kullanmadılar; sanayi madeniyeleri en basit nev'i den idi, balıca madenleri olan bakır ve altın da saf ve halis olarak bulunmuştur. Bununla beraber taş işlemek, çanak çömlek imal etmek kumaş dokumak sanatlarını pek yüksek bir tekemül derecesine çıkarmışlardı, keزالik boyacılıkta da son derece mahir idiler. Bir atikin yekdiğerini istihlaf eden ibtida'î medeniyetleri gibi bu cemiyetlerde toprağa tohum atmak ve mahsülü hasad etmek gibi zirai amelyelerin takibi ile insandan kurban kesmek arasında yakın bir iştirak göstermişlerdi. Lakin bir Atikte bu ilk ictima'î fikirler, diğeri tarafından tadil ve istihlaf edilirken, Amerika da keşafetin son derecesine kadar inkişaf etmiş bulunuyorlardı. Yılan, dini tezinat da en hâkim alamet idi. Bu Amerika medeniyetlerinin, esas itibariyle, rahipler tarafından idare edilen memleketlere mahsus

medeniyetler oldukları anlaşılıyor. Harb Sergerdeleri ile sulh reisleri, sıkı bir suret de Kanunun hâkimiyeti altında bulunuyorlar ve tefe'ül ediyorlardı.

Rahipleri Hey'et- ilmini yüksek bir sıhhat derecesine çıkarmışlardı. Senelerini Bâbillerden çok daha iyi biliyorlardı. Yukatan, Yucatan medeniyeti bir nev'î yazıyı, Maya, Maya yazısını çok itina ile işlemiş şekillerle (S.152) İnkişaf ettirmişdi. Şimdiye kadar hala muktedir olabildiğimiz derecede anladığımıza göre bu yazı, rahiplerin tekemmülleri için dimağı kudretlerini sarf ettikleri doğru fakat muğlak takvim ve sicilleri muhafaza için kullanmakta idi. Maya medeniyetinin sanayi-i nefisesi bil hassa iyi inkişaf etmişti.

Peru'nun nisbeten basit menhutatından bazıları Sümer eserini andırıyor. Lakin Maya eserleri bir atikin vücuda getirmiş olduğu eserlere asla müşabih değildir. Bu da bunların amelindeki büyük güzellikten ileri geliyor. En yakın meşabehetlere, Mamâfih bunlarda pek yakın değil cenub-i Hindistan'ın bazı memhutatında tesâdüf olunmuştur. Bu eserler, alçı vesair mevad ile yapılan heykellerdeki kudret ve tersimdeki mükemmeliyet ile hayret veriyorlar, lakin bir kabalık bir nev'î manasız karışıklık, itibarlık ve keyiflik bu eserleri zayıflaştırmış, bozmuş bulunuyor. Bazı maya kitabeleri bir atikin diğer mesnu'atından ziyade Avrupa Bimarhanelerindeki deliler tarafından yapılmış bazı nev'î resimlere benziyor meğerki Maya zekası bir atik zekasının takip ettiği istikamet den farklı bir istikamet boyunca inkişaf etmiş, fikirlerine farklı bir ihtiva kazandırmış olsun yoksa, hakikatte eski dünya tiplerine göre tamamen akli bir seciye değildi.

Bu zaleletli Amerika medeniyetlerinin bir umumi inhiraf zihni fikir ile rabıtadar olması, insan kanı akıtmak düşüncesiyle düçar taciz ve ıstırab olmalarına istinad eder. Az tek (Meksika) medeniyeti kan akıtıyordu; Her sene binlerce insandan kurbanlar takdim ederdi. Aleni suret de canlı kurbanlar kesmek, henüz çarpan kalbin göğsünden koparılıb alınması, bu garib rahiplerin bütün fikirlerine ve hayatlarına hâkim olan bir hareket idi. Umumi hayat muayyen mevsimlerdeki şenlikler hep bu hayali ve müthiş sabit fikirle alakardı.

Maya yazısı yalnız taş üzerine hal edilmez, deriler üzerine de tersim ve tahrir edilirdi. Bunlar bugün Amerika ve Avrupa'da çocuklara satılan ucuz boyalı kâğıtlarla garip bir müşabeheti haizdi. Bunlarda, bir hikayede anlatılmış gibi tasvirlerin bir tenevvü' dahilinde tekrarı vardır. Peru'da en eski yazıları ipler üzerinde mütenev'î renk ve şekillerle bağlanmış düğümler vasıtasıyla kuyud ve vak'ayi muhafaza etmekten

ibaret şâyânı dikkat ve muğlak bir usul istihlaf etmişti. Zan ve kabul edildiğine göre kanunlar ve emirleriyle bu usul ile tebliğ olunabiliyordu.

Bu ip demetleri (Quipus) Kipus namını alıyordu. Lakin her ne kadar koleksiyonlarda bazı kipuslar mevcut ise de bunları hal etmek alemleri kayıp olmuş bulunuyor.

Mösyö L.Y. Ten M.L.Y Then'in dediğine göre Çin tarihleride, matbaacılığın içinden kayıt ve sicilat makamında müstemil olmak üzere, düğümlü ipler kullanıldığını tesbit etmektedir. Perulular, bundan miad, haritalar çizmesini biliyorlar, saymak içinde bazı çerçeveler kullanıyorlardı.

İspanyollar Amerika'ya geldiği zaman ne Meksikalılar, Perulular hakkında ve ne de Perulular, Meksikalılara dair bir şey bilemiyorlardı. Aralarında evvelce mevcut olan rabıtarlar kayıp olmuş ve unutulmuştu. Mesela Peruluların başlıca gıdasını teşkil eden patates hakkında Meksikalılar asıl bir şey işitmemişlerdi. Kable'l-milâd (5000) tarihlerine doğru Sümerler ve Mısırlılarda ihtimal ancak o kadar az tanışıyorlardı. Bu Nokta-i nazardan Amerika hakikaten, eski dünyaya nisbetle atlı bin sene geri kalmış bulunuyordu.

7

Atlantis Efsanesi

Gaib olmuş (Atlantis) Atlantise ait hayali efsaneyi kayd ve zikir etmek yeri, burası olabilir. Bir çok milletler üç bin sene evvel Cebeli Tarık boğazının (S.153) Ötesinde büyük ve mütemadin bir devletin mevcudiyetine dair deliller bulunduğu tamamen kani' bulunmakta idiler. Mevcud kanaate göre bu, vasi bir memleket, bir "kıta" idi. (Hesperid)'ler, Hesperides bahçesi de burada idi. Kanaatleri, böyle kayıp olmuş bir kıtaya dair Yunanca da ve Muahhar edebiyat da mevcut bir çok imalara istinad etmektedir. Hikaye, dinleyenlere, sinema tertip edenlere şâyân-ı kabul görünecek mahiyettedir. Fakat Coğrafya, Jeolojiye ve Arkeolojiye müteallik hiçbir şeniyyete maik değildir. Uzak bir jeoloji devrinde şimde Bahr-i Muhit-i Atlasi sularının yuvarlandığı yerde bir karanlık mevcut olduğunu farz etmek için şâyân-ı kabul sebepler vardır, lakin Müyosen devrinden beri Avrupa'nın veya Asya'nın garbe doğru uzandığına dair bir delil bulunmamasına mukabil aksine çok delail mevcuttur. Mamâfih medeniyet, en çok son otuz bin sene ve ihtimal ki de yalnız son on bin seneye ait bir meseledir, insanda ancak Pleistosen devrinden beri insan olmuştur. İspanya'da ve Şimal-i

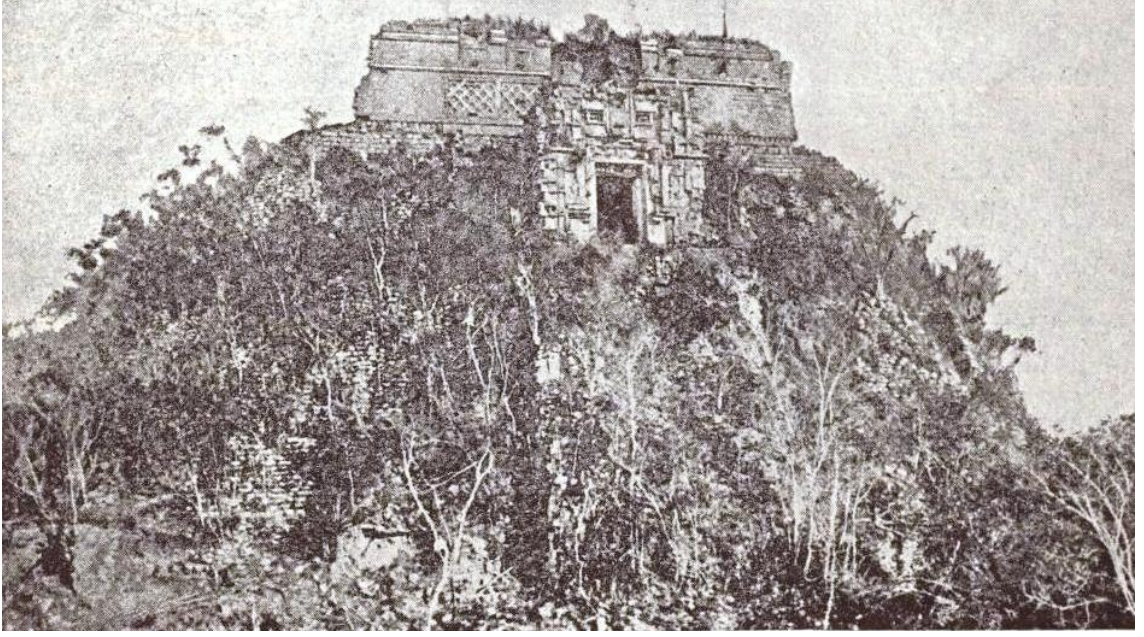
Afrika'da bulduğumuz insan bakayası harsin garpte daha yüksek herhangi bir halini gösterecek hiçbir delil vermiyor daha eski Yunan edebiyatında Homer, Homer ile Heziod Hesiod de İspanya ve hele Bahr-i Muhit-i Atlasi hakkında tam bir cehalet mevcuttur. Mister Recinald Fessenden, M.Reginald Fesse'den bu Atlantik hikayelerinin çok itinalı bir tedkikini yapmış ve bunların Bahr-i Muhit-i Atlasi de kayıp olmuş bir kıta ile münasebetdar olmadığını; fakat tamamen ihtimal dahilinde olan bir şeye, yani Kafkas mıntikasında vaktiyle mevcut pek ziyade mühim bir medeniyete ima edildiği neticesine vâsıl olmuştur. Beşeri devirde cenubi Rusya ile merkezi Asya'da suların nereleri kaplamış ve nerelerden çekilmiş bulunduğunu kezalik vaktiyle deniz olan çöllerin hangileri olduğunu ve bir zamanlar kesif orman halinde bulunan yerlerden hangilerinin şimdi hayati idameye kafi zayıf meralar teşkil eylediğini bilmiyoruz. Dünyanın bu kısmında eski medeniyetlere ait olmak üzere ehemmiyetli şeyler keşf edilebileceğine inanmak da tamamen haklıdır. Ari kavimlerin cenuba doğru hareketinden evvel herhangi bir tarihte bir afet teşkil edecek hadiseler neticesinde Karadeniz sahili, su altında kalmış, burada ani su, istilaları vukua gelmiş bulunabilir. Bugün deniz seviyesinin yalnız otuz kadem terfi', Karadenizi Hazar denizine birleştirebilir. (S.154) Suların sathındaki tebahuru tevkif edebilecek yağmurlu ve soğuk senelerden mürekkep bir devre, bu birleşmeyi hemen ikmal edebilir. Bugün haritalarla öyle mükemmel surette mücehhez ve öyle muayyen coğrafi fikirlere malik buluyoruz ki Kable'l- Milad ikinci bin sene içinde yaşâyân milletlerin en mükemmel malumata sahip olanlarında bile mevcut coğrafi mübhemiyeti tahayyül etmek bizim için müşküldür. Vaktiyle Çanakkale Boğazından geçilerek denizden gidilen kayıp olmuş bir memlekete ait hayret Aver hikayeler, Yunanlı ve Fenikeli tacirler Akdeniz'in garbi müntehasını keşfedince, bu defa yeni bulunmuş olan boğazın ötesine nakl edilerek mevcudiyeti farz olunan aynı efsanevi memlekete müteallik bir takım garip hikayelere kolaylıkla istihale etmiş olabilir. Gürcistan muhakkak suretde, Arkeolojiye ait kabileyetleri büyük olan bir memlekettir. Eski medeniyetlerin garabet ve münasebetini izah edecek başlıca kıymete hazi keşf olunabilecek herhangi bir şey mevcut ise, ihtimal Karadenizle Garb-i Türkistan arasındaki mıntıkada bulunacaktır. Yunan masal ve efasenelerinin şâyân-ı dikkat bir kısmı Gürcistan' da temerküz ediyor, altın Posteki memleketi (Argonut)'ların hedefi burası idi. Prometeos, Prometheus da, vücudunun parçalarını kemiren akbaba ile beraber burada zincirle bağlı bulunuyordu. Selahiyet-i ilmiye itibarı ile Sir Felinders Petri, Sir Flinders Petrie'den daha aşağı kalmayan bir

alimde, Colchis, Colkis (Kulkida) [Kafkasyanın cenubundaki memleket] ile Kable't tarih Mısır arasında çok eski bir münasebet mevcut olunduğu fikrine cesaret veriyor. Herodot' da Kulkidalılar ile Mısırlılar arasındaki bir takım müşabehetlere nazır-ı dikkati celb etmiştir.

Maya medeniyeti Bakiyesinden bir Taş

Bu menhus taşın keşf edildiği yer olan Honduras da Kopan, Copan mevki'i , Maya medeniyetinin mühim bir merkezi idi. Burada bu eski milletin bir çok Bakayası mevcuttur.

(Uksmal)'de Maya mi'mârisini gösteren bina

Yukatan yarım adasındaki metruk şehirlerin başlıcası olan (Uksmal)' de Uxmal'de sihirbaz Magicien ma'bedi. Diğer bir çok Maya binaları gibi, bir Nev'i ihrâm Naksı tedvic eden bu ma'bede taş içinde kesilmiş merdiven basamakları ile çıkılmaktadır. İhrâmın garb cihetinde daha küçük bir ma'bed vardır.

S.155**GEMİCİ MİLLETLER VE TACİR MİLLETLER****1. En eski Gemiler ve Gemiciler 2. Tarihten evvel adalarda denizi siteleri 3. İlk Keşfiyat seyahatleri 4. İlk Tacirler 5. ilk Seyyahlar****Tercüme eden; Muallim Ahmed Hamit Beg**

İlk gemiler, hakikate de, pek eski zamanlarda, harsin yeni taş devrinde nehirler ve göller kenarında yerleşmiş olan kavimler tarafından inşa edilmiştir. Bunlar bidayetinde, insanların yüzmek hususunda eksik olan tabi' kuvvetlerine yardım için kullandıkları ağaç veya sabih odunlardan başka bir şey değildi. Sonra bu ağaçların içlerinin oyulmasına, daha sonra da lazım gelen aletlerin inkişafı üzerine ibtida'i bir doğramacılık ile gemilerin inşasına sıra geldi. İnsanlar Mısır'da ve Mezopotamya'da kamışdan, Biton (Kara sakız)'la kalafatlanmış sepet işi bir ibtida'i gemi numunesini inkişaf ettirdiler. Annesinin Musa'yı saklamış olduğu "Kamış Sandıka" da bu Nev'i dendi.

Diğer taraftan Kamıştan mamul bir çerçeve üzerine kaplanmış deri ve meşin isti'mali suretiyle vücuda gelen ve evvelkine müşabih olan bir nev'i kayık teknil etti. Bugün bile hayvanat-ı bakariyesi mebzul ve fakat büyük ağaç itibariyle fakir olan garbi İrlanda! Sahilinde inek derisi ile kaplanmış (Korakl, Coracles) denilen komşu kayıklar kullanılmaktadır. Bu Nev'i gemiler Fırat Nehri ile İngiltere de Wales ve Wayles (Gal) memleketinin cenubunda Towy ,Tovi nehrinde de olan isti'mal olunuyor. Alaskada da bu eski tipten bir takım gemiler bulunmaktadır ki insanlar, bunların içinde oldukları halde Amerika'dan Sibirya'ya kadar olan mesafeyi kat etmektedirler.

Şişirilmiş tulumlar, korakl denilen deri kayıklara takaddüm etmiş olabilir. Bunlar, Fırat ile Yukarı Ganj'da hala kullanılmakta bulunuyor. Büyük nehir vadilerinde gemi, ilk zamanlardan itibaren, ehemmiyetli bir münakale vasıtası olmuş bulunmalıdır ve öyle farz edilmesi tabi' görülüyor ki, insan aynı büyük nehirlerin ağızlarından, fakat bu defa makul bir surette denizde seyahate elverişli bir gemi üzerinde olduğu halde kendisine izsiz ve melce'siz görünmüş olması lazım gelen denizde seyahat etmek üzere ilk defa olarak açılmıştır.

İnsan şüphesiz, evvela bir balıkçı gibi deniz üzerindeki tehlikeleri göze aldırdı, Koylarda ve küçük göller ile sığ sahillerde bir gemiyi idare etmek sanatını öğrendi. İnsanlar Bahr-i Muhit-i Atlasi sularının Akdenizi doldurmasından evvel bu denizin teşkil ettiği (Şark gölü) Lac Levantin'nin suları üzerinde gemilerle seyr-ü sefer etmiş olabilirler. Kayık yeni taş harsinin mütemmim cüzülerinden biri idi ve bu hars ile beraber arzın sıcak suları üzerinde de Akdeniz'den ta Amerika'ya kadar götürüldü. Fırat ile Dicle'nin ayrı ağızları ile Basra körfezine döküldüğü devirde (Milatdan yedi bin sene evvel) bu iki nehir üzerinde Sümerlerin yalnız sandal ve kayıklarına değil, gemilerine tesâdüf olunmakta idi.

O zamanlar Basra körfezi başında kain bulunan ve şimdi (S.156) Yüz otuz mil (iki yüz kırk kilometreden fazla) kadar uzayan bir lahik sahası ile körfezden ayrılmış kalan Sümer sitelerinden (Erido) Eridou, deniz üzerinde bir donanmaya Malikdi. Kezalik Altı bin sene evvel, Akdeniz'in şark mıntıhasında tamamen inkişaf halinde kesif bir bahr-i hayatın mevcudiyetine dair deliller buluyoruz. İhtimal bu devrede yakın Hindi şarki adaları arasındaki denizlerde de kayıklar vardı. Mısır'da da, sülalelerden evvelki yeni taş devrine ait olmak üzere, filler nakline müsait ehemmiyetli bir hacim de gemilerin Nil üzerinde dolaştığını gösteren resimler mevcuttur.

Bugün kullanılan (Korakl) denilen kayıklar

Kayıkların en eski tiplerinden biri olan ve deri veya bezle kaplanarak kamıştan yapılan Korakl, Coracle. İrlanda ile (Weveyls)'de el an görülebilir.

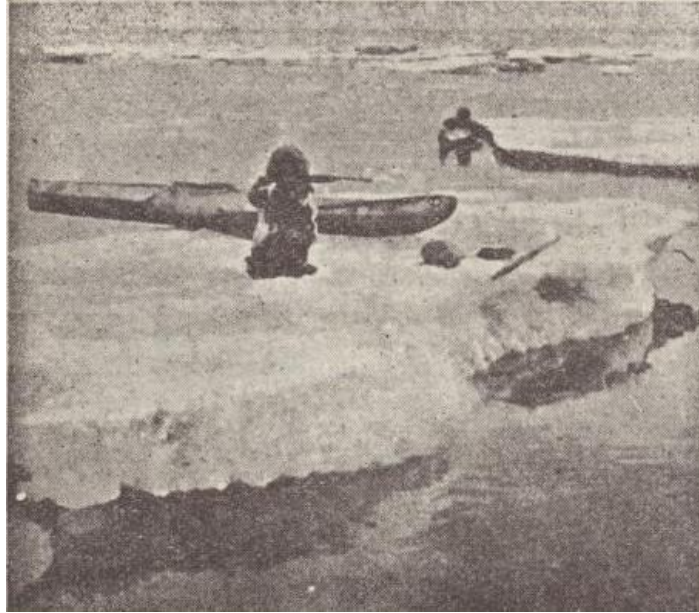
Deniz üzerinde gezen insanlar, pek eski zamanlardan itibaren, geminin kendilerine temin ettiği hususu serbestiler ile kolaylıkları takdir etmiş olmalıdırlar. Adalara doğru gidebiliyorlardı; Ne bir sergerde, ne de bir kral yürüyen bir gemiyi emniyet ve katiyetle takip edebilirdi. Bundan dolayı her kaptan, gemisi üzerinde hükümdardı. Gemiciler, adalarda ve karanın tahkim edilmiş bazı notalarında kendileri için kolaylıkla gizlenecek ve sığınacak bir takım yerler bulabilirlerdi. Buralara iltica edebilirler, bir dereceye kadar ziraat ve balıkçılık da yapabilirlerdi. Lakin asıl ihtisasları ve başlıca meşguliyetleri, tabi‘ deniz üzerinde sefer yapmaktı. Bu da ekseriye ticari bir sefer olmuyordu. Bunlar daha ziyade deniz hudutlarına has akınlar idi. Nev‘i beşer hakkındaki malumatımızdan istintac etmeye mecburuz ki ilk gemiciler, muktedir oldukları zaman yağmaya kalkıyorlar, mecbur oldukları zamanda ticaret ediyorlardı.

Eski kavimlerde gemiciliğin, şarki Akdeniz’in, Bahr-i Ahmer’in Basra körfeziyle Bahr-i Muhit-i Hindinin garb köşesinin nisbeten ılık ve sakin sularında inkişaf ettiği için son dört asırda Bahr-i muhitler üzerinde geniş yelkenleri ile seyr-ü sefer eden gemilerinkinden pek ziyade farklı bazı evsaf muhafaza etmiştir. Mösyö Tor, Torr yazıyor: “Akdeniz, yelkenli bir geminin sakin bir havada günlerce aynı yerde hareketsiz kalabileceği bir denizdir; Halbûki kürekli bir gemi, fırtına halinde kendisine (S.157) Bir melce teşkil edecek sahil veya adalara daima yetişebilecek bir saha dahilinde kalmak üzere, bu hareketsiz suları kolaylıkla geçebilirdi. Binaenaleyh bu denizde kürekler, seyr-ü seferlerin en şâyân-ı dikkat aletleri oldu: Gemi inşaatında da küreklerin suret-i tertibi en mühim meseleyi teşkil etti. Şimal mıntıklarında yelken isti‘mali için kafi rüzgarlar bulunduğunu ve görerek bir dereceye kadar müessir olabileceği dalgalara nisbetle buradaki dalgalara çok kuvvetli olduğu halde, Akdeniz milletlerinin garbi Avrupa’ya hâkim buldukları müddetçe, cenuba mahsus olan tipdeki gemiler şimal akvamı arasında da inşa edilmekte devam eyledi.

Kürekçilik sanatının ilk evvel Nil üzerinde tesis ettiğine hüküm olunabilir. Mısır’ın eski resimli abideleri üzerinde kürekli gemiler tasvir edilmiş bulunmaktadır. Her ne kadar bu gemilerdeki bazı mürettebat, çehreleri öne müteveccih olmak üzere ve Küpeşteye istinad ettirmeden kısa el kürekleri kullandıkları halde tersim edilmiş bulunuyorsa da diğer taifeler arkaya müteveccih olarak kürek çeker, gösterilmişlerdir. Kısa el küreği kullanmak, muhakkak daha eski bir usüldür. Çünkü sen, Chen Hiye roglifi Küpeşteye istinad ettirmeden kürek çekme vaziyetinde bir küreği tutan iki kol tasvir ediyor. Halbûki Hiyeroglifler en eski devirlerde icad olunmuş bulunuyordu.

Mamâfih bu usûl ve adet, bu tarihteki abidelerin şehadetine rağmen Kable'l- milad 2500 senesinden evvel terk edilmiş olabilir; Çünkü Kable'l- milad 1250 tarihine ait diğer abidelerde mürettebat, aşikar bir surette, yüzleri arkaya mütevecih olmak üzere kürek çekmekle meşgul tersim edilmişlerdir. Bununla beraber mürettebat, küreklerini küpeşteye istinad ettirmeden çeker gibi tutuyorlar; Bundan istidlal olunabilir ki o zaman bile Mısır sanatkarları, ellerinin alışmış olduğu Hiyeroglif usûl ve tertibini takip de devam ediyorlardı. Bu kabatmalardaki Nil gemileri üzerinde yirmi, Bahr-i Ahmer gemileri üzerinde de otuz kürekçi vardır; Lakin en eski numenelerde kürekçilerin miktarı ehemmiyetli bur suret de değişiyor ve bu miktar heykeltraşın tanzim edeceği yerin vüs'atine tabi' görünüyor."

Eskimoların deriden sandalları

Eskimolarda, fok (Ayı Balığı) veya Mors (Deniz Aygırı) derisinden yapılan sandallar kullanılmaktadırlar.

Ari Lisânlar ile konuşan kavimler, deniz seferlerine çok geç atıldılar. En eski gemiler ya Sümerlere veyahut Hamilere ait idi; Sâmi kavimlerde bu ilk gemicileri yakından takip ettiler. Akdeniz'in şark müntehası boyunca, Sâmi bir kavim olan Fenikeliler, başlıcaları Akka Acre, Sur, Tyr ve Sayda ,Sidon olan bir sıra müstakil liman vücuda getirdiler; Mütakiben seyahatlerini garbe doğru temdid ederek şimali Afrika'da Kartaca Carthage ve Utik utique şehirlerini tesis eylediler. Ağleb-i ihtimal, Kable'l- milâd 1000 tarihlerine doğru Akdeniz'de Fenikelilere ait gemiler mevcuttu. Bidayette

Sur ve Seyda'nın her ekisi de karadan gelebilecek akınlara karşı kolaylıkla müdafaa edilebilecek adalarda inşa edilmişlerdi.

Lakin gemicilerden mürekkebe bu büyük ırkın bahr-i keşfiyat ve futuhatını hikâyeye geçmeden evvel iz ve eserleri Girit' de keşf edilmiş olan çok dikkat ve meraka şâyân bir diğer denizci kavmin vücuda getirdiği bir yuvayı zikr ve kayd etmeliyiz.

2

Tarihten Evvel Adalar Denizi Siteleri

Bu eski Giritliler, İspanya ve garbi Avrupa'nın İber İberiensleri ile Anadolu ve Şimali Afrikadaki esmer renkli beyazlara karabeti olan bir ırktan idiler. Lisânları hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Bu ırk, yalnız Girit'de değil, lakin Kıbrıs, Yunanistan Anadolu, Sicilya ve cenubi İtalya'da da yaşamakta idi. Halis şimali Yunanlıların, Makedonya ortasından cenuba doğru yayılmalarından çok evvel yüksek bir medeniyet derecesine vâsıl olmuş bulunuyordu. Girit'de, (Knossos) Cnossos mevki'inde pek ziyade hayret veren harebeler ve eserler bulunmuştur; Bundan dolayıdır ki (S.158) Knossos muhayyilimizde diğer bütün müstemereleleri gölgede bırakacak gibi oluyor; Lakin şunu hatırlamak münasibdir ki: Knossos, şüphesiz, bu adalar denizi medeniyetinin mühim bir sitesi olmakla beraber "Adalar denizi kavimleri" nüfuz (S.159) ve kudretlerinin kemali sırasında daha bir çok sitelere ve vasi' bir sahaya malik bulunuyorlardı. Knossos'da Mısır sülalelerinden evvelki devrin bakayası kadar veya onlardan daha eski yeni taş devrine ait eserler vardır. Tunç devri, Girit'de, Mısır'daki ile aynı zamanda başladı. Sir Felinders Petri tarafından bulunan ve ilk sülale zamanına atıf olunan bir takım vazolarında Girit'den ithal edilmiş, bulunduğu dermiyan olunmuştur. Yine Girit'de bulunmuş bir takım taş vazolar, nüshalar ve basılmış mühürler, tarihi sülalelerden evvel bile Nil vadisi ile mevcud olan münasebeti gösterir. Kezalik Girit' de dördüncü sülale (ihrâmları inşa eden sülale) zamanına mahsus evsafi haiz şekillerde olmak üzere bir takım kaplarda keşf edilmiştir. Bundan ma'ada Girit ile on ikinci sülale zamanındaki Mısır arasında fa'al bir ticaret mevcud olduğu şüphesiz add olunabilir. Bu ticaret kable'l-milâd (1000) tarihlerine kadar devam etti. Girit toprakları üzerinde meydana gelen bu Cezirevi medeniyetin hiç olmazsa Mısır medeniyeti kadar eski olduğu ve Kable'l-milâd (4000) tarihlerine doğru Sâmi veya Ari medeniyetlerin tarihte zuhurundan evvel deniz üzerinde yayılmış olduğu vuzuh ile anlaşılıyor.

Şişirilmiş Tulumlara dayanarak suyun geçilmesi

Şişilmiş tulumlar yardımıyla bir kaleye doğru yüzen firari Asûriler. Vücudun üst tarafı tulum üzerine istinad ettirerek yüzen kimse, bir fethasından içine üfleme suretiyle tulumu hava ile dolu tutardı. Suyu geçmek için kullanılan bu usûl, bugün Ganj ve Fırat nehirlerinde de bazen tatbik edilmektedir.

Şimali Hindistan'da Kayık gibi kullanılan öküz tulumları

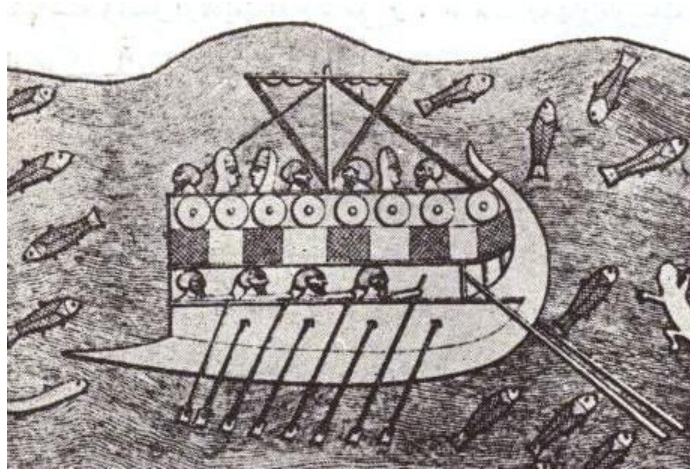

Yüzmek hususunda şişirilmiş tulumlar kullanmak fikrinin bir inkişaf da hava ile doldurulmuş öküz tulumlarının kayık gibi kullanılmasıdır. Nehir nakliyatındaki bu vasıta (Keşmir)'in yerlileri tarafından el an isti'mal edilmektedir. Bu yerlilerden bazıları, kayıklarının üstünde oldukları halde (Satlac) nehri üzerinde görülmektedir.

Girit'in büyük günleri bu kadar erken hulül etmedi. Adanın bir tek hâkimin idaresi altında vahdetini tahakkuk ettirmesi kable'l-milâd ancak (2500) tarihlerine doğrudur. İşte o zaman kurun-u kadime tarihinde misli olmayan bir sulh ve refah devri

başladı. İstiladan masun olarak latif bir iklimde yaşâyan ve dünyanın bütün mütemeddin cemiyetleri ile ticaret eden Giritliler, bütün sanayi nefise ile hayatın güzelliklerini inkişaf ettirmekte serbest bulunuyorlardı. Bu Knossos, bir şehirden ziyade Kral ve kavmini muhafaza ve ihtiva eden geniş bir saraydı. Tahkim edilmiş bile değildi. Mısır'daki bütün hükümdarlara Firavun dendiği gibi Girit'de de bütün Kralların Minos, Minos ismini taşıdıkları zan olunuyor. Knossos, kral eski Yunan efsanelerinde labirent Labyrinth de yaşâyan, Minotor minotaune ismindeki yarı insan yarı boğa bir korkunç canavarı muhafaza eden ve bunu beslemek içinde her sene Atinalılardan bir takım delikanlılarla genç kızları vergi olarak alan hükümdar, kral Minos olarak tasvir olunuyor. Bu hikayeler, Yunan edebiyatının bir kısmıdır ve her zaman malum bulunmuştur; lakin yalnız son zamanlandadır ki Knossos'da yapılan

Bir Fenike Harb Gemisi

Milattan evvel 700 tarihlerine ait iki sıra kürekli bir harb gemisi, Yalnız bir sıra küreği olan harb gemisinin ilk evvel ne vakit isti'mal edildiği hakkında bir kayıt mevcut değildir.

Hafriyat, bu hikayelerin hakikate ne derece yakın olduğunu meydana çıkarmıştır. Girit labirenti, Kurun-u kadimede muhteşem, karışık, esbab sefahati cami bir bina olarak tanınıyordu. Diğer tertibat arasında burada bir takım su yolları, banyo salonları ve şimdiye kadar asrı hayatın en son incelikleri add ettiğimiz bir takım esbab istirahat buluyoruz. Bu kavmin çanak çömlek, mensucat imalatı, heykeltraşlık ve ressamlığı, kıymetli taşlardan mücevherleri, Fildişi maden ve kakma işleri, Nev'î Beşerin vücuda getirdiği bu nev'î mamulâtın hayrete şâyân olanları derecesindedir.

Knossoslular, şenlikleri, merasimi seviyorlar, kendilerini Bilhassa boğa yarışlarına ve jimnastik mümareselerine veriyorlardı.(S.160) Kadınların kıyafeti,

hayrete şâyân ve İngiltere’de ve “Kraliçe Viktoria zamanındakine benzer adeta “asri” bir üslupda idi; Korseler ve volanti elbiseler giyiyorlardı. Giritlilerin henüz hal olunmayan bir yazı usulleri de vardı.

Giritlilerin bu mamulat ve eşyasının mükemeliyetinden dolayı hayret etmek adet olmuş, bunlar medeniyetin başlangıcında yaşamakla beraber inanılmaz bir kudret sanatkaraneye malik bir kavim gibi telakki olunmuştur. Lakin Girit medeniyetinin bu mebde’iden epeyi sonra, kable’l-milâd (2000) tarihlerine doğru mıntıhasına vâsıl olduğunu unutmamalıyız. Sanat ve maharetlerinin en yüksek derecesine vâsıl olmak için kendilerine bir çok asır lazım olmuştu. Üç bin sene zarfında Giritlilerin istiladan masun kaldıklarını ve bin sene kadar sulh ve müselemat içinde yaşadıklarını mülâhaza edersek Giritlilerin sanat ve refahları, bize hiçbir suretle bu kadar büyük bir hayret vermeyecektir. Bunların erbabı sanatı, asırlar geçtikçe maharetlerini teknil ettirmeye ve inceliği, ileri götürmeye muvaffak oldular. Nerede herhangi bir ırkın insanları, bu suretle böyle uzun bir müddet için nisbeten taarruzdan mesun bulunmuş ise, Bedi’i güzelliği inkişaf ettirmişlerdir. Fırsata, müsait ahval ve şeraite nail olan bütün ırklar, bedi’i kabiliyetler gösterirler.

Yunan efsanesi, dadal Dedale’nin uçmaya mahsus ilk makinayı Girit’de imal teşebbüsünde bulunduğunu söylüyor. Dadal (Mahir sanatkar), makinacılık maharetinin bir nev’i teşahüs ettirilmiş übtésidir. Dadal ile efsaneye nazaren mumdan kanatlarının erimesi üzerine denize düşen oğlu icar Icare’ın hikayesinde ne derece hakikat şıması bulunduğunu tasvir etmek merak edilecek şeydir.

Lakin en nihayet, Giritlilerin hayat şera’itin de bir tebedül vukua geldi. Çünkü diğer kavimler Yunanlılar ve Fenikelilerde, denize kuvvetli donanmalar indirmeye başlamışlardı. Ne, vukua gelen felakete saik ne oduğunu ve nede bu akibete musebbib olanı bilmiyoruz; lakin 1400 tarihlerine doğru Knossos, yağmaya uğramış ve yakılmış bulunuyordu ve her ne kadar Girit hayat ve medeniyeti daha dört asır kadar bir müddet toplayarak devam etmiş ise de ne sonra, Kable’l milad (1000) tarihlerine doğru, Nihai bir darbe daha indi; (Bu vak’a şark da Asûrilerin devir itilasına müsadiftir.)

Knossosdaki saray tahrip edildi ve bir daha asla inşa ve iskan olunmadı. Mümkündür ki bu tahrip, Akdenizde yeni zuhur eden bir kavmin gemileri tarafından yapılmış olsun. Şimalde gelen ve Ari bir lisânla mütekellim kabilelerden mürekkeb bir zümre olan Barbar Yunaniler, Truva Troie şehrini zabt ve tahrip ettikleri gibi Knossosu da ortadan kaldırmış olabilirler. Teze Thesee efsanesi böyle bir seferin vukua geldiği

fikrini telkin ediyor. Efsaneye göre teze Minos'un kızı Aryan Arian'ın yardımı ile Labirante (Bu, Knossos sarayı olabilir) girmiş ve Minetori evlendirmişti. İlyada İliade vazihen gösteriyor ki Truva şehri, Truvalıların Yunan kadınlarını kaçırdıklarından dolayı tecrübe edilmiştir. Bilakis yeni fikirlerle mücehhez olan yeni muharirler, Yunanlıların, Kolkidya bir ticaret yolu temini maksadıyla veya aranan bu nev'î den bir ticari menfaat dolayısıyla Truva şehrine hücum ettiklerini meydana çıkarmaya çalışmışlardır. Vak'a bu suretle cereyan etti ise itiraf etmek lazımdır ki İlyada'nın mürettib ve mü'ellifleri kahramanlarını harekete getiren sebepleri büyük bir maharetle saklamayı bilmişlerdir. Berlin – Bağdat demir yolu (Yani bu demir yolun kat ettiği yol) üzerinde bir mevki'î elde etmek üzere bu yola hâkim olmak maksadıyla Homer'in tasvir eylediği Yunanlıların Truvalılara karşı harb ettikleri de makul gibi gösterilebilir. Ancak (Omiros) devrindeki Yunaniler, ticaret ve “Ticari yollar” hakkında pek mühim fikirlere malik olan Barbar ve zinde bir kavimdi; Truvalılara karşı harb ettiler; çünkü Yunanlıların gelip kadınlarını (S.161) kaçırmalarından bi huzur olmuş bulunuyorlardı. Minos, Minos efsanesi ile Knossos harebelerinin şehadetinden, Giritlilerin genç adamlarla bakire kızları kaçırarak bunları esir veya boğalarıyla çarpıştıracakları pehlivan veyahut atlet olarak istihdam ettikleri ve belki de ma'budlarına kurban olarak takdim eyledikleri açıkça anlaşılıyor. Mısırlılarla namuskarane ticaret ediyorlardı. Fakat olabilir ki Yunan Barbarlarının kuvvet toplamasını idrak etmediler; onlarla cebri suret de “Ticaret” ettiler ve bu surette kendi üzerlerine kılınc ve ateş davet etmiş oldular.

Denizcilik de Yunanlılardan daha eski diğer bir kavim de Fenikelilerdi. Bunlar mahir denizci idiler; çünkü ticaretde de büyük maharetleri vardı. Kable'l-milâd 800 tarihlerine doğru Sur şehri tarafından tesis olunan Kartaca Carthage Mustameresi, nihayet eski Fenike şehirlerinin herhangi birisinden daha ziyade ehemmiyet kazandı. Mamâfih kable'l-milâd 1500 tarihlerinden itibaren Sayda ile Sur'un Afrika sahilinde zaten müstamereleri vardı.

Kartaca, Asur ve Bâbil ordularının hücumlarına karşı nisbeten daha masun idi ve ikinci Nabukat Nasurun Sur şehrini uzun müddet muhasara etmesinden istifade ederek dünyanın o zamana kadar görmüş olduğu Bahr-i kuvvetlerin en büyüğü oldu. Bütün garbi Akdeniz'in kendi hâkimiyeti altında bir saha olduğunu iddia ediyor ve Sardunya adasının garbında yakalayabildiği bütün gemilere hücum eyliyordu. Roma Muharrirleri, Kartacalıları büyük zulümler ile itham ediyorlar. Kartacalıları, Sicilya adasını zabt için Yunanlılarla rekabete girdiler, Bilahire de (Kable'l-milâd ikinci asırda) Roma'ya karşı

mücadeleye giriştiler. Büyük İskenderde, Kartacayı fetih tasavvurunda bulundu; fakat daha sonra göreceğimiz vecihle, Bu tasavuru icra mevki'ine koymaya muvaffak olmadan evvel vefat etti.

3

İlk Keşfiyat Seyahatleri

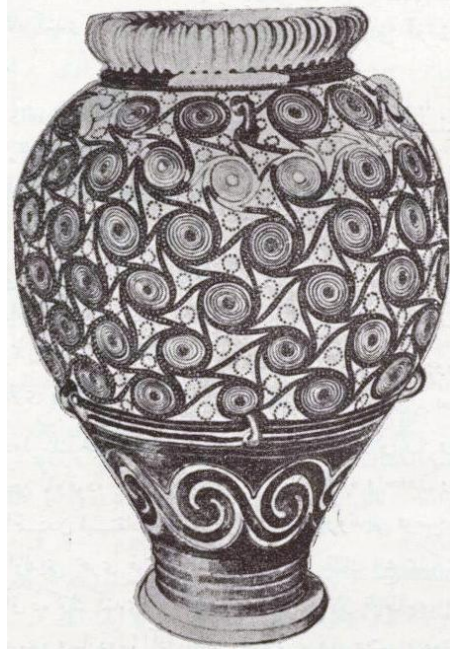
İkbalin müntehasına vâsıl olduğu zaman Kartaca şehri- bu devre kadar görülmemiş bir miktar olmak üzere- ihtimal, bir milyon nüfusa malikdi. Bu halk, Bilhassa sanatkardı, imal ettiği kumaşlarda, Alem-i şümul bir şöhreti haizdi. Yalnız sahil boyundaki ticaretle iktifa etmiyor; fakat kara yolundan da merkezi Afrika ile mühim ticari muameleler yapıyordu.

İranilerin Mısırı istilasından sonraya kadar Afrika'da ehlileşmiş develer mevcut olmadığını burada kayd edebiliriz. Görünüşe nazaran bir nakliye hayvanı olmak üzere deve, milatdan sonra Arapların istilasına kadar henüz şimali Afrika'ya ithal edilmemiş bulunuyordu. Bu keyfiyette çöl yollarını pek ziyade tahdid etmiş olmalıdır. Lakin üç bin veya iki bin sene evvel Sahrayı Kebir çölü bugüne nisbetle daha az yabiz ve daha az akim idi. Bazı kayalar üzerindeki mahkûkâtdan çölün vaktiyle öküzlerle ve öküz arabaları ile belki at ve merkeblerle de vahadan vahaya gidilmek suretiyle kat edilmekte bulunduğu faraziyesi istihrac edebiliriz. Afrika'nın iç memleketleri ile deniz arasında mevki'i tutmuş olan Kartaca, bütün Akdeniz kavimlerine zenci esirler, Fildişi madenler, kıymetli taşlar satıyordu; Kartacalılar İspanya'nın bakır madenlerini işletiyor, gemileri de Bahr-i Muhit-i Atlasiye girerek, Portekiz ve Fransa sahilleri boyunca şimale doğru ilerliyor, kolay tedarik etmek için Kassiterid Cassiterides (İngiltere' de sicilli scilly adaları veya büyük Britanya adasının Kornwalla Carnwall yarım adası)'lara kadar gidiyorlardı.

Kable'l-milâd (520) tarihlerine doğru Hanon, Hannon isminde biri, hala dünyanın en şâyân-ı kayd ve maruf keşfiyat (**S.162**) Seyahatlerinden birini yaptı. Bu sefere ait hikayenin Yunanca tercümesi olan ve el an kıymetini muhafaza eden Hanun seyahatnamesi Hannon'd Periple ne itimad edersek bu, Hanun Cebeli Tarık boğazından cenuba doğru giderek Afrika sahilini Taliberya civarlarına kadar takip etti. Hanun'un emri altında altmış gemi vardı. Başlıca vazifeside Fas sahili üzerinde Kartaca müessesatı vücuda getirmek veya mevcut olanları takviye etmektir. Bunun için cenuba doğru ilerledi. Rio Del Oro'da Rio Del Oro' da bir müste'mere tesis etti, mütakiben

Senegal nehrinin mansıbını geçti. Gambi Gambie'nin ötesinde olmak üzere yedi gün ilerledikten sonra nihayet seyyahlar bir adaya yanaştılar. Lakin hemen büyük bir korkuya düşerek kaçtılar; çünkü ada üzerinde bütün gün derin bir sukut, mıntika-i harre ormanlarına mahsus bir sükunet hüküm sürdüğü halde, geceleyin birden bire fülüt, trampet, def sesleri duydular. Gökde çalı ateşlerinin alevleriyle kıp kızıl olmuş idi. Seyahatın bundan sonraki kısmı devam ettiği müddetçe, bütün sahil boyunca yanan çalılardan hasıl olan ateş alevleri görülmekte idi. Tepelerden aşağı ateş selleri iniyordu; Nihayet bir aralık alev öyle yükseldi ki göklere erişecek zan olunabilirdi. Üç gün daha sonra seyyahlar, bir gölü ihtiva eden bir ada (Şerbu adası) (Sherbo ile) önünde bulundular.

Minos devrine ait Girit'te bulunmuş bir küp

Girit'in şark sahilinin biraz ilerisinde bulunan Pisera Pseira adasında bulunmuş bir küp. Bu küp, birinci "Minos devri" nin son zamanlarına ait çömlekçiliğin bir numunesidir.

Bu gölün içinde diğer bir ada (Makulay adası Macaulay ile) mevcuttu, bu adada da tercümanların goril tesmiye ettikleri", tüylerle mestur bir takım adamlarla kadınlar vardı. Kartacalılar bu "Bu goriller" in birkaç dışısını bunlar ağleb-i ihtimal şempanze idi_ yakalayarak vatanlarına avdet ettiler. Gemi üzerinde muhafaza edilmeleri gayri kabil olduğu anlaşılan ve öldürülen esirlerinin derilerini Yunan Juno mabedine tevdi' eylediler. Herodot bize Fenikelilerin daha harikulade ve uzun müddet şüpheli kalmış,

fakat bazı Arkeolojinin şehadetlerle hakikati tasdik ve teslim edilir gibi olan bir seyahatin hikayesini anlatıyor. Yunan muverrihi bize, yirmi altıncı sülaleden Niko Nechao'nun bazı Fenikelileri Afrika kıtasının etrafını dolaşmaya mamur ettiğini söylüyor. Cenub istikametinde olmak üzere Süveşt körfezinden hareket eden bu Fenikeliler nihayet Akdenizden tekrar Nil deltasına gelmişlerdir. Bu seyahati icra için kendilerine üç seneye yakın bir müddet lazım olmuşdu. Her sene karaya çıkıyorlar, toprağa buğday ekip hasad yaptıktan sonra yeniden yollarını takip ediyorlardı.

4

İlk Tacirler

Fenikelilerin büyük Tacir siteleri Sâmi kavimlerin (S.163) Nev-i beşere hususi ve mutemayiz hediyesi olan ticaret ve mübadelenin dikkate en şâyân eski tezahüratıdır.

Sâmi Fenikeli kavimler, denizler üzerinde yayılmakta iken, daha evvel gördüğümüz vecihle, Şam'ı işgal etmiş olan ve kendileriyle haizi karabet bulunan diğer Sâmi bir kavim, Aramiler, Aramecns, Arabistan ve İran çölleri ortasından kervan yollarını inkişaf ettiriyor ve Garbi Asya'nın başlıca tacir kavmi oluyordu. Kezalik Bahri Ahmer'den ve Basra Körfezinden cenuba doğru eski bir deniz ticareti daha vardı. Ahiren cenubi Afrika'da şarki İspanya'daki Eski Taş devri insanların resimlerine üslup ve usul itibariyle çok benzeyen ve kaya üzerinde tersim edilmiş bulunan eski Buşimanlara ait bir takım resimler bulunmuştur ki bunlarda beyaz insanlar, Asûri başlıkları ile gösterilmiştir.

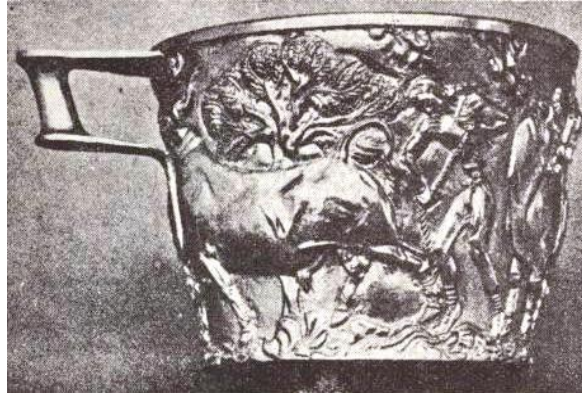
Ari Kavimlerden daha eski zamanlardan itibaren temeddün eden Sâmi kavimler, satılabilecek Emtianın keyfiyet ve kemiyeti hakkında Arilerden daha büyük bir fikre malik olduklarını daima göstermişlerdir ve el an da gösteriyorlar; Elif bayı yazının inkişafı onların hesap ve defter tutmak ihtiyacına atf edilmiştir. Kezalik hesabın en büyük terakkilerinide kendilerine medyun bulunuyoruz. Bugün kullanılan rakam işaretleri Araplardan alınmıştır; cebir ve riyaziyede, esas itibariyle Sâmilerin meydana çıkardıkları ilimlerdir.

Şunu burada işaret edebiliriz ki Sâmi kavimler, bugüne kadar, hesabi milletler olmak da devam etmişlerdir. Onların muadeletler ve tavizler hakkında da pek kuvvetli fikirleri vardı. İbranilerin ahlak telakkیات ve tedrisatı şöyle fikirlerle meşbu' idi: "Başkası için hangi mikyası kullanıyorsanız sizede aynı mikyasa kullanılacaktır." Diğer ırklar ve kavimler garip tabi'atlı ve fevkalade güzel muhtelif ma'budlar tahlil etmişlerdir. Lakin ilk defa olarak, tahüdlerine sadık olan en mütevazi alacaklarına karşı bile borçlarını ödeyen ve buna mukabil her türlü hileli işten dolayı intikam alan dürüst bir tacir gibi tasvir eyleyerek iman edenler bu tacir Sâmiler olmuştur.

Kable'l- milâd altıncı veya yedinci asırdan evvel devam eden ticaret, hemen tamamen bir mübadele-i ayniyeden ibaret idi. İtibar üzerine muamele ya pek azdı veya hiç yoktu. Nakit de bilinmiyordu. Eski imparatorluklar tamamen nakitsiz olarak uzun müddet yaşamışlardır. İlk Ari kavimlerde ve belki yerleşmeden evvel bütün cemiyetlerde kıymetin vahid kıyasiyesi Şimdi Zolu, Zoulous ve Kafer, Cafreslerde

olduğu gibi ehli hayvan idi. İlyada’ da iki kalkandan her birinin kıymeti, şu kadar baş havyan diye ifade edilmiştir; Romalıların nakit demek olan Pecunia kelimesi de hayvan manasına gelen Pecus kelimesinden müştaktır. Nakit gibi kullanılan hayvan hususi bir menfaat arz ediyordu, kendi vesaitiyle mevki’ini değiştirebildiği için bir sahibinden öbürüne naklinde külfet göstermiyordu ve her ne kadar kendisine itina etmek ve gıda vermek lazım ise de o da buna karşı her hangi bir surette mahsul ve semere veriyordu. Lakin buna mukabil gemilerle veya kervanlarla nakil olunmaya elverişli değildi. Diğer birçok maddelerinde muhtelif zamanlarda vahid-i kıyasi olarak kullanılması (S.164) Münasip görülmüştür; mesela bir zamanlar tütün, İngiltere’nin şimali Amerika’daki eski müstamerelerinde kanuni bir tedavül vasıtası olmuştu; Garbi Afrika’da da Çin bir nev’i rakı şişeleriyle rüsum ödenmekte ve alışveriş edilmektedir. Eski Asyalıların, ik zamanlardan itibaren, ticaretini yaptıkları, eşya arasında madenlerde vardı; muayen bir vezinde olan kitle halindeki maden, çok geçmeden sığır veya koyunlardan daha uygun bir nakd usülü gibi göründü: Herkesin madene ihtiyacı vardı; Bundan gayri mahdud bir miktar bir tarafa konabilirdi: Ne çok yer ve nede bakım istiyordu. Bu sebeplerden bunun der ‘akb Hayvanat-ı bakariye ye ve koyunlara faikiyeti tasdik edildi.

Vafyo’da bulunmuş Altın Kupa

Lakonya’da (Vafyo)’ da keşf edilmiş olan iki altın kupadan biri. “Vafyo kupaları” diye maruf olan bu kupalar, Minos devrinin en ince altın kabartma işi resimleriyle müzeyyendir.

Hititlerin ilk olarak istihsal ettikleri zan olunan demirde çabucak herkesin hareretle hırs ve arzusunun celb eden nadir bir madde olmaya başladı. Aristot Aristote, bize ilk paraların yapılması için demir kullanıldığını söylüyor. Jul Sezar Cesar’ın, Dö Bello Galiko, De Bello Gallico namındaki eserinde söylediğine göre büyük Britanya’da da muayen bir ağırlıkta demir çubuklar nakd olarak kullanılıyordu. Biraz evvel zikr

edildiği üzere Tell-el Amarna'da keşf edilmiş olan ve üçüncü Amenofis ile halefi dördüncü Amenofis'e hitaben yazılmış veya bunlar tarafından gönderilmiş bulunan mektuplar koleksiyonunda bir hiti kralının bir mektubu mevcuttur ki son derece kıymetli bir hediye imiş gibi demir gönderileceğini va'ad ediyor.

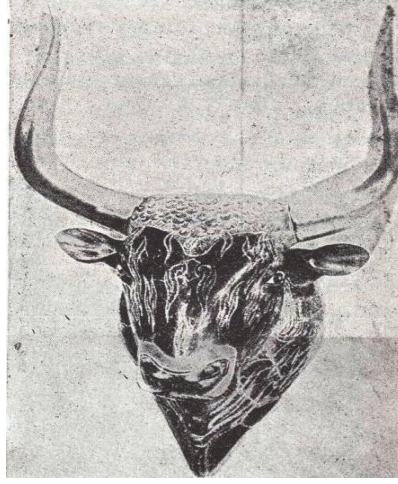
Altın, bu devirde, şimdi olduğu gibi en kıymetli ve Binaenaleyh bütün madeni kıymet vahid-i kıyasileri arasında en ziyade kolaylıkla nakli kabil bir maden gibi telakki ediliyordu. Eski Mısır'da gümüş, on sekizinci sülaleden sonraya kadar hemen altın derecesinde nadir idi. Bilahire şark aleminin kıymet ve vahid-i kıyasisi veznine göre ölçülmek üzere, gümüş oldu; Gümüş ile altının kıymeti arasında bugünkine müşabih bir karabet ve münasebet tesis etti, bu münasebet o vakitten beri daima muhafaza edildi.

Bidayetde madenler, külçe olarak tedavül ediyor ve her muamelede tartılıyordu, Sonra güzelliklerini göstermek ve saflıklarını temin etmek üzere bu madenler darb edildi. Asya-yı Suranın garb sahilinde kullanılmış olan en eski sikkeler Elektromdan yani altın ile gümüşten mürekkebi bir halitadan imal edilmiştir. Sikkelerin ilk evvel siteler mi, mabedler mi, yoksa hususi bankerler tarafından mı darb edildiği dikkate şâyân bir münakaşa teşkil eder. İlk meskuk paralar, kable'l-milâd 600 tarihlerine doğru, Asya-yı Suranın garbında altın istihsal eden bir memleket de yani Lidya Lydie de basılmıştır. İlk altın sikkeler, Lidya'da ismi zengilik itibariyle darbi mesel olan ve bilahire göreceğimiz vecihle kable'l-milâd 539 tarihinde Bâbil'i zapt etmiş bulunan İran hükümdarı Keyhüsrev tarafından mağlub edilen Krezus, Cresus tarafından imal edilmiştir. Lakin pek muntemeldir ki bu devirden evvel de, Bâbil' de meskuk para kullanılmış bulunsun. Meskuk bir gümüş parçası olan "mühürlü şekel", "shekel" de hemen hemen bir sikke add olunabilir. Kable'l-milâd 2000 tarihlerine doğru, Ur şehrinde Kamer Ma'budune ait mabedin memurin ve hademesi bir seyahate gönderdikleri zaman, gerçekleri şehirlerden erzak levazim almalarını temin eden kil levhaları üzerine yazılmış itibar mektupları taşırlandı.

Bir miktar gümüş veya altının tediyesi va'dini mütazamin "deri" (Parşimen) üzerine yazılmış ve maruf ve müessis herhangi bir ticarethanenin mührü ile mühürlenmiş mektuplarda ihtimal, meskukat kadar veya meskukatdan daha ziyade eskidir. Kartacalılar böyle "deriden paralar" kullanıyorlardı. (S.165) Kadim 'alemde küçük ticari muamelelerin ne suretle cereyan ettiği hakkında çok az şey biliyoruz. Bu eski zamanlarda, tabi'i vaziyetinde bulunan avam halkın hiçbir nev'i paraya asla malik

olmadığı zan olunuyor; Bunlar işlerini yalnız mübadele-i ayniye tarikiyle yapıyorlardı. Eski Mısır resimleri bu mübadele-i ayniyenin suret-i cereyanını gösteriyor.

Öküzbaşı şeklinde bir Libasyon kabı

Bu Libasyon (Ma'bud şerefine serpilen mai) kabı Sir Artur Evans tarafından Knossos' da keşf edilmişti. Sabun taşından mamul olan bu baş, kakma olarak sedef ve billuri taşlarla müzeyyendir.

İskender zamanından evvel küçük para mevcuttu. Atinalıların hemen iğne başı cesametinde son derece küçük gümüş sikkeleri vardı. Bu paralar umumiyetle ağızda taşınmakta idi. Aristophane'nin eserlerinden birinde şahsiyetlerden birinin ani hücumu uğraması üzerine paralarını yuttuğu tasvir edilmiştir.

5

İlk Seyyahlar

Büyük iskender zamanından evvel küçük paranın veya kolaylıkla nakli kabil herhangi bir mübadele vasıtasının mevcut olmadığı tasvir olunuyorsa bu devirde bütün hususi seyahatlerin nasıl imkansız bulunduğu takdir olunabilir. Kervan sarayların şüphesiz bir nev'i demek olan ilk "misafirhaneler" in Kable'l-milâd üçüncü veya dördüncü asırda Lidya'da vücuda getirildiği umumiyetle söylenmiştir. Halbûki bu, pek geç olarak gösterilmiş bir tarih görünüyor. Bunlar, muhakkak suretde daha eskidir. Filvaki en az altıncı asırdan itibaren bir takım misafirhanelerin mevcut olduğuna dair deliller vardır. Eşhil Eschyle, misafirhanelerden iki defa bahs ediyor. Kullandığı

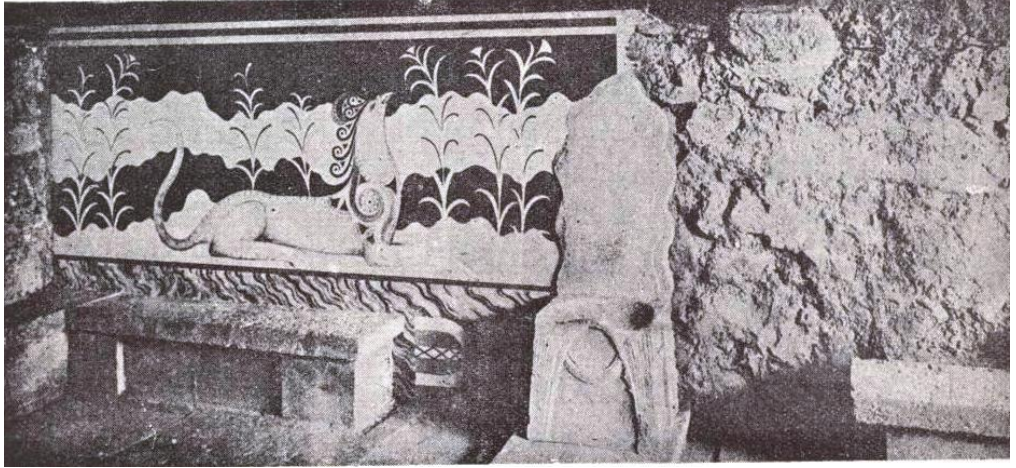
tabir, “Herkesi kabul eden” veya “Herkesi açık olan ev” dir. Bu devirde müstemlekeleride dahil olduğu halde Yunan aleminde hususi seyahatler oldukça umumi ve mutad bir şekil almış bulunabilir. Lakin bu seyahatler, nisbeten yeni bir şey idi. Hekate, Hacatee ve Herodot Herodote, gibi ilk muverihler vasi mikyasda seyahatler yapmışlardır.

Profesör Gilbert Morriy, Gilbert Murray şöyle yazıyor: “Zan ediyorum ki, bu, “Tarih veya “Keşfiyat” için yapılan seyahatler, daha ziyade Yunanilerin bir icadı oldu. Solon, Solon’un ve hatta Likorg’un Lycurgue’un bu nev’i seyahatler yaptıkları farz edilmiştir.”

İlk Seyyahlar mallarını ve şekel denilen ve bir nev’i para vazifesini gören madeni külçelerini veya kıymetli taşlar veyahut güzel ve ağır kumaşlardan mürekkeb mal denklerini beraber taşıyarak kervanlarla veya yük gemileriyle memleket, memleket gezen tacirler veyahud da bir takım takdim ve tavsiye mektuplar ile ve hususi bir maiyete malik olarak seyahat eden hükümet memurları idi. Mamâfih ihtimal, seyahat edenler içinde bazı dilenciler ve bazı mahdud mıntikalarda mukaddes yerleri ziyarete (S.166) giden zairlerde vardı. Mısır’da Nil üzerinde aşağı ve yukarı olmak üzere oldukça salim şera’it altında vasi mikyasda seyahetler vaki oluyordu. Üçüncü Amenofis zamanında nehrin aşağı tarafından eski ihrâmlara kadar tenzhir yapılırdı. Hakiki “yolcu” ilk defa olarak işte burada zuhur etmiş oluyor.

Kable’l- milâd 600 senesinden evvel ki devirde yalnız başına seyahat eden bir “yabancı” pek nadir görülürdü, şüphe altında kalır, tehlikeye maruz bulunurdu. En korkunç zulüm ve işkencelere tahamül göstermesi lazımdı; çünkü onu himaye edecek hemen hiçbir kanun yoktu. Bundan dolayı pek az fertler, gezip dolaşmayı göze alabilirdi. Bir insan, göçebe ise herhangi pederşahi bir aşirete, mütemedin ise, herhangi büyük bir aileye veyahut şimdi tedkik edeceğimiz, büyük mabedlerden birine merbut olarak yaşar ve yine öylece ölürdü; yahut da bir ağıla kapatılmış olan ve sürü halinde yaşâyân bir esirden ibaret olurdu.

Eski Girit Hükümdarlarının taht odası

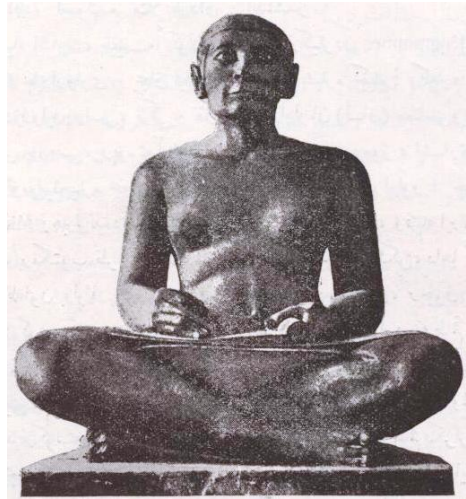

Knossos' da Kral sarayının taht odası. Girit'in efsanevi kralına atfen "Minos'un sarayı" tesmiye edilen bu mevki'i , Sir Artur Evans tarafından harfiyat yapılarak meydana çıkarılmış ve Atınadaki İngiliz Asar atika mektebine gösterilmişti.

Herkes bulunduğu saha haricinde dünyanın diğer aksamı hakkında harikulade bir takım efsanelerden başka bir şey bilmezdi. Filhakika kable'l-milâd 600 senesindeki dünyanın hali hakkında bugün biz, o zaman yaşâyânların herhangi birinden daha çok şey biliyoruz. Bu devre ait dünyanın haritasını çiziyor, mazi ve istikbal ile münasebetlerini heyet-i umumiyesiyle görüyoruz. Bu devirde, aynı zamanda Mısır'da ispanya'da, Medya'da, Hindistan'da ve Çin'de ne gibi vukuat cereyan ettiğini sıhhatla öğrenmeye başlıyoruz. Kezalik, tahayül tarikiyle yalnız (Hanon)'un maiyetindeki, gemicilerin merak ve hayretine değil fakat sahil üzerindeki ışıkları yakan insanlara da iştirak edebiliyoruz. Biliyoruz ki, bu seyahatnamenin bahs eylediği, "alevlerini semaya kadar yükselten dağlar" sadece senenin bu mevsiminde kuru otların mutad yakılması idi. Seneden seneye, gittikçe daha ziyade suratle umumi malumatımız artıyor. Aylar ileri ki senelerde insanlar, mazide yaşamış olanlar hakkında daha çok şey anlayacaklar ve ağleb-i ihtimal, nihayet onları tamamen anlamış olacaklardır.

S.167**YAZI****1. Hat tasviri 2. Heca-i yazı 3. Elifba-i yazı 4. Beşeri hayatda yazının mevkî'i****Tercüme eden: Muallim Ahmed Hamit Beg**

Geçen fasıllarda ilk medeniyetlerin ibtida'î başlangıçlarından Kable'l- Milad altıncı asırda büyük tarihi krallıklarla büyük imparatorlukların tesisine kadar başlıca beşeri cemiyetlerin inkişafını geniş ana hatlarıyla gösterdik şimdi, Kable'l-milad (10.000) senesi ile (500) senesi arasındaki bu müddet zarfında devam eden ictima'î Tahavüllerin umumi vesirelerini, efkar-ı beşeriyenin tekemülünü beşeri münasebetlerin ne gibi ıslahat ve tanzimata tabi olduğunu biraz daha yakından mutala' etmeliyiz. Buraya kadar yaptığımız şey, başlıca imparatorlukların haritasını tersim, mühim hükümdar ve imparatorlukları tesbit etmek, zaman ve saha itibariyle Bâbil, Asûriye, Mısır, Hindistan ve Çin arasındaki münasebeti tayin eylemekten ibaret olmuştur. Şimdi tarihin asıl vazifesine harci şekilleri ber taraf ederek, insanların fikir ve hayatlarına nüfuz etmekten ibaret olan hakiki gayesine geliyoruz.

Mısır'ın bir hükümdar katibi

Beşinci sülale devrinin bir katibi. Üç bin sene ve daha ziyade evvel Asûriye, Bâbil ve Mısır'da kitabet vazifesi, büyük ehemmiyeti haiz olan vazifelerden biri idi.

Bu elli veya altmış asırlık müddet zarfında devam eden ictima'î inkişafın en mühim vak'ası yazının icadı ve bu yazının beşeri mesailde tedricen kazandığı mütezayid ehemmiyetidir. Yazının icadı, beşerin fikrinde yeni bir alet ve vasıta olmuş,

ona faaliyet sahasında azim bir vüs'at temin eylemiş, fikrin ifadesinde bir devam ve ittisal hazırlamıştır. Eski taş devrinin nihayeti ile yeni taş devrinin bidayetinde tekelüm lisânının islahı keyfiyetinin insanlara nasıl bir teselsül dahilinde düşünmek vasıtası verdiğini ve onlar arasında iştirak mesai kuvvetlerini ne suretle vasi mikyas da attırdığını görmüştük. Fikr-i beşerin bu yeni kazancı, bir müddet için insanların resim yapmaktaki eski teknil ve maharetini husufe uğratmış, belki de ifade-i meram için yapılan el ve kol işaret ve hareketlerinin isti'malini durdurmuş görünüyor. Lakin çok zaman geçmeden resim, kayd ve tescil için, imza (S.168) ve işaret için, birde resim yapmak zevki için tekrar zühur etti. Hakiki yazıdan evvel, Amerind Amerindiens'lerin, Busmen, Bushmenlerin ve dünyanın bütün kıtalarındaki vahşiler ile Barbar kavimlerin el an kullandıkları Nev'iden olmak üzere tasviri bir yazı meydana çıktı. Bu yazı, esas itibariyle eşyanın ve Ef al ve hareketin tersiminden ibaretdir. Esmâ-i Hasa, arma gibi bir işaret ile gösterilmek günler ve mefaseler ile bunlara benzeyen diğer kemiyy fikirlerde hat ve noktalar ile ifade edilmek suretiyle bu yazı itmam edilir.

Bugün Avrupa kıtasında Beynelmilel demir yol tarife ve rehberlerinde kullanılan resim ile ifade usülü yani (Pictographique systeme) hat tasviri (ideographique Ecriture),(Ektrutik-İdeografik) hatt-ı fikriye ye pek yakındır. Resim ile ifade usülünde mesela bardak şeklinde olan bir küçük siyah işaret hafif me'külat ve meşrubat bulunan Büfeyi çaprazvari bir bıçak ile bir çatal, bir lokantayı; küçük bir vapur resmi, bir gemiye nakil olunabileceğini, bir sürücü bürosu, bir posta arabasını işaret eder. Avrupa'da otomobilcilere mahsus olan pek maruf mishlen michelin rehberlerinde de aynı işaretler kullanılmaktadır: Bunlar da bir mektup zarfı, bir pastaneyi; telefon ahizesi, telefon bulunan yeri gösterir. Bir otelin nev'i ve derecesi küçücük bir misafirhaneyi süsleyen bir, iki, üç... İLH, çam kozalaklarının mikdarıyla gösterilmiştir. Aynı suretle Avrupa yollarında, ilerideki bir demir yolu geçidini göstermek için bir kapı resmi tehlikeli bir dönemeç için münhani bir hat gibi yol kenarına konan bir takım işaretler kullanılmaktadır. Resimden ibaret olan bu işaretler ile çin yazısının ilk anasırı arasında çok uzun bir mesafe yoktur.

Çin yazısında el an mevcut olan daha birçok resimler meydana çıkarılabilir, bunların kısmi azamının şimdi tanınması güçtür. Mesela, bir ağız, bidayette ağız şeklinde bir delik ile tasvir edilerek yazılmıştı: fakat fırça ile tersime elverişli olması için şekil, şimdi bir murabba olmuştur; bidayette pek iyi fark olunan bir küçük adam şeklinde gösterilen bir çocuk şimdi Acul bir el ile çizilmiş bir burgu ve bir haç ile tersim

edilmektedir: Bidayette merkezinde bir nokta ile büyük bir daire şeklinde ifade edilen güneş diğer şekillerle terkibe elverişli olması maksadıyla bir fırça ile çizilmesi daya kolay olan bir haç ile kat edilmiş bir mustatile tahvil olunmuştur. Bu resimleri terkip ederek bir ikinci fikir silsilesinin ifadesine imkan elde edilmiş olur. Mesela (ağız) manasını ifade eden resim (Buhar) manasını veren resim ile terkip edilerek “kelimeler” fikri ifade edilmiştir.

Bu terkiplerden ideogrammes idiogram (yazılı fikir) denilen şeylere geçilir: “Kelimeler” işareti ile “Dil” işareti tekellüm olunan (lisân) manasını vermek için terkip edilir; “çatı” ve “domuz” işaretlerinin Hey’et-i umumiyesi (ikametgah) demek olur; çünkü bidayette Çin’in ev idaresinde domuz, vaktiyle İrlanda da olduğu kadar ehemmiyetli bir mevki’ye malikti. Lakin, daha evvel nazar-ı dikkate vazî ettiğimiz vecihle, Çin lisânı, bir çok muhtelif manalarda kullanılan nisbeten az miktarda bir takım tek heceli seda inasırında mürekebdir. Çinliler, bu resimlerle, musavvir fikirler den bir çoğunun tersime o derece elverişli olmayan, fakat aynı tarzda telafuz edilen diğer bir takım fikirleride ifade için kullanabileceğini az zamanda keşf ettiler.

Bu suretle kullanılan şekillere (yazılı Savt) fenogram phonogramme tesmiye olunmaktadır. Mesela, Fang “Fing” diye telafuz olunan kelime, siyak ve sibaka göre yalnız “gemi” değil, fakat “mahal” iplik bükme”, “kokulu” ,“sürmek” ve daha bir çok şeyler manasına geliyordu. Lakin bir gemiyi tersim etmek kolay olduğu halde diğer (S.169) manaların kısmi Azamı resim ile eda edilemezler. “Kokulu” veya “sürmek” manaları nasıl tersim edilebilir? Bundan dolayı Çinliler, “Fang” ın bütün manalarını eda için aynı işareti aldılar, lakin hangi nev’i “fang” maksud olduğunu göstermek için her defa bu kelimeye bunu fark ettirecek Ari bir işaret yani tayin edici bir kelime Determinatif ilave ettiler. “Mahal” manası “Gemi” (Fangı)’yı ifade eden aynı işarete “yer” manasını veren bir muayen işareti ilave olarak; “iplik bükme” manası, “Gemi” ye yani yine (Fanga)’a delalet eden aynı işarete (iplik) manasını veren muayeni ve bu minval üzere devam edilerek “sormak” manası da (Fang) işaretine (kelimeler) işaretini de katarak.... İLH gösterilmiştir.

Piktografya (Resim yazısı – Hat Tasviri)’nin ideogram (fikiryazısı – hat fikri) ve Fenogram savt yazısı – hattı savti)’nin bu inkişafı, İngilizce de müşabih bir misal olarak belki biraz daha tevzih olunabilir. Farz edelim ki İngilizce de bir nev’i hat tasviri yazıyoruz. O halde İngilizcede kutu ve sandık demek olan box kelimesi ve kutu-sandık dediğimiz şey ifade etmek için bir kutu veya sandık kapağı mefhumunu telkin etmek

üzere mail bir hat ile bir murabba kullanılması çok tabi olurdu. Bu da bir piktografya yani bir hat tasviri olacaktı. Lakin, şimdi farz ediyoruz ki “para” manasını ifade edecek bir yuvarlak işaretimiz var; bu işareti, “kutu – sandık” işaretinin yanına koyduğumuz takdirde bu iki işaret “cash-box, kaş-boks” yani kasa manasını ifade edecektir. Buda bir ideogram (fikir yazısı) olur. Fakat box kelimesi başka manalar ve şeyler ifade etmek içinde kullanılmaktadır. Ez cümle, bize kutu ve sandık yapmak için kullandığımız keresteyi veren küçük şimşir ağacı da box kelimesiyle ifade delir. Kutu ve sandık yapmaya mahsus olan bu şimşir ağacını, diğer ağaçlardan farklı olarak ve fark olunabilecek suretde tersim etmek çok müşkil olurdu. Lakin “sandık –boks” işaretini koymak ve ifade etmeyi istediğimiz sandığın adı bir sandık değil şimşir ağacının mamul nev’i den olduğunu tayin içinde shrub küçük ağaç muayinini ilave etmek çok kolaydır. Bundan maade “box boks” kelimesi yumruk ile mücadele manasına da gelir. Burada da tekrar muayen kullanmaya muhtacız. Bunun için haritalarda ekseriye bir muharebeye delalet etmek üzere kullanılan “çaprazvari iki kılıç” işaretini ilave edebiliriz. Bununla beraber tiyatrodaki bir mücadele, başka bir muayene ihtiyaç gösterir. Bu suretle uzun bir sıra Fenogramlar (savyat yazıları) ile nihayete kadar devam edebiliriz.

Şimdi anlaşılıyor ki bu, Çinlilerin yazısı çok hususi ve mürekkebi işaretli bir yazıdır. Bir kere pek çok miktarda şekli öğrenmek ve bunların isti’ mali içinde bir fikri itiyad kazanmak lazımdır.

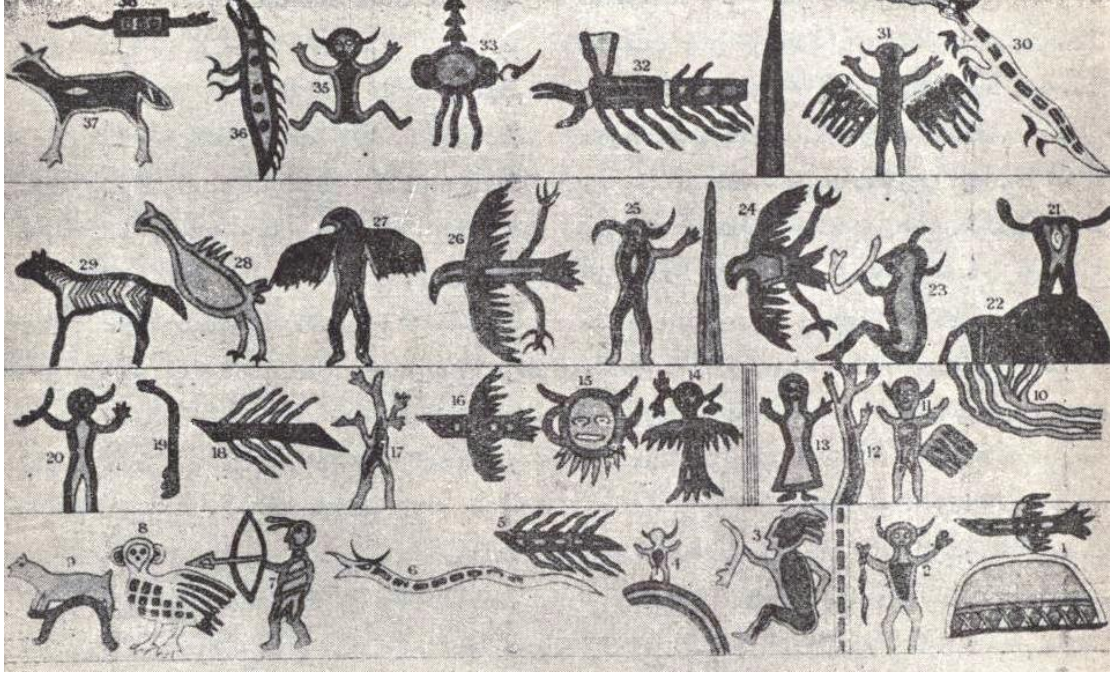
Fikirlerin ifade ve münakaşasında Çin yazısının malik bulunduğu kuvvet, Garplılar tarafından el an ölçülmemiştir. Lakin garb medeniyetlerinin daha basit olan ve daha seri netice veren alfabelerinin müsaid olduğu nisbetle geniş ve umumi bir zihniyetin bu alet ile tesis edilmesine imkan bulunduğunda Bi hakkın şüphe edebiliriz.

Bu yazı, Çin’de okumayı bilen hususi bir sınıfın Mandaren, Mandarin sınıfının vücuda gelmesine sebep olmuştur. Mandarenler, hükümet ve idareyi elinde tutan, resmen tanınmış bir sınıf teşkil etmekte idi.

Bütün vakitlerini, fikirlerden ve hakikatlerden ziyade kelimelere ve klasik şekillere temerküz ettiren bu alimler, öyle görünüyor ki, milletlerinin nesebi sükun ve sulh perverliğine ve pek yüksek ferdi kıymet fikriyesine rağmen, Çin’in ictima’i ve iktisadi inkişafına vasi mikyasa hail ve mani olmuşlardır. Kabil-i tasavvur diğer herhangi bir sebepten ziyade, muhtemeldir ki lisân ve yazısındaki bu mürekkebiyet, bugünkü Çin’i, siyasi, ictima’i ve ferdi

S.170

Yeni Amerika Yerlilerinin Dini bir şarkıyı hatırlatan bir hat tasviri

Ratzel'in Ratzel "Nev'i Beşeri tarihçi history of mankind" inden alınan bu resim, hafızaya yardım için kullanılan rumuzat nev'i nden olmak üzere mustamel ibtida'î hat tasviri hakkında iyi bir fikir verir. Ağleb-i ihtimal aynı nev'i den yazılar; ren geyiği devri insanları tarafından da yapılmıştı. Bu hususi numune, Ojibbeway Ocibevey namındaki Amerika yerlilerinin merasiminde kullanılmak üzere tersim edilmiştir. Bir odun levhası üzerinde hak edilmiş ve boyanmıştır. Bu, büyüdü bir şarkının yazılmış şeklidir. Aşağı ki sağ köşeden başlar ve yukarıki sol köşeye doğru okunur. Karih, okudukça ilk evvel yalnız olmak üzere ve ikinci ile üçüncü şekil arasındaki çizgiden sonra diğer refakat edenlerle beraber Teganni eder. Bir tek hikaye teşkil eden parçalardan mürekkep değildir; Hayali kuvvetli bir küçük çocuğun kendi kendine söyler gibi dinlediğimiz bir şarkının parçalarına pek benzeyen rabitasız cümlelerden vücuda getirilmiştir. Mesela, 6 numaralı resim "Ben sihirli bir ruhum, bu benim eserimdir.", 7 numaralı, "Ben bi Aman bi avcuyum" nihayet 8 numaralı resimde "Oh, ey baykuş, kudretli başkuş" demektir.

Nukat-ı nazardan dünyanın birinci derecede bir kuvveti olacağına, çalışkan ve fakat gayri müteşebbis bir halkdan mürekeb hareketsiz ve durgun bir kol haline getirmiş olsun.

2

Heca-İ Yazı

Lakin Çin zekası, kendisi için, basit, seri, doğru ve vazih bir muharebe ihtiyacını karşılamak için, ihtimal, bünyesi itibariyle itina ile işlenmiş, fakat isti'mali zahmetli ve şekli cihetle eğilip bükülmez, değişmez bir alet vücuda getirmekte iken, garbın inkişaf etmekte bulunan medeniyetler, biraz farklı ve Heyet-i umumiyesiyle daha nafi hudut dahilinde yazılan bir yazı ile meseleyi hal için uğraşmakta idi. Bunlar yazılarını seri ve kolay bir şekle ifrağ etmiş olmak için ıslah çaresini aramamışlardı; Bazı ahval ve şera'it onları bunu yapmaya sevk ve icbar eyliyordu. (S.171) Minhani işaret ve çizgileri müşkilatla çizebilen küçük kamacıklar ve miller vasıtasıyla kil üzerine yazılan Sümerlerin hat tasviri, az zamanda şeklini değiştirdi. İlk yazı yerine umumca maruf ve makbul olan (Cune iforme köşe şeklinde) ve tersimi matlub şekillerin hemen artık tanınması mümkün olmayacak bir tarzda hafif temaslar ikame edildi. Sümerlerin bu suretle fena resim yapmaya mecbuz olmaları onların yazı yazmayı öğrenmesine yardım etti. Daha ilk zamanlardan itibaren Çinlilerde, olduğu gibi hat tasviri, hat fikri ve hatt-ı savtiyi kabul ettiler; fakat daha da ileri geçtiler.

Hemen herkes bilmece denilen bir nev'i sabır oyununu bilir. Bilmece, kelimeleri kendilerinin temsil ettikleri şeylerin değil, fakat aynı tarzda telafuz edilen diğer şeylerin resimleriyle bir nev'i tasvir usulüdür. Mesela, iki kapı şekli (kapının İngilizcesi Gate, cami de gatesdir) ile bir baş şekli (başın İngilizcesi Head dır)'ndan vücuda getirilen bir bilmececinin halli Gates head kelimesi olur. Kezalik yan yana konmuş bir küçük dere (beck) ,tetvic edilmiş bir hükümdar (King) ve bir jambon (ham) resim ve kelimelerinden mürekkebe diğer bir bilmececinin neticesi (Beckingham)dır. Sümer lisânı, tersim ve tasvirin bu nev'i ne pek ziyade uygun idi. Görünüş itibariyle ekseriye pek farklı veleyetegayyar hecelerden mürekkebe uzun ve çok heceli olan bir lisândı ve ayrı olarak inandıkları halde bir çok hecelerde maddi eşyanın isimleri idi. O suretle ki bu köşeli (cuueiforme) yazı, suratle her işareti bir hece ifade eden hece-i bir yazı usulüne inkişaf ve istihale etti; nitekim tas-taman bir bilmece de her sahne bir hece ifade eder. Mütakiben Sâmilerde, Sümerleri mağlub ettikleri zaman bunların hece-i usulüne kendi lisânlarına kabul ettiler; o surette bu yazı, tamamen her sedaya bir işaret tekabül ettiren bir yazı oldu. Bu yazı Asûriler ve Keldaniler tarafından da aynı tarzda kullanıldı. Lakin bu yazı, harflerle değil, heceler ile yazılan bir yazı idi. Bu köşeli yazı uzun asırlar

devamınca Asûriye'de, Bâbil'de ve umumiyetle bütün yakın şarkda hükümran oldu. Bugünkü Elifbamızın bazı harflerinde de bu yazının izleri bellidir.

3

Elifba-İ Yazı

Lakin bu müddet zarfında Mısır' da ve Akdeniz sahillerinde başka bir yazı usülü inkişaf ediyordu. Bu yazının mübadisi ihtimal, Mısır rahiplerinin hat tasvirlerinden yani (hieroglyphes) hiyerogliflerde bulunmaktadır.

Bu Hiyerogliflerde, mutad usule göre, kısmen sedalara tekabül eden işaretlerden ibaret bir usül oldu. Mısır Abidelerinde gördüğümüz vecihle, Hiyeroglif yazısı tezyini ve fakat metin ve iyi işlenmiş bi takım şekillerden mürekkebirdir, lakin rahipler mektup ve reçete gibi şeyler yazmak maksadıyla bu harflerin sadeleştirilmiş ve seyal bir şeklini, Hiyerofik hieratique yazısını kullanıyorlardı.

Bu Hiyeratikin yazısı ile yan yana olmak üzere kısmen yine hiyeroglifden müştak diğer bir yazı meydana çıktı: baştanbaşa Fenikeliler, Libyalılar, Lidyalılar, Giritliler ve Kelt- İberler gibi Akdeniz'in Mısırlı olmayan muhtelif kavimleri tarafından kabul edilmiş ve ticari maksatlarla kullanılmış olan bu yazı bugün bizim için kayıp olmuştur. Bu yazı harflerinin bazıları Muahher hatt-ı mihiden alınmıştı. Bu muhtalıt yazı, ecnebilerin ellerinde, köklerinden ayrılmıştı, denilebilir; birkaç iz müstesna, bütün bütün tasviri ve vasfını gaib etti. Resim yazısı veya fikir yazısı olmaktan çıktı; sedalara muadil işaretlerden mürekkeb basit bir usul yani halis bir Elifba oldu.

Akdeniz havzasında yekdiğerinden tamamen farklı böyle bir takım Elifbalar vücud buldu. Şu ciheti zikr etmek lazımdır ki (S. 172) Fenike Elifbası (Belkide diğerleri sait) kulanmayı ihmal etmişti. Söylendiğine göre el an cenubi Arabistan'ın bazı aşiretlerinde olduğu vecihle ihtimal Fenikeliler, Sâmitlerini çok şiddetle telafuz ve gayri muayyen Saitleri tercih ederlerdi. Kezalik ağleb-i ihtimal Fenikeliler, Elifbalarını bidayette, ticari hesaplarında ve veresiye işlerinde basit işaretler olmak üzere kullandıkları kadar yazı için kullanmamışlardır.

Bu Akdeniz Elifbalarından biri, İlyada zamanından uzun bir müddet sonra Yunanilerin eline geçti. Bunlarda mütakiben onu, kendilerinin yüksek bir inkişafa nail olmuş bulunan Ari Lisânlarının suf ve latif seslerini ifade edecek bir hale koymaya çalıştılar. Bu Elifba, bidayet de Samıtlardan ibaretti. Yunaniler Saitlerinde ilave ettiler.

Kuyudatı tutmaya, destan ananelerini takviyeye ve tesbite başladılar, bu suretle yazılmaya başlayan edebiyat bir küçük dere iken bir sel halini aldı.

4

Yazının Beşeri Hayatda Mevki 'i

Böylece pek tabi'i bir sıra adamlarla yazı, resim yapmaktan neşet eyleyerek inkişaf etti. Bidayette uzun asırlar zarfında yazı, hususi bir sınıf dahilinde yalnız pek az ferdin sır ve hüneri, hususi, resimden ibaret kuyudun da basit bir mütememimi idi. Lakin yazının doğrudan doğruya anlaşılın resimlerden daha az açık bir şekle konmasında ve onun yalnız binlerce anlaşılacak ve mudevven bir hale getirilmesinde, delalet ve manasını attırmaktan başka aşikar bazı menfaatler vardı. Bunlardan biri olmak üzere haber ve eserler, bu yazı sayesinde mürsel ve mürsel'ün ileyh için anlaşılması kabil bir şekilde gönderilebiliyor; fakat bu yazıya vakıf olmayanlar için mektum kalıyordu. Bir diğer menfaat de şu idi: Bir insan, yazı sayesinde bir çok maddeleri kayd ve tescil ederek avama çok malumat vermeksizin, dostlarının olduğu gibi kendisinin de hatırasına yardım edebilirdi. Mesela, eski Mısır yazıları arasında bir takım tabi reçeteler ve sihir formülleri mevcuttur. Bir takım hesaplar, mektuplar, reçeteler, isim listeleri, muhtıra ve seyahatnameler gibi yazılar o devrin en eski muharrir vesaikini teşkil ediyor. Daha sonra, yazı yazmak ve okumak sanatı intişar edince garip bir arzu hasıl oldu. İnsanlar arasında o kadar umumi olan bu kuvvetli arzuda birinin göze çarparak bir şey bildiği bir sırrı, Garip bir fikri, hatta birinin ismini yazmak suretiyle yabancı ve uzak kimseleri hayrete düşürmektir; o suretleki çok zaman sonra evli düşen diğer bir karin nazar ve fikri celb edilmiş olsun. Sümer memleketinde insanlar, evvelden beri duvarlarına yazı ve kitabeler hak ederlerdi, Kurun-u kadime aleminden bize kalan her şey, kayalar, binalar, insanlar arasında en çok reklamcılık yapan hükümdarların isimleri ve öğünmeleri ile kesif bir suretde mesturdur. Kadim 'alemdaki eski yazıların ihtimal yazısı bu nev'i dendir. Unutmayalımki mezar taşlarının kısmi azamı, bunlarla kendi merkadlerini süsleyecek olanlar tarafından, daha evvel yazılmıştı.

Uzun müddet bir nev'i, karışık yazılarla kabaca iddia ve tefahurde bulunmak arzusu ve bir de gizli anlaşmalara vaki olan rağbet, yazıyı dar bir sahada bıraktı; Lakin daha hakiki bir suretde ictima'i bir vasfi haiz diğer bir arzu, düşüncelerle, vak'aları nakl ve hikaye arzusuda faaliyete başlıyordu. Bununla beraber yazının derin kabiliyetleri,

malumat ve ananın daha ziyade tevsi', tarif ve tanzim edilmesi imkanları, ancak uzun asırlardan sonra, görünecek derecede inkişaf etti. Lakin bu noktada ve bu münasebetle ilk fasıllarımızda üzerlerinde kuvvetle ısrar ettiğimiz hayata müteallık bazı esaslı vak'aları tekrar etmek faydeli olacaktır; çünkü bunlar, beşerin tarihinde yazının yalnız büyük kıymetini değil fakat onun atide oynaması muhtemel olan rolüde tenvir edecektir. **(S.173)**

1. Hatırlatmak lazımdır ki, hayat bidayette hiçbir devam ve ittisali haiz olmaksızın şuuri hallerin bir tekerrürüne münhasır kalıyordu; bu şuur, fertler öldüğü zaman sönüyor, diğer fertlerde dünyaya geldiği zaman tekrar doğuyordu.

Zevahif gibi mahlukat, kendilerini bazı tecrübelerle muktedir, kılan bir dimağa maliktir; Lakin fertler, öldüğü zaman tecrübelerde kendileriyle beraber fena bulur. Saiklerinin kısmi azamı tamamen sevk-i tabi'den müteveliddir ve malik oldukları bütün dimağı hayatda verasetin bir neticesidir.

2. Lakin adı memeli hayvanlar, sevk-i tabi'ye ananın tekrar ettiği misal ve hareketleri taklit ile vekili maymun veya köpeklerde olduğu gibi bir nev'i Samet talim ile öğretilmiş olan tecrübe ananesini ilave ettiler. Mesela ana kedi yavrularının kabahatlarını cezalandırır. Küçük ve büyük maymunlarda da analar böyle yapar.

3. ibtida'î insan, kesretle tekrar ettiği tecrübenin müteakib nesle nakli kudret ve melekesine tasvir ve tersim sanatını ve lisân ilave etti. Bu suretle ressamlığa ve heykel traşlığa müteallık asarın teşkil ettiği bir hazine-i vesaik vücud bulmuş, bir menkulat ananeside başlamış oldu. Şairler bu Menkulat ananesini en yüksek tekmil derecesine çıkardılar. Bugünkü hale gelen lisânı, kısmi azamı itibar ile, yapan bu şairlerdir.

4. Resimden ibaret kuyud-ı sicilatdan zuhur ve inkişaf eden yazının icadı ile anane-i beşeriye daha ziyade zengin ve daha doğru olmaya istidad kazandı. O zamana kadar asırdan asıra değişmiş olan menkulat ananesi istikrar peydasına başladı. Yüzlerce kilometre ile yekdiğerinden ayrılmış olan insanlar, düşünce ve fikirlerini teati edebildiler. Miktarı mütemadiyen aranan insanlar, müşterek malumat-ı muharrireden ve mazi ile istikbal hakkındaki beşeri tefekkür daha geniş bir ameliye oldu. Artık yüzlerce fikir, muhtelif mevki'î ve zamanlarda diğer bir **(S.174)** Fikir üzerine aks-i tesir yapabilecek hale geliyordu; Buda gittikçe daha ziyade devamlı ve kuvvetli bir terakkiye yol açtı.

5. Yüzerce nesil esnasında dünya, yazıdan temin edilebilecek bütün istifadeyi göremedi; çünkü uzun müddet zarfında, izlerini almak yani basmak suretiyle ilk bir nüshayı teksir etmek fikri fiile inkılap edemedi.

Mısırlıların Hat tasviri

Mısır hiyerogliflerinde kullanılan eşkal. Kelimeleri olduğu kadar hece ve harfleride ifade etmekte ise de bunlar, asıllarında tabi' eşyanın resimleridir. Bu sebepten hiyeroglif tabiri, ekseriye hat tasviri ile müradif add olunur.

Bir Çin Mandareni

Uzun libası ile bir Mandaren, Mandaren sınıfına kabul olunmak ancak tahriri bir imtihan geçirmek suretiyle temin olunabilir.

Yazıların teksiri için yegane yol, bir defa da bir tek nüsha yazmaktan ibaretti. Bu da kitabelerin çok bahalı ve nadir olmasına sebebiyet veriyordu.

Gizli şeyleri saklamak, bunlardan bir mezhep ser vücuda getirmek ve bu suretle insanların umumiyetine karşı bir menfaat kazanmak temayülü, insanların dimağında daima pek kuvvetli olmuştur.

Ancak son zamanlardadır ki nev'î beşerin büyük kitleleri okumayı öğrenmekte ve uzun müddetten beri kitaplarda itdihar edilmiş olan ilim ve fikir hazinelerine doğru el uzatabilmektedir.

Bununla beraber yazının ilk zamanlarından itibaren insanların fikrinde yeni bir nev'î anane, devamlı ve Layemut bir anane başlamıştır. Nev'î beşerde tecessüm etmiş olan hayat, gettikçe daha farklı bir suretde kendisini ve dünyasını idrak ederek inkişaf ediyor.

Tarih de, bidayette kesif cehalet ile ihmal ve nisyânın hâkim bulunduğu bir 'alemdaki inkişaf fikri hakkında çizdiğimiz çizgi ince bir hatdan ibarettir; bu, açılan

kapı aralığından karanlık bir odaya nüfuz eden basit bir ziya çizgisine müşabihdir. Lakin yavaş yavaş aralık genişliyor, ziyade artıyor.

Avrupa tarihinde bir zaman geldi ki, tabi'in bir itişi ile kapı, daha süratle açılmaya başladı. İşte o zaman malumat ve maarif birden bire parladı, parladıkça da müsadeye mazhar bir Ekalliyetin imtiyazı halinden çıktı. Zamanımızda kapı, daha genişçe aralıklanıyor ve ziyade daha parlak olarak girebiliyor; Ancak, bu ziya henüz sislidir, bize bir toz ve duman bulutlu arasından geçerek vâsıl olabiliyor. Filhakika kapı daha yarı açık bile değildir. Çünkü bugünkü dünya, ulum ve maarifin henüz yalnız başlangıcındadır.

S.175

MA‘BUDLAR VE YILDIZLAR, RAHİPLER VE HÜKÜMDARLAR

1. Rahip, tarihte mevcudiyetini gösteriyor 2. Rahipler ve Yıldızlar 3. Rahipler ve ilmin doğması 4. Rahibe karşı hükümdar 5. Bel-Marduk hükümdarlara karşı nasıl mücadele etti ? 6. Mısır’ın “Ma‘bud hükümdar” ları 7. Şi- Huwang – Ti Kitapları imha ediyor.

Tercüme eden: Muallim Ahmed Hamid Beg

Mısırdaki ve Mezopotamya’ya da yerleşmeye ve kesafet peyda etmeye başlayan beşeri cemaatlere doğru nazarlarımızı çevirdiğimiz zaman görürüzki bütün bu sitelerde en ziyade göze çarpan şeylerden biri bir mabed veya bir takım mabedlerin teşkil eylediği heyet-i mecmuadır. Bazı ahvalde bu mıntikalarda, mabedin yanı başında hükümdara mahsus bir sarayda yükselir; fakat ekseriyetle mabedin kuleleri saraya hâkimdir. Yunan ve Roma sitelerinde ma‘bedler inşa edildiği gibi Fenike sitelerinde de ma‘bedlerin mevcut bulunduğu doğrudur. Refah ve istirahat ve zevk esbabına malik Krossos sarayı ile adalar denizi akvamının mümasil siteleri bir takım dini mihrap ve mabedleri ihtiva ediyordu, Lakin Girit’de bütün bir siteyi ihata ve muhafaza eden meşhur saray haricinde de bir takım mabedler mevcut idi. Bütün mütemedin Kurun-i kadime aleminde bu mabedlere tesadüf ediyoruz; ibtida‘i medeniyet, Afrika’nın Avrupa’nın yahud, Garbi Aya’nın neresine ayak basmış ise, orada der-akb bir mabed yükselmiştir ve medeniyet, Mısır da ve Sümer de olduğu gibi nerede daha eski ise orada mabed, en ziyade göze çarpan mevki‘i işgal etmiştir. Hanon, Afrika’nın en garbi noktası olduğuna hüküm ettiği yere vâsıl olduğu zaman herkül hercule için hemen bir mabed bina eylemişti.

Medeniyetin başlangıcı ile mabedlerin zuhuru tarihinde aynı zamana müsadiftir. Bu iki şey yekdiğeriyle alakadardır. Sitelerin başlangıcı tarihinin mabed devrini teşkil eder. Site cemaati, toprağa tohum ekme mevsimindeki kurban kanının mezbahı etrafında vücud buluyordu.

Bütün bu mabedlerde bir mihrap mevcuttu; Mihraba hâkim olmak üzere de umumiyet üzere büyük, ekseriye korkunç ve yarı hayvan şeklinde bir tasvir bulunur, onun önünde de kurbanların takdimi için bir mezbah duruyordu. Bununla beraber muahher devrin Yunan ve Roma mabedlerinde bulunan tasvir, umumiyetle insan şeklindeki bir Ma‘budu gösterirdi. Mabed, hangi Ma‘budun aynı için vücuda getirilmiş

ise bu tasvire, o Ma‘budun ya kendisi nazarıyla bakılır veya timsali, yahut da şiar ve alameti sayılırdı. Mabede merbut olmak üzere de bir miktar, ekseriye de ehemmiyetli bir miktar rahip veya rahibe, bir de bir takım mabed hademesi bulunurdu. Bunlar, umumiyetle farklı bir libas giyerler ve site halkının ehemmiyetli bir kısmını teşkil ederlerdi. Bunlar, hiç bir aileye ait ve mensub sayılmazlardı; kendileri yeni bir nev‘i aile add olunurlardı. Bir kast, ayrı bir sınıf teşkil ederlerdi. Umum halk arasından en zeki ferdleri celb ederek aralarına alırlardı. Bu ruhban sınıfının ibtida‘i hizmet ve vazifesi, mabedin Ma‘budunu takdim edilecek kurbanlara itina etmek ve ayini temin eylemek idi. **(S.176)** Bu vazifeler, herhangi bir zamanda değil, fakat hususi ve muayen zaman ve mevsimlerde yapılırdı. Toprağa topum atma mevsimindeki kurban, bunların ilki ve başlıcası idi. Çobanlık ve çiftçilik ile beraber insan, kendi hayatında senenin muhtelif kısım ve mevsimleri, hatta günler arasındaki fark hakkında da bir fikir peyda etti.

Mabede tes‘id edilen yortularla devirlerin mebde‘i ve müntehası ilan edilir, zamanın hesabı tutulurdu. Eski sitede mabed, bugün bir yazıhane üstündeki saat ve takvimin yaptığı vazifeyi görürdü.

Lakin mabed, mevsimlik kurban takdimi ve takvimin tanzimi için rasad yapmak gibi ibtida‘i vazifelerinden başka diğer bir takım vazifelerinde merkezi idi. Eski mabedlerde idi ki vak‘a ve hadiselerin ilk defa olarak kuyud-ı sicilatı tutuldu ve yazı başladı. Bilginin de yeri mabeddi. Halk, yalnız cemaat halinde ve yortularla merasim için mabede gitmezdi, lakin bir yardım istemek için ferden de müracaat ederdi. Eski Rahipler aynı zamanda Tabip ve sihirbaz edilir. En eski mabedlerde, bugünkü Katolik kiliselerindeki mihraplarda hala tesadüf edildiği gibi, bazı hususi maksatlarla, takdim edilmiş adak ex-votosler, teselli bulmuş kalplerin, afiyet kazanmış azanın küçük modelleri, temennileri kabul olunmuş dua erbabının şükranlarını gösterecek şeyler buluyoruz. Ur şehrinde Kamer ma‘buduna ait mabed de, dört bin sene evvel ma‘budun bu ayin merkezi ehemmiyetli bir araziye mutasarrıf bulunduğu sıralarda, hal-i tatbikat da olan bazı iş usulleri ve bir endüstriyalizm buluyoruz. Araziyi işletenlerin aynen vaki olan tediya ve verimli olan hasılat hakkında sıkı hesaplar tutulmakta idi. Vakf-ı nefis etmiş olan kadınlar ile esirler, mabedin imalathanelerinde çalışıyorlardı vergi olarak getirilmiş olan, bu gibi bükme ve dokumak suretiyle çalışmalarına mukabil bunların işlerine göre aldıkları mekulat tayinleride itina ile kayd edilirdi.

Aşıkardır ki eski avcılık hayatında nisbeten ehemmiyetsiz olan bazı ictima‘i anasıra burada tesâdüf ediyoruz: Tababetle meşgul adam, Mihrap muhafızı ve uğur

satan.. gibi cemiyetin tekamülü ile ve cemiyetin, Barbarlıktan medeni yerleşmeye ve tesadüfi yaşayıştan usul dahilindeki mesaiye doğru inkişafının bir kısmı olarak bu ictimai anasırlarda pek büyük bir ehemmiyet kazanarak inkişaf eyledi. Kezalik aşıkardır ki bazı garib mahlukatın ilka ettiği ibtida'i korkular (ve onlardan yardım görmek ümitleri) meçhul kuvvetleri teskin etmek arzusu, tasfi etmeyi istemek gibi ibtida'i emel, "fikrin doğrusu" namı altındaki faslımızda münakaşa ettiğimiz gibi, kuvvet ve malumat elde etmek için vaki olan niyaz ve temenni, bütün bunlar mabedin bu yeni ictimai amelini doğmasına ve itina ile işlenmesine iştirak etmişlerdir.

Mabed, bir takım mürekkebe lüzum ve zaruretlerin terakimiyle vücuda gelmiş, bir çok kök ve ihtiyaçlardan kuvvet alarak büyümüştür. Mabede hâkim olan ma'bud veya ma'budenin kendisi de bir çok tahayyül ve tefekkürlerin her nev'i sebep ve hareketlerin tam ve nakıs fikirlerin müşterek bir ibdadıdır. Burada hâkim bir nev'i fikri ifade eden bir Ma'bud şurada da bir diğeri vardı. Ma'budların menşe'indeki bu karışıklık ve tenavvü' üzerinde biraz ısrar etmek lazımdır. Çünkü şimdi dini menşe'iler hakkında pek mebzul neşriyat mevcuttur. "Fikrin doğuşu" faslımızda bir çok defalar zikr ettiğimiz vecihle, din hakkında mütala' dermiyan eden muharrirlerden bazıları kabul edilecek yegane fikir etmiş gibi, şu hâkim fikir üzerinde, diğeri bazıları da diğeri bir mülahaza üzerinde ısrar etmektedirler. Mesela, profesör Maks Müller, Max Müller, kendi zamanında daima güneş efsane ve hikayeleri ile güneş ayinine temas ve daima aynı mülahazaya avdet etmişti. Bize inandırmak istiyorki ibtida'i insanın şiddetli arzuları, korkuları, kuvvete sahip olmak ihtirasları,

S.177

Ur şehrinde kamer Ma'budunun mihrabı önünde

Bâbillerin, Ur şehrinde kamer Ma'buduna musiki ve kurbanla ibadet etmesi. Kamer Ma'budu, bir hükümdar, sitesinin hâkimi idi. Bu resim için lazım olan mevad ve malumat, British muzeum ile Filedefiya darülfînu müzesinin Mezopatamyaya gönderdikleri müşterek heyet-i seferiyenin müdürü Mister Leonard Wevley tarafından tedarik edilmiştir. Bu resmin 178'inci sahifedeki taş kitabe ile mukayese edilmesi muvafıktır.

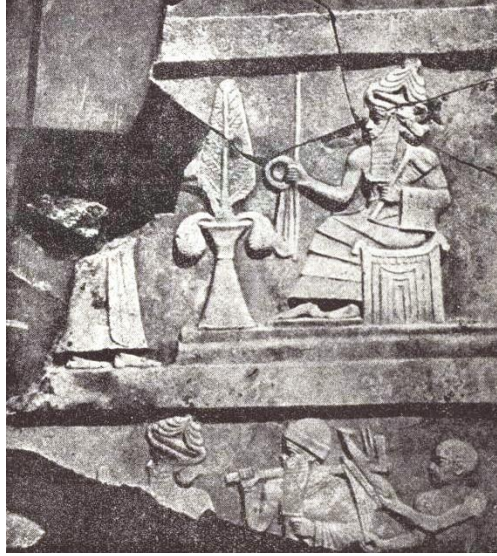
Kabusları veya geçici hevesleri yoktu; Lakin gökteki ziya ve hayat menbainı daimi suretde teemül ve tefekküre mütemayil idi. Filvaki tulu' ve grup yevmi hayatda pek müessir hadiselerdir. Fakat bunlar diğer bir çokları arasında sadece iki hadisedir, bu nokta-i nazardan bir imtiyaz-ı mahsusları yoktur. Üç yüz veya dört yüz nesil evvel, eski insanlar bizimkilere çok müşabih dimağlara malik bulunuyorlardı. Çocukluk ve gençliğimizin tahayyulâtı ihtimal bizi eski dinin esasını en iyi bir suretde anlamaya muktedir kılabilir. Gençliklerinin bu dimağı tecrübelerini hatırlayabilenler, ilk ma'budların mübhemiyet garebet ve gayri tabi'iliği ile rabitasız tenevvünü çok kolaylıkla anlayacaklardır. Eski mabedlerin tarihinde şüphesiz güneş ma'budları da vardı, lakin hipopotem ve atmaca şeklinde olanlarda mevcuttu. İnek vücudu şeklinde ve daha başka acip şekillerde erkek ve dişi ma'bud ve ma'budeler dehşet veren veya perestişe şâyân bir güzelliğe malik olan hayret verir bir tarzda gökten düşmüş bir hacet-i semavi parçasından başka bir şey olmayan, hatta tesadüfi olarak garip ve göze çarpan şekiller almış basit ve tabi'i taşlardan ibaret bulunan ma'budlar vardı.

Bâbil'in Marduk ve Fenikelilerle Kenânilerin rab ve hâkim manasında olan Baal namındaki ma'budları ve mümasilleri, ağleb-i ihtimal, asıllarında, bugün küçük

çocukların kendileri için tehayül ve ibda ettikleri nev'i den efsanevi , basit ve garip mevcudiyetlerdi. Toprağa yerleşmiş olan kavimler bir ma'bud tasavvur ve ibda' edince ona derhal bir zevce icad eyliyorlardı ; Mısır ve Bâbil ma'budlarının kısmi (S.178) Azamı izdivaç etmiş farz olunuyordu. Lakin göçebe Sâmilerin ma'budları izdivac meyl ve mizacında değillerdi. Akim steplerin sakinleri, çocuklara malik olmayı pek az hararetle isterlerdi.

Bir ma'bud için bir zevce tedarik etmekten ziyade ona, içinde yaşayacağı ve takdimelerin getirileceği bir ev vermek dahi tabi'idir.

Bâbillerin Kamer Ma'budu

Ur şehrinde keşif edilmiş olan bu taş kitabe parçası, Kamer Ma'budu Nanar Nannar'ın hükümdar Ur-Engora, Ur Engura mabedin inşasını emir ettiğini gösteriyor. Hükümdarda, aşağıda inşaat da bulunanların aletlerini taşıdığı halde görünmektedir.

İlim adamı ve sihirbaz tabi'atıyla bu eve muhafız olacaktı. Bir dereceye kadar inziva, tecrid ve tenhada kalmak, ma'budun nüfuz ve kudretini vasi mikyasa arttıracaktı. Çiftçi bir kavmin yerleşmeye ve büyümeye başladığı andan itibaren ilk mabed kademe kademe değişerek, ber nihayetinde mabudun tasviri, mihrap ve mezbah bulunan ve aynı ayine mensup olanların işgal edeceği uzun bir sahanlığı da ihtiva eden Tolanı bir mabede, ilk rahiplerde nihayet kudretli ve nüfuzlu bir ruhban sınıfına istihale edinceye kadar geçirdikleri safhalar tamamen tabi'i ve anlaşılması kolaydır.

Bir takım kuyud ve sicilat ve esrarı ihtiva eylediği herkesin müracaatla bir kuvvet, rey ve nasihat ve talimat istediği bir merkez teşkil ettiği, mahir ve muhayilesi

zengin olan kimseleri kendi hizmetleri için aradığı ve cezbe eylediği cihetle bu mabed, cemiyetin Neşv-u nemasında tabi olarak bir nev'i dimağı oldu. Tarlalarda çiftçilik eden ve hayvanlarını mabede doğru götüren halkın hareketi ise imandan ve sade dillikten ileri geliyordu. Nadir olarak görünen ve bundan dolayı insanların muhayilesi tarafından büyütülen ma'bud, burada yaşıyordu. Saadeti temin eden, onun hayır hahlığı ahlakı, felaket ve harabiyi intac eden de onun hiddeti idi; küçük hediyelerle bu ma'budun lütuf ve himayesi temin, hademelerinin de yardımı istihsal olunabilirdi. Bu ma'bud o kadar harikulade ve o kadar kudret ve ilim sahibi idi ki ona fikren bile hürmet de kusur olunamazdı. Bununla beraber ruhban sınıfı içinde dini fikir ve imanları daha yüksek bir derecede olanlarda vardı.

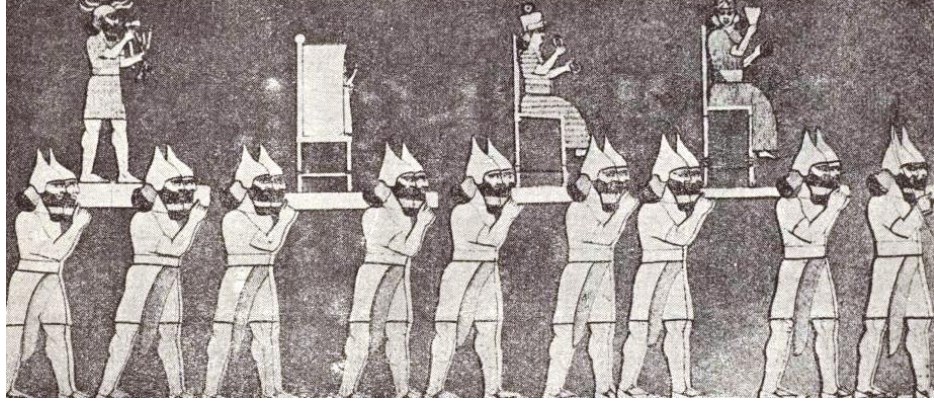
2

Rahipler ve Yıldızlar

Burada Mısır'ın ve bildiğimiz nisbet dahilinde çünkü harebeler o derece fark olunacak halde değildir. Bâbil'in başlıca mabedleri hakkında çok dikkate şâyân bir vak'ayı zikir **S.179** edebiliriz; oda bunların muayen bir cihete mutabık bulunması, yani aynı nev'i mabedlerin, mihrab ve medhalleri daima aynı cihete mütevecih olacak surette muayen bir istikamete doğru inşa edilmiş olmalarıdır. Bâbil mabedlerinde bu cihet ekseriya, itidalin zamanları olan 21 Mart ve 21 Eylül'deki güneşin doğduğu tarafa bakıyor yani şarka mütevecih bulunuyordu; Şu noktayı da zikir etmek lazımdır ki Fırat ve Dicle'nin feyezana etmesi ilk bahar itidal zamanında vaki oluyordu. Cizedeki ihrâmlar, kezalik, şark ve garb cihetine mütevecihtir; Sfenksin yüzü de pek vazih olarak şarka bakıyor; lakin Nil deltasının cenubundaki bir çok Mısır mabedleri, şark cihetine tamamen uygun bir istikamet değil, fakat senenin en uzun günü sabahında güneşin doğduğu noktaya bakan bir cihet gösteriyor; Mısır da fizanda bu tarihte hitam bulur. Bununla beraber diğer bazı mabedler, şimale yakın bir noktaya diğer bazıları da parlak bir sabite olan (Şuara-yı yemani)'nin tulu' noktasına veya diğer şâyân-ı dikkat yıldızların doğduğu noktalara mütevecih idi. Mabedlerin bir cihete mutabık olarak inşa edilmesi vak'ası, ilk zamanlardan itibaren muhtelif Ma'budlarla güneş ve muhtelif sabit yıldızlar arasında pek sık bir iştirak ve münasebet tesis etmesi vak'asıyla rabitadardır. Halk kitlesi ne düşünürse düşünsün mabedlerdeki rahipler bu semavi cisimlerin hareketlerini Mihrabdaki kudret ve iradeye rabt etmeye başlıyorlardı. Hizmet ettikleri

ma'budları düşünüyor ve onlarda yeni manalar tasvir ediyorlar, yıldızların sır ve hikmetini tahayül ediyorlardı.

Bâbil'de Ma'budların merasim ile dolaştırılmasından ibaret bir alay

Alayda Ma'budlarını taşıyan Bâbil muhariblerini gösteren bir kabartma. Bunlar, ihtimal, bir zaferi tesid ve ilan etmekte veya dini bazı merasim ve teşrifata iştirak eylemektedir.

O kadar gayri muntazam bir surette tevezzü eden, debdebe, sukunet ve intizam ile devirlerini yapan bu parlak cisimlerin Nev'i beşerin mukadderatı hakkında bazı delaletlerde bulunmaları lazım geldiğini farz etmek, bu rahipler için pek tabi'i idi. Mabedlerin muayen bir cihete mevzuu olması diğer şeyler arasında yeni senenin büyük manev'i yortusunuda tesbit ve şenlikleri teshile hizmet ediyordu. Senede bir gün ve yalnız bir gün, yüz ortasında yeni inkilab-ı sayfiyedeki güneşin tulu' ettiği noktaya mütevecih olan bir mabedde güneşin ilk şua'ları mabedin ve sütunlu uzun ve merkezi sahanlığının karanlıklarını yaracak mezbah fevkinde bulunan ma'budu tenvir ederek onu ihtişam içinde bırakacaktı. Eski mabedlerin dar ve karanlık (S.180) tarz inşası, ziyanın böyle bir tesir yapması maksadıyla düşünülmüş görünüyor. Halk, şüphesiz tulu' dan evvel karanlıkta toplanırdı. Karanlık içerisinde olduğu halde ilahiler terennüm eder, belki de kurbanlar takdim eyler idi; yalnız Ma'bud Sâmit ve gayri mer'i dururdu. Ma'buda karşı dualar, münacat devam ederdi. Badehu, mezhep mensuplarının karanlıkla kuvvet ve hassasiyeti artmış olan gözleri önünde, ma'bud arkadan güneşin Tulu' ile birden bire parlardı.

Mabedlerin bir cihete mevzu' olması keyfiyetinin nihayet bu tarzda bir izahı, Sir Norman Lokyer, Sir Norman Lockyer gibi bu meseleyi tedkik eden bir zat tarafından dermiyan olunmuştur. Mabedlerin aşikar olarak muayen bir cihete mütevecih bulunması, yalnız Mısır, Asûriye, Bâbil ve şark da görülmüş değildir. Bu keyfiyet

Yunan mabedlerinde de dikkatı calibdir. Stone Heng, Stone-henge inkilab-ı sayfi güneşinin tulu' noktasına mütevecihdi. Avrupa'nın megalitik yani ulu taşlardan mürekkebe dairelerinin kısmi azamıda böyledir; Pekin'deki Sema mabedi de kış ortası yani inkilab-ı şitai güneşinin tulu' ettiği noktaya mütevecihtir. Çin imparatorluğu zamanında birkaç sene evveline gelinceye kadar, Çin imparatorluğuna ait bütün vazifelerin en mühimi inkilab-ı şitai gününde, memlekete mes'ud bir sene temin etmek üzere bu Ma'buda kurban takdim ve dua etmekte.

Mısır Rahipleri, milatdan üç bin sene evvel Küme ve Burç olarak yıldızların haritalarını çizmişler, Mıntıkatu'l- Elburucide on iki parça tefrik etmişlerdi.

3

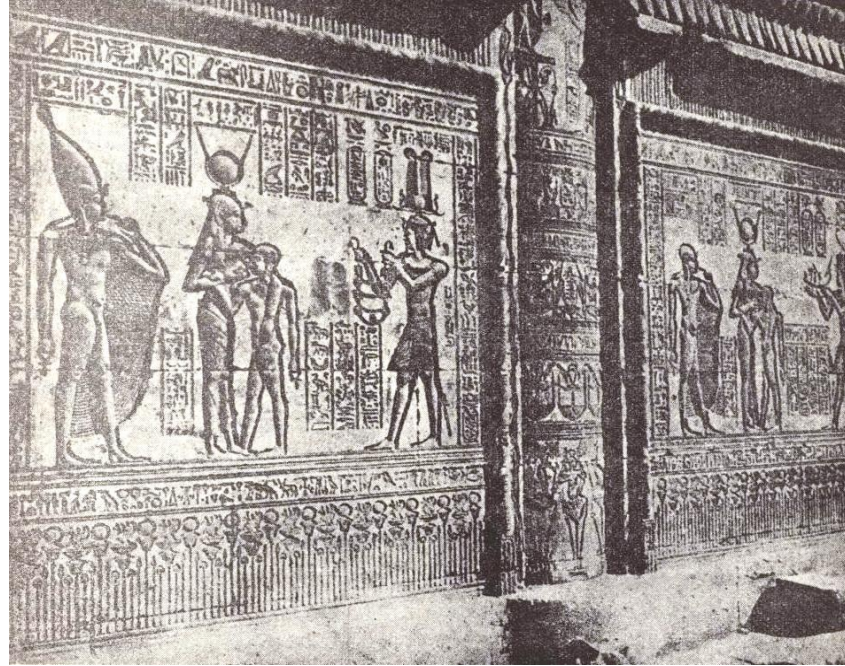
Rahipler ve Ulumun Doğması

Heyet-i malumatının ve heyete ait fikirlerdeki inkişafın bu vazih delilleri pek aşıkardı, lakin eski zamanlarda fikri faaliyetlerin en mühimleri hakkındaki en açık bir sarahat da bu faaliyetlerin yalnız mabedlerin hudutları dahilinde devam ettiğiidir. Bir çok yeni muharrirler arasında, ruhban sınıfı aleyhinde bulunmak ve rahiplerden daima ve yalnız yabancı ve muğafel ve Nev'i beşerin saflığından istifade eden kimseler imiş gibi, bahs etmek gibi dikkate şâyân bir temayil mevcuttur. Lakin hakikatde rahipler uzun zamanlar yazı yazmasını ve okumayı bilen alim ve mütefekkir olan yegane halk sınıfını teşkil etmek de bulundular. Bunlar, devrin bütün meslek sınıflarını ihtiva ederlerdi. Ruhban sınıfına girmeksizin fikri bir hayata asla temas edemez, edebiyata veya herhangi bir ilime vukuf peyda eyleyemezsiniz. Mabedler devrin yalnız rasathaneleri, kütüphaneleri ve klinikleri değildi. Bunlar aynı zamanda birer müze ve kıymetli şeyler için birer hazine idiler. Seyyah Hanon'un seyahatnamesi, Kartaca' da bir mabedde asılmış, tutduğu "goril" lerin derileride diğer bir mabedde talik ve muhafaza edilmiş idi. Cemiyetin hayatında devamlı bir kıymeti haiz olan ne varsa mabedde emin bir mevki'i bulabilirdi.

Eski Yunan muverrihi Herodot (Kable'l-milâd 485– 425) eserini vücuda getiren malumat ve anasının kısmi azamını seyahat ettiği memleketlerin rahiplerinden toplamıştı ve aşıardır ki bunlar, kendisini ali cenabane karşılamışlar, malik buldukları bütün mühim menbaaları onun emir ve istifadesine tamamen vazi eylemişlerdir. Mabedler haricindeki halk henüz tamamen, kaba okuma ve yazmayı bilmez her türlü ilimden mahrum yalnız kendileri için ve günü gününe yaşâyân fertlerden mürekebedi. Bununla

beraber cemiyetin rahipler tarafından adlanıldığını his ettiklerine veya eski ruhban sınıfına itimad ve muhabbetten başka bir his beslediklerine dair pek az delil vardır. Muaher zamanların büyük fatihleri bile, itaat etmelerini arzu eyledikleri milletler ve sitelerin rahiplerine hürmetde kusur etmemişler, onlarla itilaf halinde bulunmaya itina göstermişlerdir. Çünkü rahiplerin halk üzerinde büyük nüfuzları vardı. Ruhban sınıfının seciyesinde, ahlakında ve hal ve şanında (S.181) Şüphesiz mabedden mabede ve mezhepten mezhebe büyük farklar mevcuttu. İhtimal, bazıları zalim, diğer bazıları ahlaksız, haris ve tama'kar idi. Bir çokları zeka ve itikat itibariyle mahdut anane dolayısıyla dar düşünür kimselerdi, lakin bir ruhban sınıfının tereddisinin, tesirsizliğinin, daha doğrusu kusurlarının bir hududu bulunduğunu hatırlatmak lazımdır. Filhakika ruhban sınıfı halkın efkarı üzerinde nüfuz ve mevki'ini muhafazaya mecburdu. Halkın durduğu sahanın hududu ötesine geçemez, ne karanlığa ve ne de aydınlığa doğru fazla gidemezlerdi. Çünkü nüfuz ve kudretleri, faliyetlerinin millete Nafi' ve müsait olduğu hakkındaki umumi kanaate istinad ediyordu.

Onuncu Petolemenin (İzis) ve (Horus)'a bazı takdimeler götürmesi

Dendere, Dendara Hasur mabedinin bir mezarında bulunan Kabartmalar onuncu Petoleme kamer Ma'budesi (İzis) ile oğlu (Horus)'a bir takdime arz eylediği halde tersim olunmuştur. Dendere, Ma'bude hasur mezhep ve ayinin bir merkezi idi. Hasur'un alameti olan iki ayinin boynuzu ile arasındaki güneş kuruşu kayd olunmaya şâyândır. Hasur, aslında ayinin şeklinde bir Ma'bude idi.

4

Rahibe Karşı Hükümdar

En eski mütemeddin hükümetler bu suretle esas itibariyle, ruhban hükümetlerinden ibaretti. İnsanları ilk evvel saban ve ziraate ve bir Hazari hayata sevk edenler, hükümdarlar ve sergerdeler değildi. Bu terakki adımlarını temin eden amiller, halkın rızasına istinad ederek müessir olan mabud ve feyz ve bereket fikirleri (S.182) idi. Sümerde hükümlan olduğunu bildiğimiz rüesanın kaffesi rahiplerdi; bunlar ancak rahiplerin reisleri oldukları için hükümdar idiler. Ruhban hükümetin kendine has derin köklü bir kuvveti olduğu gibi yine kendisine mahsus zaafı vardı. Bir ruhban sınıfının nüfuz ve kuvveti yalnız kendi kavmi üzerinde müessir olan bir nüfuzu kuvvettir. Bu kuvvet, esrarengiz bir takım korkular ve ümitler uyandırmak suretiyle halkı nüfuz ve tabiyetine alır. Ruhban sınıfı muharebe için kavmini bir araya toplayabilir, lakin onun temsil ettiği ananecilik ve takip eylediği bütün usüller, onu askeri idare ve kumandaya ehliyetsiz kılar. Harici bir düşmana karşı rahiplerin sevk ve idare eylediği bir millet zayıftır.

Fazla olarak bir rahip, bazı nazarlarda bulunmuş, muayyen bir inzibata tabi ve bir gayeye nefisini vakfetmiş vel hasıl hususi bir heyete ait olan ve bizzarure kuvvetli bir sınıf fikri ile hareket eden bir adamdır. O, hayatını mabedine ve ma'buduna vermiştir. Bu, kendi sınıfının ve mabedinin dahili kuvveti için mükemmel bir şeydi. Rahip, kendi hususi ma'budunun şerefine yaşar ve ölür. Lakin yanıbaşındaki en yakın komşu şehir veya köyde hâkim olan, diğer bir ma'bud ile diğer bir mabettir. Onun devamlı meşguliyet ve endişesi halkı bu diğer ma'buda gidip arzı tazimat eylemekten men etmektedir. Dini mezhepler ve ruhban sınıfları tabi'at ve mahiyetleri itibarı ile müfrit ve müteassıp sectaire bir zihniyete maliktir; başkalarını kendi din ve mezheplerine kazanmak ve galebe ihraz etmek isterler fakat birleşmeyi asla istemezler.

Tarihin başlamasından evvelki zayıf ve gayri vazih ziya içinde Sümerdeki vakı'a lardan ilk anladığımız şey rahiplerle ma'budların daima mücadele dahilinde bulduklarıdır; Sümerler, Sâmiler tarafından istilaya uğrayıncaya kadar asla birleşmemişlerdi. Bütün Mısır mabedleri harebeleri de ruhban sınıfının aynı tedavi kabul etmez münaza'larının yara ve izlerini taşımaktadır. Dinden mütevellit anasıra tealluk ettiği cihetle bunun başka türlü olması gayri kabil idi.

Bütün eski dünyada, yirmi beş asır evvel rahibin tamamıyla hâkim bulunduğu vakı'a larda bu hal cereyan etmiştir. Lakin Amerika'da vazifesi kurban kesmek olan

ibtida‘i bir ruhban sınıfı, bin sene evveline gelinceye kadar bütün medeniyeti hala idare eder bulunmuştu. Bu medeniyet, merkezi Amerika ile Yucatan’da idi. Meksika’da Ruhban başlıca hututu. Bâbil hükümet mutlakasına müşabih bir hükümet idaresi altında idi, daha doğrusu mabed ve saray yan yana mevki‘i tutmakta idi. Peru’da da Firavuna benzer dinden kuvvet alan bir hükümdar-ı mutlak vardı. Lakin bugün kayıp olmuş bulunan ve cenubi Meksika ile berzah hükümetleri dahilindeki kesif ormanlarda hayrete layık harabeler bırakmış olan Maya medeniyetinde ruhban sınıfı, kanlı ve cahilane bir hâkimiyetin tatbikatını tecrübe ediyordu. Dünyanın başka her tarafında ruhban sınıfları ikbal devirlerini tam münasip zaman ve mevsimde geçtiler, yanı başlarında başka kuvvetlerde mevki‘i verdiler. Lakin Maya ruhban heyeti son derece inkişaf ederek, nihayet ruhban sisteminin müfrit bir karikatürü oldu. Maya rahipleri takvimlerini mektum tuttıkları resadat ile anlaşılmasız bir hale getirinceye kadar işlediler. Muğlak bir şekilde koydular, kurban ayin ve merasimini ihtiraskar bir heyecanın en yüksek itinaya mazhar olan naht sanatı ise bir hezeyan nöbetinin mahsuli gibi görülen tezyinatı ile garip muvaffakiyetsizlik ve beceriksizliklerin bir numunesidir. Bütün ruhban sınıflarının başlıca iki zaafı askeri müessir bir surette sevk ve idare hususunda gösterdiği iktidarsızlık ve bir de bütün diğer dini mezhep ve ayinlerle gayri kabil ictinab müteakabil haset ve çekememezlikleri dolayısıyla idi ki cismani hükümdarlığın kuvveti zuhur eylemiştir. Ya harici düşman galebe ihraz ederek halka bir hükümdar (**S.183**) kabul ettirmiştir veyahut yekdiğeri ile ittihad edemeyen ruhban sınıfları muharebenin ve askerinin sevk ve idaresini müşterek bir sergerdeye tevdi‘ eylemişlerdir ki oda kuvvetini sulh zamanında az veya çok muhafazaya muvaffak olmuştur. Bu cismani hükümdar kendi etrafında bir memurlar zümresi toplamış, askeri teşkilat münasebeti ile halkın mesail ve umurunu idare hususunda bir hassa almaya başlamıştır. Bu suretle rahiplikten zuhur ve inkişaf ederek rahibin yanı başında mevki‘i tutan ve rahiplerin baş aktörü olan hükümdar, beşeri tarihin bu safhasında zuhur etmiş oluyor. Nev‘i beşerin bundan sonra yaptığı tecrübelerin pek büyük bir kısmında beşeri hükümet ve idarenin bu iki sistemi yani mabed ile saray arasında gayri şuuri veya düşünölmüş olarak vukua gelen mücadelenin yalnız bir ıslah ve tanzimi ihtilatı tebdil şekil ve tabi‘at eylemesi gibi anlaşılmalıdır.

Medeniyetin ilk merkezlerinde idi ki bu rekabet muhaseme azami derecede inkişaf etmişti. Şark ve garb aleminin bütün eski medeniyetlerine en nihayet hâkim kesilen Barbar Ari kavimler medeniyete doğru olan yollarında mabedin hâkimiyeti

safhasından asla geçmemişlerdir; bunlar medeniyete muahhar bir devirde girmişler ve dramı yarı oynanmış olarak bulmuşlardır. Mabed ve hükümdarlığın her ikisine ait fikirleri, bu fikirler işlenerek inkişafa nail olmuş buldukları bir zamanda itaatleri altına aldıkları milletlerden Hami veya Sâmi kavimlerden aldılar.

Mezopotamya medeniyetinin daha eski tarihinde Ma‘budlar ve rahiplerin daha büyük ehemmiyeti çok zahirdir. Lakin saray tedricen tefavuk ihraz etti ve en nihayet ali kuvvet yani hükümet için kati surette mücadeleyi göze aldırarak bir mevki‘ide bulundu. Bidayette saray, ma‘bed müvacehesinde cahil ve dostsuzdur; yalnız rahipler okuyor; ilim, yalnız onlardadır, halk da onlardan korkmaktadır. Lakin muhtelif mezhepler ve ayinlerin nifak ve ihtilafi içinde nihayet sarayada müsait bir fırsat teveccüh ediyor. Diğer sitelerden esirler arasında hatta malubiyet ve harabiye veya tazyika uğramış dini mezheplerden sarayda okumaya ve sihre müteallik şeyler yapmaya muktedir olan ve sarayın himayesine muhtaç bulunan adamları toplamaya başladı. Mesela Mısır‘da ecnebi olan Musa yerli sihirbazlara pek ala karşı koyabilmişti. Artık sarayda yazının ve kuyut ve sicilatın, bir merkezi oluyor, hükümdar kendisi için düşünüyor ve siyasi bazı fikirler kazanıyor. Tacirler, ecnebler, saraya sokuluyor ve hükümdar her ne kadar rahiplerin bütün kuyuduna ve derin malûmatına sahip değil ise de bir çok şeyler hakkında daha geniş ve daha taze malumata malik bir hale gelmiş onlardan ziyade şe‘niyyete yaklaşmıştır.

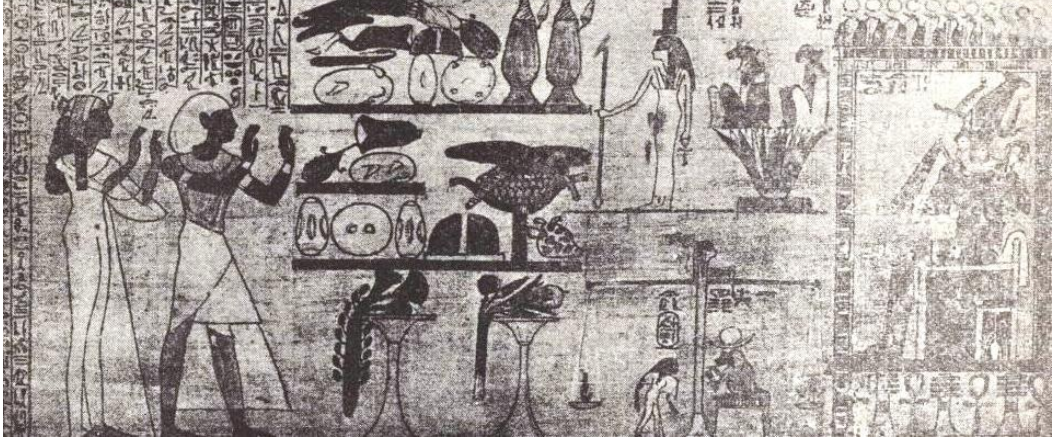
Rahip pek genç iken ma‘bede gelir, bir müptedi ve mürid sıfatıyla bir çok seneler geçirir, eski zamanların kaba yazılarını öğrenmem yolu pek yavaş ve zahmetli kat’ edilir. Nihayet bir dünya adamından ziyade bir alim, zihni dalgın biri olur. Daha ziyade cevval fikirli olan genç rahipler ise hükümdarın hizmetine arzukeş olmuşlardır. Rahip ile hükümdar arasındaki zahiri münazaalar, hakikatte uzun gayretlerle yetişmiş adamların kabiliyetleri fitri olan adam, ilimle hususi bir şahsiyette arasında vukua gelen bir mücadeledir. Bir tarafta tesis ve takarrür etmiş malumat ve itiyadat diğer tarafta ibdakar arzu ve muayile olmak üzere uzun asırlar devam eden bu mücadele faciasında inkıtasız bir çok ihtilatlar ve tenevvuler mevcuttur.

Daha sonra göreceğimiz vecihle muhafazakar ve hayalden uzak bir muarız ve muhalif olan daima rahip değildir. Bazen bir hükümdar, dar ve manalar çıkararak bir rahipliğe karşı mücadele eder, bazen de ruhban sınıfları vahşi hodbiyn veya mürteci hükümdarlara karşı medeniyetin bayrağını müdafaa ederler. Mesaili siyasiyedeki bu esaslı mücadelenin eski safhalarından burada zıkr ve kayd edebileceğimiz vakı‘a lara

Kable'l-milâd 4000 sene ile İskender devri arasında vukua gelenlerden ancak bir veya ikisi olacaktır. (S.184) Bel- marduk hükümdarlara karşı nasıl mücadele etti?

Üzerinde Hiyeroglif yazıları yazılmış olan bir Mısır Papirüsü

Bu vesika, Amon Baş Rahibi ve Mısır Hükümdarı olan Her-Heru'nun Zevcesi Kraliçe Nete Hemet Nete için Yazılmıştı. Kraliçe, Mabud (Üzeyris)'in salonunda durmakta ve kalbi tartılırken Mabuda dua etmektedir.

Sümer ve Akad memleketlerinin ilk zamanlarında site hükümdarları, hükümdar olmaktan ziyade rahip ve tabip idiler ve ancak ecnebi fatihler, mevcut müesseselere tealluk etmek üzere hâkimiyetlerini tesis için çare aradıkları zamandır ki, rahip ile hükümdar arasındaki fark hakikaten tatiyyet kesb etti. Lakin rahiplerin ma'budu aynı zamanda memleketin rahibin ve hükümdarında hâkimi kalıyordu. Ma'bud alemi şumul ve umumi bir sahip ve mutasarrıf idi. Mabedlerinin ve müesseselerinin servet ve nüfuzu hükümdarinkilerini geride bırakıyordu. Bilhassa sitenin surları dahilinde hal böyle idi. İlk Bâbil impatarluğunun müessisi olan Hammurabi cemiyetin mesail ve umuru üzerine metin bir el koyduğunu gördüğümüz eski hükümdarlardan biridir. Mamâfih bunu Ma'budlara karşı son derece cemilekarlıkla yapmıştı. Sümer ve Akad memleketlerinde yaptığı iska ameliyatını zikr ve kaydeden bir kitabada şöyle başlıyor: Anu ve bel, Sümer ve Akad hükümetini bana tevdi ettikleri zaman elimizde bu aynı Hammurâbi tarafından vücuda getirilmiş kanunlardan mürekkeb bir mecelle bulunuyor. Mevcud kanunların en eskisi olmakla maruf olan bu mecellenin başında Hammurabi kanunu namına izafetle neşr ve ilan eylediğ Ma'bud (Samas) Shamash'dan ahz ve teslim ettiği halde tasvir edilmiş bulunuyor.

Ahiren Ur şehrinde yapılan hafriyat neticesinde meydana çıkarılan bir kitabe, Hammurabinin bu tasvirinden daha eski bir tarihe attır. Bu kitabe Kamer ma'budunun hükümdar Ur Engur'a kendisi için bir mabed inşasını emrettiğini ve ameliyat ve inşaatta kendisine yardım eylediğini gösterir. Burada hükümdar, ma'budun hadimidir.

Herhangi bir sitenin fetih ve istilasında büyük siyasi ehemmiyeti haiz olan bir hareket de site ma'budunun artık tabi'i vaziyet ve mevki'inde kalmak üzere fatihin kendi mabedine nakil edilmesi idi. Ma'budun bu hale gelmesi bir hükümdarın diğer bir hükümdar tarafından tabi'iyet altına alınmasından çok daha ehemmiyetli idi. Bâbil'in Jüpiteri mevki'inde olan (Merodak) Merodach, Elamlılar tarafından bu suretle nakil (S.185) olunmuştu. Bunun üzerine Bâbilde ma'bud iade edilinceye kadar kendisini müstakil hissetmemişti.

Lakin bazen bir fatihin ele geçirdiği memleket ma'budundan korktuğuda vaki olurdu. Evvelce zikr ve ima edilmiş olan ve üçüncü ve dördüncü Amenofis'e hitaben gönderilmiş mektuplardan mürekkep olup Mısırdaki Tell-el Amarnada keşf edilen koleksiyonda Asûriye'yi zapt ve Ma'bude iştârin heykeli elde edilen Mitani hükümdarı Tuşrata Tushrata namında biri tarafından yazılmış bir name vardır. Bundan anlaşıldığına göre Tuşrata heykeli, kısmen Amenofis'in tefavuk ve nüfuzunu tanımak ona Arz-ı tazimat etmek için kısmende ma'budenin gazabından korktuğu için Mısır'a gönderilmişti. (Winckler) kitabı mukaddeste (1, Samuel,5,1) İbraniler ma'buduna ait Tabut'ül 'ahdin galibiyet alameti olarak Filistinliler tarafından Asdod Achdod şehrinde balık Ma'budu Dagon'un mabede nasıl nakledildiği Dagon'un ne suretle düşüp kırıldığı ve Achdod ahalisinin hastalığa nasıl musab olarak mahfolduğu da kitab-ı mukaddeste (1, Samuel,5,1) hikaye edilmektedir. Bilhassa bu son hikayede yalnız ma'budlar ve rahipler sahneyi dolduruyor. Ortada hiç bir hükümdar görünmüyor.

Anlaşıldığına nazaran Bâbil ve Asur imparatorluklarının tarihinde hiç bir hükümdar (Bel)'in elini tutmadıkça yani Bel ruhbanı tarafından ma'budun oğlu mümesili olarak kabul edilmedikçe kendisini hükümete emniyetle mutasarrıf hissetmiyordu. Asur ve Bâbil tarihi hakkındaki malumatımız arttıkça daha vazih olarak anlaşılıyor ki bu alemin siyasetleri, ihtilalleri, hükümeti ele geçirmeler, hanedan tebeddülleri, ecnebi kuvvetlerine istinaden çevirilen entrikalar büyük servet ve kuvvete malik ruhban sınıfları ile hükümdarlığın gittikçe artan ve fakat henüz gayri kafi ve gayri müstakır olan kuvveti arasındaki mücadelenin tezahürleridir. Hükümdar ordusuna istinad ediyordu.

Bu ordu, ücreti verilmediği ve yağmaya müsade edilmediği zaman süratle isyan eden ve kolaylıkla kendisini satan ekseriye ücretli ve ecnebi etraftan mürekkep idi. Asur imparatorluğu hükümdarları arasında ikinci Sargon'un oğlu (Saneharib)'in ismini evvelce zikretmiş idik. Saneharib, Bâbil ruhbanı ile şiddetli bir mücadeleye girişmişti; O (Bel)'in elini asla tutmadı, nihayet Bâbil şehrinin mukaddes kısmını tamamen tahrip etmek (Kable'l-milâd 691) suretiyle bu kuvvete şiddetli bir darbe indirdi, Ma'bud (Bel Marduk)'un heykelini de Asûrya'ya nakil etti; Fakat bir müddet sonra Senahrib oğullarından biri tarafından öldürüldü. Halefi Eссор Haddon (oğlu, fakat kendi katili olan değil) ise, (Bel-Marduk)'u mevki'ine tekrar iade ve tesis mabedini de yeniden inşa etmeyi vel hasıl bu Ma'bud ile sulh yapmayı zaruri buldu.

Essar – Haddon'un oğlu olan Asur Banipal Assurbanipal (Yunanlıların Sardanapal dediği) Ruhban sınıfı ile hükümdar arasındaki münasebet nokta-i nazarından Bilhassa ehemmiyetli bir simadır. Babasının Bel-marduk rahipleri ile uyuşma ve anlaşması o kadar ileri gitmişti ki, (Sardanapal)'a Asûrilerin askeri terbiyesi yerine bir Bâbil terbiyesi verilmişti, bu terbiyenin uyandırdığı zevk ve merak ile maziye müteallik ve saikten mürekkep bir tuğla koleksiyonu topladı. Sardanapal'in topraktan çıkarılmış olan bu kütüphanesi şimdi dünyada mevcut tarihi mevad ve malumatın en kıymetli menbaıdır. Lakin, bütün ilmiyle beraber Asur ordusunu da sıkı bir suretde elinde tutuyordu. Mısırı muvaket bir zaman için feth ve istila etti, Bâbil de zuhur eden bir isyanı bastırdı, müteaddid muvafakiyetli seferlerede girişti. Kendisi Asur hükümdarlarının hemen sonuncusu gibidir. Din ve Rahibelikten ziyade harble iştilal etmesini bilen Ari aşiretler ve Bilhassa Scytheler, Med (S.186) Medesler ve Fersesler, epey zamandan beri Asûrya'yı şimalden ve şimali şarkiden taciz ve tazyik ediyorlardı. Medler ve Farşlılar Asûrya'nın tahrip ve taksimi için cenubun göçebe Sâmi Keldanileriyle bir ittifâk akdettiler. Bu suretle Asûrya'nın payitahtı olan Ninova kable'l-milâd (606)'da bu Ari kavimlerin eline düştü. Bâbil şehrini Sâmi Keldanilerin hasa ve istilasını bırakan Ari kavimler tarafından Keldani imparatorluğunun zabt olunmasından altmış yedi sene sonra idi ki, bu imparatorluğun (ikinci Bâbil imparatorluğu) son hükümdarı ve (Balthazar) Baltazar'ın babası olan Nabonid (Nabonide)' de, İran hükümdarı Keyhüsrev Cyrus tarafından tahtdan iskat ediliyordu. Nabonid yüksek terbiye görmüş hükümdardı. Zekasını ve tasavvuratını çok ileriye götürmüştü. Halbûki bu devrin mesaili ancak mahdud bir akıl ve basiret istiyordu. Nabonid eski zamanlara müteallik olmak üzere bir takım tetkikat ve taharriyatı sevk ve idare etti. Birinci

Sargon'un hükümetine mebd'e olmak üzere tesbit olunan ve el an birçok erbabı ilimce kabul edilen kable'l-milâd 3750 senesini bu taharriyata medyun bulunuyoruz. Muhtelif kitabelerde mukayyet bulunan bu keşif ve tayininden Nabonid pek müftechir idi. Dini meselelerde bir müceddid olduğu aşikardır. Bir takım Ma'budlar inşa ve tanzim etmiş mahalli ma'budlardan bir çoğunu Bel Marduk mabedine nakil etmek suretiyle Bâbili dini bir merkez haline koymaya teşebbüs etmişti. Şüphesiz imparatorluğunun hal-i muhasamada bulunan mezheplerden mütevellid zaafalarını ve itihatsızlığını anlamış ve bir birlik temini için bazı tasavvuratta bulunmuştu.

Lakin hadisat, böyle bir inkişaf için çok süratle ilerliyordu. Nabonidin teceddüdü Bel ruhban Heyetinin şüphesini ve husumetini aşikar olarak uyandırdı. Rahipler, İranlılarla ittifâk ettiler. Nihayet "Keyhüsrev askerleri, muharebesiz Bâbil'e girdiler." Nabonid, esir alınmış İrani Nöbetçilerde, "içinde ale'l devam ibadet edilen" Bel mabedinin kapılarına ikame edilmişti.

Keyhüsrev, İran imparatorluğunu hakikatte (Bel Marduk)'un Takdis ve mavenetiyle tesis ediyordu. Mükafat olarak mahalli ma'budları tekrar ecdaddan kalma eski Ma'budlarına göndermek suretiyle rahiplerin muhafazakar temayülât ve hissiyatını tatmin etti. Yahudileri de (Kudüs)'e iade eyledi. Bu icraat kendisi için sadece birinci derecede bir siyasetin icabatı idi. Lakin mabedlerinin ayin ve ibadetlerine devam edebilmek için kendi dinlerinden olmayan (Ari)'lerin hâkimiyetini kabul suretiyle eski ruhban Hey'et-i, çok yüksek bir bedel tediye ediyordu. Bi'atler ihdas eden gayretli Nabonid'in tecdidlerine razı olmak ,onun fikirlerini dinlemek ve tekamül ve tebeddüle mütemayil bir alemin ihtiyaçlarını karşılamakla bu heyet, elbette daha akıllıca hareket etmiş olurdu. Keyhüsrev, Bâbil'e Kable'l-milâd (539)' da dahil oldu; halbûki kable'l-milad (521)' de Bâbil, yeniden kıyam halinde idi, (520)' de de diğeri bir İran hükümdarı, Dara Darius, Bâbil'in surlarını aşağı indiriyordu. İkiyüz sene içinde (Bel-Marduk)'un mukaddes ayin ve merasimiyle beraber Bâbil'in dini hayatı tamamen sönmüş bulunuyordu. Bel- Marduk mabedi de artık yeni inşaatda bulunanlar tarafından ancak bir taş ocağı gibi kullanılıyordu.

6

Mısır'ın Ma'bud Hükümdarları

Mısır da rahip ile hükümdarın tarihi, Bâbil'inkine müşabihdir; lakin tekamülü hiçbir suretle ona müvazi değildir. Sümer ve Asûrya hükümdarları, hükümdarlığı ele

geçiren ruhanilikten cismaniliğe geçen rahipler idi. Mısır firavunu ise tamamen bu istikameti takip suretiyle zuhur etmiyor. En eski vesikalar gösteriyor ki Firavun, herhangi bir rahibin (S. 187) Nüfuz ve ehemmiyetini çok geride bırakan bir kudret ve ehemmiyeti haizdi. Firavun hakikatle bir rahipten bir hükümdardan ziyade bir ma'budur.

Firavunun böyle bir mevki'i iyi nasıl ihraz eylediğini bilmiyoruz. Mısırdaki büyük ihrâmları bina eden dördüncü sülale firavunlarının bu vasi tes'isatı ve inşaatda sarf ettikleri mesaiyi Sümerde, Bâbil veya Asûrya' da hiçbir hükümdar kendi milletinden istihsal edemezdi. İlk zamanlarda başlıca hâkim ma'budun firavunda temessül ve tecessüm ettiğine inanmış olması gayrı muhtemel değildir. Şahin şeklindeki Ma'bud Horus Horus, dördüncü sülale firavunlarından Kefren Chefren'e ait büyük heykelin başı arkasında oturduğu halde görünmektedir. Üçüncü Ramses III Ramses (Yirminci sülale) gibi muahhar zamanların bir hükümdarı da (şimdi, Kambric Cambridge de bulunan) lahdi üzerinde Mısırlıların dinindeki üç büyük ma'budun Farik-i alametlerini taşıdığı halde temsil edilmiştir. Filvaki gündüz ve tekrar dirilme ma'budu olan Oziris Osiris'in iki alamet ve Asasını taşıdığı gibi başının üzerinde inek şeklindeki ma'bude Hasor Hathor'un boynuzları keزالik Amonra Ammonra'nın alametleri olan güneş küresi ile kuş tüyleri mevcuttur. Üçüncü Ramses, üç Ma'buda ait alametleri mesela bir Bâbili zahidin (Bel- Marduk)'un alametlerini taşıyabileceği tarzda sadece üzerinde taşımış değildir. Burada üç Ma'bud, birin içinde temesül etmiştir.

Daha ziyade, tetkikatde bulunmak isteyenler, süreç G.Frazer Sir, J.G. Frazer'in Golden Bough altın dal namındaki eserinde ma'budları temsil edecek heykellerin çok defa insan vücudu şeklinde yapılması adeti hakkında daha çok malumat bulacaklardır. Biz burada sadece Asya ve Afrika hükümdarlıkları arasında bu hususdaki bariz fikir farkını göstermiş oluyoruz. Firavunların ma'budların hakiki oğulları olduğu fikrini takviye ve teyit edecek bir çok resimler ve mahkûkât daha buluyoruz. Mesela üçüncü Amenofis (on sikizinci sülaleden) ilahi ecdadı ve menşe'i ile tevellüdü (Loksur) ma'budundaki bir takım mahkûkâtda fevkalade tafsilat ile tefsir edilmiştir. Fazla olarak Firavunların ilahi bir cevherinden vücuda gelmiş oldukları için adli bir kilden mahluk olanlarla izdivaç edemeyecekleri kabul edilmişti. Bundan dolayıdır ki, bugün memnu olan yakın akraba arasındaki izdivaçlar hatta hemşireleri tezevuc keyfiyeti firavunlar için tabi'i ve adet olmuştu. Saray ile mabed arasındaki mücadele bu sebeple Mısır tarihinde Bâbildekinden çok farklı şera'it dahilinde açılmıştır. Bununla beraber bu

mücadele vuka gelmekten hali kalmamıştır. Profesör Maspero (kadim Mısır hakkında yeni nokta-i nazar) namındaki eserinde dördüncü Amenofis ile Ruhban heyetleri ve Bilhassa büyük ma'budlardan karnak ma'budu Amonra'nın rahipleri arasındaki mücadele hakkında çok dikkat ve ehemmiyete şâyân bir icmal veriyor.

Dördüncü Amenofis'in validesi, Firavunlar ırkından değildi. Öyle zan olunuyor ki, babası üçüncü Amenofis (S. 188) Tebadan Tii namında Suriyeli bir kadın ile izdivaç etmişti. Profesör Maspero mücadelenin mübadisini Amonra rahiplerinin bu kraliçe hakkındaki muhtemel muhalefet ve muahezelerinde bulunuyor. Zannına göre kraliçe oğluna Amonra'ya karşı şiddetli bir kin telkin etmişti lakin dördüncü Amenofis'in daha geniş bir görüşü olması muhtemeldir takriben bin sene sonra yaşamış olan Bâbil hükümdarı Nabonid gibi. O da imparatorluğu dahilinde manev'î ve dini bir birlik temini meselesini fikrine koymuş olabilir.

Firavun Feren ve Ma'bud Horus

Dördüncü sülalenin üçüncü hükümdarı olan Kefren başının arka tarafında oturan şahin, bu şekilde gösterilen Ma'bud (Horus) dur.

Üçüncü Amenofis Habeşistan'dan Fırat'a kadar hükümran olduğunu evvelce zikretmiş idik. Bundan maade kendisine ve oğluna yazılmış Tell'el Amarna'da keşfedilmiş olan mektuplar bu hükümdarların geniş bir saha üzerindeki menafii ve nüfuzunu gösteriyor her ne olursa olsun dördüncü Amenofis bütün Mısır ve Suriye mabedlerini kapatmaya ve her tarafta yegane bir Ma'budun Kurs-u Şems'ten ibaret olan Atunun mezhep ve ayinini tesis etmeye karar vermiş bulunduğu anlaşılıyor. Amenofis bil ahire Bâbil'in (Bel-Marduk)'a ait bir şehir olması gibi Mısırdaki da ma'bud Amonların

hâkim bulunduğu bir şehir olan Payitaht vazifesini gören (Teb) Thebes'i terk ettiği payitahtı Tell'el Amarna' da tesis eyledi. Kendisinin Amon (Amen)'e vakıf tahsis edilmiş olduğu manasını veren Amenofis ismini de güneşin şan ve şerefi manasına gelen Akhnaton'a değiştirdi. İmparatarluğun bütün Ruhban heyetlerine karşı on sekiz sene mücadele etti ve bir firavun olarak vefat eyledi. Dördüncü Amenofis veya (Akhnaton) Ahnaton hakkındaki fikirler pek mütehalifdir. Kendisine annesinin Amonraya karşı olan kininin mahsülü ve aleti çok güzel bir zevcenin meftun ve esir bir zevce nazarıyla bakanlar vardır. Karısını büyük bir ibtila ile sevdiği muhakkaktır. Ona büyük hürmet gösteriyordu. Mısırlılar, kadınlara hürmet ederdi. Muhtelif zamanlarda Mısırdaki icra-i hükümet etmiş bir çok kraliçelerde mevcuttur. Akhnaton mahkûkâtdan biri üzerinde zevcesinin önünde diz çökmüş olduğu halde diğer birinde bir araba içinde kendisini öperken tasvir edilmiştir. Lakin zevcelerinin nüfuz ve vesayeti altında yaşâyân insanlar hükümetleri dahilinde en kuvvetli ve nüfuzlu teşkilata malik anasırların bi eman husumeti muvacehesinde büyük imparatorluklar idare ve idame edemezler. Diğer bazıları dördüncü Amenofis koyu ve kara bir mutassıp olarak tavsif ederler. Koyu mutaassıpların aile izdivaç saadeti görmeleri nadirdir. Dördüncü Amenofis'e ma'bud olmayı red eden bir firavun nazarıyla bakmak daha makuldür. Onu kuvvetli ve pek asli bir şahsiyet olarak gösteren şey; sadece dini, siyaseti ve serbest bir suretle zevcesine karşı izhar eylediği tabi'i aşk ve muhabbet değildir. Bedii fikirleride kendisine has idi. Ma'bud add edilen firavunlara ait tasvirlerle verilmesi adet olan düz ve yeknesak güzelliğin kendi tasvirlerine de iare edilmesini istemedi. Bundan dolayıdır ki otuz üç asırlık bir fasıladan sonra dördüncü Amenofisin yüzünü letâfetsiz Ma'bud timsallerinden mürekkep saflar arasında tabi'i bir insan yüzü gibi görüyoruz. On sekiz sene süren bir saltanat istihdaf edildiği inkılabın tamam olması için kafi gelecek derecede uzun değildi.

Bu sebeple kendisini istihlaf eden damadı (Teb) şehrine avdet ve Amonra ile Akdi sulh etti. Bu on sekizinci sülalenin son senelerde ismi etrafında o kadar velvele koparılan tut-an -khaman da ihtiva eden son üç hükümdardan biri idi. Tut-an khaman (Akhnaton)'un kızı ve varisesi ile izdivaç eden şâyânı dikkat bir genç idi ve öyle görüyorki Amon rahiplerinin tamamen ellerinde ve nüfuzları altında kalmıştı. Ya genç olarak vefat etmiş veyahut da tahtdan iskat edilmişti. Lakin mezarı bilahire kırılıp yağmaya uğramamış olan (S. 189) Hemen yegane Firavundur. Mezar, zamanımıza gelinceye kadar taarruzdan masun olarak mahfuz kaldı. Bundan dolayıdır ki, bu mezar,

son zamanlarda sahibinin tarihi ehemmiyeti ile hiç de mütenasip olmayan gazeteci görüntüleri ile açılıp keşf edildi. On sekinci sülale (Tut-ank-Amen)' in vefatını müteakip nihayet buldu ve hare mehab tarafından tesis edilen on dokuzuncu sülale bütün Mısır sülalelerini en parlak şereflilerinden biri oldu. Tarihlerin ta nihayetine kadar hükümdarların ma'bud oldukları fikri Mısırlıların dimağına saplanıp kalmış diğer ırkların fikirlerini de ifsat eylemiştir. Büyük İskender Bâbile geldiği zaman (Bel-Marduk)'un nüfuz ve şöhreti zaten tedenni yolunda çok ileri gitmişti. Lakin Mısırdaki Amonra Yunanlı Fatih sahte vak'ar bir müddei haline getirecek kadar haiz-i kuvvet bir ma'bud idi. Amon rahipleri on sekizinci veya on dokuzuncu sülale zamanlarına doğru (Kable'l-milâd takriben 1400) çölün bir vahasında bir mabed ve bir hatif tesis etmişlerdi. Burada söz söyleyenin başını sallayan talep ve temennileri muhtevi kağıt tomarlarını kabul veya red eden Ma'budun bir timsali mevcuttu. Bu hatif (Kable'l-milâd 332)'de el an umumi rağbet ve itibara malik bulunuyordu. Hikaye edildiğine göre dünyanın genç hâkimi bu hatifi ziyaret için hususi bir seyahat (S. 190) yaptı; Mabedin mukaddes ve mahrem hücrelerine girdi, heykelde onu karşılamak için karanlıklardan sıyrılarak ilerledi. İşte burada hatif ile hükümdar arasında Mutantan bir surette selamlar taati olundu. (Profesör Maspero'nun dediğine göre) aşağıdakiler nev'i nden bazı formüller kullanılmış olmalıdır:

“Gel” böbreklerimin oğlu, beni bu kadar seven sana, (Ra) hükümdarlığı ile (Horus) hükümdarlığını vereyim. Sana şecaat veriyorum, sana ayaklarının altında tutmak üzere bütün memleketleri ve bütün dinleri veriyorum; bir arada birleşmiş oldukları halde bütün milletleri kavlinle urmak üzere sana veriyorum!”

Bu suretle Mısır rahipleri kendine hâkim olan fatihi hükümleri altına alıyorlar. Ari bir hükümdar da, ilk defa olarak bir Ma'bud oluyordu.

İbadet eden bir Mısırlı kadın

Bir Mısır Ma'budunun mezbehi önünde ibadet eden bir kadın ibadetdeki diz çökme vaziyetini almadan evvel ayakkabılarını çıkarır, yalın ayak olurdu.

7

Şi -Huwang-ti Kitapları imha ediyor

Çinde rahip ile hükümdar arasındaki mücadele burada o kadar uzun münakaşa edilemeyecektir. Bu mücadelede, Mısırdaki olduğu gibi, Bâbildekinden farklı idi. Lakin milleti inkısama ve tefrikaya sevk ettiği için ananeyi kırmak hususunda hükümdarın aynı gayreti sarf ettiğini görüyoruz. Çin imparatorunun, "Semanın oğlu" nun kendisi de Başrahip idi. Başlıca vazifesinde kurban takdiminden ibaretti, Çin tarihini çok karışık safhalarında hükümet sürmeyi bırakır yalnız kurban takdimine devam ederdi. İmparatorluk son zamanlara kadar yaşamakta devam etti. Ancak bir kaç sene evveldir ki imparatorluğun her ilk baharda kendi eliyle toprağı sürmeye başlaması adeti metruk kaldı. Edebiyatla işğal edenlerin teşkil eylediği sınıf, Ruhban sınıfından daha eski bir tarihte ayrılmıştı. Mahalli hükümdarlarla, valilere hizmet eden bir bürokrasi (kalem memurları) sınıfı oldu. Bu Çin Tarihi ile garb tarihi arasında esaslı bir fark teşkil eder.

İskender Garbi Asyayı feth ve istila ederken, Çin, Çou sülalesinden olan son rahip imparatorların idaresi altında büyük bir karışıklık hali içine düşmüş bulunuyordu. Her vilayet kendi ayrı milletine ve ananetine sarıldı. Hunlarda vilayetten vilayete yayıldılar. Büyük İskenderden takriben seksen sene sonra yaşamış olan hükümdar tesin ananesinin memlekette yaptığı fenalıktan müteesir oldu. Bütün Çin edebiyatını imhaya karar erdi. Oğlu Şi-Huwang-ti İlk cihan imparatoru bütün mevcut klasik kitapları arayıp bulmak için hararetle bir teşebbüse girişti. İcrayı hükümet ettiği sırada bunları imha etti ve ananesiz hükümet sürdü. Çin’i de bir kaç asır devam eden bir ittihat içinde birleştirdi. Lakin vefat ettiği zaman gizlenmiş olan kitaplar tekrar meydana çıkarıldı. Bununla beraber Çin, imparatorun ahfadı zamanında müttahit kalmadı. Dahili bir maharebeden sonra yeni bir sülale Han sülalesi (Kable’l-milâd 206) mevki’i iktidara geldi. Han sülalesinin ilk hükümdarı Şi- Huwang-ti’nin edip ve alimlere karşı olan mücadelesini iltizam ve takip etmedi, halefi de onlarla akd-i sulh ve klasik metinleri iade etmeyi tercih eyledi.

S.191

TOPRAĞA MERBUT ESİRLER, KÖLELER İCTİMA‘İ SINIFLAR VE SERBEST FERDLER

1. Zamanı kadimde Ale’l- ade ferd 2. İlk esirler 3. İlk Müstakiller 4. Üç bin sene evvelki sunuf-u ictima‘iye 5. Sınıflar Caste haline geliyor. 6. Hindistan’da kastlar sunuf-u Ahali 7. Mandarenlik usulü 8. On bin seneye bir nazar 9. Kadim ‘alemde teczimi ve tasviri sanat 10. Kadim ‘alemde edebiyat, temaşa ve musiki

Tercüme Eden: Babanzade Hüseyin Şükrü Beg

Bundan on beş bin ve ihtimalki yirmi bin sene evvel Mezopotamya’da tesis eden sırf zirai teşekkülden doğan medeniyetlerin ne yolda inkişaf ve ittisa‘ eylediği son dört fasılda etrafi ile izah ettik. Hakikat halde insan bidayeten ziratten ziyade bahçivanlığa rağbet etti ve ilk altı sabandan evvel çapa idi ve bu yeni meşgale esaslı vazife ve meşgalesi olan koyun, keçi ve öküzleri muhafaza etmek ve onları otlatmak işine inzıam eyledi. Fevkalade münbit yerlerde ilk köylerin nasıl olup da şehre inkılab ettiğini, mihrabın ve köy doktorunun yerlerini mabede ve ruhbanaya nasıl terk eylediğini yukarda gördük. Bidayeten muhtelif köyler arasında kavga bilahire bir şehrin rahip-hükümdarı ile diğer bir şehrin rahip ve hükümdarı arasında muntazam mücadele halinde

muharebenin nasıl mütaazzi bir şekil aldığı evvelki kısımlarda gösterdik. Altı yedi bin sene evvel Sümerlerin muzafferiyetini gözden geçirdikten sonra yollarıyla, ordularıyla, kitabe ve tahriri vesikalarıyla, ilim ve fenni ve dia gibi nefislerinde toplayan ruhbanı ile, oldukça eski bir ananeye istinad eden hükümdar ve reisleriyle hal ittisa‘ ve inkişafda olan büyük imparatorlukların manzarası önünde durmuştu. Nehirlerin kenarında tesis eden bu imparatorlukların, musademelerini ve yekdiğerini takibini göstermiştik. Faraza bir Nabonid Nabonide veya dördüncü Amenofis’in hareket ve nutuklarına ilham veren daha vasi‘ ve şumullü efsar-ı siyasiyenin tezahürlerine nazar-ı dikkatimizi hasır etmiş idik. Böylece insanlar on veya on beş bin senelik tecrübelerini toplamışlardır. Filhakika bu müddet tarihin mütebaki zamanına nisbet edildiği takdirde oldukça mühim ise de, beşeriyetin fecrindeki Kleesitosen devrinde bulunan kaba saba mahluklardan bizi ayıran nihayetsiz nesiller derpiş edilecek olursa pek kısa bir fasıla add olunabilir; fakat bu son dört kısımda düşünme kabiliyetinde olan, resim yapmaya muktedir bulunan okuma ve yazma bilen hulasa muhitlerinin ve mensup oldukları alemin çehresini değıştirmekle meşgul insanlardan bahsettik. Bu muntahib ve güzide insanların faaliyeti altında sessiz sedasız duran avam ve halk kitlelerinin hayatları nasıl idi ? Hiç şüphe yoktu ki, Ale’l-ade ferdin tarz-ı hayatı bütün bu tehavvüllerin ‘aks’ül amelinden müteessir oluyordu. Tıpkı hayvanatı ehliyenin veyahut mezru‘ arazinin arz ettiği manzaranın bu tebettüladdan müteessir olduğu gibi. Yalnız bu menfi bir istihale idi. Avam tabakası henüz okumak ve yazmak bilmiyordu. O toprağını ekiyor, karısını ve çocuklarını seviyor. (S. 192) Köpeğini dövüyor. Hayvanlarına ihtimamla bakıyor, Toprak iyi mahsül vermediği vakit söylenir. Rahiplerin sihriinden ve ilahların kuvvetinden korkuyor ve kendi fevkinde mevcudiyetinden emin olduğu kudretlerin kendisini rahat bırakmalarından başka bir şey istemiyordu. Miladı İsa’dan on bin sene evvel böyle olduğu gibi bu kitle Büyük İskender zamanında yine bu mahiyette olacaktır. Bugün bile halk kitlesi küremizin büyük bir kısmında böyledir. Efrad-ı halk, zira‘ ettiği toprağın kendisine ait olmadığını gayri mahsüs bir tedric ile anladı, O toprak Ma‘bude aitti. Efrad-ı halk elde ettiği hasılatın bir kesirini mağbude eda etmek mecburiyetinde idi. Yahut Ma‘bud bu toprağı hükümdara vermişti. Hükümdar toprak için kira ve vergi isterdi, yahut hükümdar onu bir memura vermişti bu memur da halkın efendisiydi. Bazen ma‘budun veya hükümdarın veyahut da asillik yapılacak işi olurdu. Bu halde halk kendi toprağını bırakarak efendisi için çalışmaya mecburdu. Ekip biçtiği tarlanın ne dereceye kadar kendisine ait olduğunu efrad-ı halk hiçbir vakit vazihen bilmemişti.

Kadim Asûryalılarda toprağı bir nev'î mülkiyet ile tasarruf eylediğı görünüyor: Burada toprağı işgal eden vergi verirdi, Bâbilde arazi Ma'budun idi ve o züraa o toprak üzerinde çalışmaları için cevaz ve ruhsat verirdi. Mısırdaki mabetler veya Ma'bud-Firavunlar veyahut Firavunun maiyetindeki asiller toprağının sahibi idiler ve bu sıfatla kira alırlardı. Lakin Ziraat' esir değildi, köylü idi toprağı merbutiyetleri ise kendileri için ziraatten başka yapacak bir iş bulunmamasından ve gidecekleri başka bir yer olmamasından ileri geliyordu. Mısır, zirai bir köyde yaşar ve işine oradan giderdi. Bidayette köy hısım ve akrabadan müteşekkil büyük bir ev halkı idi, bunların başında Pederşahi (Patriarch) bir reis bulunurdu. Daha büyük köyler ise ilk zamanlarda her biri kendi ihtiyaçlarının idaresi altında bulunan o halkları zümrelerinden tereküb ederdi. Medeniyet büyüdükçe bir esaret (istirkak) vetiresi zühur etti, reislerin ve ayanın iktidarları ve nüfuz-u vilayetleri büyüdü, Ale'l-ade efrad-ı halk iktidar ve nüfuz itibariyle onlarla birlikte ayak atamadı, gayri mahsus derecede tesis eden bir tabiyet ve maduniyet ananesi içine düştü. Heyet-i umumiyesi itibariyle halk ağleb-i ihtimal efendisinin, hükümdarın veyahut ilahın nüfuzu altında yaşamaktan ve onların emirlerine itaat etmekten pek ziyade memnun idi. Böyle bir tarz-ı hayat her türlü tehlikeden masun idi ve intihab olunabilecek tarz-ı hayatın en kolayı idi. İnsanda istisna teşkil etmediğı halde bütün hayvanlar bidayeten tabi'iyet ve merbutiyet şeklinde yaşarlar insanların ekseriyesi bir tarafta bir reis veya hami keşfetmek arzusunda hiçbir zaman kurtulamazlar. İnsanların çoğı içinde doğdukları bir şera'iti öylece kabul ederler, işin ilerisine varmazlar.

Bristed (Breasted)'in "Religion and Thought' in ancient Egypt kadim Mısır'da din ve tefekkür" adlı eserinde muhtelif fıkralar ve bentler ile milattan iki bin sene evvel ictimai bir adm-ı hoşnudi mevcut olduğunu gösteriyor. Lakin bu ihtilalkar olmayan safiyane bir adm-ı hoşnudi idi. İnsanların hainliğı ve hâkimlerin adem-i hakkaniyeti hakkında şikayetler vardı. Zenginler belhusder ve çok talepkardır, fukaraya ne merhamet ederler nede muavenet ücret nisbetleri hakkında cidaller, fena gıda haşin şera'it karşısında yapılmış grevler vardı. Lakin bunlarda ne firavunun hükümraniyesi ve nede servetin meşruiyet-i meselesi mevzu bahsidir. İctimai nizama karşı kıyam vaki olmadığı gibi şikayetlerde hiçbir vakit fiili bir mahiyet almamıştı.

Eski Mısır'ın bir kraliçesi

Mısır Hükümdarı Aknaton Akhnaton,(dördüncü Amenofis, 1V Amenophis)'in zevcesi ve Tut-Ank-Amen'in üvey validesi olan kraliçe Nefertitinin bu menhut başı (Aknaton)'un, Teb şehrini terk ettiği zaman yeni payitaht olarak inşa olunan Tell-el -Amarna harebelerinde bulunmuştur. Bu güzel yarım heykel, "Mısır tasviriliğinin en güzel numunesi" diye tavsif edilmektedir.

S. 193

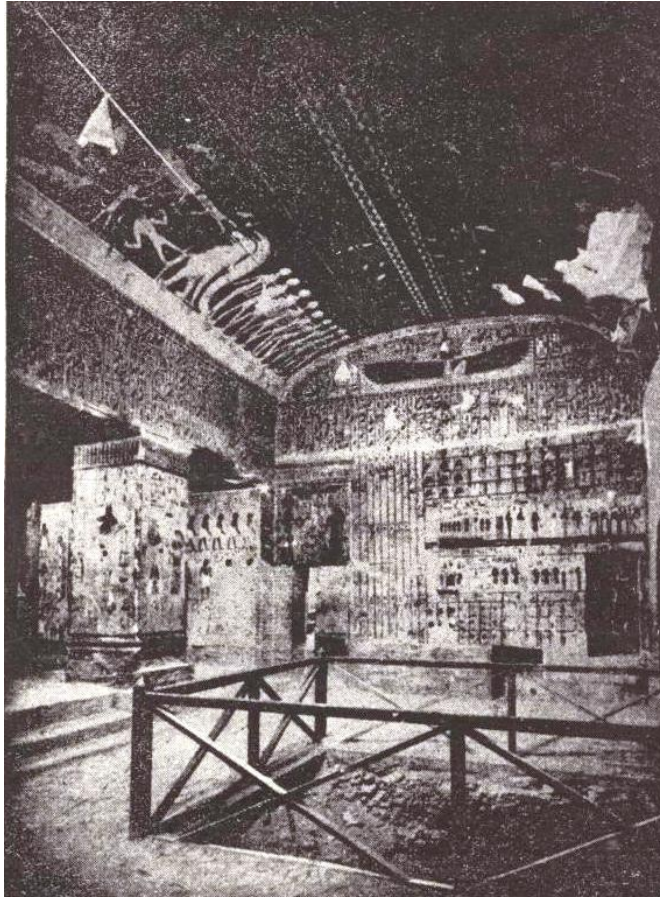
2

İlk Esirler

İlk muharebeler uzak yerlerde Medid seferleri istilzam etmedi. Yalnız Avam halkından bazı gruplar davet olunuyordu. Fakat harp yeni bir sınıf-ı envalin zuhurunu icab ettirdi: Ganaim ve yeni bir Amil-i ictima'iyenin zuhuruna badi oldu. Esir bidayette esir yalnız işkenceye maruz kalmak veyahut galip ilahlara kurban edilmek üzere muhafaza edilirdi. Kadınlar ve çocuklar ise kabile tarafından mas ve temsil olunurdu. Fakat Bilahire esirlerin fevkalade hasayise veyahut muayyen maharetlere malik olanları muhafaza edilerek kendileri köle add olundu. Hükümdarlar ve kumandanlar hem ırkları olan köylülerden ziyade üzerlerinde Amal-ı nüfuz ve kudret edebildikleri için bu kölelere temellük ettiler. Köleler, esir köylülerin topraklarına merbutdu. Dolayısıyla kabul edemeyecekleri emirlerde itaat ediyorlardı. Ta bidayette bile sanatkar ekseriyen esir idi. Knossos' da Minos'un saray şehrinde büyük bir mevki'i olan ve mübade emtiasını teşkil eden çanak-çömlek, kumaşlar, madeni eşya, esasında esirlerin yaptıkları

sanayi teşkil eyliyordu. Sayise Sayice Bâbiller ve Asûriler nam eserinde esirlerin bazı sanayi-e alıştırılması ve onlar tarafından imal edilecek eşyanın isti‘mali için ‘akd edilen bazı Bâbil mukavelelerini zikrelemektedir. Esirlerin çocuklarında esir idi. Ayrıca borçlarını tesviyeye muktedir olamayanların hür adam sıfatını kayıp etmeleride Üsera’nın miktarını çoğaltıyordu. Şehirler tevessü‘ ettikçe büyük konaklarda ikamet eden sanatkar ve esir hizmetkarların adetleri ağleb-i ihtimal çoğalıyordu. Bunların şera’it-i hayatiyeleri büsbütün sefil ve dun değil idi. Sonraları Bâbil’de Üsera’nın can ve malları gayet Sarih kanunlarla tahti temine alındı. Zaten bu esirlerin hepsi hariçten gelmiyorlardı.

Birinci Seti’nin mezarı

(Teb)’ de (Krallar vadisi) denilen mahalde birinci Setpen’in mezarındaki büyük oda- bu geniş salonun tavanını süsleyen ve heyyi bir haritaya işaret olan resmin tafsilatı ayrıca 194 ve 195 inci sahifelerde gösterilmiştir.

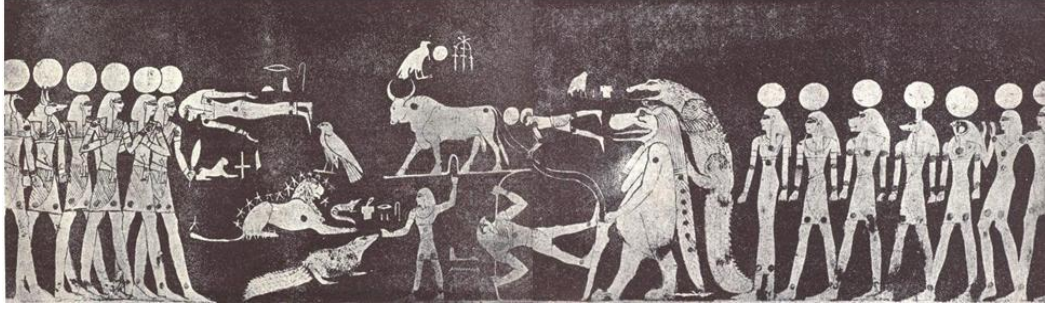
Ebebeyn çocukların, biraderler yetim hemşirelerini köle olarak satabiliyorlardı. Borcunu ödemeyen her medyunun akibeti esaret idi. Fazla olarak çıraklık da zamanla mukayyed bir nev‘i esaret idi. Zıt bir cereyan ve istihale neticesi olarak da

S.194

esirler meyanından azad edilmişler yükseliyor ve bu azad edilenler ücret ve yevmiye ile çalışıyor ve daha sarıh bir surette tahdid edilmiş ferdi haklara malik bulunuyordu. Bâbil’de olduğu gibi köleler mülk sahibi ve mutasarrıf olabiliyorlardı. Ekser Üsera para biriktiriyorlar ve hürriyetlerini satın alıyorlardı. Ağleb-i ihtimal şehirlerdeki Üsera daha müsterih, erbab-ı ziraat kadar serbest idi. Ziraat halkı çoğaldıkça bunların bazen esir ve bazen hür olan çocukları sanatkarlar saflarına iltihak ederek esnaf kısmını tezyid ediyordu. Hükümet daha girift bir sisteme inkılab ettikçe aile ve evlerin miktarı çoğalıyordu. Hükümdarın evinin önünde vükelasının ve memurlarının evleri de görünmeye başladı. Böylece Arazi ve hanelerin, asıl mutasarrıfı olan ilaha ait olmakdan kurtularak onu işgal eden kimselerin tahdi tasarrufuna intikal eylesini anlamak kolay olur. İlk Mısır ve Çin imparatorlukları feodaliteye mensup bir devire girmişler ve bu esnada eski memur aileleri müstakıl ve zadegandan olmak fırsatına nail olmuşlardır. Bâbil medeniyetinin son safhası bize ehemmiyeti gittikçe tezayüd eden fakat ne köylü, ne rahip ne memur olan ve hakikat halde yukarıda zikrettiğim anasırın ahfadı veyahut döllerleriyle iktisabı servet eylemiş tüccar ve hiçbir efendiye merbut olmayan hertürlü kimselerden mürekkebe bulunan bir ashabı emlak sınıfının mevcudiyetini irae eder. Hariçten bazı tacirler memlekete geliyordu. Bâbil esirleriyle azad edilmiş köleleriyle ve her nev’i hizmetkarlarıyla mühim müesseseler tesis eden Arami tüccarlarıyla dolu idi. Bu tacirlerin usülü muhasebesi gayet karışık ve Girift idi ve bu hesabat çamurdan yapılmış bir takım levhalara yazılarak büyük küpler içinde muhafaza olunuyordu. Az veya çok serbest olan bu efrad ile rabitadar olmak üzere toptancı tacirlere, perakendecilere tesâdüf ediliyordu ki, bu nev’i esnafda umumi ihtiyaçları tesfiye etmeye hizmet (S. 195) ediyorlardı. Sayse Sayce (Bâbilliler ve Asûriler) nam eserinde bir birahane ve meyhanenin tesis ve işletilmesi için Akd edilen bir mukavelenin teferruatını zikr eylemektedir. Gelip geçici adamlar yani tesedüfen sokakta bulunan kimselerde ictima’i yeni bir amil olmaktadır. Eski medeniyetlerde bundan başka daha çetin ve daha derişt yeni bir esaret tarzıda meydana çıkmaktadır. Buda takımla esarettir. Bu nev’i Üsera’ya şehirlerde tesâdüf edilmiyorsa da bu şekil şehirlerin haricinde pek ziyade Revajda idi.

Teb şehrinde krallar vadisi denilen mahallede birinci (Seti)'nin büyük makberinin dehlizinde Hey'i tavanın bir parçası

193 inci sahifede gösterilen Hey'i tavanın bir parçası solda ve sağda burçları gösteren ilahe grupları görülüyor. Bunların başları üzerine resim edilmiş olan tekerlekler burçların bazı muayyen yıldızlarına işaret olmalı. Soldaki grup arasında çakal başlı Anobis ile şahin başlı Horus Çakal başlı Anobis ile Şahin başlı Horus görülüyor ve resmin sağındaki grupta soldan birinci İris'tir. Bunun arkasından dört ölü bekçisi geliyor. Resmin ortasındaki grupta birçok burçlar daha temsil edilmiştir. Bunlar arasında Dubu Ekberi ve semanın Şimal cihetinde Dubu Ekber civarın daki sair yıldızları çeken Neze Kito inek ile sürücüsü bulunuyor.

Bidayeten hükümdar en esaslı mütahit oldu. Kanal kazdırıyor ve iska Ameliyeleri yaptırıyordu. Madenleri işletiyordu. Hatta Faraza (Knossos)' da görüldüğü vecihle ihracat için eşya bile imal ettiriyordu. Mümkündür ki, birinci sülaleye mensup Firavunlar, Sina Şibhi ceziresindeki bakır madenleri ve Firuze taşı ocaklarını işletmiş olsunlar. Bu nev'i cesim ameliyeler için Üserayı takım halinde kullanmak yerli ameliyeyi kullanmaktan hem daha ucuz geliyor. Hemde Üsera takımları daha muti' oluyordular. Kadırgalarda hamleci olarak ilk kullanılanların Üsera olduğu şüphesizdir. Mamâfih (Tor)'un kayd eylediğine göre Periklis devrine kadar (Milatdan 450 sene evvel) hür Atinalılar bu vazifeyi kendilerine gayri layık add etmiyorlardı. Bundan maade hükümdar askeri hareket ve seferlerinde esirleri istihdam eylemeyi daha muvafık bulunuyordu. Bu adamların evleri ve ocakları olmadığından muharebede hemen işi bitirmek için hiç telaş ve sabırsızlık göstermiyorlardı. Firavunlar, Suriyedeki hareket-ı askeriyelerine yaramak üzere ta Nubya'ya kadar giderek esir aradılar. Bu askeri esirlere yakın olarak Barbar ve ücretli efrad vardı ki bunları da hükümdarlar yağmagerlik cazibesıyla ve va'adiyle hizmetlerine alıyorlardı. (S. 196) Medeniyetlerin terakkisiyle bu ücretli asker milli efrad yerine ikame olunmakta devam etmiştir. Takım suretinde esaret saide iktisadi sistemin gittikçe mutezayid ehemmiyetli bir amili oluyordu. Az zaman sonra toprağa merbud bu esirler sürüsü ziraatde istihdam olunmaya başladı.

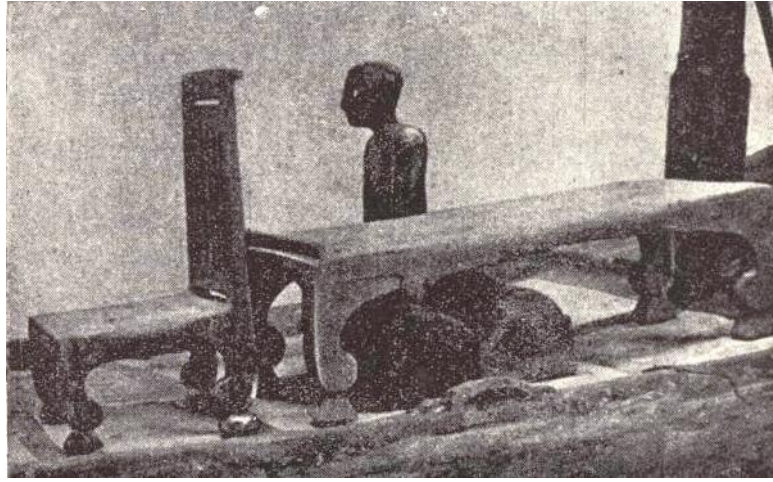
Zadegan ve rahipler yaptırılacak işlerini bunlara gördürürlerdi. Ziraat amelesi takımları yavaş yavaş ancak küçük arazi parçalarını işleyebilecek bir halde olan (Esir çiftçi)'nin yerini tutmaya başladılar.

3

İlk “Müstakiller”

İlk Sümerler cemiyetinin ibtida‘i teşekküllerinin nasıl olup da muhtelif ırka, muhtelif ananeye mensup efradı

Eski Mısırlılar’ın Gemisinde bir Kamaranın içerisi

Milattan (2000 sene evvel Nil üzerinde yolcu nakl eden bir geminin Kamarası, sıranın altında seyahat çantaları görülüyor.

Arasında ne ırk, ne vazife, ne servet, ne hürriyet ,nede fayda birliği olan girift bir ta‘ziyeye terki makam eylediğini yukarıki bir kaç fıkra ile göstermiş olduk. Miladı İsa’ya takaddüm eden son on asır zarfında tesâdüf edilen büyük şehirler işte böyle bir insan halita ve kitlesinden mürekkebdir. En ziyade şâyân-ı dikkat cihet bu gayri mütecanis halk arasında serbest fertler diyebileceğimiz bir sınıfın inkişaf ve ittisa‘ıdır. Bu fertler mütecerred bir takım insanlardır ki; ne rahip, ne kral, ne mumur, ne esir, ne köledirler. Çalışmaya mecbur değillerdir ve Binaenaleyh okuyup öğrenmeye müsait vakitleri vardır, aynı zamanda mülkiyet-i ferdiyenin daha fazla bir ehemmiyet iktisab eylediği ve şehirde emniyetin hüküm- ferma olduğu müşahede edilir. Madrub Sikke, Sair mübadele vesaitine galebe etmeye başlamıştır. Aramlarla sair akvam-ı Sâmiyenin muamelat-ı ticariyesi bir netice-i tabiyeye olarak itibar üzerine muamelenin tees süsünü

ve nakde müstenid kıymetler sisteminin taazzisini intac eylemiştir. Bidayeten, bazı makul eşya istisna edilecek olursa, malum olan yegana şekil mülkiyet arazi ve evler üzerine bazı hakların taallukundan ibaretti. Daha sonraları bazı kıymetleri depo etmek veyahut ikraz etmek şekilleri görünmeye başladı. Malını vedia olarak bırakıp giden bir müddet sonra Avdetinde onu aynen eski halde bulabiliyordu. İran impatorluğunun avasıtına doğru yaşâyân hür ve serbest bir adam olan Herodot, rahipler ve saray vak'ainüvistlerinin hilafına olarak ilk aklı başında ve fikir tenkit ve tahlil ile müteharrik tarihçi olmak itibariyle bizi Bilhassa alakadar eder. Bu zatın hikayetine seri bir nazar atf edelim. Bilahire tarihinden bazı parçaları zikretmek fırsatına nail olacağız.

(Bâbil)' in Kable'l-milâd 539 tarihinde Keyhüsrev ve zaman saltanatında Ari İranlılar tarafından zabt eylediğini evvelce bil münasebe söylemiş ve İran İmparatorluğunun orasını gayet az müddet muhafaza edebilmekle beraber Mısır'a kadar uzandığı bütün Asya'yı Şurayı istila eylediğini de kaydetmiş idik. (S. 197) Herodot, Asya'yı Şurada Halikarnas namını taşıyan ve İranlıların himayeleri altında olup doğrudan doğruya mahalli bir müstebit tarafından idare edilen bir şehirde 484 tarihlerine doğru dünyaya gelmiştir. Müstakbel muarrihin hayatını kazanmak ihtiyacında olmadığı ve emlakını idare içinde fazla vakit tahsisine muhtaç bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu zatın işleri hakkında fazla malumata malik olmamakla beraber biliyoruz ki o ecnebi bir devlet boyunduruğu altında bulunan bu küçük Yunan şehirde, zamanından evvel intişar etmiş olan bütün Yunanca el yazılarını tedarik edip okumak ve tetkik eylemek fırsatna nail olmuştur. Pek büyük istirahatla ve bol bol Yunan cezayirinde seyahat etmişe benzemektedir. Bâbil kurbunda Dicle'nin şarkında İranlılar tarafından yeni payitant olarak bina edilen İstahr şehrini ve Bâbil'i ziyaret etti. Karadenizin bütün sevhilini dolaşarak o zamanlar cenubi Rusya'ya dağılmış olan ve Ari bir kavim olan Sitler Seyphes hakkında bir çok vesaik derc ve cem' etti. İtalya'nın cenubunda gezdi. Sur-ı kadim asarını ziyaret eyledi. Filistin sahillerinde Seyr-ü sefer etti. Gazze'de de Karaya çıktı ve Mısır'da uzun müddet ikamet eyledi. Mısır'ı boydan boya dolaşarak mabetleri vesayir asarı tetabbu' eyledi. Herodot'un ve diğer bazı menabi'in rivayetlerine göre mabetler ve ihrâmlar (Ki o zaman üç bin senelik binalar idi). Kervanlarla seyyah tarafından ziyaret edilmekte ve bu seyyahlara bazı rahipler rehberlik eylemekte idi. Bu ziyaretçilerin duvarlara çizdikleri yazılar hala mevcut bulunduğundandır ki bunlardan ekseriyesini okumak ve halletmek el-yevm kabil olmuştur.

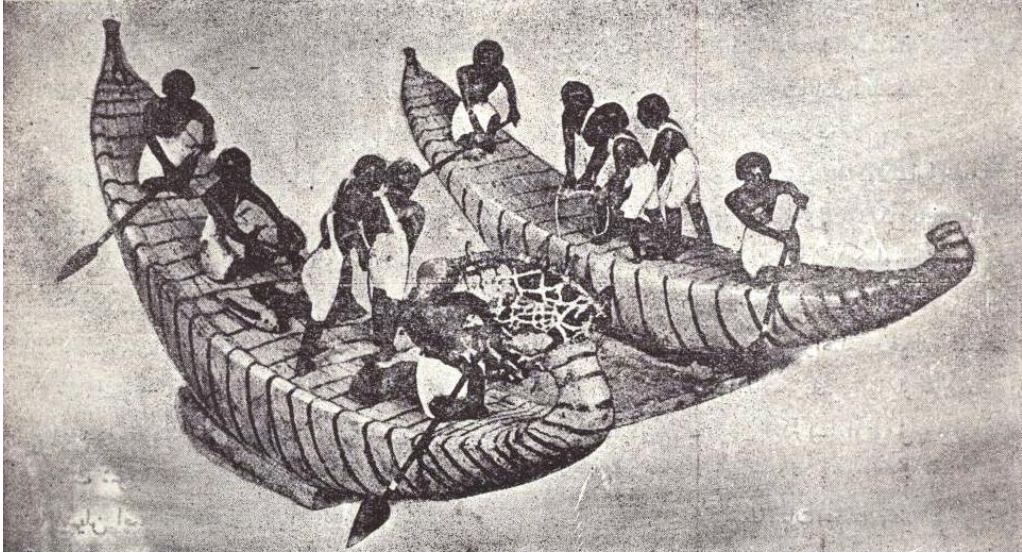
(Herodot)'un mekteşebat-ı ilmiye ve Fenniyesi oldukça

Nil Nehri üzerinde milatdan 4000 sene evvel kullanılmış olan bir gemi modeli. Bu model Teb civarında kaya içinde oyulmuş bir hücrede, sair bir takım modellerle beraber bulunmuştur. 498'inci sahifedeki modelde bunlar meyanında zuhur etmiştir. Bir metre yirmi beş santimetre tulunda olan bu model asıl geminin onda biri kadardır.

S. 198

Eski Mısırlıların Papirüsten yapılmış kayıkları

Milatdan takbiren 2000 sene evvel Nil üzerinde balık avı için kullanılmış Papirüsten mamül iki kayak modeli. Bu kayıklar mızrak şeklinde küreklerle yürütülürdü. Kayıklar üzerinde görülen adamlar balık ağını yukarı çekmekle meşguller.

Şâyân-ı hürmet bir miktara baliğ olduğundan İranlıların, Yunanlıları tahd-ı esaretine almak için yaptıkları teşebbüslerin büyük bir tarihini yazmak emeline düştü. Fakat bu tarihe bir mukaddime ve methal teşkil etmek üzere Yunan, İran'a, Asûri, Bâbil, Mısır ve Sit memleketlerinin mazileri hakkında malumat topladı ve bu esere bu memleketlerin coğrafyasını oralarda yaşâyân muhtelif milletlerin tasvir ve tarihlerini ilave eyledi ve Halikarnasdaki dostlarını bu tarihe alakadar etmek üzere bazı parçalarını kendilerine okudu; fakat Ahibbası bu eseri lazım olduğu kadar takdir etmediler. Bunun üzerine zamanın en parlak şehri olan Atina'ya azimet etti. Orada eseri en har bir kabule mazhar oldu. Parlak, faal cevval bir takım erbab-ı zeka etrafını aldılar ve şehrin müdiran-ı umuru kendisine on talan (2400 frank muadili)'lık bir mükafat kabul ettiler.

Harikulade bir surette şâyân-ı dikkat olan bu zatın tarihçe-i hayatı hakkında bu kadar izahat vermekle iktifa edeceğiz. Ve son derece cazip, Envai hikayeler ve harikalarla dolu olan tarihinin tenkidi ile meşgul olmayacağız.

Tahsil görmüş hiçbir Kari yoktur ki bu eserin kıymet ve lezzetini takdir etmiş olmasın veyahut o zevki duymaya namzet bulunmasın bütün bu izahatı şu ciheti tespit için verdik ki, daha milattan beş asır evvel bile zeka-i beşer tarihinde yeni bir amil dahil hesap edilmek lazımdır: okumak ve yazmak mabetlerin yahut saray mensuplarının taht-ı inhisarında değildir. Kafi miktarda parası ve vakti olan yeni bir sınıf fertler ahval-i alem hakkında haberdar oluyorlar. Nokta-i nazarlarını yek diğerlerine tebliğ ediyorlar ve fikirlerine serbest cereyan veriyorlar. Bu suretle bir taraftan hükümdarlar ve kumandanlarla diğer taraftan okumak ve yazmaktan ve bin- netice meraktan mahrum kitle-i naz arasına girerek gittikçe yükselen ve bugün tamamen hâkim olan yeni bir amil görüyoruz ki, o da insanîyetin serbest ve hür zekasıdır. Bu serbest zekayı (S.199) beşerden Yunanlılara hasr edeceğimiz fasılda uzun uzadıya bahs edeceğiz.

4

Üç Bin Sene Evvelki Sınıf-u İctima'İye

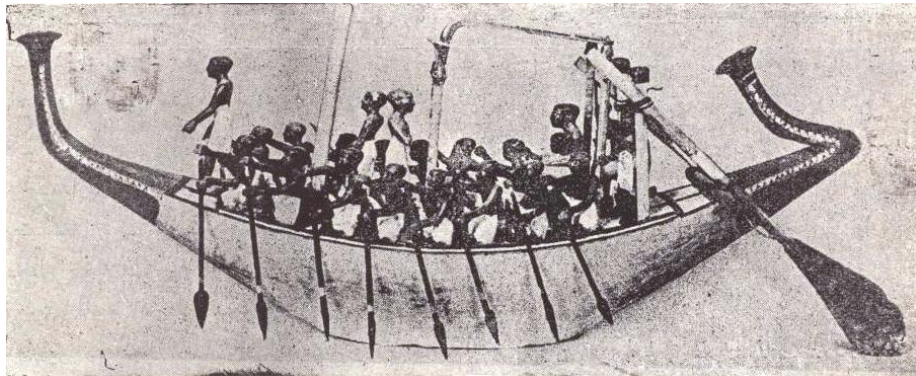
Hadisatın Hey'et-i umumiye ve külesinden istinbat olunup Bâbil ve Mısır medeniyetlerini 2500 veya 3000 sene evvel görüldüğü şekilde yaratmaya hizmet etmiş olan Anasır-ı Esasiyenin bir listesini yapmak suretiyle son fasıllarda tetkik ve münakaşa eylediğimiz mevadî Hülasa etmek kabildir. Bu anasır beş altı bin sene evvel vasi' nehir vadilerinde inkişaf eve inkisam eylemişlerdir. Asri medeniyetimiz bu ibtida'î grupların zihni mesailerini izi üzerinde yürümüş, onu itmam ve ikmal etmiş onu ihtiyacı

hadariyeye göre telfik eylemiştir. Medeniyet-i hazıramız o eski medeniyetlerin ananelerinden istiane ve istifade etmiştir. O zamanlarda insanlar arasında tesis eden münasebet el-yevm muhasırlarımız arasında meşhudumuz olan münasebatın aynidir. Biz bu alemin varisleriyiz. Zamanımızın siyasi ve ictimai davalarını iyice anlamaya başlayabilmek, mensup olduğumuz sınıfın telkin edilmiş ve mustahzar fikirlerinden kendimizi halas eylemek, itikadat-ı batıladan vareste kalabilmek için medeniyet-i hazıramızın esaslarını serbestçe ve gayet dikkatli bir tarzda tetkik eylemeye mecburuz.

[1] her şeyden evvel ilk safda Ruhban ve mabet sistemi geliyordu ki burası ibtida'î medeniyetin etrafında toplandığı Nüvei ve onları idare eden zekanın mihrini teşkil ediyordu. Tarihi alemin hayli ayrılmış safha ve devrinde bile bu Ruhban sınıfı hala şâyân-ı ehemmiyet bir kudret teşkil etmekteydi.

Her türlü ilim ve fennin mevdu' olduğu hazine onlarda add olunuyordu. Onlar cemiyet birliğinin çimentosu mahiyetinde idiler. Mamâfih ilk zamanlarda olduğu gibi her şeye kadir değillerdi. Çünkü tabi'atı icaba Ruhban sınıfı muhafazar ve hadisenin inkılabatına uyamaz bir mevki'ideydi. İlim ve fennin inhisârı artık kedisinde kalmadığı gibi bütün yeni fikirlerin menbaı da o değildi. İlim ve fen müstakil bir surette düşünmeye alışmış olan ve hükümet kuvvetine doğrudan doğruya merbut bulunmayan bir takım anasırın arasına kadar nüfuz eylemiş bulunuyordu. Rahipler, Rahibeler, Katip ve Müstensihler, Doktorlar, Sihirbazlar, Laik biraderler, Hazinedarlar, Müdürler, İLH... hep mabedin etrafında toplanmışlardı. Mabedin vasi' malikhaneleri olduğu gibi mühim hazineleride mevcuttu.

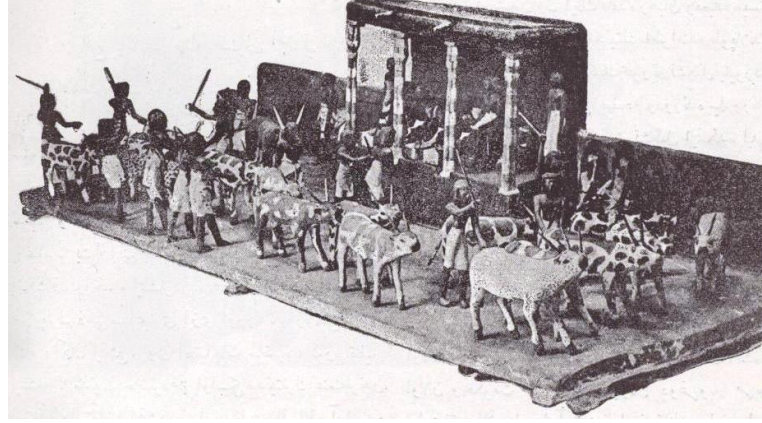
Mısırlıların Tenezzüh Gemileri

Milattan 2000 sene evvel Nil üzerinde görülen tenezzüh gemilerinden birinin modeli bu gemiye yelkende takılabilirdi. Fakat ala'l-ade sekiz çift kayıkçı mızrak şeklindeki küreklerle kayığı yürütüyorlardı.

S. 200

Sığırlarını sayan Mısırlı bir asilzade

Evinin önündeki meydana kurulmuş bir kürsüde oturan bir asilzade, önünden geçirilen sığır sürülerindeki hayvanlarını sayıyor. Asilzadenin oğlu yanında oturmakta ve dört katip uzun Papirüs kağıtları üzerine sürülerin hesabını kaydetmektedir. Bu model, Teb' de kaya içindeki hücrede bulunan modellerin en büyüğüdür.

[2] Ruhbana muhasım bir tarzda fakat alal ekser o sınıftan yetişmiş olmak üzere saray sistemine tesâdüf edilir. Sarayın en esaslı şahsiyeti bir kralın yahut krallar kralı dırki, bu zat ekseriyada büyük bir kumandan veyahut laik bir müfettiş mahiyetinde olduğu halde Mısır'da Ruhbanın vesayetinden kurtulmuş bir ilah adam idi.

Hükümdarın etrafında katipler, müşavirler kuyud ve Defatire nazaret eden kimseler, icra memurları, kumandanlar ve muhafızlar toplanmış bulunuyordu. Hükümdarın bir çok memurları Bilhassa eyaletlerdeki memurları pek büyük servetlere malik bulunuyordu ve muttasıl kesbi istiklal etmeye çalışıyorlardı. Kadim nehir vadilerindeki zadegan sınıfının menşe'ini işte bu saray sisteminde aramalıdır. İlk Arilerin zadeganlığı, aile reisleri veyahut ailenin en mesinleri olmak dolayısıyla teessüs eden bir nev'i cumhuri zadeganlık idi ki, menşe'leri itibarıyla bu iki sınıf zadeganlık arasındaki fark pek derindir.

[3] İctima'i ihrâmın kaidelerini her cemiyet de en ziyade lazım olan en kalabalık bir unsur olan vasi' erbai ziraat kitlesi teşkil ediyordu. Bunların şerait-i hayatiye ve mukadderatı memleketlere ve zamanlara göre tahavvül ediyordu. Bunlar ya muayyen bir resim tesviye eden serbest köylülerdi. Yahut vergisini verdikleri herhangi bir mutasarrıfın veya zadegandan birinin veya kralın veya ilahın köle ve esiriydiler. Ekseri ahvalda resim veya vergi aynen tesviye olunuyordu. Nehirlerin kenarında tesis etmiş olan hükümetlerde her ferd mesaha-i sathiyesi pek ufak olan kendi arazi parçasını (S.

201) Zira‘ ediyordu. İhtiyaten bu unsurlar köylerde yerleşmiş oldukları halde muhafaza etmek için yekdiğeriyle anlaşmaya muhtaç idiler. Toprak ziraatı insana pek az boş vakit bırakan bir meşkaledir. Mevsimlerin muhalefeti hasad zamanında güneş, insanı beklemez. Henüz küçük yaşta iken çocuklar işe koyulabilirler. Bir haldeki, ziraat halkı en az tahsil ve terbiye görmüş, çalışkan batıl itikat ve hurafelere inanır ve suhuletle iğfal olunabilir bir kitledir. Bazen pek kuvvetli bir menfi mukavemet ibraz edebilir, fakat yegane endişesi iyi bir hasada malik olmak, borçlanmamak ve kötü günleri için bir tarafa biraz para biriktirebilmektir. Avrupa ve Asya’nın ekser yerlerinde köylü sınıfı bu vasıflarını bugüne kadar muhafaza etmiştir.

[4] Menşe‘i ve Evsafı itibarıyla bu toprak zirra‘ından büsbütün farklı olarak sanatkarlar sınıfı gelir. Bidayeten bu sınıf kısmen şehir Üserasından teşekkül etmiş ve bilahire bazı hususat da kesbi ihtisas etmiş olan köylülerde kendilerine iltihak eylemiştir. Fakat daima esrarengiz bir mahiyet muhafaza etmiş olan teknikini istikmal ve terakki ettirmek suretiyle her sanat bir parça istiklal manzarası arz etmeye başlamış ve hedeflerinin ve hislerinin iştirakını duymuştur. Sanatkarlar erbab-ı ziraattan ziyade toplanmak işlerine dair görüşmek fırsatlarına ve suhuletlerine nail olabiliyorlardı. Ayrıca istihsalı tahdit, ücretlerin seviyesini idame, müşterek menfaatlerini muhafaza için cemiyetler yapmaya muktedir, bulunuyorlardı.

[5] Bâbil, Rüesasının kuvvet ve nüfuzları faal ziraat yapılan esasi sahaları tecavüz ederek daha az münbit topraklara ve meralara kadar şamil olmaya başlayıncaya bir çoban sınıfının teessüsüne şahit olundu. Bâbilde bu çobanlar ,seyyar Sâmiler yahut bugünlere müşabih bedevilerdi. Ağleb-i ihtimal sürülerini Kaliforniyadaki (Ranşer)’ ler gibi vasi‘ sahalara götürerek ra‘y ediyorlardı. Bunların ücretleri çiftçilerden daha yüksek olduğu gibi mevki‘i ictima‘ileri de daha yüksek add olunuyordu.

[6] İlk tacirler ya Sur ve Knossos’da da olduğu gibi gemi sahipleriydi. Yahut Seyr-ü seferleri esnasında eşya mübadele eden göçebe ve hayme nişin kabilelerdi. Asûri ve Bâbilde tacirler Bilhassa Sâmi ırkından Aramlar idi ki,bunlar bugünkü Suriyelilerin ecdadıdır. Bu tacirler cemiyetin sair uzularından farklı ve ayrı bir unsur teşkil ettiler. Miradı isaya takaddüm eden bin sene zarfında faizcilik vasi‘ suretde inkişaf etti. Tacirler avansa muhtaç idiler. Erbab-ı ziraat idraktan evvel mahsülünü satmak istiyordu. Sayıs yukarda bahsettiğimiz eserinde Ecebi Egibi namındaki Bâbil bankasını tarif etmekte ve bu bankanın bir kaç nesil yaşadığını ve Keldani imparatorluğunun inkırazından sonra bile parça kaldığını dermeyan eylemektedir.

[7] Perakendeciler sınıfı ki ağleb-i ihtimal cemiyetin daha Girift bir şekil iktisab ettiği ilk imparatorlukların inhitatı zamanlarında meydana çıkmıştır. Mamâfih hiçbir zaman bu sınıf fazla bir ehemmiyete malik olmamıştı.

[8] Müstakil küçük mülk sahipleri sınıfı ki gittikçe miktarı mütezayid efradı sinesinde cem' ediyordu.

[9] Hayat daha kolaylaşınca sarayda, mabetlerde zengin ve müreffeh evlerde kölelerden, Azadlılardan, hizmetçi olarak kaydolunmuş genç köylülerden mürekkebe bir hizmetkarlar sınıfının inkişafı müşahede edilmiştir.

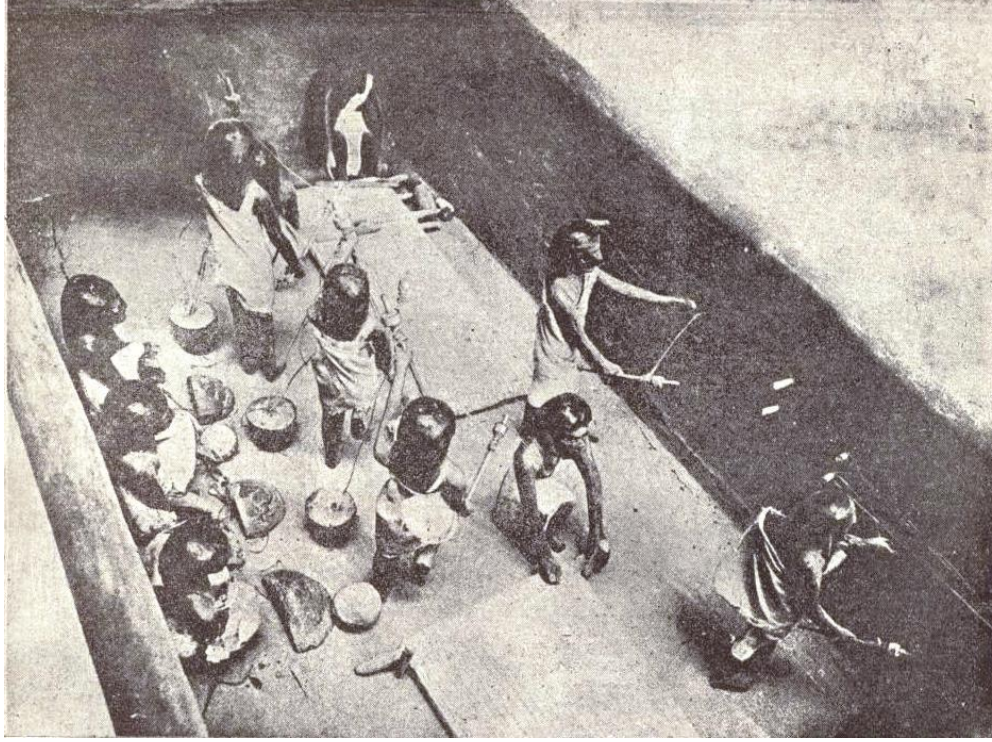
[10] Takımla çalışanlar - bu sınıf: Harb Üserası, borçlarını ödemeye gayri kadir kimseler, ecnebi arazi üzerinde Derdest edilen eşhas veyahut nefy edilen efratdan tereküb ediyordu.

[11] Ücretli asker Mercenaires - bunlar ekseriya Üsera idi. Bazende terbiyesi daha canlı olan dost ecnebi halk efradından tereküb ederdi.

[12] Deniz adamları iktisadi mesaile ait bütün münakaşelerde “Erbabı Say” den bahsetmeye lüzumundan fazla sühulete mütemayiliz. Sa'y aleminin tesannüdü ve müşterek menafi'in icab ettirdiği mütenazır hissiyat hakkında çok söz söylenmiştir. Şurasını kaydetmelidir ki, bu ibtida'i medeniyetlerde “sa'y” menşe'leri, ananeleri ve teşkilatları itibariyle beş muhtelif sınıfa ayrılmıştır ve bu sınıflar 3,4,5,9,10 numaraları altında kayd edilmiştir. (Fazla olarak 12 inci sınıfa mensub kürekçiler) “Sa'y tasanüdü” oldukça yeni bir tarz-ı telakkidir ve henüz meçhul vasi' ufuklar açılmaktadır. Bu ciheti miladı isadan sonra on dokuzuncu asırda zuhura gelen inkılabı sanayi tetkik eylediğimiz vakit göreceğiz.

S.202

Eski Mısırda Bez dokuyan amele işbaşında

Bundan 4000 sene kadar evvel Mısırda bez böyle dokunuyordu. Kadınlardan bazıısı keteni büküyor, iplik yapıyor, bir kısmı yere gerili düz bir tezgahda bezi dokuyordu.

5

Sınıflar Caste haline geliyor.

Bu ilk medeniyetlerde inkişaf etmekte olan ictimâ'î sınıflar hakkındaki bahsimizden ayrılmadan bu sınıfların sabitliği keyfiyetine biraz atf-ı dikkat edelim.

İbtidai medeniyetlerin sinesinde inkişaf eden muhtelif ictimâ'î sınıfların ne derecelere kadar sabit bir vasıf ve mahiyeti haiz oldukları şâyân tetkikdir. 9,10,11,12 numaralar altına vaz' ettiğimiz sınıfı ictimâ'îye, hizmetkarlar, takımla çalışan amele ve esirler, askerler ve daha az bir derecede bahriyeliler gayet geniş bir devşirme usulüne tab'an (S. 203) toplanıyordu. Bunlar bir aile teşkil etmek üzere muayyen ikametgahlarda yerleşmiyorlardı. Bu sunuf-u Üsera kitleleri her sınıfın ilanı iflas eylemiş acuze-i efradı ve bil hassa küçük tacirlere cebren veyahut ikna edilmek suretiyle tarlaları terk ettirilmiş erbab-ı ziraat mutarnt bir suretde temmiye eyliyordu. Fakat deniz adamları bahsinde sadece kürekçilerde Sur ve Sayda gibi limanlardaki gemi ashabını tefrik etmek lazım gelir. Filhakika gemi sahipliği rolünden ticaret sınıfına gayri mahsus

derecelere intikal olunuyordu. Mamâfih büyük limanlarda yerleşmiş, orada ev bark sahibi olmuş ve mesleklerinin esrarını çocuklarına nakil ve telkin eden gemi eshabı hususi bir cemaat teşkil etmekten hali kalmıyorlardı. Sekizinci dediğimiz sınıf şüphesiz vaziyeti en az emin olan bir sınıftı. Bir yığın varisler ve mahmiller bu sınıf mensuplarının saflarını kabartıyordu.

Zengin ve kudretli rical istirahata çekildikleri vakit ve onların eytam ve aramili bu sınıfta yer buluyorlardı. Yalnız bu efradın vefatı iflas veyahut mülklerinin dağılması sebepleriyle bu sınıf mensuplarının adedi daima tanakus eyliyordu.

Bilhassa Hindistan'ın garbına tesâdüf eden aksamı memalikde Rahip ve rahibeler zürriyet ve nesil yetiştirmiyorlardı. Bekarlık sunuf-u ruhban arasında bir kaideyi esasiye idi. Binaenaleyh burada da efradı dışardan toplanılan bir sınıf karşısında bulunuyoruz. Hizmetkarlarda böyleydi. Bütün bu izahatdan sonra eski medeniyet sahibi cemaatlerde hayati role malik olarak kalan ictimâ'i sınıf atidekilere münhasır kalmaktadır:

- A- Hükümdarlar, Aristokratlar, Memurlar, Zabıtlar... İLH Sınıfları
- B- Tüccar sınıfı
- C- Şehirlerdeki sanatkarlar sınıfı
- D- Toprağı işleyen Erbab-ı ziraat sınıfı
- E- Çobanlar

Bu sınıfın her biri çocuklarını istediği gibi talim ve terbiye ediyor ve bu suretle kendisini öbür sınıflardan tefrik eden Avsaf-ı mümeyyizeyi tam olarak muhafaza eyliyordu. Umumi talim ve terbiye bu eski hükümetlerde henüz teşkil olunmamış idi. Maarif-i sarfı hususu, ailevi bir iş mahiyetinde idi. Bir haldeki evladın, babanın eserine iktifa etmesi ve tarzı hayatlarına alışkın kadınlarla izdivaç eylemeleri bir emri tabi'i idi. Derin siyasi tahavvulat devreler müstesna olmak üzere muhtelif sınıf arasında daimi ve kati bir ayrılık mevcuttu. Mamâfih bu hal bazı müstesna şahsiyetlerin bir sınıftan öbür sınıfa geçmesine yahut sınıflarının haricinde izdivaç yapmasına mani olamıyordu. Zügürt Aristokratlar tüccar sınıfına mensup kadınlarla izdivaç ederlerdi. Haris bazı çobanlar sanatkarlar ve denizciler, zengin tacir oluyorlardı. Mısır ve Bâbil' de cemiyetin şerait-i hayatiyesi böyle olduğu kuvvetle tahmin olunabilir. Evvelce Mısır'da muhtelif sınıfların gayri mutehavvil bir vasıf ve mahiyeti olduğu zan olunuyordu. Bu tarz-ı telakki Herodot'un yanlış bir surette tefsir edilmesinden mütevellit bir hatadır. Mısır'da

cemiyetin sınıf ve efrad-ı sai‘resi ile izdivaçdan imtina eden yegane sınıf Nim ilahi bir mahiyeti haiz olan aileyi hükümdarı idi. Mamâfih bu noktayı bütün ilme kabulde müttefik değillerdir.

Ecnebi anasırın istilasına karşı muhtelif sınıflar bir takım manialar ve sedler meydana getirmek için uğraşmış olmalıdırlar. Faraza hangi ırka mensup olursa olsun ve hangi devrede yaşamış bulunursa bulunsun sanatlarını esrarengiz ve kapalı bir surette icra eden sanatkarlar mensup oldukları şubeyi sanatın salikleri adedini tehdit edici loncalar teşkil etmeye ve meslek dahilinde olmayan kimselerle izdivaca mani olmaya mütemadi bir himmetle çalışmışlardı. Muzaffer olanlar Bilhassa taht-i esarete alınan ırkdan başka bir ırka mensup iseler mağluplerden uzak duruyorlar. (S. 204) Ve az zamanda kapalı ve mahdut bir Aristokratik zümre teşkil ediyorlardı. Uzun müddet hükümran olmuş medeniyetlerin tarihlerinde muhtelif sunuf arasında serbestçe münasebata mani olan bu kuyudat ve tahdidat bazen mühim bazen az ehemmiyetli bir mevki‘i işgal etmekten hali kalmamıştır. Arai akvam zadegandan ailelere adi aileleri tefrik etmeye fazla mütemayil idiler. Bu temayül Avrupa’nın bugünkü edebiyat ve hayatında meşhûr olmakta ve hanedan armalarını tetkik ve tettebbü‘ namındaki ilmin vücudu ile şâyân-ı nazar bir dikkat arz etmektedir. Bu anane demokratik Amerika’da bile pek ziyade faal hararetlidir. Avrupalıların en çok metod sahibi olan Alman milleti kurun-u vustada bu sınıf tefrikatının sabit velayetegayyir olması hakkında sarîh bir tarz-ı telakki sahibi olmuştur. Kapalı bir zümre teşkil eden ve daha dun-ı anasır ile hiç izdivaç eylemeyen prenslerin dununda atideki anasır vardı:

A-Şovalyeler ki askeri ve resmi bir sınıf teşkil ve asalet nişaneleri, armalarını haiz buldukları gibi bunların heyet-i mecmuasını tetkik ve tafahhus eden bir ilmede tasahub ediyorlardı.

B- Burgaristan’da- Burgerstand yani tacirler, denizciler ve erbab-ı sanayi‘

C- Baurstand- Bauerstand esirler ve ziraatda bulunan köylüler

Kurun-u vusta Almanya bu sınıf tayin ve tesbit etmek hususunda ilk büyük medeniyetlerin varislerinden hiçbirinin gitmediği noktaya kadar vâsıl olmuştur. Halbûki İngiliz lisânıyla mütekellim akvamın, Fransızların ve İtalyanların sevki tabi‘ileri (S. 205) Bu milletleri bir sınıftan öbür sınıfa kolayca intikal edilmesine imale etmiştir. Böyle bir himaye ve ihata çemberini düşünmek evvela sunuf-u aliyenin aklına gelmiş ise de bu zihniyetin aksü’l ameli ve tabi‘i bir neticesi olarak hariçde bırakılanlar kitlesi kendisinden yüksek sınıf ile sarahaten hali taaruzda bulundu. Bu tarihin son fasıllarında

göreceğimiz vecih ile her türlü hukukdan mahrum olan karma karışık halk kitlesi ile (Markistlerin şuurlu plorearyası) Rüesa-i sanayi arasında bir mücadele telakkisi ve sınıf muharebesi fikri ilk defa olmak üzere Almanya'da çıkmıştır. Bu fikir bir Alman kafası için bir İngiliz veya Fransız kafasından daha ziyade kabil-i kabul idi. Lakin bu cidale erebilmek için birçok asırlık uzun bir tarihten geçmemiz lazımdır.

Eski Mısır'ın eğlencelerinden: çalgıcılar ve dansözler

Eski Mısırlı kızların dansını gösteren bir resim. Dansözler kaval çalan çalgıcılar refakat ediyorlar.

Eski Mısır levhalarında raks alemlerini gösteren resimlerde hemen umumiyetle çalgıcıların elinde boru ve kaval görülmektedir.

6

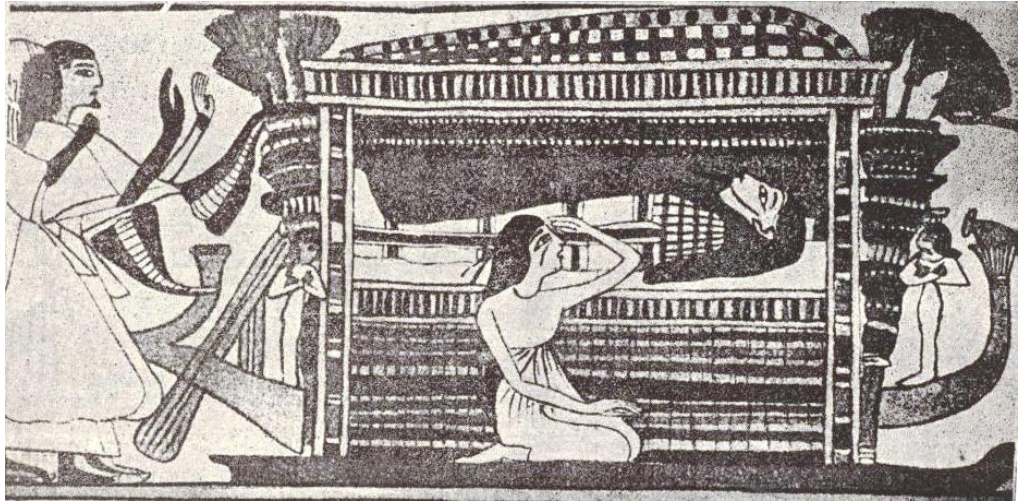
Hindistan'da Kast'lar

Şimdi nazırlarımızı şarka tevcih ederek Miladı İsa'ya takaddüm eden iki bin sene zarfında Hindistan'ın tarih-i ictima'iyesini tedkik edecek olursak gayet şâyân-ı dikkat ve kayd bazı tezatlarla tesâdüf ederiz. Herşeyden evvel nazar-ı dikkate çarpan nokta Hindistandaki sunuf-u ictima'iyenin dünyanın hiçbir yerinde mevcut olmadığı kadar sabit velayetegayyir bir vasıf arz eylemesidir. Bu sabit olma keyfiyeti Avrupalılarca Kast kelimesi ile tarif ve tavsif olunmaktadır. (Kast'ın aslı Kasta Castadır ki Portekizcedir. Bunu ifade eden Hind lügatı Varna Varnadır ki renk manasındadır.) Bu müessesenin esasları henüz muzellamdır. Fakat büyük İskender zamanından evvel Ganj vadisinde kök salmış idi. Bu müessese ictima'i teşekkülün ufuki bir tarzda ve gayet

Girift ve karışık bur suretde sınıf veya Kaste taksim edilmesi keyfiyetidir ki, Bu sınıfın azası daha dun sınıf ile ne beraber yemek yiyebilirler ve nede izdivac eyleyebilirler. Böyle bir hale tasaddi ettikleri vakit hem ayarları ve hem sınıfları tarafından red ve tard olunurlar. Ayrıca bazı menasik ve eşgal-i diniyeyi ihmal ederler vehayud bazı levsiyet ile alude olurlarsa mensub oldukları (Kast)'ı kayıp edebilirler. Kendi (S. 206) kastını kayıp ettiği vakit bir adam daha aşağısındaki (Kast)'e dahil olmaz. Büsbütün açıkta kalır ve hiç bir Kaste mensup olmaz olur. Kastlerin daha ufak taksimatı gayet karışık bir sistem teşkil eder. Bunların ekserisi hakikat halde sanat teşkilatıdır. Her kastın mahalli teşkilatı vardır ve bu teşkilat disiplinin muhafazasına dikkat eder. Sadaka tevzi eder, azasının menafîini himaye eder, diğer mahallerden gelen yabancıların itibar mektuplarını muayene eder. Bidayeten dört esaslı Kastın atidekilerinden müte şekil olduğu zan olunmaktadır:

Gemi şeklindeki cenaze arabası içinde bir Mumya

Eski Mısırlılar cenaze alaylarında Mumya haline getirilmiş olan ölüyü bu şekildeki gibi bir araba üzerinde götürülürdü. Ölüün zevcesi cenazeye refakat eder ve arabanın yanındaki sahanlığa diz çöker otururdu.

Brahamanlar – rahibler ve muallimler- Ksbatryas şatriyaslar- muharibler vaisiyas vaisiyaslar, çobanlar, tacirler, para mukarrızları ve ashabı emlak Les Sudras Sudralar. Ve bütün Kastların haricinde Pariahs Paryahılar. Fakat bu ibtida‘i taksimat azasını muayyen bir tarz-ı hayat takip etmeye icbar eden ve biri diğerinden daha inhisârcı zihniyetle müteharrik birçok tali ehemmiyetde yeni (Kast)'ların zuhuru ile çokdan beri gayet karışık bir mahiyet iktisab etmiştir. Bengale'de Şatriyaslılarla ve

Vasiyaslar hemen hemen kamilen kaybolmuşlardır. Lakin bu, burada tafsilatıyla tetkik edilemeyecek derecede muğlak ve Girift bir meseledir.

İlave edelim ki, Brahmanlar yani Hint aleminin rahip ve muallimleri garpdaki bir çok sunuf-u ruhbanın zıt ve hilafına olarak izdivac ederler ve aile teşkil ederler ve böylece ve diğer herhangi bir sınıftan efrad toplamak mevki'i ve ihtiyacında kalmazlar.

Hindistan'da ta bidayetten beri Kastları sabit bir mahiyet iktisab eylemesinde müessir olan avamil ne olursa olsun ananatın sadık muhafızları sıfatıyla Brahmanlıların bu hususda gayet mühim rolleri olmuştur. Bazıları farz eder ki, "iki defa doğmuş" vasfıyla tebarüz eden ilk üç Kast mensubları Hindistan'ı zabt ve istila eden ve Hint dinini kabul eden Arilerin ahfadıdır ve kendi kanlarından olan kimselerin mağlup Südra Paryalılarla müttezac etmelerine mani olmak için bu kat-i taksimat ve tefrikatı icad eylemişlerdir; öyle zan olunur ki Südralar, şimalden evvelce gelmiş olan bir istila dalgasının mümessilleridir. Paryalılar ise Hindistan'da bidayeten temekkül eylemiş olan Dravidi Dravidenslerin ahfadından başka bir şey değildir.

Fakat bu faraziyeler umumiyetle kabul edilmiş esasatdan mağdud değildir. Olabilirki, Ganj vadisinde uzun asırlar imtidadınca hayatın muttarid ve muntazam bir şekilde cereyanı bu Kast taksimatının tesisinde en kudretli amil teşkil etsin, çünkü daima mütehavvil ve seyyal olan garb aleminde böyle bir ittiradın bir nazirini görmek hiçbir zaman kabil olmamıştır. Kastların Menşe' ve menbaları ne olursa olsun Hint zihniyeti üzerinde pek ziyade nafiz olan bir fikir karşısında bulunduğumuz şüpheden vüarestedir. Kable'l-milâd altıncı asırda maruf buda ve azami Gotama Gautama atideki sözleri sarf etmiş bulundu: "Ganj nehrine mansıb olan dört su nasıl ki mukaddes nehre iltihak eylediğinden sonra kendi isimlerini kaybederlerse öylece budaya itikat ve iman edenlerde Brahman, Şatriyas Vasiyas ve Südra olmaktan halas olurlar."

Bu vaazın tedrisatı birkaç asır Hindistan' da muzaffer oldu ve Çin, Tibet, Japon, Birmanya, Seylan, Türkistan ve Mançurya'ya sirayet eyledi ve el-yevm nev'i beşerin sülüsünün dinini teşkil eyler. Yalnız Brahmanlar ve onların Kast hakkındaki fikir ve imanları o kadar canlı bir haldedir ki, Hindistan nihayet Gotamanın fikirlerini red etti.

Mandarenlik Usulü

Çinde öyle ictimâ'î bir sistem buluyoruz ki, bu tarz Hint (S. 207) ve garb medeniyetlerinden büsbütün ayrı bir plan dairesinde inkişaf etmiştir. Çin medeniyeti, Hint medeniyetinden ziyade sulh gayesini istihdaf ederek tanzim edilmiştir ve bu medeniyet de muharibin rolü mahdüt ve dun dür. Hintlilerde olduğu gibi müdiran sınıfı ilim ve fikir erbabından mürekkebdir. Yalnız bu sınıfı teşkil eden zevat Rahip olmaktan ziyade memurlardır. Brahmanların zıttına olarak Mandarenler yani Çin'in Erbab-ı irfanı bir Kast teşkil etmezler. Sırf aile ve doğum itibariyle değil fakat tahsil ve terbiye itibariyle insan Mandaren olur. Mandarenler cemiyetin bütün sınıfı arasından imtihan ile intihab olunur ve bir Mandarenin oğlu sırf bu sebepten Mandarenliğine tevarüs etmez bu esaslı fark dolayısıyla Hint Brahmanları, sınıf ve heyet-i mecmua itibariyle, hatta kendi mütevvîn-i mukaddeselerini bile bilemeyecek derecede cahil gayet tembel bir zihniyete malik, mağrur oldukları halde Çin Mandarenleri çetin bir sa'yı zihniyetinin netice ve mahsülü olmak üzere gayret ve faaliyet gösterirler. Yalnız bunların tahsilleri Çin klasik edebiyatını tetabbua münhasır olduğundan nüfuz ve tesirleri tamamen muhafazakardır. Büyük İskenderin zaman-ı saltanatından evvel Çin mevcudiyetini şuurlu bir suretde anlamış ve milattan 1900 sene sonra hala içinde yürüdüğünü müşahede ettiğimiz yolu ihtiyar ve intihab eylemiştir.

Müstevliler ve hanedan saltanatlar yekdiğerini veli ve takip etmiş fakat sarayların medeniyeti aynı ananeye merbut kalmıştır. Çin ictimâ'î sisteminde rahip imparatorun dununda dört sınıfın mevcudiyeti kabul edilmiştir:

1- Edebi sınıf ki kısmen garb aleminin memuri sınıfına ve kısmen muallimleriyle papazlarına tekabül etmektedir. Konfüsyos'un zamanında bu sınıfın talim ve terbiyesi yay ile nişan almak, ata binmeye inhisâr ediyordu. Merasimi diniye, musiki tarih ve riyaze vücudu zaruri (Altı hîrfet), (six talents)'i itmam ediyordu.

2- Toprağı ekenler

3- Sanatkarlar

4- Tüccar sınıfı

Ta eski zananlardan beri Çinlilerde ölen adamın toprağını evladı arasında taksim eylemek adet idi. Binaenaleyh her memleketde tesâdüf edilen topraklarını kiraya vermek suretiyle işleten bir sınıf ashabı emlak Çin tarihinde hiç zuhur etmemiştir. Çinde bu ufak arazi parçaları faal bir tarzda ve usulde zira' olunmaktadır. Taksim oluna oluna

bir tarla artık sahibini besleyemeyecek derecede ufalır ise o arazi zengin ve mürefeh bir komşuya satılır ve o toprağın sabık sahibi Çin'in büyük bir şehrine giderek orada ücretli amele miktarını tezyid eder. Asırlardan beri Çin' de hak-ı tasarruftan mahrum fakat ne köle ne esir yalnız her türlü menabi' ve variyattan mahrumiyet dolayısıyla sa'yı yevmiyelerine merbut aşhasdan mürekkep şehir kitleleri mevcut ola gelmiştir. İşte Çin hükümeti askerini, kanallar kazmak yahud duvarlar yapmak için muhtaç olduğu anasırları hep bu kitle arasından intihab eder. Harb Üserası ve köleler Çin tarihinde herhangi bir Arap milletinin Kable'l-milâd cereyan eden tarihindeki rolden daha mahdud bir rol oynamışlardır.

İnkişafını irae eylediğimiz şu üç taazzu ictima'i müşterek bir vasıf irae ederler; oda bir taraftan makam hükümdarının diğer taraftan da halk kitlelerinin okumak ve düşünmekden mahrum oldukları safhalarda tahsil görmüş sınıfın imal eylediği müthiş nüfuzdur. Hindistanda Brahmanlar sınıfı kapalı bir zümre mahiyetini muhafaza etmiş olmak itibariyle, bugüne kadar bütün nüfuz ve sultanı idame eylemektedir. Tamamen başka bir mahiyetde olmakla beraber tahriri lisânın meşkilat ve Giriftliği yüzünden Mandaren sınıfı da halk kitlesi üzerinde sahib-i tefavukdur.

Hadisat ve şuunu muhtelifle ile mali garb aleminde ırkların ve ananelerin tenevvu sırf ilmi unsurların şarkdakine muvazi bir teşekküle hâkim bir sınıf haline gelmesini geciktirmiş, (S. 208) daha doğrusu büsbütün men'eylemiştir. Garb aleminde, yukarıda da kaydettiğimiz vecihle, ilim ve irfan çok erkenden bir zeytin yağı lekesi gibi yayılmış ve bu hulül ve nüfuz dolayısıyla muayyen bir sınıfın yedi inhisâr ve murakabesine geçmekten kurtulmuştur. Kastların ve ruhbanın nüfuzundan kurtulan ilim, cemiyet hayatının her noktasına nüfuz etmeye muvaffak olmuştur. Yazmak ve okumak o kadar basitleştirilmiştir ki, bunu artık bir sır halinde muhafaza etmek vehayut ona dini bir mahiyet izafe eylemek imkanı kalmamıştır. Aynı halin Çin'de aynı vüs'at ve şumul dahilinde hadis olmamış bulunması, irki bir tehalüften ziyade, Çin harflerinin hususi mahiyet ve müşkilatından ileri gelmiş add olunabilir.

8

On bin seneye bir nazar

Bu son altı fasılda beşeriyetin nasıl mütemadi bir istihale ile on iki bin sene zarfında yani üç yüz ile dört yüz nesil içinde toprağın yeni taş devrine ait ziraat şeklinden miladı isadan dört asır evvelki medeniyet tarzına intikal eylediğini

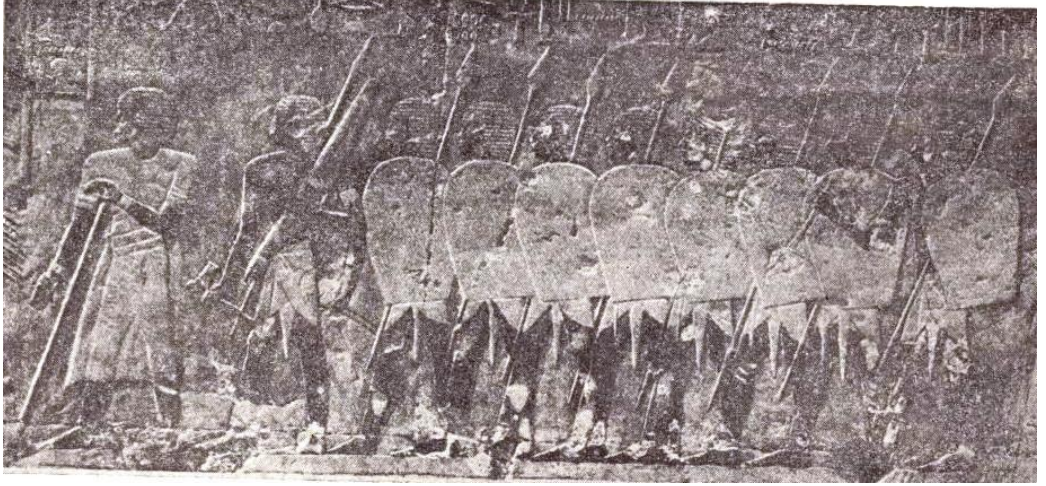
muktasaren izah ettik. Yeni taş devrinde ailevi kabile hayvan verilerinden elbiseleri labist olduğu halde taştan tırpanlarla mahsülü biçiyor ve çamurdan kulübelerine otları ve zehairleri yığıyordu. Milattan dört asır evvel ise Akdeniz sevhilinde, Nil nehrinin mecrası imtidadınca ta Hindistan'a kadar Asya içerilerinde Çin'in vasi lahki arazisinde insan tarafından zira' edilmiş nihayetsiz tarlalar, tesis eylemiş faal şehirler, cesim mabedler ve bile fasile devam eden muamelet-i ticariye tesâdüf edilir. Kadırgalılar üç köşe yelkenle mücehhez gemiler limanlarda halatla karaya bağlanmış gemiler arasında eşya tahmil ve tahliye etmekle meşguldürler. Bilahire bu gemiler kemal-ı ihtiyat ile karaya yakın olarak burundan buruna, adadan adaya yol alacaklardır. Sahipleri Mısırlı olan Fenikeli gemiler Hindi şarkiye doğru seyr-ü sefer eylemekte ve ihtimal ki ? Bahr-i muhuti Hindiye vâsıl olmaktadır.

Cenubi Afrika'da Buşimanlar tarafından bazı kayalar üzerine yapılmış boyalı resimlerde, bir müddet Asûriye'de kullanılan ve şimali Avrupa' da tanınan, fakat Afrika da yerli olarak tanınmayan şekilde başlıklı beyaz adamlar görüyoruz. Afrika ve Arabistan çölleriyle, Türkistan yaylalarından uzak hedeflere eşya nakleden kervanlar muttasıl geçmektedirler. Yeni bir hayatın merkezi olan bu yerlere Çin'in ipini, Afrikai merkezinin fil dişisi, büyük Britanya'nın kalayı tehacüm etmeye başlamıştır. Şam daha o zamandan Şam işi kumaş örür ve bakır üzerine ince işlemler işler.

İnsanlar ince bez dokumayı ve renkli yün kumaşları yapmayı da öğrenmişlerdir. Bakır, Tunç, Gümüş ve Altın insanlarca malümdür. Çanak, çömlek ve porselen mamulatında mahareti taamme sahibi olmuşlardır. Kıymetli hiçbir taş yoktur ki onu yontmak ve ona cila vermek ilmüne vakıf olmasınlar. Okumak, yazmak biliyorlar, nehirlerin yataklarını tadil etmek kudretine malik bulunuyorlar. İhramlar bina eylemek ve binlerce kilometre mesafelerde duvar çekmek onlar için meçhul değildir. Bütün bu işlerin yapılmış olduğu elli altmış asırlık müddet ömrü beşerin zaman imtidadı olan yetmiş seneye nisbeten çok uzun telakki olunabilir. Fakat Jeolojinin icab ettirdiği ezminenin vüs'at ve feshatine nazaran la şey mesabesinde. İskender devrine ait şehirlerden ilk taş alat ve edavet isti'mal olduğu günlere kadar çıkılacak olursa bu suretle ihata olunan müddet tasvir eylediğimiz devreden yüz kat daha medittir. Beşerin inkişafında en kalabalık hadiseli devreyi teşkil eden bu asırların seyir ve eşgali hakkında bu eserde, haritalar, resimler ve zaman diyagramları ianesi ile, tam bir fikir vermeye gayret ettik. Bizim alakamız bu anahatlar iledir. Bu cihetle pek az eşhas isimleri zikrettik. Fakat daha (S. 209) sonralarda bu isimlerin hadedi bile tevakuf çoğalıp

gidecektir; fakat takdim eylediğimiz bazı haritalarla resimler Karinin muhayilesine şüphesiz çalışmaya sevk edeceklerdir. Bu altmış asırlık zamana dikkatle bakacak olursak, gettikçe bizim tarz-ı hayatımıza yaklaşan bir yaşayış ile karşılaşmakta olduğumuzu fark ederiz. Eski Taş devrine ait vahşi çıplak adamın yerini, yeni taş devrine ait bu çiftçiye nasıl terk eylediğini gösterdik. Kitabımızda Sümer askerlerine ait bir resim vardır ki, Sâmi ırkına mensub birinci Sargon'un bu ülkeyi feth etmesinden çok evvelki zamanlarda hak edilmiş bir taştan iktibâs olunmuştur. O zamanlar hemen her gün esmer derili bir şahıs heykeltraşlık yapmakta olduğunu ve ağleb-i ihtimal bu işi yaparken ıslıkta çalmakta bulunduğunu görmek kabil idi. O zamanlar Mısır deltasındaki ovada bazı ihrâmların rekzini temin etmek için Nil tarikiyle celb olunan taşları tahliye etmekle meşgul silah amele takımları karıncalar gibi kaynaşıyorlardı. O zamanlara ait bin bir türlü tabloyu buradan tasavvur ve tahayyül etmek kabildir. Mısırlı bir tacir Bâbil elbiselerinden mürekkeb sermayesini şık ve kibar bir hanıma arz ediyor. Dini bir resme iştirak için karma karışık bir halk (Teb) mabedinin sütunları arasına sıkışmış intizar ediyor, Giritlilerden mürekkeb gayet müteheyyic bir hazırun kitlesi tıpkı bugünkü İspanyollar gibi bir boğa dövüşünü seyrediyorlar. Toreadorlar kısa pantolonlarla kemerleri gayet sıkı bir surette bellerini ihate edilmiş olduğu halde tıpkı bugünkü Toreadorlara benzemektedirler. Bir çocuk grubu mihi işaretleri öğrenmekle meşguldürler, Bışabor'da balçıktan bazı tabletler keşf olunmuştur ki, Bunların üzerinde mektepliler vazifelerini yazıyorlardı. Yahut kocası hasta bir kadın Kartaca' da bir mabede giriyor ve kocasının iadei sıhhati için adak vadediyordu. Yahut hayvan derisinden elbise giymiş tunçtan bir balta ile mücehhez haşin bir Yunanlı, İllirye dağlarından birinin tepesinden, Adriyatik denizinin ayna gibi mücella sathında sayısız kürekçileriyle tıpkı büyük bir tırtıl gibi kayan Giritli bir Kadırgayı kendisi için pek yeni bir manzara olmak itibariyle kemal-ı hayret ile seyretmektedir. O Yunanlı hemen köyüne avdet etmekte ve yüz kollu bir mahluk (S. 210) Acib (Briyare Briare'e) gördüğünü komşularına nakl eylemektedir. Bu iki yüz nesil zarfında tarihin taropudi buna müşabih bin bir teferruatdan örülmüştür. Lakin bunlar bir ilk dikiş veya ek yerinin mevcudiyetine alamet olmadıkça hali hazırda bu dikişlerin hiçbirini muayene edecek bir vaziyetde bulunamayız.

18' inci sülale zamanının Mızraklıları

Kraliçe Heçepsot Hatshepsut'ın Polk veya Pooni memleketine gönderdiği heyete refaket eden askerlerden bir kaçı. Bu kabartma hak, Direl-Behari Deir-el-Beharide kraliçenin mabedi terasesinde görülmektedir.

9

Kadim alemde Tecsimî ve Tasvirî Sanat

Ari ve Sâmililer arasında garb aleminde bin sene süren mücadele ve müteakabil tesirler ki bu eserin gelecek üç kitabının en mühim cevherini teşkil eder. Hakkında mutalaya girişmeden evvel insanların hayatında güzel için vaki olan şuurlu taharri halinin zuhurunu da iki kısa bahiste naklediverelim:

İki kitapda insanın nasıl serseri ve tek tük lakin bir hayvan halinden başlayarak kesretli, zahmetli yaşâyân emin ve daha refahlı bir medeniyet haline geçtiğini söyledik. Mesut bir akalliyet için medeniyet büyük bir kudret tasarrufu demektir. Çünkü onun bütün manası müberrem korkudan ve zaruretden azadelik haliydi. Tasarruf edilen kudrette “oyun’un” kahinlik hayatına doğru temadisi ve şuurlu bir surette hatlar taharri yollarına aktı. İnsan bütün meşguliyetini gıda ve melce aramaya hasretmekten kurtuldu. Gözlerini güzelliğe çevirdi. Hatta Neandertal hayvanı bile büsbütün bir behimeden ibaret değildi. O naime kabuklarını, garip şekilli taşları ve diğer bu kabil acayip şeyleri toplar ve bunları görüldüğüne nazaren, tecemmül ve tezeyyün maksadıyla üzerinde taşırdı. Eski taş devrinin son zamanlarında evvelce zikrettiğimiz gibi, şâyânı ehemmiyet bir derecede resm ve naht zuhur etmişti. Bunlar keyf ve tezellüz için yapılırdı. Şüphesiz ki, sihri bir manaları da vardı, bu hal gayri kabil-i ictinabdı. Eşyaya şahsi mu’tallar izafe etmek hususunda insan ruhunun gayri kabil-i tedavi bir

meyelanı vardır. Bugün bile halkda mücevherat ve hülliyyatın uğurlu veya uğursuz olduğu hissi mevcuttur. Yeni taş devri insanın yaptığı hayvan resimlerini avlar üzerinde müsait bir tesir icra edeceğini düşündüğü şüphesizdir. Lakin yaptığı heykelciklerden bazıları aşikar bir surette tuhaf ve eğlenceliydi. Bugüne kadar kalan eski taş devrine ait resim ve nakışlardan kısmı azamının karanlık mağaralarda ve muzallam köşelerde bulunması vak'asını çok ehemmiyet verilmiştir. Lakin bunlar ilk insanların ağaçlar ve kayalar üzerine yaptığı resimlerden arta kalmış küçük bir bakiyeden ibaret de olabilirler. Açıkda harici tesirlere maruz olan resimler birkaç senede bozulmuş gitmiş olmalıdırlar.

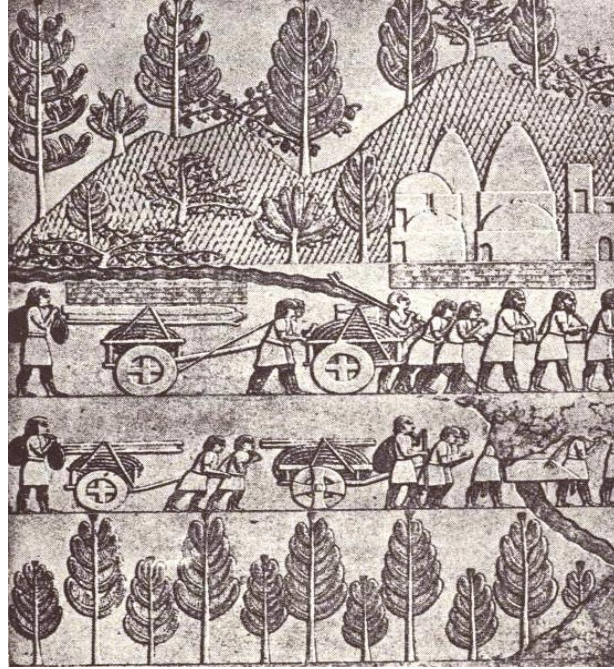
Eski taş devrinin son zamanları insanlarıda resim yapmışlar ve menhutat vücuda getirmişler, dans etmişlerdir. Yaptıkları resimlerinde şehadet ettiği vecihle, danslarının mevzun nidalardan ve darblardan müterekkip olduğu görünüyor. Güzel sanatların ve müzikinin ilk amilleri işte burada mündemijdir. Bu devir insanların inşa ettiği melceler ile ilk eski taş devri insanların kulübe ve delikleri ise kaba bir surette sırf tahaffuzu idi ve ancak medeniyet fecri doğduktan ve mühimce bir nüfus terakümü vaki olduktan sonradır ki, mihrab ile reis kulübesi sadece bir melce olmaktan daha fazla bir hal almaya başladı ve mi'mâri şuuru zuhur etti. İnsanlar, bir binanın azametli ve esrarengiz olabileceğini letâfet ve güzelliğiyle ruhlara tesir yapabileceğini gayri mahsus bir surette duydular.

Taş devri insanlarınca inşaata sarf olunan en mühim cehtler mahsullerinin kümbet –tepelere (Barrovs) olması muhtemeldir, bunlara büyük adamlar defnedilmişti. Bunlarda daima üst üste konulmuş taşlardan müteşekkil bir (S. 211) merkezi hücre bulunur, bunun etrafı topraklarla veya kerpiçlerle örtülürdü. Mısır'daki ihrâmlar, bu cesim ve letâfetden Ari yığınlar esas itibariyle taştan yapılmış muazzam kümbet-tepelere. İngiltere'deki Silber Hill (Silbery Hill) topraktan yapılmış bir ihramdır. Bu taş yığınlarının vecihlerine pek ziyade dikkat edilmiştir. Mısır ihrâmları mühim bir mihengi maharete ve mühib bir insan kitlesi cehdine delalet ediyor, lakin bu taş yığınlarının mi'mâri ile bir münasebeti olduğu pek de söylenemez.

Mezopotamya mıntıkası mimarları ile Nil vadisi mimarları birbirlerinin faaliyetlerinden pek az mülumattar olarak işe başladılar ve yekdiğerleri üzerine pek az icrai tesir ettiler. Her iki tarafta da ilk mi'mâri şekillerini tayin eden hal, güneşte kurutulmuş kerpiç ile kerestenin hususiyetleri dir. Sümerlerin inşaatta kullanılabilecek taşları pek azdı, diğer taraftan Mısırlılar ise kolayca çıkarılan ve Nil'de kolayca nakl edilebilen bol bol, çeşit çeşit taşa maliktiler, Güneşte kurutulmuş tuğlalar (kerpiçler)

kabil-i tazyik idiler, bunlar duvar kaidelerinin geniş yapılmasını zaruri kılıyorlardı. Gerek Sümer Bâbil'inde ve gerek Mısır binalarında harici duvarların bir sath-ı mail teşkil etmeside bunların görünüşlerine hususi bir farıka, muhteşem bir daimilik hali verir. Dahili geçitler vardı, çünkü o zamanlarda geniş çatılar yapmadaki müşkilat henüz iktiham edilememişti. Sümer ülkesinde mühim binalar vâsıl olduğu tekamül Ziggurat (Ziggurat) şekliydi ki bu o mıntıka mebanisinin hususi farıkasını teşkil etmekte devam etti. Ziggurat müteaddid katlı bir binadır, her kat altındaki katdan daha dardır ve etrafında merdivenli bir teras bulunur. Yumuşak tuğlaların yüz tarafları kiremitlerle ve pişirilmiş sert tuğlalarla setr edilmiştir. Bu mıntıkada bugün hafriyat ile meydana çıkarılan bakiyeler eski ve ekseriyen yedi sekiz kata kadar sivrilen binaların (S. 212) Temellerinden ibarettir. Eski Mezopotamya binalarında sütunlar nadiren kullanılmış veya hiç kullanılmamıştır. Çünkü sütun imaline müsait malzeme yoktu ve umumiyetle görüldüğüne nazaren odaların tavanları kemerlerle değil, kitlevi (kalın) duvarların üst kenarlarındaki tuğla dizilerinin,

Asûriye Amelesi ve Asûriye Tarz-ı Mimârisi

Ninova harabelerinin başlıca yığınlarından biri olan Koyuncuk Kooyoujik' da keşfedilen bir kabartma resim. Bu resimde kanatlı bir boğayı sürüklemek için halatlar ve aletler ile mücehhez amele görülmektedir.

Her üstteki dizinin tuğlaları altdakinden biraz ileriye kaydırılmak suretiyle, tedricen daraltılmasından vücuda getirilmiştir. Mamâfih orada ve Kebeşdeki Sümer binalarında tuğladan örülmüş kitlevi (kalın) sütunlar vardır. Dekoratif tesirler, payendelerden ve tuğladan yapılmış “Pano” lardan istihsal edilmiştir. Tezyini kısımlarda mermer sıva (Stoko) ve pişmiş kil (Terakota) büyük bir rol oynamıştır. Ancak Asûri mimarisine yaklaştığımız zamandır ki, bin taş mıntıkasına gelmiş oluruz, Burada yüzleri taştan yapılmış bol bol taş tezyinatı havi binalar, başlar. Ancak kable’l-milâd 2000 sene evvel Mısırda münasebetin inkişafından sonradır ki, Fırat –Dicle havalisinde taş sütunlar zühur etmiştir.

Mısır mimârisi hiçbir vakit Ziggurat tipinde müteaddit katlı binalar vücuda getirmemiştir. İhramlar, Obeliskler ve sivri sütunlar müstesna olmak üzere Mısır mi’mârisi hep geniş ve alçak şeklini muhafaza etti. Mısır mimârisinde taş ilk defa tahtanın yerine kaim olmak üzere zühur etmiştir. Taş sikkeler, döşemeler aynı maksatlarla kullanılan tahtının yerini tutmuş ve onun şeklini taklit etmiştir. Ahşap direkler mevki’ilerini müdevver taş sütunlara terk etti. Bu sütunların üzerine insan ve hayvan şekilleride tersim veya naht edildi. İlk devirlere ait mabetlerden biri, ihrâmlara civar ve onlarla hem asır olan Sfenks mabedi kısmı azamı itibariyle orada bulunan muazzam bir yekpare kayanın yerinde oyulması ve yontulması suretiyle vücuda getirilmiştir. Bunda hiçbir sütun yoktur. Sütun ve sütun dizisi (Kolonat) takriben 12 inci sülale zamanında zuhur etmiştir. Mısır üslubunun büyük günleri on sekizinci sülale devrine tesâdüf eder. Teb’ deki muazzam mabetler Heyet-i bu devre ait on dokuzuncu sülaleden binalar vücuda getirmek itibarıyla büyük bir sülaledir.

Her iki medeniyet merkezinde (Mısır’da ve Mezopotomya’da) heykeltraşi ve nakış, sanatların şahı (Master ard) olan mimâriye nisbetle, bidayette tamamen tali bir muaven (Accessory) mahiyetinde idi. Heykeltraşi kabartmalar ve menhut sütunlar halinde başladı, Nakış tezyini satırları (Panoları) ve boş duvarları sefretti. Cesim duvar satırlarındaki şâyânı hayret nakışların hala mahfuz kalabilmelerini Mısır’ın kuru iklimine medyunuz. Bu nakışlar Mısır’ da gündelik hayatın binlerce safhasına ait resimleri ihtiva etmekte ve Mısır kavminin tefekkür ve tayayyülü hakkında fikir edinmemize çok yaramaktadır. Buna nisbetle Asûriye ve Bâbil’e ait bu kabil sanat eserleri nadirdir. Adalar denizi havalisindeki (Egean) mimâri kendisine has Evsaf-ı harikaya maliktir, Lakin umumiyetle, ruhu itibariyle Bâbil mimârisinden ziyade Mısır mimârisine yakındır. Bunda sütunlar ilk zamanlardan itibaren kullanılmıştır, Binaların

iç planları Mısır ve Bâbil zemin planlarından tamamen farklı labirent tertibatındadır. Duvar nakışları ve mozaikler sanatça pek yüksek bir mertebeye çıkarılmıştır.

Bütün bu medeniyetlerde bu büyük sanatlar inkişaf etmekle beraber bir taraftanda kesme ve oyma suretiyle pek cesim miktarda mücevherat ve kuyumculuk sanatı mahsülleri ve bu nev'î den madeni mamulat vücuda getirilmişti, küçük heykelcikler, modeller, oyuncaklar ve müzeyyinat, iskemleler, yataklar, tahtlar ve zarif eşya gibi sanat eserleri de vardı. Tahta ve fildişi menhutatı şâyân-ı hayret eserlerdi. Girit Hasseton güzel altın mamulâtı ve toprak avanisi ile şöhret kazanmıştı. Girit vazoları bütün kadim şark da her yerde alınıp satılan mamulâtı dandı.

10

Kadim alemde Edebiyat, Temaşa ve Musiki

Eski medeniyetlerde Tahayyüli Edebiyat ile Musiki, göze (S. 213) Hitab eden sanatkar derecesinde yüksek bir inkişafa mazhar olmuş gibi görünemiyor. Masal söylemek, beşeri hayatta lisânın başladığı zamanlardan beri yaşâyân mühim bir hususiyettir ve hangi ırktan olursa olsun, iki üç kadın bir araya gelipte dedikoduya başladı mı manidar ifade, icad seciyye tetkiki gibi nesir edebiyatının en mühim unsurları zuhur eder. Ale'l ekser acayib şekilde olan ve ibtida'î cemiyetlerde zaruri olarak mevcut tasniflere karşı aksu'l amelleri ihtiva eden rüyalar ilk masallara hayal unsurunu verdi. En soğuk ve kapalı kavimler müstesna olarak diğer kavimlerde masallar daima dramatik hareketlerle ve araya giren Raks ve oyunlarla genişledi, büyüdü. Pek eski devirlerden biri büyük vak'alarla, büyük merasimin hatıraları devri bir suretde icra edilen tahkivi rakslarla muhafaza ve idame edilir. Bu rakslarda nutuk, gina, taklit, mevzun hareket ve alet-i musikiyenin sesi pek girift bir suretde yek diğerine karışırdı. Beşeri hayatta bunlar medeniyetten evvel mevcuttu ve hikayenin rivayetinin ve kaba raksların en me'luf şekilleri şüphesiz kadim medeniyetler halkı arasında devam edip gitti; çünkü bu devri Periodical tizkar ihtifalleri mabedlerin merasimi derecesine is'ad edilmişti. Fakat rahipler her ne kadar muhtelif efsane manzumelerini mesela hirkat-i alem hikayesini ele almışlar ve ibtida'î masallardan bir çoğunu tevsi' ederek muazzal bir asatir sistemi haline kalb etmişler ise de, bunları güzel bir lisân kalıbına dökmüş gibi görünmüyorlar. Mühim olan yalnız temaşa (yani merasimin gözlere hitap eden ciheti) idi. Ne Mısır'da, Ne de Bâbil'de dram sahasının ciddi bir inkişafı vardı. Belki köylülerin kendilerine mahsus temaşa-i oyunları bulunuyor. Lakin bunlarada

kendilerinden başka kimse ehemmiyet vermezdi. Temaşa sahasında Adalar denizi (Ege Egean) akvamı arasında vuku mümkün olan inkişafı henüz mevzu' edecek derecede anlamış değiliz. İhtimalki dram nev'i onlarda hiç yoktu. Onlarda daha zalimane ve daha şedit alakalı temaşalar vardı. Boğa dövüşü en umumi eğlenceleriydi. Bunlarla ırki nispetleri muhtemel olan Etrüskler, Avrupalıların istilasından evvelki Amerika medeniyetlerinde olduğu gibi, esirleri boğazlamak ve onları birbirlerini öldürünceye kadar dövüştürmek suretiyle eğlenirlerdi.

Mü'ellif bu eski medeniyetlerin hayatında, hatta köy hayatında bile, masal söylemeyi, masal teganni eylemeyi meslek edinmiş kimselerin mevcudiyetine dair vesika keşfetmeye muktedir değildir. O zamanlar böyle hikayeler nakletmeyi meslek ittihaz etmiş kimseler mevcud değilse, bu kavimler arasında, yazı sanatının zuhuruna gelinceye kadar, edebi sanat sahasında pek az inkişaf vuku bulmuştur. Bazı kimseler mes'ud bir ifade ve eda lemaları gösterebilirlerdi. Lakin bunlar edebi bir usül ve anane haline inkilab edecek surette muhafaza edilemiyordu. En eski Mısır yazılarının muskalar, mualece tertipleri ahlaki vecizeler ve sadece kuyudat gibi şeylerden ibaret olduğu görünüyor. Gerek Mısır ve gerek Sümer halk kendilerini galiba şâyân-ı hayret bir derecede mümtaz ve faik add ediyorlar ve çocukluk devrinden sonra nadiren hayalet ve sergüzeşt hülyalarına kapılıyorlardı. Bunlar basit, ameli insanlardı. Hatta ölüm karşısında bile Mısırlılar, şâyân-ı hayret bir derecede ameli idiler. Ölülere ihtimam gösterirler ve onlara esbabı huzur tedarik ederlerdi. Eski Mısırın en büyük masalı yüzlerce muhtelif şekilde söylenen bir hikayedir ki, dünyadan rihlet eden ruhun Üzerpesin huzuruna doğru olan seyahatini nakl eder, "Ölülerin Kitabı" denilen bu hikaye Ahiret alemi hakkında basit, ahlaki gayrı mabadel tabi'i (Unnetaphysical) bir nev'i "Bedeker", yani "Seyahat Rehberi" dir. Yahudiler daha kitaplarını, dünyada ilk kuvvet kitabı olan "İncil"i henüz vücuda getirmemişlerdi. Bu kitap (S. 214) söyleyeceğim gibi, eski Sâmi alemin darma dağılık unsurlarından çoğunu bir araya toplayan bir terkib idi. Arilerde ormanlık memleketlerinde kendi hayatlarının şarkılarını teganni ediyorlardı, lakin mugannilerinin söyledikleri masal ve neşideleri kaydetmek için yazı yazmayı henüz öğrenmemişlerdi.

Bütün kadim 'alemde musiki hiçbir vakit ayrıca kendi başına bir sanat olamadı, Musiki daima şarkının ve raksın muavini idi. Kadim musikinin vezni, makamı (Melodi) vardı, lakin ahenkleri (Harinontes) yoktu. Bu musiki az çok yek seda olmak üzere ya sesle teganni edilir, ya davul gibi bir aletle veyahut da bir heva sazıyla çalınırdı.

Kadınlar ve çocuklar; erkeklerden bir oktav daha yüksek perdeden teganni ederlerdi. Ayak vurmak, el çırpma gibi hareketler ve ibtida'i bir davulda bu teganniye muavin olurdu. Miladî İsa zamanlarına kadar Yahudiler ve Yunan musikileride bu halde idi. Arab musikisi hala ahenkten bi haberdir. Bu musiki oldukça yek lahin (Monoton) bir makam ile teganni olunan mezun darblardan (Cadences) mürekkebirdir.

Bil afasıla devam eden darbuka gürültüsüne insan sesleriyle, tellerin, zillerin mühtez savtları hep birlikte uyar. Bunun, bugüne kadar yaşamış tam bir Mısır ve Bâbil musikisi olması muhtemeldir.

Kadim medeniyetlere ait resim ve heykellerde görülen musiki aletlerine tamamı tamamına bu fikri telkin eder. Bunlarda davul ve darbukanın muhtelif şekilleri görünüyor. Ziller birbirine vurulurdu. Bunlar Asûri kabartma (Reliefs)' lerinde görülür. Mısır zilleri (Sistrum)' da makamlı savkların birbirine karışmasından müteşekkil gürültülü bir lahin husule getirirdi. Fülütler ve çifte- fülütler vardı. Zurnalar ve ağız ergononları vardı. Boynuzdan madeni borular, basit borular vardı ki, neşidenin mühim noktalarında tek ve tiz olarak öterdi ve nihayet yeni taş devrinin yayından neşetmiş olan telli saz vardı ki, bunları sazandeler ya parmaklarıyla ve yahut da mızrap ile çalarlardı.

Ribab (Lyre), Harib, santur, uda müşabih "Lut" ve kanuna benzeyen Dulsimer bir nev'i sazlardı. Lütun, tellerin ihtizazını kuvvetlendiren kabak şeklinde bir gövdesi vardı. Mandolinde bu biçimdedir. Banco (Banjo) lutun küçük adı bir müştakıdır. Harp kadim musiki aletlerinin belki en büyüğü ve en iyi inkişaf etmiş olanıdır. Dulsimer ufuki çerçeveli telli bir sazdır.

Nasıl ki kadim 'alemde Edebiyat, yazı sanatının tamamıyla inkişaf etmemiş olmasından dolayı terakki ve vüs'at kazanamadı ise, musikide nota usulü mevcut olmadığı için mahdut bir dairede kaldı. O zaman ki insanların da şimdiki gibi kulakları ve muhayyileleri vardı. Lakin onlar mevzularını veya vücuda getirdikleri eserleri muhafaza edemiyorlar ve bunun neticesi olarak haleflerine yeni hareket noktaları veremiyorlardı.

FİHRİST
CIHAN TARİHİNİN UMUMİ HATLARI
BİRİNCİ CİLDİN FİHRİSTİ

Mü'ellifin Mukaddimesi

1. Bu Kitap Nasıl Meydana Geldi.....III
2. Kitabın Yazılmasındaki Usul.....X
3. Bazı Hazepler ve İlaveler Hakkında..... XII

BİRİNCİ KİTAP

İNSANIN ZUHURUNDAN EVVEL DÜNYA

Birinci Fasıl: Fezada Dünya, Zaman İtibariyle Dünya

1. İnsanın Feza ve Zaman Hakkında Fikirlerinde Vuku'â Gelen Büyük İnkişaf. 1
2. Fezada Dünya.....3
3. Dünya Ne Zamandan Beri Mevcuttur. 6

İkinci Fasıl: Kayaların Şahadeti

1. İlk Canlı Mahluklar. 8
2. Tabi'î İstifa ve Nev'ilerin İstihalesi. 13

Üçüncü Fasıl: Hayat ve İklim.

1. Hayat ve Su, Su Nebatları. 19
2. İlk Kara Hayvanları.....21
3. Hayat Neden Mütemadiyen Değişiyor.....24
4. Payidar Bir Yıldız Olan Güneş. 28
5. Dünya Hududu Dâhilindeki Tesirleri.....28
6. Beşer Bu Tahavvülleri Kontrol Edebilir Mi?.....29

Dördüncü Fasıl: Zahifeler Devri

1. Alçak Arazide Hayat. 31
2. Uçan Zahifeler.....34
3. İlk Kuşlar.....34
4. Bir Felaket ve Ölüm Devri. 36
5. Kılların ve Tüylerin İlk Görünüşleri. 39

Beşinci Fasıl: Memeli Hayvanların Devri.

1. Hayatın Yeni Bir Sayfası. 42
2. Dünyada Bir İn'ane Doğuyor.....44

3. Dimağın Tekmili Devri.....	46
4. Dünyada İklimler Yeniden Sertleşiyor.	48
5. Cumudiye Devirleri.....	49

İKİNCİ KİTAP

BEŞERİYETİN ZUHUR VE İNKİŞÂFI

Altıncı Fasıl: Büyük Maymunlar, Yarı İnsanlar ve İlk İnsanlar

1. İnsanın Menşe'i.....	50
2. İnsana Benzer Mahlukların İlk İzleri.	55
3. Haydlırg Yarı İnsanı.....	56
4. Pildavn Yarı İnsanı.....	57

Yedinci Fasıl: Neandertal Adamı, Bugün Nesli Munkariz Olmuş Bir ırk, Eski Taş Devri İbtidaları.

1. 50 000 Sene Evvel Dünya.....	60
2. İlk Adamların Her Günkü Hayatları.	63
3. Eski Taş Devrinin En Son Adamları.....	68
4. Ruvdezya Kahfı.....	69

Sekizinci Fasıl: İlk Hakiki İnsanlar, Eski Taş Devrinin Nihayetleri.

1. Bize Benzeyen İnsanların Zuhuru.....	70
2. Eski Taş Devrinin Coğrafyası.....	79
3. Eski Taş Devrinin Nihayeti.....	81
4. Amerika'da Yarı İnsan Yoktu.....	82

Dokuzuncu Fasıl: Avrupa'da Yeni Taş İnsanı.

1. Ziraat ve Hirâset Devri Başlıyor.	83
2. Yeni Taş Harsı Nerede Zuhuru İnkışâf Etti?	85
3. Yeni Taş Devrinde Her Günkü Hayat.....	87
4. İbtidâ'î Ticaret.....	92
5. Akdeniz Vadisinin Sular Altında Kalması.....	93

Onuncu Fasıl: Fikrin Doğuşu.

1. İbtidâ'î Felsefe.	95
2. Dinde Ceddin mevki'i	97
3. Dinde Korku ve Ümit.....	99
4. Yıldızlar ve Mevâsim.....	100
5. Hikâye ve Hurâfeler.	101

6. Din Menşe'lerinin Girift Mahiyeti.....	102
On Birinci Fası: Beşeriyetin Irkları.	
1. Beşeriyet Hala Muhtelif Irklara İnkisâm Ediyor mu?.....	107
2. Beşeriyetin Esas Irkları.....	111
3. Esmer Milletler.....	113
4. Hele Yolit Harsi.....	115
5. Amerka Yerlileri.....	116
On İkinci Fası: Beşeriyetin Lisânları	
1. Tek Bir İbtidâ'î Lisân Yoktur.....	118
2. Ari Lisânları.....	119
3. Sâmi Lisânları.....	120
4. Hâmi Lisânları.....	121
5. Urâl-Altay Lisânları.....	122
6. Çin Lisânları.....	122
7. Diğer Lisân Grupları.....	123
8. Muhtemel İbtidâ'î Lisânlar.....	126
9. Bazı Münferid Lisânlar.....	127

ÜÇÜNCÜ KİTAP

İLK MEDENİYETLER

On Üçüncü Fası: İlk İmparatorluklar.	
1. İlk Çiftçiler ve İlk Göçebeler.....	128
2A. Sümerler.....	133
2B. Birinci Sargon'un İmparatorluğu.....	136
2C. Hammurâbi İmparatorluğu.....	136
2D. Asûriler ve İmparatorlukları.....	137
2H. Keldâni İmparatorluğu.....	139
3. Mısır'ın Eski Tarihi.....	141
4. Hint Medeniyetinin İlk Zamanları.....	145
5. Çin Medeniyetinin İlk Zamanları.....	146
6. Medeniyetler İnkişâf Ederken.....	150
7. Atlantis Efsanesi.....	152
On Dördüncü Fası: Gemici Milletler Ve Tacir Milletler.	
1. En Eski Gemiler ve Gemiciler.....	155

2. Tarihten Evvel Adalar Denizi Siteleri.....	157
3. İlk Keşfiyât Seyahatleri.....	161
4. İlk Tacirler.....	162
5. İlk Seyyahlar.....	165
On Beşinci Fasıl: Yazı.	
1. Hat Tasviri.....	167
2. Hecâ’i Yazı.....	170
3. Elifbâ’i Yazı.....	171
4. Beşeri Hayatta Yazının mevki’i.....	172
On Altıncı Fasıl: Ma‘budlar ve Yıldızlar, Rahipler ve Hükümdarlar.	
1. Rahip, Tarihinde Mevcudiyetini Gösteriyor.....	175
2. Rahipler ve Yıldızlar.....	178
3. Rahipler ve İlmin Doğması.....	180
4. Rahibe Karşı Hükümdar.....	181
5. Bel-Marduk Hükümdarlara Karşı Nasıl Mücadele Etti?.....	184
6. Mısır’ın “Ma‘bud Hükümdarları”.....	186
7. Şi-Huwang-Ti Kitapları İmha Ediyor.....	188
On Yedinci Fasıl:Toprağa Merbut Esirler, Köleler, İctimâ’i Sınıflar,Serbest Fertler.	
1. Zaman-ı Kadimde Ale’l-ade Fert.....	191
2. İlk Esirler.....	193
3. İlk Müstakiller.....	196
4. Üç Bin Sene Evvelki Sunuf-u İctimâ’iye.....	199
5. Sınıflar Kast Haline Geliyor.....	202
6. Hindistan’da Kastlar, Sunuf-u Ahâli.....	205
7. Mandarenlik Usulü.....	206
8. On Bin Seneye Bir Nazar.....	208
9. Kadim alemde Tecsimi ve Tasviri Sanat.....	210
10. Kadim alemde Edebiyat, Temâşa ve Musiki.....	212

SONUÇ

Uygarlık tarihi boyunca pek çok medeniyet tarih sahnesinden geçmiş ve her biri farklı izler bırakmıştır. Kadim halklardan olan İbraniler, Yunanlılar, İranlılar ile ilk imparatorluklardan Mısırlılar, Asurlular, Hintliler, Çinliler v.s. gibi medeniyetler antik tarihimiz içerisinde büyük atılımlarda bulunmuşlardır.

Transkripsiyonunu yaptığımız H.C.Wells'in "Cihan Tarihi'nin Umumi Hatları" adlı eser, bize yalnızca adı geçen medeniyetlerin siyasi hayatını değil; aynı zamanda dil ve edebiyat, sanat, dini, fikri, ticari ve sosyal hayat hakkında önemli bilgiler vermektedir. İbraniler'in peygamberleri ve bu peygamberlerin sosyal hayat içinde dini bir unsur olarak öne çıktıkları ifade edilmiştir. Yunan Krallıklarının birbirleri ile olan ilişkileri ve Yunan filozoflarının yetiştikleri akademi ve okullar ile fikir hayatındaki yerleri; Büyük İskender'in fetih hareketleri ele alınarak, İskenderiye'nin ilim ve felsefedeki yeri hakkında önemli bilgilere değinilmiştir.

Antik çağın Ari, Sami, Hami, Ural-Altay, Çin v.s. dil grupları hakkında ayrı başlıklar altında bilgi verilerek, Ural-Altay dil grubunun Fince, Macarca, Türkçe ve Tatarca gibi lisanları ortak bir sisteme dâhil ettiği ifade edilmiştir. Sosyal hayatta süreklilik arz eden ilerleyiş içerisinde yazının ayrı bir yeri olduğu ve fikir alış-verişinin sağlanarak medeniyetlerin gelişmesine katkı sağladığı görülmüştür. Yine aynı dönemde denizcilik faaliyetlerinin gelişme gösterdiği, özellikle Girit Medeniyeti'nin Mısır kadar eski bir medeniyet olduğu ve bu iki medeniyet arasında ticari faaliyetlerin söz konusu olduğunu, Girit'te bulunan bir takım taş vazolar, basılmış mühürler ortaya koymaktadır. Bu iki medeniyet arasında, M.Ö. 4000 -1000 yıllarında denizlerde yoğun bir ticari faaliyetin olduğunu söylemek mümkündür. Mısır'da ve Mezopotamya'da mabedlerin dini hayatın bir göstergesi olmasının yanında, bilginin de yeri olduğu açıkça ifade edilmiştir. Mabedlerde yıldızların gözlem altına alınarak, takvimin oluşturulmasıyla da astronomi alanında ilerleme kaydedildiğini söylemek mümkündür.

Sosyal sınıflar içerisinde toprağa bağlı esirler, köleler ele alınarak özellikle de Hindistan'daki sosyal sınıf ayrımına dünyanın hiçbir yerinde rastlanılmadığı ifade edilmiştir. Kast sistemine dâhil olan sınıflar arasında herhangi bir geçişin mümkün olmadığı, öyle ki aynı sofrayı bile paylaşamayacakları gerçeği ortaya konulmuştur.

İlk çağ araştırmacıları için ana kaynak mahiyetinde olan ve beş cilt olarak yayımlanan bu kıymetli eserin ikinci cildinin transkribe edilmesi, bundan sonraki ciltler için bir adım teşkil etmektedir. Şüphesiz diğer ciltlerin de çevrilerek araştırmacıların istifadesine sunulması, yeni bilgilerin ışığında hareket edilerek orijinal eserlerin oluşmasına olanak sağlayacaktır.

ÖZGEÇMİŞ

Cuma Ali YILMAZ. 1981 tarihinde Elazığ'da doğdu. Elazığ Korgeneral Hulusi Sayın Lisesi'ni bitirdikten sonra Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Eğitimi Bölümü'nden 2006 yılında mezun oldu. 2011 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eski Çağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisansa başladı. Halen Yüksek Lisans eğitimi devam etmektedir. Dili İngilizcedir.